

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Соціальні комунікації

Том 30 (69) № 3 2019

Частина 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

Головний редактор:

Казарін Володимир Павлович – доктор філологічних наук, професор, в.о. ректора Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Члени редакційної колегії:

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень Інституту славістики Опольського університету (Ополе, Польща);

Досенко Анжеліка Костянтинівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Свенцицька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Семенець Ольга Сергіївна (відповідальний секретар) – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Сеітяг'яєва Таміла Решатівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Статкевич Лариса Павлівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Ткаченко Тетяна Іванівна – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 3 від 06.11.2019 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.
Серія: Філологія. Соціальні комунікації» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 15711-4/182Р від 28.09.2009 року)

*Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з філологічних наук
відповідно Наказу Міністерства освіти і науки України від 04.04.2018 № 326 (додаток 9)*

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2663-6069 (Print)
ISSN 2663-6077 (Online)

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2019

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Болотнікова А. П., Гунченко Ю. В. УВІЧЛИВІСТЬ І МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ.....	1
Горобець А. В. НОМІНАЦІЇ ВІКОВИХ ПЕРІОДІВ У МОВІ РОМАНУ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА «ДУМА ПРО ТЕБЕ».....	5
Горобець І. В. СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ ІЗ ПОВТОРОМ ОБ'ЄКТНИХ ТА ОБСТАВИННИХ СИНТАКСЕМ-ПОШИРЮВАЧІВ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ.....	10
Коротич К. В. НОМІНАЦІЯ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ.....	15
Корчова О. М. ФУНКЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ ВИЯВИ ВОКАТИВА У ТВОРАХ О. ДОВЖЕНКА.....	20
Кравцова О. А. ЧУТКА ЯК МІЖСОБИСТІСНИЙ ТИП ПЕРЕПОВІДНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	25
Кухарчук І. О. ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ У «ЩОДЕННИКУ» О. ДОВЖЕНКА.....	30
Левченко Т. М. СУБСТАНДАРТНА ЛЕКСИКА В МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ КРИМІНАЛЬНОГО ЖАРГОНУ).....	36
Макарець Ю. С. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ СТАТУСНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	41
Новікова О. О. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВСТАВНИХ ОДИНИЦЬ У ТЕКСТАХ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	47
Холявко І. В. ЖАНРОВІ СТАНДАРТИ ЩОДЕННИКОВОГО ДИСКУРСУ О. ДОВЖЕНКА.....	56
Шабат-Савка С. Т. ПИТАЛЬНЕ ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК МАРКЕР ЕПІСТОЛЯРНОЇ ДІАЛОГІЧНОСТІ.....	62
Шульська Н. М., Погоріла С. Г., Тимчук І. М., Римар Н. Ю. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «НЕБО» ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЕТИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ.....	68
Щепка О. А. ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СЛОГАНА УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ РЕКЛАМИ.....	74
СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ	
Малаш О. В. ЕТНОСИМВОЛІКА ЖИВОЇ ПРИРОДИ В НАРОДНИХ ПІСНЯХ БОЛГАР УКРАЇНИ.....	79

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Амічба Д. П., Нісаноглу Н. Г. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК ІМПЛІЦИТНО ВИРАЖЕНІ ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ <i>CONSENSUS</i> В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	85
Байтерякова Н. Ю., Байтеряков О. З., Байтеряков Є. О. СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТЕРМІНІВ НА ПРИКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЇ СПЕЛЕОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	90
Бортник С. Б. АНГЛІЙСЬКА ЯК МОВА ВИКЛАДАННЯ: ВИКЛИКИ Й ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВИКЛАДАЧІВ.....	96
Брич Р. В., Білик О. І. ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ <i>FASHION</i> У РОМАНІ ЛОРЕН ВАЙСБЕРГЕР “THE DEVIL WEARS PRADA”.....	102
Галай Т. М., Грибінник Ю. І. ТЕКСТИЛЬНІ МЕТАФОРИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ФАХОВІЙ МОВІ ГЕОЛОГІЇ (КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД).....	107
Джулик О. І., Красільнікова О. М. ФРАЗЕОЛОГІЧНА СИНОНІМІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	112
Дзядик Ю. І. ФЕНОМЕН ПРИСУДКОВОЇ ОДНОРІДНОСТІ В ХУДОЖНІЙ ЖІНОЧІЙ ПРОЗІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	117
Козлова В. В., Бергазова О. С. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КАТЕГОРІЇ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ» В АНГЛОМОВНОМУ ЄВРОПАРЛАМЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ.....	122
Кондрук А. Ю. МАНІПУЛЯТИВНА СТРАТЕГІЯ ПОЗИТИВУ ЯК ОДНА ЗІ СТРАТЕГІЙ КОМУНІКАНТА-ЛИЦЕМІРА.....	127
Лазебна Н. В., Калашнік А. А. АНГЛОМОВНИЙ ІНТЕГРОВАНІЙ НАНОДИСКУРС: ТЕРМІНОЛОГІЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЙ.....	133
Луцьова Т. В. ЕКФРАЗИС В ЕСЕ СІРІ ХУСТВЕДТ ПРО КАРТИНУ ЯНА ВЕРМЕРА: КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНИЙ АНАЛІЗ.....	137
Мельник Н. І. ОСОБЛИВОСТІ ДИВЕРГЕНТНОСТІ БРИТАНІЗМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	144
Подсєвак К. С. МЕТАФОРА ЯК ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ ЗАСІБ ОБРАЗНОЇ НОМІНАЦІЇ БІНАРНОЇ ОПОЗИЦІЇ «ЛЮДИНА – ТЕХНІКА» В ТЕКСТАХ НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ РЕЯ БРЕДБЕРІ.....	150
Полгородник Д. В. СУЧАСНИЙ СТАН АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В РЕСПУБЛІЦІ ІРЛАНДІЯ.....	156
Прокофьев Г. Л. ОБ УСЛОВИЯХ УСПЕШНОСТИ ИРОНИЧЕСКИХ ЭКСПРЕССИВНЫХ РЕЧЕВЫХ АКТОВ.....	161

Сенчук А. Р.
РЕКОНСТРУКЦІЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ПЕРСОНАЖА
В ПЕРЕКЛАДІ: СТИЛІСТИЧНИЙ ВИМІР.....167

Тарасенко Т. В., Куликова Л. А., Рябуха Т. В.
ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ВИДО-ЧАСОВИХ
ФОРМ ПЕРФЕКТА В ГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ.....172

ТЮРКСЬКІ МОВИ

Верьовкіна О. Є., Опанасик А. В.
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ
В СУЧАСНИХ ТУРЕЦЬКИХ ОНЛАЙН-ГАЗЕТАХ.....177

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

Толстых Н. В.
СПЕЦИФИКА ПЕРЕВОДА СОВРЕМЕННОЙ
БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКИ НА ДРЕВНЕГРЕЧЕСКИЙ ЯЗЫК
(НА МАТЕРИАЛЕ ФИЛОСОФСКОЙ СКАЗКИ
АНТУАНА ДЕ СЕНТ-ЭКЗЮПЕРИ «МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ».).....182

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE

Bolotnikova A. P., Gunchenko Yu. V.

POLITENESS AND INTERCULTURAL COMMUNICATION 1

Horobets A. V.

NOMINATIONS OF AGES IN THE LANGUAGE

OF MICHAEL STELMACH'S NOVEL "THINK ABOUT YOU" 5

Horobets I. V.

SPECIFIC FEATURES OF SYNTAX CONSTRUCTIONS

WITH REPETITION OF OBJECT AND CIRCUMSTANTIAL SYNTAX EXTENSIONS

IN THE LANGUAGE OF MODERN UKRAINIAN PRESS 10

Korotych K. V.

THE NOMINATION OF A WOMAN

IN THE UKRAINIAN PRESS OF THE SOVIET PERIOD 15

Korchova O. M.

FUNCTIONAL AND COMMUNICATIVE ASPECTS OF THE VOCATIVE

IN THE WRITINGS OF A. DOVZHENKO 20

Kravtsova O. A.

RUMORS AS AN INTERPERSONAL TYPE

OF RENARRATIVE COMMUNICATION 25

Kukharchuk I. O.

PARCELLING CONSTRUCTIONS FUNCTIONING

IN O. DOVZHENKO'S "DIARY" 30

Levchenko T. M.

SUBSTANDARD VOCABULARY IN THE LANGUAGE OF MASS MEDIA

(ON THE MATERIAL OF CRIMINAL SLANG) 36

Makarets Yu. S.

EUROPEAN CONTEXT OF THE STATUS LANGUAGE POLICY OF UKRAINE 41

Novikova O. O.

STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF PARENTHETICAL WORDS

IN THE TEXTS OF JOURNALISTIC DISCOURSE 47

Kholyavko I. V.

GENRE STANDARDS OF DIARY DISCOURSE O. DOVZHENKO 56

Shabat-Savka S.T.

INTERROGATIVE STATEMENT

AS A MARKER OF EPISTOLARY DIALOGUENESS 62

Shulska N. M., Pohorila S. H., Tymchuk I. M., Rymar N. Yu.

THE LEXICAL-SEMANTIC FIELD "SKY" AS A MEANS OF CONSTRUCTING

A POETIC PICTURE OF THE WORLD BY LESYA UKRAINKA 68

Shchepka O. A.

PECULIARITIES OF THE LANGUAGE ORGANIZATION

OF SLOGAN IN UKRAINIAN POLITICAL ADVERTISING 74

SLAVIC LANGUAGES

Malash O. V.

ETHNIC SYMBOLISM OF THE ANIMATED NATURE
IN FOLK SONGS OF THE BULGARIANS FROM UKRAINE 79

GERMANIC LANGUAGES

Amichba D. P., Nisanoglu N. G.

PHRASEOLOGICAL UNITS AS IMPLICITLY EXPRESSED MEANS OF ACTUALIZATION
OF THE CONCEPT CONSENSUS IN ENGLISH PUBLICISTIC DISCOURSE 85

Baiteriakova N. Yu., Baiteriakov O. Z., Baiteriakov Ye. O.

STRUCTURAL AND LOGICAL MODELING OF THE TERMS ON THE EXAMPLE
OF ENGLISH SPEOLOGICAL TERMINOLOGY 90

Bortnyk S. B.

ENGLISH AS A MEDIUM OF INSTRUCTION:
CHALLENGES FOR TERTIARY LECTURERS 96

Brych R. V., Bilyk O. I.

LEXICAL MEANS OF OBJECTIFICATION OF THE CONCEPT FASHION IN LAUREN
WEISBERGER'S NOVEL "THE DEVIL WEARS PRADA" 102

Halai T. M., Hrybinnyk Yu. O.

TEXTILE METAPHORS IN THE ENGLISH LSP OF GEOLOGY (COGNITIVE ASPECT) 107

Dzhulyk O. I., Krasilnikova O. M.

PHRASEOLOGICAL SYNONYMY OF ENGLISH 112

Dzyadyk Yu. I.

PHENOMENON OF HOMOGENEITY OF PREDICATES
IN WOMEN'S FICTION OF THE EARLY XXIst CENTURY 117

Kozlova V. V., Berhazova O. S.

LEXICO-SEMANTIC MEANS OF THE COMMUNICATIVE CATEGORY "TOLERANCE"
PRESENTATION IN ENGLISH EUROPEAN PARLIAMENTARY DISCOURSE 122

Kondruk A. Yu.

MANIPULATIVE STRATEGY OF THE POSITIVE
AS ONE OF THE HYPOCRITICAL INTERLOCUTOR'S STRATEGIES 127

Lazebna N. V., Kalashnik A. A.

ENGLISH INTEGRATED NANODISCURSES:
TERMINOLOGICAL IMPLEMENTATION OF STRATEGIES 133

Lunyova T. V.

EKPHRASIS IN SIRI HUSTVEDT'S ESSAY
ON JAN VERMEER'S PAINTING: A COGNITIVE-DISCURSIVE ANALYSIS 137

Melnyk N. I.

PECULIARITIES OF BRITISH WORDS DIVERGENCIES IN ENGLISH LANGUAGE 144

Podsievak K. S.

METAPHOR AS A LEXICAL AND SEMANTIC MEANS OF FIGURATIVE NOMINATION
OF THE BINARY OPPOSITION "HUMAN BEING – TECHNOLOGY"
IN THE TEXTS OF THE SCIENCE FICTION BY R. BRADBURY 150

Polhorodnyk D. V.

MODERN STATUS OF THE ENGLISH LANGUAGE IN THE REPUBLIC OF IRELAND 156

Prokofiev G. L.
ON FELICITY CONDITIONS OF THE IRONIC EXPRESSIVE SPEECH ACTS..... 161

Senchuk A. R.
THE RECONSTRUCTION OF THE EMOTIONAL STATE
OF THE CHARACTER IN TRANSLATION: STYLISTIC DIMENSION 167

Tarasenko T. V., Kulykova L. A., Riabukha T. V.
PECULIARITIES OF FORMATION OF PERFECT TENSE FORMS
IN GERMANIC LANGUAGES..... 172

TURKIC LANGUAGES

Verovkina O. Ye., Opanasyk A. V.
FEATURES OF ENGLISH BORROWINGS FUNCTIONING
IN THE MODERN TURKISH ONLINE NEWSPAPERS..... 177

CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES

Tolstykh N. V.
THE SPECIFICS OF THE TRANSLATION OF MODERN NON-EQUIVALENT VOCABULARY
INTO ANCIENT GREEK (BASED ON THE MATERIAL OF THE ANTOINE
DE SAINT-EXUPÉRY'S PHILOSOPHICAL TALE "THE LITTLE PRINCE")..... 182

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 81'26:177.1

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.3-1/01>**Болотнікова А. П.**

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

Гунченко Ю. В.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

УВІЧЛИВІСТЬ І МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

У статті описано категорію ввічливості з погляду міжнародної комунікації. Доведено, що ввічливість – це комунікативно-прагматична категорія, покликана регулювати процес спілкування й сприяти формуванню гармонійних, доброзичливих і паритетних взаємин за допомогою конкретних мовних одиниць, зокрема граматичних індикаторів звернення. З'ясовано, що в розрізненні позитивної й негативної ввічливості суттєву роль відіграє поняття дистанції. Описано комунікативно-прагматичний потенціал мовних засобів (граматичних індикаторів звернення) вираження категорії ввічливості й механізм вербалізації стратегій позитивної та негативної ввічливості на тлі порушення чи дотримання соціальної дистанції. Розкрито роль категорії ввічливості в процесі спілкування та її лінгвопрагматичні ознаки. З'ясовано й описано особливості комунікативно-прагматичної категорії ввічливості. Установлено, що ввічливість реалізується через складну систему стратегій і тактик, спрямованих на досягнення ефективного спілкування. Окреслено національно-культурну специфіку категорії ввічливості. Звернено увагу на те, що розуміння ввічливості в різних етнокультурних спільнотах неоднакове й ці відмінності відображено в мові та мовленні. Пріоритетним у статті є аналіз моделі української ввічливості та її засад. Важливою ознакою національного маркування ввічливості є вибір шкали аналізу: абсолютної (семантичної) і відносної (прагматичної), де перша стосується мовного рівня, а друга – комунікативного. Граматичні індикатори звернення в системі мовного етикету характеризуються виразною національно-культурною специфікою, їх знання є важливим елементом комунікативної компетентності носіїв різних культур та умовою успішного міжкультурного спілкування. Автор зазначає, що національно-культурні фактори чинять значний вплив на елементи коду мови, а також на перебіг комунікації.

Ключові слова: категорія ввічливості, міжкультурна комунікація, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, мовні індикатори, вокатив.

Постановка проблеми. Сьогодні контакти представників різних лінгвокультур стають звичним явищем. Некомпетентність або неадекватне відтворення норм вербальної, а також невербальної поведінки створює труднощі, зумовлює перешкоди у спілкуванні, може призвести до різноманітних девіацій у процесі міжкультурної комунікації. Увічливість, як вербальна, так і невербальна, є універсальним явищем, що характеризується етнічними особливостями й національною специфікою. Дослідники на матеріалі різних мов (японська, корейська, китайська, англійська, французька, чеська, польська, російська, українська тощо) вказують на те, що вона зумовлена, з одного боку, специфічним кліматичним харак-

тером, контактами з іншими народами, впливом релігії, рівнем культурного розвитку тощо, а з іншого боку, «душею народу», її характером, темпераментом, ментальністю. Натепер люди все частіше працюють у міжкультурному середовищі, а це зі свого боку створює ситуацію, у якій співробітники є частиною міжнародних корпорацій, будучи представниками різних країн, навіть континентів. Міжкультурні відмінності спостерігаються не лише на рівні віддалених країн, як Україна та Англія, а також між сусідніми країнами, такими як Україна й Польща.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка кожного етносу реалізована насамперед у спілкуванні. Ефективність інтеракції

залежить не тільки від здатності граматично правильно будувати висловлення, використовуючи формули мовного етикету, а й від національно-культурного знання специфіки вербальної та невербальної поведінки, соціально-культурних норм, а також стратегій і тактики комунікації. Як елемент національної культури, категорія ввічливості також вирізняється національною специфікою. Вона є відображенням національного менталітету. Справедливо стверджує Н. Журавльова: «Ввічливість як важливий елемент мовної культури відображає духовний світ її носіїв» [2, с. 7]. Ввічливість як національно-культурна категорія є предметом дослідження як українських (Н. Баландіна, С. Богдан, Е. Ветрова, Л. Гнатюк, Н. Гуїванюк, Н. Журавльова, О. Миронюк, М. Телеки, М. Човганюк, В. Шинкарук та інші), так і зарубіжних дослідників (В. Алпатов, А. Беляєв, Н. Белунова, Р. Бенаккіо, О. Земська, Н. Зорихіна-Нільссон, Н. Карабан, Т. Ларина, М. Марцяник, К. Ожуг, Р. Ратмайер, М. Сіфіану, К. Сікора, Й. Стернін, Н. Формановська, А. Харцярек, Р. Хуца та інші).

Дослідниця українського мовного етикету О. Миронюк трактує ввічливість як «повагу до комунікативного партнера, демонстрування дипломатичності, тактовності, делікатності», це «мистецтво виражати через зовнішні ознаки ту внутрішню повагу, яку ми відчуваємо до адресата» [5, с. 8]. Знавець етикету підкреслює, що ввічлива поведінка «повинна бути щирою й доброзичливою», а принципи її реалізації «уможливають соціальний аспект комунікації» [5, с. 9], і продовжує: вербальні засоби дають змогу «встановити і підтримувати між співрозмовниками соціальну дистанцію, яка часто зумовлена комунікативною ситуацією» [5, с. 10]. Цікавим видається міркування Й. Стерніна та З. Попової, що ввічливість є «складним соціальним і культурним явищем, елементом комунікативної свідомості членів національної спільноти» й пов'язана з поняттям «лику» як демонстрування індивідуальної самооцінки [6, с. 77]. Російська дослідниця Т. Ларіна небезпідставно пропонує аналізувати ввічливість як національно-культурну категорію, враховуючи «зразок культури і структуру соціальних взаємин, культурні цінності, норми і правила спілкування» [4, с. 162].

Польська дослідниця А. Вежбицька однозначно акцентує на тому, що формули ввічливості є елементами культури й належать до одиниць, які найкраще відображають культурно-історичні риси індивідів. Лінгвістка вважає, що комунікативні

стратегії, характерні для однієї мовної групи, не можуть бути описані лише з погляду «поведінки»; передовсім вони репрезентують внутрішню експресію замкнутої системи «культурних правил» або «культурних сценаріїв», порушення яких викликає емоційний дискомфорт [11].

Трактування категорії ввічливості в різних культурах неоднакове, і це відображено в мові та мовленні. Дослідниця категорії ввічливості в аспекті міжкультурної комунікації Т. Ларина підкреслює, що «тип культури впливає на структуру суспільних взаємин, життєвих цінностей, норм і принципів комунікативної поведінки» [4, с. 162]. В англо-американській культурі це демонстрування поваги до комунікативного партнера, цінування незалежності, прав і свобод кожної людини [4, 9, 10], а в українській – це вияв уваги й поваги до співрозмовника, дотримання принципів пристойності, декларування допомоги адресатові [1, с. 45] У кожній культурі існує концепт увічливості, зміст якого відображено в мові та мовленні й оприявлено різними лексичними, граматичними, функційними, прагматичними та дискурсивними індикаторами.

Незаперечним є факт, що ввічливість – це динамічна концепція, яка змінюється з часом. Це міркування доповнила й розширила Т. Ларина, яка зазначає, що «це також поняття варіативної кількості елементів, що змінюється залежно від територіальної та культурної належності. Крім часу, на поняття ввічливості впливає просторовий вектор» [4, с. 165].

Постановка завдання. Важливим є виявлення й аналіз вокативів як індикаторів вираження категорії ввічливості в українській та англійській комунікативних культурах, а також опис методів і форм номінації адресата з погляду прагматики. Крім того, стаття є спробою пояснити, як національно-культурні фактори впливають на елементи коду мови та перебіг комунікації.

Виклад основного матеріалу. Важливою особливістю ввічливості в аспекті міжкультурної комунікації є вибір шкали аналізу: абсолютної (семантичної) і відносної (прагматичної), де перша стосується рівня мови, а друга – спілкування. Висловлення *Не могли б Ви подати мені олівець? / Could you give me a pencil?*, з одного боку, це пряме питання, а з іншого – ввічливе заохочення, яке звучить менш категорично порівняно з прямим: *Подайте мені олівець! / Give me a pencil!* На думку Дж. Ліча, непрямі ілюкції більш увічливі, тому що вони забезпечують свободу вибору адресата й завдяки непрямому комунікативному акту змен-

шується ілокуційна сила висловлення [10, р. 108]. Хоча варто зазначити, що питання в значенні запиту характерне насамперед для англосаксонських культурних сценаріїв, українці ж частіше вдаються до прямих конструкцій із різноманітними мітигаторами на зразок: *прошу, будь ласка*.

Говорячи про прямі та непрямі комунікативні акти в різних комунікативних культурах, варто зазначити, що в слов'янських культурах прямолінійність асоціюється з чесністю, правдивістю, а непрямі акти сприймаються як марнування часу співрозмовника [5]. Дослідниця (не)ввічливої комунікативної поведінки в іспанській мові та американському й британському варіантах англійської Л. Альба-Хуес зазначає, що в деяких культурах прямолінійність і пряму неввічливість сприймають більш позитивно в мовленнєвих актах образи й критики, ніж застосування непрямих стратегій із тією самою метою [7, р. 37]. Цю думку підтримує польська дослідниця Ш. Блум-Кулка, аналізуючи прохання в американському варіанті англійської мови. Непрямі тактики й стратегії не завжди демонструють увічливість. Непрямі мовленнєві акти (натяки) не зараховують до чемних. Увічливість передбачає комунікативний баланс між прагматичною ясністю та неімпозитивністю. Зсув у той або інший бік позначається на увічливості: і прямі, і непрямі стратегії можуть бути сприйняті як грубі, оскільки не репрезентують поваги або ігнорують прагнення висловлюватися ясно [8, р. 131]. Увічливість культурно, контекстуально й прагматично зумовлена, а тому є потреба говорити про відносну (прагматичну) шкалу. Прохання *Чи не могли б Ви дати мені олівець?* / *Could you give me a pencil?* оцінюють залежно від контексту: або як гіперпоштивне, або як іронічне. Тобто «комунікативні стратегії й конвенційні засоби, які на абсолютній шкалі є ввічливими, на відносній – фамільярними, ось чому відносна (прагматична) шкала є значущою в процесі лінгвістичного аналізу категорії увічливості в межах конкретної лінгвокультурної спільноти» [1, с. 47].

Переконливим видається міркування М. Кронгауза, що «наприкінці ХХ – початку ХХІ століть стратегії ввічливої поведінки змінюються під впливом європейських та американських традицій» [3, с. 26]. У процесі несиметричної комунікації, коли втручання в особисту сферу співрозмовника є необхідним, мовці послуговуються формулами на зразок: *Чи не могли б ви мені допомогти? Чи не міг би пан / не могла б пані мені допомогти?* В україністиці поширеним явищем стає вживання мовних кліше західного зразка у

звертанні до високопосадових осіб (президентів, депутатів): *Пане Володимире* (у звертанні до Володимира Зеленського); *Пані Анно* (у звертанні до Анни Новосад). Під впливом різних лінгвокультур змінюються звертання в офіційному спілкуванні на осі «рівний» – «рівний» або «вищий» – «нижчий». Крім вокатива *пан/пані + ім'я + дієслово 2 ос.*, паралельно вживається вокатив *ім'я (повний варіант) + дієслово 2 ос.: (Пані) Олено, підготуйте, будь ласка, кварталний звіт*. На осі «нижчий» – «вищий» оптимальним є вокатив *пан/пані + ім'я* або *пан/пані + титулатура: Пане Олеже, Вам телефонують по другій лінії. Пане директоре, чи можу домовитися з Вами про зустріч на наступному тижні?*

Звертаючись до когось, особливо в ситуації міжкультурної комунікації, адресант повинен завжди пам'ятати, що однією з основних умов успіху й ефективності комунікації є «збереження лику» адресата [9]. Важливим є окреслення значення ввічливих вокативів як одного із засобів створення рамкових умов спілкування, а також забезпечення сприятливої атмосфери контактування в тій чи тій комунікативній ситуації.

Звертання *на Ви* в українській традиції та *на You* в англійській є не тільки формами «не-ти», а й усвідомленням того, що адресат не є родичем, другом, близькою людиною адресанта. У цьому випадку мовців розділяє соціальний статус, вік, стать тощо. В англійській мові є тільки займенник *ви*, що відповідає не-Ти, вказуючи тримати дистанцію спілкування.

Під час комунікативного акту адресант завжди постає перед проблемою вибору оптимального вокатива, який би найбільш чітко демонстрував його інтенцію. Такі адресативні форми не створюються щоразу, їх повинні знати мовці (особливо в ситуації міжкультурної інтеракції).

Увічливість, як будь-який складник культури суспільства, із часом еволюціонує. З-поміж науковців (М. Кронгауз [3], Т. Ларіна [4], О. Миронюк [5] та ін.) набула поширення думка, що мовлення людей зазнає суттєвих змін, а це позначається й на увічливості. Формується нова конвенція, яку умовно можна назвати «увічливість культури споживання» – мінімальна, спрощена, позбавлена додаткового змісту. Справедливо зауважує М. Кронгауз, що «стандартна мовленнєва поведінка перестає сприйматися як стандартна, а стає лише однією з можливих, допустимих. Вона може оцінюватися навіть як неправильна або не зовсім правильна носіями, які обирають інші стратегії поведінки, інший мовний етикет» [3, с. 264].

Висновки і пропозиції. Граматичні індикатори звернення в системі мовного етикету характеризуються виразною національно-культурною специфікою, їх знання є важливим елементом комунікативної компетентності носіїв інших культур та умовою успішного міжкультурного спілкування. Національно-культурні фактори мають значний вплив на елементи коду мови, а також на перебіг комунікації. Увічливість як національно-

культурна категорія пристосовує комунікативну поведінку людей і ґрунтується на таких принципах: дотримання правил пристойності й соціальної дистанції, демонстрування доброти, поваги до комунікативного партнера. Загалом демонстрування зацікавленості адресатом, з одного боку, і шанування його особистої автономії – з іншого, сприймають як обов'язкову умову ефективної інтеракції в будь-якій лінгвокультурі.

Список літератури:

1. Болотнікова А. П. Граматичні індикатори вираження категорії ввічливості в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя 2018. 257 с.
2. Журавльова Н. М. Поетика української епістолярної ввічливості XIX – початку XX століття. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. 548 с.
3. Кронгауз М. А. Обращение как способ моделирования коммуникативного пространства. *Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке* / ред. Н. Д. Арутюнова. Москва, 1999. С. 124–134.
4. Ларина Т. В. Категория вежливости и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций. Москва : Рукописные памятники Древ. Руси, 2009. 512 с.
5. Миронюк О. М. Історія українського мовного етикету. Звертання. Київ: Логос, 2006. 167 с.
6. Попова З. Д., Стернин И. А. Семантико-когнитивный анализ языка. Воронеж, 2006. 226 с.
7. Alba-Juez L. On the Impoliteness of Some Politeness Strategies: a Study and Comparison of Some Pragmatic Markers of Impoliteness in British and American English, Peninsular Spanish and Argentinian Spanish. *Studies in Intercultural, Cognitive and Social Pragmatics*. – Cambridge Scholars Publishing, 2007. P. 37–56.
8. Blum-Kulka S. Pragmatyka dyskursu. *Dyskurs jako struktura i proces* / pod. red. Teun A. van Dijk. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2001. S. 214–241.
9. Brown P., Levison S. Politeness : Some Universals in Language. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1987. 345 p.
10. Leech G. N. Principles of Pragmatics. London ; New York : Longman, 1983. 250 p.
11. Wierzbicka A. Język – umysł – kultura / pod red. Jerzego Bartmińskiego. Warszawa : PWN, 1999. 593 s.

Bolotnikova A. P., Gunchenko Yu. V. POLITENESS AND INTERCULTURAL COMMUNICATION

The article describes the category of politeness in terms of intercultural communication. It has been found out that politeness is a communicative-pragmatic category intended to regulate the communication process and to promote the formation of harmonious, benevolent and parity relationships with the help of specific linguistic means. It has been found out that in distinguishing between positive and negative politeness the notion of distance plays a significant role. The communicative-pragmatic potential of language means of expressing the category of politeness and the mechanism of verbalization of strategies of positive and negative politeness against the background of violation or observance of social distance are described. It has been found out that politeness is a communicative-pragmatic category intended to regulate the communication process and to promote the formation of harmonious, benevolent and parity relationships with the help of specific linguistic means, in particular grammatical ones. The features of communicative-pragmatic category of politeness have been explained and described. It has been found out that politeness is realized through a complex system of strategies and tactics aimed at achieving effective communication. The national-cultural specificity of the politeness category has been outlined. Much attention is given to the fact that understanding of politeness differs in various ethno-cultural communities and those peculiarities reflect in language and speech. The key priority in the article is the analysis of the Ukrainian model of politeness and its principles (following the rules of decency, attending to the interlocutor, showing interest in the interlocutor's concerns, manifesting help to the recipient, showing respect for the partner in communication, appreciating independence, rights and freedoms of every person). The author notes that an important characteristic of the national marking of politeness is the choice of the analysis scale: absolute (semantic) and relative (pragmatic), the first scale is concerned with the linguistic level, whereas the second one deals with the communicative level, therefore the relative (pragmatic) scale proves to be more important for the linguistic analysis of politeness within the scope of a specific linguistic-cultural community.

Key words: category of politeness, intercultural communication, communicative strategy, communicative tactics, language indicators, vocative.

Горобець А. В.

Вінницький національний аграрний університет

НОМІНАЦІЇ ВІКОВИХ ПЕРІОДІВ У МОВІ РОМАНУ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА «ДУМА ПРО ТЕБЕ»

У статті проаналізовано лексико-тематичну групу «назви вікових періодів» із погляду структурно-семантичної диференціації. Виділено структурні елементи лексико-тематичної групи «назви вікових періодів»: ядро, центр і периферію, а також здійснено структурний аналіз групи за семантико-стилістичним навантаженням, тобто поділено назви вікових періодів на мікрополя «дитинство», «молодість», «старість». Зазначено, що поширеним явищем є використання синонімічних рядів ядерних номінацій, наприклад «молодість – юність – молоді роки» тощо. Простежено асоціативні зв'язки вікових особливостей та періодів життя з уявленнями, які виникають у свідомості читача і спонукають його до розуміння контексту, що нерідко пов'язують назви вікових періодів із кліматичними змінами, атрибутивними характеристиками пір року, сенсорними відчуттями, зовнішнім виглядом персонажа. Особливу увагу приділено власне поняттю «вік», зокрема простежено й охарактеризовано його семантичні відтінки, наведені у словниках і лінгвістичних наукових працях. Зазначено, що ядерна лексема «вік» у мові досліджуваного роману трапляється лише у значенні всього періоду життя людини або окремого його етапу. Визначено роль назв вікових періодів людини в системі номінацій лексико-семантичного темпорального поля, а також їхні функціональні особливості. Зауважено, що особливе значення має використання метафоричних конструкцій, ужитих із метою вираження семантики вікових періодів через номінації, які позначають настрої та почуття, що виникають у свідомості персонажа й переважають у конкретному віці. Значну увагу приділено поширеним у досліджуваному тексті протиставним відношенням як таким, що здатні істотно впливати на сприймання реципієнтом основного змістового наповнення в межах мікрополів «дитинство», «молодість», «старість».

Ключові слова: вікові номінації, лексико-семантичне поле, асоціативне поле, лексико-тематична група, мікрополе.

Постановка проблеми. Серед широкого розмаїття лексико-семантичного й асоціативного темпорального поля важливе місце посідає тематична група «назви вікових періодів», що нерідко пов'язує власне темпоральність з атрибутивними характеристиками, природно-кліматичними змінами й асоціативними символами і виражає тісну взаємозалежність із ними. А. Пожар зазначає, що «поняття «вік» є фундаментальним для будь-якого етносу, воно відіграє важливу роль у концептуалізації світу, бо на підставі уявлень, знань, оцінок, пов'язаних із віковими періодами життя людини, відбувається осмислення різних явищ дійсності» [5, с. 53]. Отже, ті самі події спонукають людей різного віку до неоднакових висновків, різного бачення деталей і сприяють зміні світосприйняття загалом. Роман Михайла Стельмаха «Дума про тебе» побудований на суперечностях і взаємодії людей різних вікових груп, які нерідко конфліктують. Називаючи певні емоції, настрої, почуття словами, які в первинному значенні позначають

назви вікових періодів життя, яким вони властиві, автор часто вдається до використання метафори – художнього засобу, який полягає в перенесенні ознаки за подібністю чи схожістю значень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нерідко вікові особливості й життєві періоди стають об'єктом досліджень із психології, філософії, біології, фізіології, медицини, історії, культурології, етнографії тощо. Лінгвістична наука вивчає вікову періодизацію людського життя з погляду особливостей номінацій, зв'язків лексико-семантичних одиниць на позначення вікових періодів із позамовною дійсністю. Поняття «вік» крізь призму історико-філософського сприйняття в лінгвістичному вираженні розкриває дослідження А. Пожар [5]. Концептуальне дослідження вікових номінацій у дискурсі загальнонаукового пізнання подано у статті Ю. Орлової [3]. Вікову періодизацію крізь призму фразеологічних одиниць на матеріалі англійської мови частково розглянуто у праці Л. Захарової та Ю. Шніп [2]. Концепт

«дитинство» на матеріалі лексикографічних джерел детально схарактеризовано у статті О. Борисова та В. Петракович [1]. Вікові періоди в розрізі лексико-семантичного поля «час» на матеріалі поетичної мови ХХ ст. проаналізовано в дисертаційній праці О. Петрушенко [4].

Постановка завдання. Мета статті – зробити аналіз лексико-тематичної групи «назви вікових періодів». Мета потребує розв’язання таких завдань: поділити лексико-тематичну групу «назви вікових періодів» на мікрополя; дослідити структуру мікрополів «дитинство», «молодість», «старість»; проаналізувати особливості вживання лексичних і лексико-синтаксичних одиниць на позначення вікових періодів; простежити асоціативні зв’язки між віковою періодизацією та її лексико-семантичним вираженням у мові роману Михайла Стельмаха «Дума про тебе».

Виклад основного матеріалу. Вік людини – категорія, яка не має чітких меж, а залежить від суб’єктивного сприймання на основі власного життєвого досвіду чи загальноприйнятих ментально-культурних уявлень. Згідно з дослідженнями Ю. Орлової, «вік – первинно темпоральна величина, синонімами якої за даними фахової літератури є період, час, тривалість, етап, часова характеристика, показник кількості років» [3, с. 67]. Отже, поняття «вік» рівноправно корелює з поняттям «час», що дозволяє йому іноді переходити з периферії лексико-семантичного поля «час» одразу до ядерної зони поля «вік». Власне поняття «вік» має кілька семантичних відтінків. «Академічний тлумачний словник української мови» подає такі його значення: 1) тривалість життя людини, тварини, рослини; 2) період, ступінь у рості, розвитку людини; 3) відрізок життя людини від зрілого періоду до смерті; 4) сторіччя; 5) період часу, який виділяється за певними ознаками; епоха; 6) відрізок часу, який відповідає геологічному ярусові Землі; 7) надзвичайно довгий час; вічність [6, с. 671].

У мові досліджуваного роману центральна лексема «вік» виражає семантику історичного періоду або всієї тривалості життя конкретного персонажа: *Мій вік постарів, а сон помолодшав, – як пішов опівночі парубкувати, та й досі не навертається на очі* [7, с. 36].

Вікові ознаки за будовою лексико-семантичних полів (ядро, центр, периферія) ми відносимо до периферійної зони лексико-семантичного поля «час» і за семантичною диференціацією поділяємо їх на мікрополя «дитинство», «молодість», «старість».

Мікрополе «дитинство» виражене архісевою (ядром) *дитинство*, що характеризується високим ступенем наївності, довірливості, веселощів. Часто *дитинство* використовується як художній прийом спогаду, духовного очищення, відновлення, адже воно найближче до досконалості: *Навздогін скрипить колиска, як і в дитинстві скрипіла йому* [7, с. 319]; *Каже, що бринзи з дитинства в рот не бере* [7, с. 135]; *Тільки де тепер те дитинство, де ті жолуді?* [7, с. 158]; *Час перегорвав і перегорвав усе твоє дитинство* [7, с. 156]; *Де те дитинство, де ті зелені лужки, на яких слались мамині полотна – білі полотна надій?* [7, с. 355]. Як бачимо, образ дитинства тут не випадковий, іноді він свідчить і про циклічність вікових періодів, як і періодів історії загалом: *Мати підійшла до доньки, припала до її грудей, як колись, у дитинстві, донька припадала до неї* [7, с. 23].

Подекуди лексему *дитинство* бачимо у складі порівнянь: *Долали нелюдську дорогу до того берега, за яким у нескошеному полі так затишно, як у дитинстві, бовваніли два вітряки* [7, с. 256]. Іноді автор проводить асоціативні зв’язки між часом оповіді та дитинством персонажів за певними сенсорними ознаками: зоровими: *Його так вражає ця проста, підвішена до стелі колиска, що він роззублено стає на порозі, бо побачив і своє дитинство, і свою матір біля коліски* [7, с. 319]; слуховими: *Забринів з дитинства її голос* [7, с. 31]; тактильними: *Випрядається пучками, випрядається болями, випрядається серцем нескінченна сіра нитка, що прядлася тільки в її дитинстві* [7, с. 356]; нюховими: *Потривожене сіно війнуло водночас і літом, і Святвечором, нагадало дитинство* [7, с. 386], оскільки асоціація з літом, Святвечором і дитинством виникає через запах скошеного сіна. Тут бачимо використання автором асоціації з давнім слов’янським обрядом – прикрашання дідуха на Святвечір.

Нерідко письменник не називає *дитинство*, проте контекстуально ми розуміємо, що йдеться саме про цей віковий період: *Голоси пішли стороною і на якусь мить занесли його в ті літа, коли й він, як на свято, біг з кошиком до осіннього лісу* [7, с. 342]; *Гай-гай, де ті роки, що вирощували в грудях надії, а за плечима – крила?* [7, с. 321]. Такі конструкції належать до периферійної зони мікрополя «дитинство».

Мікрополе «молодість» – найпоширеніше в мові роману. За тривалістю воно переважає над іншими віковими періодами і символізує час, коли людина сповнена сил і життєвої енергії, здатна

підкорювати вершини: *У молодості входивши у кохання, наче у весняний шум* [7, с. 123]; *У молодості ми всі від дороги чекаємо казки* [7, с. 148]; *Війна війною, а молодість раз на віку* [7, с. 244]. У реченні *А як же і виспатись могла молодість, коли петрівочка вдосвіта йде з косою і граблями, а ввечері – з коханням і сподіванням* [7, с. 131], лексему *молодість* ужито узагальнено на позначення молодих людей.

Семантичний відтінок докору і сум'яття мають речення: *Мої літа, моя молодість були складнішими і страшнішими за твої* [7, с. 27]; *Не дай Боже, щоб цей страшний корінь облутав твою молодість* [7, с. 40], адже негативно забарвлені лексеми *складнішими, страшнішими*, фразова єдність *страшний корінь облутав* спричиняють негативний ефект апатії, смутку, поневірянь.

Автор мимоволі спонукає читача до розуміння важливості цього періоду життя і необхідності провести його з користю, щоби час, відведений на найкращі справи, не минув даремно, що підсилено лексемами з негативним семантичним забарвленням *розтрусив, проциндрив*: *На бандитському коні розтрусив, проциндрив свою молодість Омелян <...>* [7, с. 20]. У реченні *Ні, це не золото було. Це в одному чорному чавунку, як у домовині, була похована його молодість, усі його зрілі роки і край невтішної старості* [7, с. 369] метафоричну лексему *похована* можна розтлумачити як *змарнована*, тобто прожита даремно через жадобу до грошей і нівелювання моральних цінностей. Використовуючи подану метафору, автор закликає читача до збереження духовності, надання їй головного значення в людському житті.

Значну увагу Михайло Стельмах приділяє почуттям любові, закоханості: *Під цим хрестом лежала його далека молодість, його перша і остання любов* [7, с. 13]; *Восени двадцятого року, коли тікали петлюрівці з України, вона поховала Мирона, а з ним і свою молодість* [7, с. 42]. Автор уводить метафору, зіставляючи молодість із людьми, до яких персонажі відчували глибоке і єдине кохання в молоді роки. Ефект туги та смутку створює наявність у реченнях фраз на позначення могили, поховання: *під цим хрестом лежала, поховала*.

Синонімічною до лексеми *молодість* є лексема *юність*, яка в системі будови мікрополя також посідає місце ядра: *Ти ж – і дитинство моє, і юність моя* [7, с. 312]; *Це ж треба таке, щоб чорнобривці юності так розтривожили твою старість?* [7, с. 370]. У поданому реченні використано художнє протиставлення *юність – ста-*

рість як антонімічні поняття, між якими несподівано виникає слабкий зв'язок через *чорнобривці*.

До ядерної зони належить також прикметниково-іменникове словосполучення *молоді літа*: *Яринка уявляє собі, як до діда знехотя збираються в гості молоді літа* [7, с. 36], підсилене персоніфікацією *збираються в гості*.

Периферією мікрополя «молодість» на мовному матеріалі роману слугують номінації *весна, світання* у сполученні із присвійними займенниками *їхня, його*, що символізують початок дорослого життя через асоціації із пробудженням природи, новим днем. *І тільки тепер Богдан зрозумів, що вже минулася, наче й не була, їхня весна* [7, с. 241]; *Це ж перша сльоза впала на його світання* [7, с. 138].

Периферійними також вважаємо підрядні конструкції *дні, що лебедем пролетіли над їхнім коханням; ті літа, коли ти ще мав нерозпаскуджену душу*, що, імовірно, означають *молодість*, оскільки вона найбільше асоціюється з душевною чистотою й романтичними почуттями. Цей образ не розкрито в тексті, він впливає в уяві читача і сприймається контекстуально через асоціативні зв'язки: *І згадалися оті дні, що лебедем пролетіли над їхнім коханням* [7, с. 319]; *Вона [свічка] запахне тобі і сонцем, і квітом, і медом, обізветься відлунням літа, заплаче непорочною сльозою і занесе в ті літа, коли ти ще мав нерозпаскуджену душу* [7, с. 327].

Конструкція *розцвіли, як маки в полі*, також символічно вказує на молодість, оскільки асоціюється із квітами – молодією природою. Фольклорне порівняння молодості з маковим цвітом досить поширене в художніх текстах. Його використовують для акцентування на короткій її тривалості, оскільки мак цвіте лише кілька днів: *Не шкодуй себе, шкодуючи їх, шкодуючи тих сестер, що розцвіли в недобру годину, як маки у полі* [7, с. 268]. На швидкоплинну молодість дівчат указує також словосполучення *в недобру годину*, тобто йдеться про війну, яка змусила їх подорослішати передчасно.

Мікрополе «старість» порівняно рідко трапляється на сторінках роману «Дума про тебе», але досить яскраво й емоційно насичено. Ядерна лексема «старість» уживається лише один раз у фразеологізованому реченні: *Коли до людини в одні двері входить старість, то в другі – виходить радість* [7, с. 281]. Михайло Стельмах використовує прийом протиставлення *входить – виходить, старість – радість*, надаючи реченню фольклорних мотивів.

До проміжного структурного елемента – центру мікрополя – належать прикметники *стару*, *старого*, які утворюють опозиційні пари на основі ознаки істота – неістота; людина – ніч: *Осінь пройшла по скорботному обличчю старого* [7, с. 303]; *Не так сумно перекреслює стару ніч п'янкий, підсушений вереснем лист* [7, с. 162], а також дієслово *постаріла* в реченні: *А коли постаріла, зморшками взялась осінь* <...> [7, с. 16]. Ефект сумної старості підсилюється образом *осінь*, що набуває персоніфікованих (антропоморфних) рис через використання метафори *взялась зморшками*.

У метафоричній синтаксичній конструкції *Борошно часу навечно вибілило його голову й бороду* [7, с. 336] суб'єктом дії є *борошно часу*, тобто старість, а головною її ознакою – *вибілена голова й борода*, що означає сивий колір волосся. Таку метафоричну єдність відносимо до периферійної зони, оскільки автор не називає *старість* безпосередньо, але читач розуміє з контексту, що йдеться про неї.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Лексико-тематичну групу «назви періодів життя людини» структурно поділяють на мікрополя «дитинство», «молодість», «старість», у межах яких виокремлюють ядро та навколо-ядерну зону (центр і периферію). Іноді трапляються синонімічні ряди ядерних номінацій, як-от: *молодість*, *юність*, *молоді літа* тощо. Авторська мова Михайла Стельмаха багата на використання метафоричних конструкцій, з уживанням слів-замінників за певною ознакою: кліматичні особливості; душевний стан персонажа, його емоції, почуття; зовнішній вигляд героя й ін.

Аналіз лексико-тематичної групи «назви вікових періодів» дає змогу простежити й визначити особливості вікового образотворення в мовному дискурсі Михайла Стельмаха. Подальше дослідження вбачаємо в аналізі інших лексико-тематичних груп у мові творів письменника-земляка, що уможливить ґрунтовнішу характеристику його ідіостилію.

Список літератури:

1. Борисов О., Петракович В. Лексична репрезентація концепту «дитинство» (на матеріалі сучасних лексикографічних джерел). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2008. № 40. С. 164–167.
2. Захарова Л., Шніп Ю. Функціонально-семантична варіантність фразеологізмів з компонентом «час» в англійській мові. *Journal of the National Technical University of Ukraine "KPI": Philology and Educational Studies*. Т. 5. 2015. С. 37–43.
3. Орлова Ю. Концепт «вік людини» як предмет наукового міждисциплінарного дослідження. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. № 6 (289). Ч. I. С. 65–72.
4. Петрушенко О. Лексико-семантичне поле «час» в українській поезії другої половини ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2010. 20 с.
5. Пожар А. Становлення поняття «вік людини» у лінгвосемантичному висвітленні. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки. Мовознавство»*. 2017. Т. 2. № 8. С. 53–56
6. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства; за ред. І. Білодіда. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1970. С. 671.
7. Стельмах М. Дума про тебе: роман. Київ: Дніпро, 1984. 390 с.

Horobets A. V. NOMINATIONS OF AGES IN THE LANGUAGE OF MICHAEL STELMACH'S NOVEL "THINK ABOUT YOU"

The article analyzes the lexical-thematic group "names of ages" in terms of structural-semantic differentiation. Associative relationships of age and life spans with the perceptions that arise in the mind of the reader and encourage him / her to understand the context.

Among the wide variety of lexical, semantic, and associative temporal fields, an important group is the age group names, which often associates their own temporality with attributive characteristics, natural climatic changes, and associative symbols and expresses a close interdependence with them. Michael Stelmach's novel "Thinking About You" is based on the contradictions and interactions of people of different age groups, who often conflict. By referring to certain emotions, moods, feelings, words that, in the primary sense, denote the names of ages of life that they are inherent in, the author often resorts to the use of metaphor – an artistic means that is to convey the characteristics of similarity or similarity of meanings.

The purpose of the article is to analyze the lexical-thematic group "names of ages". The goal is to solve the following tasks: to divide the vocabulary group "age names" into microfields; to study the structure of the microfields "childhood", "youth", "old age"; to analyze the peculiarities of the use of lexical and lexical-syntactic

units for the designation of age periods; to trace the associative links between age-related periodization and its lexical-semantic expression in the language of Michael Stelmach's novel, *Think About You*.

The lexical-thematic group "names of periods of human life" is structurally divided into the microfields "childhood", "youth", "old age", within which the nucleus and the nucleus (center and periphery) are separated. Sometimes there are synonymous series of nuclear nominations, such as: youth, youth, young summers, etc. Mikhail Stelmakh's author's language is rich in the use of metaphorical constructions that consist in the use of substitute words for a specific feature: climatic features; the mental state of the character; his emotions, feelings; the appearance of the hero and others.

Key words: age nominations, lexical-semantic field, associative field, lexical-thematic group, micropole.

Горобець І. В.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ ІЗ ПОВТОРОМ ОБ'ЄКТНИХ ТА ОБСТАВИННИХ СИНТАКСЕМОПОШИРЮВАЧІВ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

В українському мовознавстві недостатньо вивченим залишається питання використання повторюваних синтаксем-поширювачів у текстах публіцистичного стилю. Статтю присвячено дослідженню специфіки функціонування синтаксичних конструкцій із повтором об'єктних та обставинних синтаксем-поширювачів у мові сучасної української преси. Виокремлено й проаналізовано види повторюваних об'єктних і обставинних синтаксем-поширювачів, охарактеризовано їхню морфологічну структуру, засоби їхнього вираження і функційне навантаження. Серед функційних особливостей визначено вживання синтаксичного повтору для підсилення значення, уточнення, протиставлення, збудження у свідомості реципієнта певних почуттів, логічного виділення змістово важливих компонентів висловлення, нагромадження думок. Окреслено особливості повторення адресатних, інструментальних і локативних синтаксем, які слугують засобами увиразнення важливих характеристик. Визначено специфіку функціонування синтаксичних конструкцій із повтором об'єктних і обставинних синтаксем-поширювачів, які мають специфічне семантико-стилістичне забарвлення. Встановлено, що структура простого речення може поширюватися за допомогою об'єктних, обставинних, інструментальних, адресатних, локативних синтаксем, які залежать від предиката. Зазначено, що з-поміж п'яти видів об'єктних синтаксем у мові сучасних українських газет повторюються лише чотири: об'єкт дії, об'єкт процесу, об'єкт стану, об'єкт якісної ознаки. З'ясовано, що найактивніше журналісти повторюють у реченнях синтаксеми, які виражають обставинні значення часу, мети, причини, умови, допущення, способу дії, міри і ступеня. Усі види повторюваних обставинних синтаксем, представлені в мові української загальнодержавної та регіональної газетної періодики 2016–2019 років, дають різнобічну характеристику виконуваній дії, описаної в реченні.

Ключові слова: лексико-синтаксичний повтор, об'єктна синтаксема, обставинна синтаксема, мова сучасної української преси.

Постановка проблеми. У мові сучасної української преси активніше використовують синтаксичні конструкції з повтором об'єктних і обставинних синтаксем-поширювачів, які мають специфічне семантико-стилістичне забарвлення. Їхнє функційне навантаження здебільшого пов'язане з концентрацією уваги читачів на важливих компонентах повідомлення. Як лінгвістичний феномен синтаксеми-поширювачі потребують детального вивчення для влучного використання в ролі стилістичних засобів мови української газетної періодики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві специфіку функціонування синтаксем-поширювачів вивчають І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, О. Межов, М. Мірченко, М. Плющ, Л. Пришляк, К. Шульжук та ін. Як слушно зауважують науковці, предикат має валентність, значення якої дає

змогу поєднуватися з різними типами, кількістю синтаксем-поширювачів [1; 2; 5; 6; 7; 8; 9; 10]. За валентністю предиката виокремлюють різні види синтаксем-поширювачів: об'єктні, адресатні, локативні, інструментальні, адвербіальні, атрибутивні.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні типів повторюваних об'єктних і обставинних синтаксем-поширювачів, засобів їхнього вираження, окресленні специфіки функціонування.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати види об'єктних і обставинних синтаксем-поширювачів, визначити морфологічні засоби вираження, описати їхню структуру, охарактеризувати функції.

Виклад основного матеріалу. У різножанрових газетних текстах ХХІ ст. помітно активізувалися повтори об'єктних, обставинних і атрибутив-

них поширювачів як у монопредикативних, так і в поліпредикативних реченнях.

Услід за І. Вихованцем, К. Шульжуком об'єктну синтаксему кваліфікуємо як таку, що позначає предмет, на який спрямовані дія, процес чи стан [1; 10]. Відповідно до природи предиката виділяють п'ять семантичних варіантів об'єктної синтаксеми: об'єкт дії, об'єкт процесу, об'єкт стану, об'єкт якісної ознаки, об'єкт локативного предиката дії [10, с. 200].

Серед аналізованих конструкцій із повтором у мові українських газет 2016–2019 рр. значну частину становлять повтори *об'єкта дії*. У цій позиції можуть бути назви істот і неістот здебільшого у знахідному відмінку без прийменника. Досить поширеними на сторінках сучасної української газетної періодики є повторювані об'єктні синтаксеми, які мають додаткове підсилювальне значення і виконують уточнювальну функцію. Напр.: *Зустріч героїв на березі моря (на березі часу) запам'ятовується виболеними суперечками, відвертими, інколи непримиреними дискусіями, наполегливим шуканням істини. Саме істини, а не правди, бо в кожного – вона своя* («Літературна Україна», 26 січня 2017 р., с. 15); *Тележурналістика – це мистецтво, яке поєднує слово й візуальність, слово й візуальну картину життя* («Літературна Україна», 16 лютого 2017 р., с. 6); *Було б смішно думати, що Путін прибув до Криму лише для того, щоб дивитися кіно. Але якщо все ж «кіно», то зовсім іншого ґибу і формату* («Україна молода», 19–20 серпня 2016 р., с. 13); *Він любив ці гори, людей цих гір* («Україна молода», 10 серпня 2016 р., с. 12). Подекуди для уточнення, подання додаткової інформації автори використовують указівний займенник *цю* чи фразеологізовану сполуку *я маю на увазі*: *Україна проголосила незалежність, але хто цю незалежність визнає?* («Україна молода», 23 серпня 2016 р., с. 8); *Ми також активно супроводжуємо зміни, які передбачає концепція Нової української школи. Я маю на увазі зміни до державного стандарту шкільної освіти <...>* (В. Кремень – І. Г.) («Освіта України», 13 листопада 2017 р., с. 11). Іноді завдяки використанню повторюваних елементів журналісти досягають завуальованого ефекту протиставлення, прихованого повторювальним єднальним сполучником *і*: *До цього (не звинувачувати одне одного, а шукати компроміс – І. Г.) я закликаю і громадян Росії, і громадян України* («Голос України», 31 серпня 2016 р., с. 7). Рідше трапляються повтори об'єкта дії, вираженого формою родового відмінка із прийменником.

Напр.: *На думку діаспори, зараз в Україні працює великий відсоток іноземців, який не завжди оправдовує очікування суспільства: «Замість іноземних десантів треба робити десанти закордонного українства», – зауважив пан Ратушний* («Україна молода», 23 серпня 2016 р., с. 5).

Подекуди спостерігаємо використання в українських газетних текстах повторюваного *об'єкта якісної ознаки*, способом морфологічного вираження якого слугують іменниково-прийменникові сполуки, іноді й з атрибутивним синтаксичним поширенням: *Він був сміливішим від мене, сильнішим від мене, кращим від мене. Він був нашим героєм* («Дзеркало тижня», 17–23 серпня 2016 р., с. 2); *Зелена аптека дешевша за хімічні препарати, надійніша за хімічні препарати, безпечніша за хімічні препарати* («Порадниця», 18 липня 2019 р., с. 5).

Від предиката-назви процесу залежить *об'єкт процесу*, який нерідко має уточнювальне значення. Пор.: *Він довго милувався її очима, очима, сповненими тепла й довіри* («Дзеркало тижня», 17–23 вересня 2016 р., с. 10).

Повторюватися може й *об'єкт стану*, який зазвичай позначає назви істот чи неістот, які викликають певний стан, почуття, емоції мовця і мають суб'єктивний характер. Повторюваний об'єкт стану спрямований на виникнення співпереживання, співчуття у свідомості реципієнта: *Мені шкода того дня, коли я побачила його вперше, дня, коли затьмарився світ і земля почала втікати з-під ніг* («Дзеркало тижня», 17–23 вересня 2016 р., с. 6).

Мовознавці виокремлюють також об'єкт локативного предиката дії, проте лексико-синтаксичного повтору такого об'єкта в мові аналізованих сучасних українських газет не виявлено.

Поширені в текстах сучасних українських періодичних видань синтаксичні структури з адресатною, інструментальною та вокативною синтаксемами, які повторюються.

Адресатна синтаксема називає особу, на яку впливає конкретна дія. Порівняно з об'єктною адресатна синтаксема не має розгалуженої системи засобів морфологічного вираження. Вона зазвичай виражена іменником чи займенником у формі давального відмінка. Напр.: *Це не лист до вас, а крик душі колишніх політ'язнів! Нам перебивають дихання, нас позбавляють спілкування, а часто і самого існування! Нам, які боролися за Україну, нам, які були за тратами десятки років, нам, яких катували, мордували, розпинали, принижували, убивали за те лишень, що ми мріяли*

і боролися за повстання вимріяної, незалежної України! / І роблять це неподобство ваші чиновники, ваші підлеглі, ваші довірники («Літературна Україна», 18 травня 2017 р., с. 3). Повторення адресатної синтаксеми *нам*, імовірно, використовують для увиразнення важливості адресата дії. Вона логічно наголошувана (виділена логічними паузами, а на письмі – комами). Наявність знаків оклику наприкінці синтаксичних конструкцій посилює звучання адресатної синтаксеми. Такий прийом журналісти використовують здебільшого для складання промов, гасел, закликів тощо, спрямованих на піднесення загальної ідеї та насаджування певних власних думок і настроїв широкому загалу, що часто негативно впливає на здатність адекватної оцінки.

Інструментальна синтаксема, як зауважує К. Шульжук, «указує на знаряддя чи засіб, за допомогою якого виконують дію» [10, с. 201]. У досліджуваних текстах за засобом морфологічного вираження переважають повторювані інструментальні синтаксеми з іменником у формі орудного відмінка. Напр.: *І тут Цапленко, як на мене, способом життя, способом дії – набагато ближчий до Кобзаря, ніж творці суто мистецьких «щобетань»* («Літературна Україна», 16 лютого 2017 р., с. 6).

Локативна синтаксема називає місце, напрямок і шлях руху. Морфологічне її вираження – іменник у формі місцевого відмінка з обов'язковим використанням просторового прийменника. Напр.: *Бути художником – а значить, бути людиною – він міг тільки у просторі життя, просторі свого буття, просторі Карпат* («Україна молода», 10 серпня 2016 р., с. 12); *Ти можеш їхати і на першому, і на другому поверсі автобуса. Звичайно, всі люблять їздити на другому поверсі* («Освіта України», 13 листопада 2017 р., с. 9).

Найактивніше журналісти повторюють у реченнях синтаксеми, які виражають обставинні значення часу, мети, причини, умови, допусту, способу дії, міри і ступеня, оскільки вони «найкраще виконують номінативно-фактологічну стилістичну функцію» [4, с. 97].

Обставинні синтаксеми часу вказують на час виконання певних дій і виражаються переважно прислівником. Напр.: *О, нині вона розширилася! Нині це потужне підприємство – адже країна потребує та й потребує пилотматеріалу!* («Літературна Україна», 2 лютого 2017 р., с. 12); *Сьогодні вони готові до нових змін. Сьогодні вони не бояться відстоювати власну позицію* («Голос України», 10 серпня 2016 р., с. 4), де повторювані обставинні поширювачі *нині, сьогодні* вказують

на приховане протиставлення до поняття *минуле, або учора*, вибудоване на контрасті.

Обставинні поширювачі мети досить часто трапляються в мові сучасної української преси як модифіковані підрядні частини мети складно-підрядного речення. Здебільшого вони виражені прийменниково-іменниковою конструкцією у формі знахідного відмінка. Напр.: *На прохання воїнів глава держави підписав їхні картини на згадку про зустріч із хлопцями та подарував різдвяні подарунки. Військові також подарували Петру Порошенку одну зі своїх картин на згадку про зустріч із ними* («Голос України», 12 січня 2019 р., с. 3); *Ми працюємо на упередження – зокрема на упередження фобій та дискримінацій* («Літературна Україна», 2 березня 2017 р., с. 5). В аналізованих реченнях обставинні поширювачі мети *на згадку про зустріч, на упередження* повторюються для посилення уваги читача, що увиразнено вживанням слів із додатковим акцентним навантаженням *також, зокрема*.

Обставинні поширювачі причини відображають причиново-наслідкові зв'язки у структурі складних підрядних речень. Семантичні варіанти причинової синтаксеми стосуються різних відтінків, що накладаються на загальне причинове значення, напр.: *Через байдужість окремих громадян до загального екологічного стану, через егоїстичні настрої деяких представників суспільства, через поширену його інфекційну хворобу маємо сьогодні забруднене повітря, забруднені водойми, забруднену землю і забруднену совість* («Правди сила», 24 січня 2018 р., с. 3). Основним морфологічним засобом вираження причинового значення є прийменник *через* з іменником у знахідному відмінку. Ураховуючи семантичні відтінки значень повторюваних синтаксем, можемо умовно поділити причинові синтаксеми на власне причинові та наслідкові. Пор.: *Усі ці жахливі події в житті Майдану відбулися внаслідок тривалого мовчання народу, внаслідок його терплячості і смиренності, подібно до виверження вулкана* («Правди сила», 22 листопада 2016 р., с. 2), де повторювана синтаксема *внаслідок*, виражена прислівником, указує на причину і водночас на наслідки, які з неї випливають.

Обставинні поширювачі умови виражають умову виконання певної дії і морфологічно виражаються прийменниково-відмінковими формами [10, с. 204]. Проте в мові досліджуваних газет натрапляємо на інший спосіб вираження – прислівниковий. Пор.: *Аграрний фонд України не підписує документи на зберігання зерна на терито-*

рії області (Луганської – І. Г.): *а раптом війна, а раптом не зуміємо вивезти збіжжя?* («Голос України», 10 серпня 2016 р., с. 6). Повторювана обставинна синтаксема *раптом* указує на гіпотетичну умову (її можна замінити умовним сполучником *якщо*).

Повтор допустових обставинних поширювачів – рідкісне явище в мові сучасних українських газет. Допустові синтаксеми походять від підрядних допустових частин складнопідрядних речень і «визначають умови, всупереч яким відбувається дія або триває стан» [3, с. 149]. Напр.: *Усупереч розправам беркутівців над борцями за гідне майбутнє, всупереч тисячам сумнівів і бажанню повернути назад, ми вистояли, ми не зламалися* («Україна молода», 17 серпня 2016 р., с. 9), де повторюваний прийменник *усупереч*, який уходить до складу обставини допусту, має семантичний відтінок протиставлення умови і наслідку.

Повтор синтаксем зі значенням способу дії – досить поширене явище в мові сучасної української преси. Здебільшого повторюються тотожні прислівники, рідше – фразеологізовані іменники у формі орудного відмінка. Напр.: *Саме тому Москва так безкарно дозволяє собі не тільки провокувати натівських військових, а й так само безкарно наращує угруповання на наших кордонах і насичує озброєння ОРДЛО* («Дзеркало тижня», 6–12 серпня 2016 р., с. 5); *І ми не лише не погоджуємось із політикою влади і не лише пропонуємо альтернативу, ми діємо* («Україна молода», 26–27 серпня 2016 р., с. 4); *Політики не раптом стануть підзвітні суспільству. Чиновники не раптом стануть чесні. Суди не раптом стануть незалежні й неупереджені. Поліція не раптом перестане бути місцем сваволі й насильства. Люди не раптом навчаться захищати свої права і права тих, хто не може захистити себе сам* («Голос України», 14 лютого 2018 р., с. 9); *І Верховна Рада має прийняти його (Акт проголошення Незалежності України – І. Г.) одним ударом, одним махом* («Голос України», 23 серпня 2016 р., с. 4). Повторюваний прислівник *раптом*

із заперечною часткою *не* вжито у значенні *не миттєво, не відразу*, що вказує на довготривалий спосіб дії. В аналізованих реченнях тотожні повторювані обставинні поширювачі способу дії мають додаткове функційне навантаження нагородження думок.

Повторювані обставинні поширювачі зі значенням міри і ступеня в газетних текстах виражені переважно прислівниками міри і ступеня: *А ще батьки часто дивуються, коли виявляють, що діти розуміють щось значно краще, і значно більше, ніж ми могли б очікувати* («Україна молода», 17 серпня 2016 р., с. 12); *Довелося багато зазнати, багато пережити – неприкаяність і самотність супроводжували постійно* («Україна молода», 10 серпня 2016 р., с. 12). У реченні *Почасті через марновірство, почасті – через віру в розумне* («Дзеркало тижня», 6–12 серпня 2016 р., с. 5), крім повторюваної синтаксеми зі значенням міри і ступеня *почасті*, є також повторюваний прийменник *через*, що входить до складу причини. Таке поєднання вказує на частковість двох причин.

Висновки і пропозиції. Структура простого речення може поширюватися за допомогою об'єктних, обставинних, інструментальних, адресатних, локативних синтаксем, які залежать від предиката. 3-поміж п'яти видів об'єктних синтаксем у мові сучасних українських газет повторюються лише чотири: об'єкт дії, об'єкт процесу, об'єкт стану, об'єкт якісної ознаки. Не виявлено повторюваного об'єкта локативного предиката дії, оскільки його повторення в тексті було б виявом мовленнєвої надлишковості і не мало б стилістичного ефекту. Серед обставинних синтаксичних поширювачів виділяємо повторювані синтаксеми часу, умови, мети, причини, допусту, способу дії, міри і ступеня. Усі види повторюваних обставинних синтаксем, представлені в мові української газетної періодики 2016–2019 рр., дають різнобічну характеристику виконуваної дії, описаної в реченні.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в аналізі повтору атрибутивних синтаксем.

Список літератури:

1. Вихованець І. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
2. Городенська К. Деривація синтаксичних одиниць. Київ : Наукова думка, 1991. 189 с.
3. Гуйванюк Н. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : монографія. Чернівці : Рута, 1999. 336 с.
4. Завальнюк І. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку XXI ст.: функціональний і прагматичний аспекти : монографія. Вінниця : Нова книга, 2009. 400 с.
5. Загнітко А. Теоретична граматики української мови: синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
6. Межов О. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Луцьк, 1998. 208 с.

7. Мірченко М. Структура синтаксичних категорій. Вид. 2-ге, переробл. Луцьк : Ред.-вид. відділ «Вежа» Волинського держ. університету ім. Лесі Українки, 2004. 393 с.
8. Плющ М. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення : монографія. Вид. 2-ге, доповн. Київ : Вид-во Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, 2018. 203 с.
9. Пришляк Л. Повтор як засіб експресивного синтаксису поетичного мовлення 60-х рр. ХХ ст. : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2002. 212 с.
10. Шульжук К. Синтаксис української мови : підручник. 2-ге вид., доп. Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. 408 с.

Horobets I. V. SPECIFIC FEATURES OF SYNTAX CONSTRUCTIONS WITH REPETITION OF OBJECT AND CIRCUMSTANTIAL SYNTAX EXTENSIONS IN THE LANGUAGE OF MODERN UKRAINIAN PRESS

The types of repetitive object and circumstantial syntax-extensions are analyzed in the article; their morphological structure and functional load are characterized. The peculiarities of repetition of target, instrumental and locative syntaxes, which serve as a means of expressing important characteristics, are outlined.

In the language of the modern Ukrainian press, syntactic constructions with the repetition of object and circumstantial syntax-extensions, which have a specific semantic-stylistic color, are more actively used. Their workload is largely related to the reader's focus on important components of the message. As a linguistic phenomenon, syntax-propagators require detailed study in order to use the language of the Ukrainian newspaper periodically as a stylistic means.

The purpose of the article is to determine the types of repetitive object and circumstantial syntax-extensions, their means of expression, and the specific specifics of functioning.

The realization of this purpose involves the following tasks: to analyze the types of object and circumstantial syntax-extendors, to determine the morphological means of expression, to describe their structure, to characterize functions.

The structure of a simple sentence can be extended by object, circumstantial, instrumental, addressee, locative syntax that depends on the predicate. Of the five types of object syntax in the language of modern Ukrainian newspapers, only four are repeated: object of action, object of process, object of status, object of qualitative character. No duplicate object of the locative predicate was detected, since its repetition in the text would be a manifestation of speech redundancy and would not have stylistic effect. Among the circumstantial syntax extensions we distinguish the repetitive syntaxes of time, conditions, goals, causes, admissions, mode of action, measure and extent. All types of recurrent circumstantial syntaxes, presented in the language of the Ukrainian newspaper period 2016–2019, give a versatile characterization of the action performed, described in the sentence.

Key words: *vocabulary, syntax, object syntax, language of modern Ukrainian press.*

Коротич К. В.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

**НОМІНАЦІЯ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ
РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ**

Статтю присвячено розгляду особливостей номінації жінки в українській пресі 1920–1940-х років і функцій, які виконували фемінітиви в тогочасному радянському дискурсі.

У результаті проведеного аналізу текстів преси зазначеного періоду автор виявив, що в основу номінації осіб жіночої статі протягом 1922–1945-го років було покладено такі ознаки: власне належність до жіночої статі, вік, родинний статус, наявність дітей, національність, соціальний статус і належність до суспільних класів, наявність власності та грошей, професії (зокрема, названо види діяльності на виробництві, у шахті, сільському господарстві, громадському та приватному обслуговуванні, торгівлі, сфері транспорту, службовій сфері, освіті, вихованні та мистецтві), освіченість, громадянство, звертання ідеологічного характеру, належність до політичних організацій, участь у політично-ідеологічній діяльності, продуктивність праці, успіхи у праці та / або активність у громадському житті, відношення до жіночих періодичних видань, найменування за діяльністю чоловіка, сповідувана віра, трудова діяльність загалом, недобросовісна трудова діяльність, негативні риси характеру, що впливали на трудову діяльність.

У процесі дослідження з'ясовано, що в радянській пресі функціонували кілька типів номінів: 1) за структурою: прості та складені; 2) за ставленням номінатора до об'єкта номінації: нейтральні й експресивно забарвлені, чи оцінні номени; 3) за ідеологічними цілями: нейтральні й ідеологічно навантажені. Виявлено, що номінація осіб жіночої статі могла бути денотативно-сигніфікативною, у результаті якої з'являлись одиниці з дескриптивним (описовим) значенням, і прагматичною, наслідком якої стало виникнення одиниць із прагматичними цілями.

У процесі роботи виявлено функції, які фемінітиви виконували в радянському дискурсі: номінативну, класово-диференціовальну, апелятивну, оцінно-характеризувальну, самоідентифікаційну, інтерпретативну, маніпулятивну, експресивно-креативну функцію показу зразків, на які варто орієнтуватися, та функцію маркування «свого» засобами мови.

Ключові слова: українська преса, радянський дискурс, номінація, номен, фемінітив.

Постановка проблеми. Актуальними проблемами світової й української лінгвістики є взаємодія мови та суспільства, їхній взаємовплив, відображення соціальних процесів у мові та формування лінгвальної картини світу, яка, своєю чергою, впливає на мовців. Вужчим аспектом цих проблем, який недостатньо досліджений на сьогодні й потребує вивчення з теоретичного та практичного поглядів, є виявлення ідеології в мові як маркер політичних процесів і потужний засіб впливу на особистість. Тому нашу розвідку присвячено висвітленню особливостей активного процесу номінації жінки в українській пресі 1920–1940-х рр. і функціям фемінітивів у радянський період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зараз в українській і закордонній науці з'являється багато праць у річищі гендерної проблематики. Мовознавці вивчають гендер з погляду фонетики

(А. Багмут, Л. Булаховський, Ю. Шевельов), словотворення та номінації (А. Архангельська, Т. Архангельська, М. Брус, Л. Булаховський, Т. Гартнер, І. Ковалик, А. Нелюба, О. Огоновський, Є. Редько, С. Семенюк, С. Смаль-Стоцький, І. Фекета), морфології (Т. Архангельська, А. Загнітко, О. Пономарів, О. Халіман), лексикології й семантики (М. Брус, Л. Булаховський, Г. Емірсуїнова, О. Стишов), фразеології (Ю. Абрамова, І. Білоус, О. Левченко, Л. Ставицька, О. Халіман, М. Четирба), синтаксису (В. Александрова, О. Холод), лінгвостилістики (О. Дорош, В. Слінчук), лексикографії (А. Архангельська, О. Борисенко, Т. Космеда, Я. Пузиренко), діалектології та соціолінгвістики (П. Гладкий, Ю. Шевельов), перекладознавства (Е. Васильєва, О. Побережна, О. Сизова), лінгвоконцептології (Н. Бойко, О. Бондаренко, А. Горнятко-Шумилович, Н. Карпенко, Т. Космеда, Е. Мінаєва, Л. Ставицька, Т. Сукаленко),

лінгвокультурології (О. Дмитрієва, Т. Сукаленко), комунікативної лінгвістики (І. Білоус, О. Дорош, К. Зігманн, Я. Клімікова, Л. Компанцева, Т. Осіпова, К. Пищикова, Л. Саліонович, А. Семенюк, Л. Ставицька), психолінгвістики (О. Горошко) та ін.

Проте лінгвістичних досліджень виявів гендеру в радянський період, зокрема на матеріалі преси, майже немає, за винятком кількох статей. Так, Ю. Кохан і Г. Демура схарактеризували формування гендерних поглядів радянських людей і відзначили кілька тенденцій у номінації жінок і чоловіків у пресі 1920–1930-х рр. [5]. О. Пода акцентувала увагу на гендерній асиметричності назв радянських газет, що виходили в 1920–1930-х рр., де домінували іменники чоловічого роду, незважаючи на зростання ролі жінки в тогочасному суспільстві й активні процеси творення фемінітивів [8]. А. Архангельська, проаналізувавши «якісні та кількісні аспекти динаміки розвитку і формування системи словотвірних фемінітивів української мови на матеріалі лексикографічних праць, дотичних у часі до періоду українізації 20–30-х рр. ХХ ст.», простежила «рефлексії словотвірних фемінітивів, створених у цей період, у систему сучасної української літературної мови» [1]. Інших якісних робіт, присвячених гендерним маркерам у цей період, на жаль, не спостерігаємо, що посилює актуальність нашої проблематики, адже номінація людини в радянський період була надзвичайно потужною, а її вивчення з погляду як традиційної лінгвістики, так і прагматики дозволяє зробити висновки і лінгвістичного, і культурологічного, і історичного, і філософського характеру.

Постановка завдання. Мета нашої розвідки – виявити й описати особливості номінації жінок в українській радянській пресі 1920–1940-х рр., окресливши причини активної появи фемінітивів у цей час, виділивши типи номенів, з'ясувавши, що було покладено в основу їхньої мотивації, та схарактеризувавши функції фемінітивів у пресі комуністичної спрямованості.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом дослідження стали прості та складені номені на позначення жінок, дібрані з української радянської преси 1922–1945-го рр., як газет і журналів із широкою аудиторією («Агітатор», «Безвірник», «Комунар», «Молодий Большевик¹», «Радянський Активіст» тощо), так і позиціонованих як жіночі, що існували на той час: «Комунарка України» та

«Селянка України». Номен розуміємо як мовне позначення пізнаного й вицленуваного фрагмента дійсності (предмета, явища, ознаки, процесу й ін.), яке є результатом пізнавально-номінативної діяльності людини [6, с. 336].

Як показало вивчення документів і наукової літератури [2; 3; 4; 7; 9], існував комплекс екстра-лінгвальних причин, що зумовив зміни в соціальному статусі жінок і відповідно викликав активну появу фемінітивів. Це більше поширення освіти серед жінок, їхня участь у громадській діяльності, залучення до виробництва внаслідок тотальної індустріалізації, урбанізація. Дуже важливу роль відігравала тогочасна пропаганда, активно реалізовувана насамперед через пресу, що формувала позитивне ставлення до праці на виробництві та підкреслювала, що праця допомагає жінці «звільнитися від залежності та приниження» у родині, хоча, як це слушно зазначено в соціологічній теорії подвійного навантаження, жінка здобувала ще одну функцію – гвинтика суспільного виробництва.

Виявивши основні причини, що зумовили увагу преси до жінок та збільшили їхню власну суспільну активність, наведемо виділені нами ознаки, покладені в основу номінації осіб жіночої статі протягом 1922–1945-го рр.:

- 1) власне належність до жіночої статі (*жінка, дівчина, молодиця, баба*);
- 2) вік (*дівчина, молодиця, жінка, баба*);
- 3) родинний статус (*жінка, жінка робітника, дружина, дружина робітника, молодиця, пасербка*);
- 4) наявність дітей (*мати, жінка-матір, багатодітна матір, багатосімейна матір, одинока матір, неодружена матір, породильниця-колгоспниця*);
- 5) національність (*грузинка, татарка, чувашка*);
- 6) соціальний статус і належність до суспільних класів (*пані, інтелігентка, господиня, трудяща, трудяще жіноцтво, прислуга*);
- 7) наявність власності та грошей (*наймичка, незаможна селянка, біднячка, середнячка, трудяща одноосібниця – колгоспниця*);
- 8) професія (*робітниця, в'язальниця, артільниця, станкова, домгосподиня*), серед них названо види діяльності на виробництві (*котльовиця, вибориця коксових пічей, намотниця, кустарка*), у шахті (*шахтарка, гірничка, відкатчиця*), сільському господарстві (*колгоспниця, бригадирка / бригадирка*), громадському та приватному обслуговуванні (*вбиральниця, куховарка, служниця, хатня робітниця, прислуга*), торгівлі (*завідувачка*).

¹ Назви джерел, цитати та приклади наводимо відповідно до правопису оригіналу.

кооперативної крамниці, завідач крамниці, про-
давальниця-практикантка), сфері транспорту
(трамвайниця), службовій сфері (машиністка,
машиністка-діловод), освіті (учителька), вихо-
ванні (вихователька, колгоспниця-вихователька)
та мистецтві (акторка);

9) освіченість (неписьменна, малописьменна);

10) громадянство (українська радянська
жінка, радянська жінка, громадянка, жінка-гро-
мадянка);

11) звертання ідеологічного характеру (това-
риши, товаришка);

12) належність / неналежність до політичних
організацій (комсомолка, кандидатка партії, пар-
тійка, комунарка, позапартійна робітниця, поза-
партійна колгоспниця);

13) участь у політично-ідеологічній діяль-
ності (агітаторка, пропагандистка, вербовниця);

14) продуктивність праці (ударниця);

15) успіхи у праці та / або активність у громад-
ському житті (висуванка, активна жінка, акти-
вістка, жінка-профактивістка, жінактивістка,
жінорг, жінорганізатор, жінорганізаторка,
жінінструктор, завжінвідділами, делегатка /
делегатка, жіндеделгатка / жіндеделгатка);

16) відношення до жіночих періодичних
видань (робкорка, читачка);

17) найменування за діяльністю чоловіка
(червоноармійка);

18) сповідувана віра (баптистка);

19) трудова діяльність загалом (трудівниця);

20) недобросовісна трудова діяльність (про-
гульниця, браковниця);

21) негативні риси характеру, що впливали
на трудову діяльність (ледарка, симулянтка,
брехуха-нашіптувателька);

22) трудова діяльність, що негативно сприй-
малася в той час (спекулянтка).

Подана типологія демонструє пов'язану зі змі-
нами в ладі держави, ідеології, економіці, вироб-
ництві й соціальному статусі жінки появу зна-
чної кількості класифікаційних ознак, що лягли
в основу мотивації нових слів і висловів, якими
називали жінок у радянський період.

В українській енкаратичній пресі 1920–
1940-х рр. виділяємо функціонування кількох
видів номенів:

1) за структурою: прості, або однослівні (това-
ришка, активістка, робкорка, жінорг), і складені,
або синтаксичні, чи кількаслівні (жіночий депу-
тат, робітниця міста, кандидатка партії);

2) за ставленням номінатора до об'єкта номі-
нації: нейтральні (читачка, вихователька,

в'язальниця) та експресивно забарвлені, чи оцінні
номени (пані, спекулянтка, брехуха-нашіптума-
телька);

3) за ідеологічними цілями: нейтральні
(артільниця, шахтарка, машиністка-діловод)
та ідеологічно навантажені (комсомолка, пропа-
гандистка, розпорошена багатотисячна маса
домашніх робітниць).

Не зупиняючись на типах складених номенів,
оскільки вони стануть предметом іншого дослі-
дження, зауважимо, наскільки показовими й
невипадковими в радянському дискурсі були нові
назви сукупностей жінок: у номенах жіночі маси,
жіноча маса, маси робітниць та селянок, розпо-
рошена багатотисячна маса домашніх робіт-
ниць, маси дружин робітників, шари селянок
акцентовано значну кількість, аморфність і часто
неорганізованість жінок; у номенах трудяще
жіноцтво, трудяще жіноче населення м. Про-
скурова наголошено на праці цих жінок саме на
державу, а не просто в межах родини, а в номені
жіночий колектив уже акцентовано згуртованість
і організованість жіноцтва, яке його утворює.

Номінація осіб жіночої статі могла бути
денотативно-сигніфікативною, у результаті якої
з'являлися одиниці з дескриптивним (описо-
вим) значенням (це, наприклад, назви професій і
занять: трамвайниця, машиністка), і прагматич-
ною, наслідком якої стало виникнення одиниць
із прагматичними цілями (скажімо, класово-сві-
домі жінки, скромні героїні нашої чудової країни),
які ми розглянемо докладніше та проілюструємо
нижче.

Номени на позначення жінок виконували низку
важливих функцій у радянському дискурсі (зро-
зуміло, що часто один номен мав кілька функцій,
зараз же виділяємо окремі):

1) це передусім власне номінативна функція,
оскільки такі найменування демонструють нові
явища радянської дійсності («На початок грудня
закінчилася передвиборна кампанія жіндезборів
трамвайниць м. Харкова. До загону жінактив-
вісток влилося ще 200 робітниць майстерень і
секторів транспорту» («Комунарка України»,
1932 р., № 47, с. 9));

2) класово-диференціовальна функція («Бід-
нячки, середнячки й наймички вперто дома-
гаються виборів кращих активісток до рад»
 («Комунарка України», 1929, № 6, с. 1));

3) апелятивна функція, адже фемінітиви вико-
ристовували як засоби вказування на адресата,
до якого звернене певне висловлення («Селянки
України, поліпшуйте сільське господарство,

заводьте кращі культури та машинну обробку землі. Поширюйте колективні об'єднання» («Комунар», 1926 р., № 2, с. 44); «**Робітнице міста – допоможи селянці!**» («Селянка України», 1925 р., № 4, с. 13)), причому радянська преса звичайно була сповнена різноманітними закличками, тому звертання в ній уживали широко;

4) оцінно-характеризувальна функція, за допомогою якою показано норми радянського суспільства («Від доброго складу рад залежатиме дальший розвиток країни. Ось чому треба подбати не лише за те, щоб обирати до рад жінок, а за те, щоб обирати **жінок працездатних, класово-свідомих**» («Комунарка України», 1929 р., № 6, с. 1); «**перша ледарка й симулянтка**» («Радянський Активіст», 1933 р., № 4, с. 7)), причому переважно негативну характеристику огульно отримували жінки із сільської місцевості у пресі 1920-х рр. («<...> треба вчитись, а особливо це потрібно для **селянки – найтемнішої, найнеписьменнішої на селі**» («Комунарка України», 1922 р., № 11, с. 14));

5) функція показу зразків, на які треба орієнтуватися («**Не зразу дійшли ударности в роботі. Прогули були ще. Енергійна бригадирка розгорнула широку роботу із своїми робітницями, чуйно й уміло підходячи до кожної. Вплинуло. Жодного прогулу, жодного запізнення**» («Комунарка України», 1932 р., № 48, с. 12));

6) самоідентифікаційна функція («**Треба нам, робітницям і селянкам, ще з більшою енергією готуватися боронити свою країну**» («Комунарка України», 1929 р., № 7, с. 1));

7) інтерпретативна функція, для виконання якої номени були оформлені в дусі радянської риторики, переважно воєнної («**Але й тут класовий ворог терпить одну поразку за одною. На громадське поле виходять все нові й нові загони трудівниць, прилучаючись, за проводом партії Леніна, до активного соціалістичного будівництва**» («Комунарка України», 1929 р., № 6, с. 1));

8) функція маркування «свого» засобами мовами: передусім за допомогою ідеологічних сем і прикметників *радянський, соціалістичний, комуністичний, свідомий, новий* та інших у складі синтаксичних номенів («**Та, не дивлячись на це, і тут зростає нова жінка-громадянка**» («Селянка України», 1925 р., № 4, с. 13); «**Хоробро й героїчно бореться з гітлерівською навалюю українська радянська жінка**» («Агітатор», 1944 р., № 9, с. 7));

9) маніпулятивна функція («**Робітнице міста! Відгукнись хоч не голосом, – хоч листуванням: допоможи сестрі своїй селянці стати на твердий ґрунт. Твоя допомога буде здійсненням заповіту**

Ілліча» («Селянка України», 1925 р., № 4, с. 13)). У наведеному прикладі в межах традиційної для радянської риторики метафори родини бачимо апелювання до перенесення сімейних почуттів на інших людей і до жіночої солідарності, що підкріплено присвійним займенником *своя* в інверсійній позиції. Маніпулятивну функцію було реалізовано й у рекламі. Так, у контексті «**Жодна обачна селянка не пропустить жодного тиждня, щоб не купити хоч одну облигацію селянської позики й цим підготуватись до осіннього єдиного податку!**» («Комунарка України», 1924 р., № 4, с. 20) прикметником *обачна* зі значенням «та, яка діє мудро та завбачливо», вдало апелювано до рис селянської натури;

10) експресивно-креативна функція, зумовлена специфікою публіцистичного стилю («**На сьогодні звільнено 22 злісних порушників трудової дисципліни, що мають чималий «стаж» прогульництва. <...> ось ті, що попали до ганебного списку зрадниць робітничої кляси**» («Комунарка України», 1932 р., № 47, с. 7)).

У текстах радянської доби показовим є порядок слів, який дозволяє відчитати ієрархію членів тодішніх класів. Якщо йдеться про чоловіків і жінок – представників однієї верстви населення, завжди першими стоять назви чоловіків, а потім – жінок: «**Вже до кінця 1920 р. було організовано більше як 35 тисяч робітників і робітниць <...>**» («Комунарка України», 1922 р., № 11, с. 12); «**Колгоспники і колгоспниці! Чесна праця на колгоспних ланах і пильний догляд робочої худоби та машин є краща запорука високих урожайів колгоспів і високої прибутковості колгоспної праці**» («Радянський Активіст», 1933 р., № 4, с. 3). Якщо в тексті фігурують слова на позначення осіб однієї статі, тоді першою завжди стоїть назва жінки, яка працює у промисловості, а другою – жінки, яка є селянкою або взагалі не працює на державу: «**Фактичне здійснення рівноправства робітниці й селянки має бути завданням усієї робітничої класи, всього селянства**» («Комунарка України», 1929 р., № 7, с. 2 обкл.); «**Робітниця та дружина робітника повинні брати участь у зміцненні нашої обороноздатности**» («Комунарка України», 1929 р., № 5, с. 1).

Висновки. Отже, констатуємо, що в 1920–1930-х рр. відбувалися потужні процеси творення нових слів і конструювання складених найменувань на позначення осіб жіночої статі, що було пов'язано з політикою влади, активним залученням їх до виробництва й інших сфер діяльності, зміною соціального статусу жінок

та загальною ідеологізацією. До 1940-х рр. нові фемінітиви пройшли випробування часом і стали використовуватися значно меншою мірою, рідше функціонування таких номенів пов'язане з готуванням до війни та її початком і тенденціями до

маскулінізації як у дійсності, так і в мові. Перспективи подальших досліджень цієї теми полягають у вивченні особливостей творення та функціонування в українській пресі різних періодів простих і складених номенів-фемінітивів.

Список літератури:

1. Архангельська А. До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиція і сучасність. П. *Мовознавство*. 2014. № 1. С. 58–70.
2. Бильшай В. Решение женского вопроса в СССР. Москва : Наука, 1959. 263 с.
3. Гогохія Н. Жінка у радянському соціокультурному просторі 1930-х рр. : гендерний аспект урбанізації. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. 2004. № 5. С. 378–379.
4. Кобченко К. «Нова радянська жінка»: Емансипаційні практики радянської влади 1920–1930-х рр. URL: <http://uamoderna.com/videoteka/lecture-kobchenko-new-soviet-woman> (дата звернення: 19.09.2019).
5. Кохан Ю., Демура Г. Фемініне і маскуліне крізь призму радянської ідеології (на матеріалі української преси 20–30-х рр. ХХ ст.). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Серія «Філологія». 2009. № 843. Вип. 55. С. 102–106.
6. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Сов. энцикл., 1990. 685 с.
7. Михайлюк В. Б. Использование женского труда в народном хозяйстве. Москва : Экономика, 1970. 151 с.
8. Пода О. Газети радянської України 20–40-х рр. ХХ ст.: проблема гендерного маркування назв. *Психолінгвістика*. 2008. Вип. 1. С. 197–204.
9. Чирков П. Решение женского вопроса в СССР (1917–1937 гг.). Москва : Мысль, 1978. 255 с.

Korotych K. V. THE NOMINATION OF A WOMAN IN THE UKRAINIAN PRESS OF THE SOVIET PERIOD

The article is devoted to consideration of features of the nomination of women in the Ukrainian press during the 1920–1940 and the functions, which femininities performed in the Soviet discourse of that time.

Analyzing the texts of the press of that period, the author found that the nomination of female persons during 1922–1945 was based on such characteristics: gender belonging, age, family status, availability of children, nationality, social status and belonging to the social classes, availability of property and money, professions (in particular the types of work in factories, mine, agriculture, public and private service, trade, transport, education and art), education, citizenship, ideological address, belonging political organizations, participation in political and ideological activity, labour productivity, success in work and / or activity in the public life, relation to the women's periodicals, work of man, religion, work activity in general, unconscientious work activity, negative character traits that influenced work activity.

The author was found in the course of the study that several types of nomens functioned in the Soviet press: 1) simple and complex (in structure); 2) neutral and expressively colored or estimated nomens (in relation of the nominator to the object); 3) neutral and ideologically charged (for ideological purposes). It was explored that female nomination could be denotative-significative (its result is the emergence of words and expressions with descriptive meaning) and pragmatic (its result is the emergence of nomens with pragmatic goals).

In the course of the work the author found out the functions of the femininities in Soviet discourse: nominative, class-differentiative, appellative, evaluative-characterizing, self-identifying, interpretative, manipulative, expressive-creative function of displaying samples and function of marking «us» by means of languages.

Key words: *Ukrainian press, Soviet discourse, nomination, nomen, feminine.*

Корчова О. М.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

ФУНКЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ ВИЯВИ ВОКАТИВА У ТВОРАХ О. ДОВЖЕНКА

У статті зацентовано увагу на функційно-комунікативному аспекті дослідження вокатива, мовна й соціальна сутність якого демонструє дихотомію «суспільство – мова», що реалізується через: встановлення міжособистісного контакту, зорієнтування співрозмовника на відповідну тональність спілкування, моделювання бажаної атмосфери комунікування. Лінгвістичний аналіз художнього мовлення О. Довженка засвідчив домінування традиційних і нормативних для української мови вокативних структур із семантичним ядром – звертанням-іменником у формі кличного відмінка. Водночас виокремлено вокативи у граматичній формі, тотожній із формою називного відмінка, але із семантико-синтаксичною функцією адресата мовлення та кличною інтонацією. Рідше категоріальним засобом вираження звертання в аналізованих творах є називний відмінок. Серед лексико-семантичних груп вокативів найширше репрезентовано власні найменування осіб. У межах групи домінують різні за походженням, але традиційно українські за вживанням чоловічі імена. Стилістично нейтральні номени означеної групи доповнюють стилістично марковані, морфемна структура яких ускладнена суфіксами суб'єктивної оцінки, що виражають ставлення комуніканта до адресата мовленнєвої дії. Поширені у вокативних структурах назви спорідненості та свояцтва, що мають емоційно-оцінний прагматичний зміст. Переважають узусально конотовані вокативи з інгерентною експресивністю, що увиразнюють суб'єктивне ставлення мовця до адресата, посилюють емоційно-оцінний зміст висловлювання. Виявлено непоширені звертання із суб'єктивно-об'єктивною семантикою та поширені, ускладнені, що є засобом творення стилістичних тропів та фігур, зокрема епітета, метафори, епімони, анафори, анепіфори, що увиразнюють зміст і виражають образно-експресивне стилістичне значення.

Ключові слова: вокатив, кличний відмінок, звертання, номінація адресата мовлення.

Постановка проблеми. Актуальним напрямом сучасного лінгвістичного пошуку є дослідження функційно-комунікативного аспекту мовних одиниць, що зумовлено інтерсуб'єктивністю мови як універсального засобу спілкування. Водночас комунікативною поліфункційністю вирізняються всі мовні одиниці, передусім вокативні, що незалежно від типу, стилю й жанру мовлення є обов'язковим початковим складником комунікативного акту в будь-якій сфері суспільного життя. Саме вони дають змогу встановити міжособистісний контакт, налаштувати співрозмовника на відповідну тональність спілкування, змоделювати бажану атмосферу розмови. Означене дає підстави розглядати вокативи не лише в межах мовно-мовленнєвого етикету, а передусім у дихотомії «суспільство – мова», що реалізується у взаємодіях «суспільство – система звертання», «комунікант – форма звертання». Такі опозиції формують мовну та соціальну сутності вокативних структур.

Джерельною базою дослідження функційно-комунікативних виявів вокатива можуть бути твори художньої літератури. Акцентуємо увагу на творчому доробку О. Довженка, передусім

різножанрових творах, що віддзеркалюють ментальні етнічні ознаки, а саме: повісті «Зачарована Десна», кіноповістях «Україна в огні» та «Земля», оповіданнях «Ніч перед боєм», «Воля до життя», «На колючому дроті», ідейно-тематичний зміст яких по-новому зазвучав у ХХІ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вокатив, його конституційні та функційні вияви є об'єктом мовознавчих студій вітчизняних учених: І. Вихованця, К. Городенської, А. Загнітка, М. Каранської, М. Плющ, К. Шульжука й ін. (граматичний аспект звертання); П. Дудика, С. Єрмоленко, А. Коваль, Л. Мацько, О. Пономарева й ін. (лінгвістичні особливості вокативних конструкцій); В. Манакіна, М. (Марії) Скаб, М. (Мар'яна) Скаба й ін. (звертання в системі комунікативного акту); І. Клименко, З. Мацюк, С. Шевчук та ін. (вокатив як складник етикетних формул) тощо. Попри вагомий науковий доробок питання функційно-комунікативних виявів вокатива потребує доповнення.

Постановка завдання. Мета дослідження – проаналізувати функційно-комунікативні вияви вокатива у творах О. Довженка.

Виклад основного матеріалу. Фундаментальні праці, передусім Ф. Бусласва «Историческая грамматика русского языка» (1959 р.), О. Потєбні «Из записок по русской грамматике» (1958–1985 рр.), Є. Тимченка «Вокатив і інструменталь в українській мові» (1926 р.) тощо, зумовили концептуальне тлумачення вокатива, полісемічність якого виражена трьома семемами: «1) граматичний кличний відмінок із значенням звертання до особи чи персоніфікованого предмета <...>; 2) звертання як синтаксична конструкція – слово або сполука, що позначають особу чи персоніфікований предмет, явище, до яких звертається мовець <...>; 3) тип номінативного односкладного речення, відокремленого знаками оклику, що виконує функцію звертання, граматичний центр якого позначений формою іменника в називному або кличному відмінках <...>» [11, с. 72]. Відповідно до цього синтаксичні одиниці, комунікативним ядром яких є звертання, уважаємо вокативними структурами.

Укладений картографічний матеріал засвідчив, що в мові художніх творів О. Довженка переважають традиційні й нормативні для української мови звертання, виражені **іменниками у формі кличного відмінка**: «*Ні, я не забуду тебе, Олесю*» [6], «*Чого це ви, мамо?*» [2], «*Скажіть, докторе, жити буду?*» [1], «*Давай, хлопці!*» [3], «*Слухай, батьку!*» [5], «*Не діждеш, офіцере, почути мій голос!*» [4] тощо. Водночас під час лінгвістичного аналізу мови художніх творів виокремлюємо звертання у граматичній формі, ідентичній із формою називного відмінка, проте із семантико-синтаксичною функцією адресата мовлення та кличною інтонацією. Ідеться про субстантивовані слова й іменники, ужиті у множині: «*Мовчите, вояки*» [5], «*Кінооператори, мерщій!*» [3], «*Вішайте мене, душогуби!*» [6], «*Потерпіть, православні!*» [2], «*Подумайте, брати мої, про це <...>*» [1], «*Що ж ви нарobili, німецькі запроданці?*» [4] тощо. Подекуди категоріальним засобом вираження звертання є називний відмінок: «*Здрастуй, поліціант!*» [6], «*Ух ти, розбійник!*» [2], «*Пусти, не крути руку, німецький раб!*» [4], «*Що ж ти, кажуть, чортів син, діда обижаєш?*» [5] тощо. Це вкотре доводить традиційну нормативність уживання кличного відмінка під час звернення в українській мові.

Характерною ознакою української системи звернення є активне послуговування мовцями в різних комунікативних ситуаціях **власними найменуваннями осіб**. Саме така лексико-семантична група вокативів є найчастотнішою в аналі-

зованому художньому дискурсі. Домінують серед них імена, які можемо диференціювати за стилістичною маркованістю.

Серед стилістично нейтральних вокативів такого типу поширені різні за походженням, але традиційно українські за вживанням чоловічі імена: «*Кому, як не тобі, Лавріне <...>*» [6], «*А ти, Максиме?*» [6], «*Та це ж я, Устиме..*» [6], «*Що ж ми скажем одне одному, Василю?*» [6], «*<...> сїдай, Макаре!*» [2], «*Рятуй, Петре, та хоч не смійся*» [2], «*Ні, дякую, Іване, <...>*» [5], «*<...> ти подумай, Платоне*» [5], «*Семене, де ти там?*» [3], «*Здоров був, Григорію!*» [3], «*Що скажеш, Опанасе?*» [3], «*Хомо, ти?*» [3].

Наголосимо, що деякі імена вжито в паралельних формах: «*Миколай!*» [6], «*Тікай, Миколо <...>*» [6]; «*Лаврін <...> Це ти, Лавренцій?*» [6]. Такі варіації демонструють емоційно-оцінний прагматичний зміст, викликаний суб'єктивним ставленням комуніканта до адресата в момент мовленнєвої дії.

Спектр жіночих імен у художньому дискурсі О. Довженка не такий різноманітний. Він репрезентований лише шістьма номенами – власними іменами, традиційно українськими за вживанням: «*Слухай, Олесю <...>*» [6], «*Де ти, Галю, де ти?*» [1], «*Ну що ти, Христе <...>*» [6], «*<...> Наталю*» [3], «*Це ти, Одарко?*» [2], «*Помовч, Тетяно*» [6]. Імовірно, це зумовлено гендерною нерівністю в українському суспільстві.

Виразником стилістичного значення вокативних структур, семантичне навантаження яких сконцентровано на чоловічому або жіночому імені, є емоційно-експресивні деривати, що співвідносяться зі сферою емоційно-чуттєвого сприймання: «*Сашко, хватай її роги*» [2], «*Падай, Савко, падай!*» [6], «*Це ж ти плачеш, Василюку*» [6], «*Сашечко, останься дома*» [2], «*Це ти, наш Іваночку*» [1]. Почасті емоційне значення таких вокативних структур підсилюється вигуками: «*Ой Василюку, <...>*» [3], «*Ой будеш же тепер ти, Одарочко, <...>*» [2] тощо.

Ідейно-стилістичною маркованістю вирізняються й імена по батькові та прізвища людей. Вони є носіями емоційно-оцінного стилістичного значення, що втілює суб'єктивне позитивно-шанобливе або негативно-презирливе ставлення мовця до співрозмовника: «*Прійми, Лаврін Михайлович*» [6], «*З вашого, Григорію Тарасовичу, коня треба б негайно здерти шкуру*» [3], «*Зводив ти зі мною рахунки, Чабанюго*» [4].

Послуговування власними номенами під час звернення до особи є традиційним для українців.

Вибір конкретної формули звертання залежить від низки прагматичних чинників: офіційності / неофіційності ситуації спілкування, віку та соціального статусу співрозмовника, ступеня знайомства комунікантів тощо.

Прикметно, що власна номінація адресата в мовленнєвому акті супроводжується назвою посади або званням: «**Капітан Антоніо Пальма!**» [6], «**Підсудний Крауз, можна опустити руки**» [6] тощо. Такі звертання обслуговують офіційну сферу комунікування.

Загалом серед лексико-семантичної групи звертань-назв осіб адресата за професією, посадою, званням, титулом або родом діяльності є як непоширені звертання із суб'єктно-об'єктною семантикою: «**Кінооператори, мерції!**» [3], «**Не дїждеш, офіцере, почути мій голос!**» [4], «**Скажіть, докторе, <...>**» [1], так і поширені, ускладнені прикладкою: «**Підсудний Крауз Ернст Фрідріхович, житель міста Бреслау, Бісмаркитрасе, тридцять шість, квартира чотири <...>**» [6]. Основне призначення таких мовних одиниць відповідно до комунікативних намірів мовця назвати адресата, ідентифікувати його.

Незважаючи на те, що означена група вокативних структур обслуговує офіційну сферу, частовживаними є розмовні форми: «**Здрастуй, поліціант!**» [6], «**Господин начальник!**» [6], «**Ваше високоблагородіє <...>**» [6]. Такі суржикові варіанти є засобом творення іронічного колориту.

Кількісно поширений серед звертань в офіційній сфері іменник «товариш»: «**Товариш командир!**» [6], «**Діда Платона, товаришу капітан, уже нема живого**» [5], «**Нічого, товариш сержант <...>**» [6], «**І сказати йому, що він помилявся, товаришу Герой Радянського Союзу**» [5].

За узагальненими дослідженнями Л. Мацько [9, с. 210–213], початок уживання вокатива «товариш» датується 1917 р. Проте, як слушно зазначає Н. Поліщук, таке звертання в українській мові має багаті національні традиції [10]. Зі значенням поваги, довіри й дружби вокатив функціонував у козацьких, чумацьких, січових піснях під час звернення до побратимів. Зі зміною політичного устрою в радянський час звертання «товариш» надовго стало обов'язковою етикетною нормою офіційного комунікування.

Під час лінгвістичного аналізу в художньому дискурсі виявлено одиничні варіанти функціонування іменниково-етикетної форми «товариш» у сполученні з ім'ям («**Добре, товаришу Опанасе**» [3]), натомість частовживані – у вокативних структурах, що вказують на соціальні зв'язки між співрозмовниками, класову чи станову належність:

«**Прощайте, товариші!**» [4], «**Товариші, діло не в рані, а в принципі, в приказі**» [6] тощо.

На сьогодні лексема «товариш» переходить до пасивного вжитку та сприймається як маркер радянської епохи, тому закономірно простежуємо функціонування традиційно українських номінів: «**Оце, друзі мої, і все**» [5], «**Рятуйте, люди добрі!**» [3], «**Ну-бо, люди, ну!**» [2]. Акцентуємо увагу на паралельному вживанні офіційного кліше та власне українських вокативів: «**Товариші! Братці!**» [6], «**<...>, брате мій, товаришу мій!**» [3], що водночас з етикетною нормативністю є виразником інгерентної експресивності.

Однією з ознак комунікативної етноспецифіки українців є звертання до родичів. Очевидно, тому в мові художніх творів О. Довженка частовживані вокативні структури, граматичним центром яких є звертання-назва спорідненості та свояцтва у прямому та переносному значеннях.

У межах означеної групи домінують лексеми «батько» («тато»), «син», «брат», «дядько» та «дід», що, імовірно, опосередковано вказує на тогочасне верховенство чоловіка в українському суспільстві: «**Слухай, батьку!**» [5], «**Все пропало, тату**» [6], «**Пам'ятай, сину <...>**» [6], «**А хто вона, діду <...>**» [2].

Принагідно зазначимо, що в аналізованому дискурсі в межах одного синонімічного ряду функціонують лексеми «батько» й «тато», причому домінує друга: «**Все пропало, тату**» [6], «**А Десна висохне, тату?**» [2], «**Ні, не дурень ви, тату, а просто постаріли <...>**» [3] тощо. Пояснення такого слововживання знаходимо в етимологічних розвідках, що ознайомлюють з успадкованими індоєвропейським “*tatah*” зі значенням «тато» [8, с. 527] та праслов'янським “*bata*” / “*batja*” – «брат», пізніше «батько» [7, с. 152].

Прикметно, що лексема цієї тематичної групи «брат» у художніх текстах називає не лише споріднених осіб, а й однодумців, друзів: «**Та вже ж, милі браття, <...>**» [3], «**Подумайте, брати мої, <...>**» [1], «**Вперед, брати!**» [4].

Номени спорідненості «дядько», «тітка» також частіше функціонують у вторинній номінації під час звернення до старших за віком осіб: «**Броня тонка, дядьку!**» [6], «**Ну стріляйте вже, дядьку <...>**» [2], «**Тітко, <...>**» [4].

Широко вживана для назви адресата мовлення у вокативних структурах лексема «мати» у різних граматичних формах: «**Чого це ви, мамо?**» [2], «**Молітьесь, матері, молітьесь <...>**» [6], «**Рознесе нас по всьому світу, хто збере нас, матінко?**» [6]. Іноді суржикові й просторічні варіанти слова

функціонують під час звернення до господині оселі: «Скажи, **матко**, <...>?» [6], «Здрастуй, **матка!**» [6], «Драстуйте, **мамаша**, <...>» [6].

У первинній денотативній функції використано іменники «донька» та «сестра», варіативність граматичних форм яких відтворює узуальну конотацію суб'єктивної модальності тексту: «Прощай, **доню** <...>» [6], «Вір, **донечко**, <...>» [6], «Звідки ти, **сестро моя?**» [6].

Звертання-назви спорідненості та свояцтва є непоширеними («**Мости, тату**, зірвані» [6], «Прощайте, **діду**» [5], «Ні, **дядьку**, сьогодні не вийде» [2]) і поширеними («Прощайте, **матінко моя рідна**, <...>» [6], «Та вже ж, **милі браття**, <...>» [3]), іноді ускладненими підсилювальним компонентом – емоційним вигуком («**О матінко**, <...>» [6], «**О батьку**, <...>» [3]); займають будь-яку позицію в реченні («**Діду, перевези** <...>» [5], «**Це ми, тату, ми!**» [6], «Здрастуйте, **діду!**» [2]). Вони утворюють низку стилістичних тропів і фігур, найпоширенішими серед яких є: епітети, виражені іменником-прикладкою: «Скажи мені, **брате-герою**» [6], «Скажи мені, **сестро-покритко!**» [6]; анепіфори: «**Мамо, мовчіть**, бо вб'є, **мамо!**» [6], «**Ну, тату, заспокойтесь, тату!**» [6]; епімони: «**Мамо, мамо!**» [6], «**Ой тату, тату!**» [6]; ампліфікації: «**Донечко моя, дівчинко**, <...>» [6], «**О мій хлопчику, моя ніжна дитино!**» [6], «**Синочки мої, сини! Діточки мої!**» [6], що увиразнюють зміст та виражають образно-експресивне стилістичне значення.

Варто зазначити, що звертання означеної лексико-семантичної групи є не лише позитивно конотованими. Слова-актанти мікроконтексту зумовлюють їх прямо протилежне значення: «**Пусти, ну, жидівський батько!**» [6], «**Що ж ти, кажуть, чортів син, діда обижаси?**» [5], «**Тікаєте, бісові сини?**» [5].

Чільне місце в аналізованих текстах посідають звертання за гендерною приналежністю. Серед них вирізняємо: непоширені («**Будь здорова, дівчино**» [6], «**Це, хлопці, не ваші напої**» [5]); поширені («**Гуляй, гуляй, молода дівчино**» [3]); ампліфіковані («**І я подумав: і тобі болить, проклятий, бідний чоловіче**» [2]); ускладнені підсилювальним спонукальним вигуком («**Гей, хлопці!**» [6]). Незважаючи на неоднорідну структуру, такі звертання мають широку адресованість і обслуговують суб'єкт-полісуб'єктне спілкування, комунікування незнайомих і малознайомих осіб.

Кількісно поширеними у творах О. Довженка є вокативні структури зі **звертаннями-назвами осіб за манерою поведінки, звичками, рисами характеру**, що містять елемент суб'єктивної оцінки. При-

кметно, що домінують лексеми з негативною конотацією: «**Замовч, сволоч!** <...>» [6], «**Блазень!**» [6], «**Ком гір, мерзотник!** <...>» [6], «**А, посіпаки!**» [6], «**Ти що сказав тій дівчині, падлюка?**» [6], «**Мирюй!**» [6], «**Гей, звідки ти, шмара?**» [6], «**Пропадеш, батьковбивець!**» [6], «**Шапку зніми, невіглас!**» [6], «**Вішай, катюга**» [6], «**Ух ти, розбійник!**» [2], «**Будь ви неладні, душогуби**» [2], «**Замовч, нечестивцю!**» [2]. У межах групи простежуємо й іронічно марковані вокативи: «**Пождіть стріляти, стрільці!**» [6], «**Мовчите, вояки**» [5].

Виразними є вокативні структури, утворені звертаннями-назвами тварин. Такі мовні одиниці вважаємо за доцільне розподілити на: 1) метафоризовані номінації адресата мовлення, що окремо або в поєднанні із синонімічними звертаннями надають висловлюванню додаткової позитивної експресивності: «**Як ти, голубонько?**» [6], «**Голубонько ж ти моя сизенька, квіточка** <...>» [2], «**Голубчики, синочки мої** <...>» [6], «**Діточки мої, соловейки** <...>» [2]; 2) фамільярні вокативи зі зниженою семантикою: «<...>, **безстидна скотина** <...>» [6], «**Стій, собако**» [4], «**Дослужився, поліцейський собака!**» [6], «**А, італійська сука!**» [6], «**Німецький пес** <...>» [6], «**Свиня!**» [6]; 3) риторичні: «**Покарайте його, святі голубоньки**, <...>» [2], «**Ой коню, коню, не продам я тебе**» [2], «**Конюку, він б'є недолю свою**» [2], «**Ой устань же, сивий орле**, <...>» [3], «**Не вернемось, чайко**, <...>» [4], «**Звідки ви налетіли, чорні круки?**» [4].

Низку риторичних вокативів у художньому дискурсі О. Довженка доповнюють **звертання-назви абстрактних понять** («**Прощай, мій убогий світе!**» [6], «**Далека красо моя!**» [2]); **звертання-назви географічних об'єктів** («**О українська земле, як укривавилась ти!**» [6], «**Прощай, моя рідна, дорога Десно**» [5], «**О моя земле!**» [6], «<...> **моя незаймана дівице Десно** <...>» [2]).

Висновки і пропозиції. Отже, вокатив має широкий спектр функційно-комунікативного вияву в художньому мовленні О. Довженка. Він не лише називає адресата, а й слугує засобом творення семантики спонуки – окличної, наказової, попереджувальної, заборонної тощо. Суб'єктно-об'єктна комунікативна парадигма вокатива репрезентована різними лексико-семантичними групами звертань, що відтворюють особистісні, соціальні та ситуативні чинники спілкування.

Мовна та соціальна сутності звертання, виявлені під час лінгвістичного аналізу, зумовлюють його потрактування з позиції національного складника в мовній картині світу, у чому і вбачаємо перспективу подальшого наукового пошуку.

Список літератури:

1. Довженко О. Воля до життя. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=865> (дата звернення: 10.09.2019).
2. Довженко О. Зачарована Десна. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=866> (дата звернення: 10.09.2019).
3. Довженко О. Земля. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=867> (дата звернення: 10.09.2019).
4. Довженко О. На колючому дроті. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=4168> (дата звернення: 10.09.2019).
5. Довженко О. Ніч перед боєм. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=869> (дата звернення: 10.09.2019).
6. Довженко О. Україна в огні. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=876> (дата звернення: 10.09.2019).
7. Етимологічний словник української мови. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. 634 с.
8. Етимологічний словник української мови. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 5. 704 с.
9. Мацько Л., Мацько О. Риторика. Київ : Вища школа, 2006. 311 с.
10. Поліщук Н. Пан, товариш, добродій. *Культура слова*. Київ : Наукова думка, 1996. Вип. 46–47. С. 132–138.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

Korchova O. M. FUNCTIONAL AND COMMUNICATE ASPECTS OF THE VOCATIVE IN THE WRITINGS OF A. DOVZHENKO

The article focuses attention on the functional and communicative aspect of the study of the vocative case, the language and social essence of which demonstrates the dichotomy “societ – language”, more specifically: establishes interpersonal contact, configures an interlocutor to the appropriate tone of communication, makes the desired atmosphere of communication. Linguistic analysis of A. Dovzhenko’s artistic language testified to the domination of vocative structures with the semantic core – the vocative noun in the form of the vocative case-which are traditional and normative for the Ukrainian language. The vocatives in a grammatical form that is identical with the form of the nominative case but with the semantic-syntactic function of the addressee of the speech and the vocative intonation are highlighted out. The nominative case is rarely a categorical means of expressing the vocative in the analyzed works. Among the lexical and semantic groups of the vocatives, the names of persons are represented most extensively. Within the group male names dominate which have different origin, but which are traditionally Ukrainian for the use. Stylistically neutral names of the specified group complement those ones which are stylistically marked, morphemic structure of which is complicated by the suffixes of subjective evaluation, expressing the communicant’s attitude to the addressee of the speech action. The names of kinship and relationship with emotionally evaluative pragmatic content are common. General connotative vocatives with an inherent expressiveness, which emphasize the speaker’s subjective attitude to the addressee, enhance the emotional and evaluative content of the statement are prevailing. Not often used vocatives with subjective and objective semantics and widespread, complicated ones which are the means of creating stylistic tropes and figures, including epithets, metaphors, epimones, anaphores, anepiphores that emphasize the content and express figurative and expressive stylistic meaning are found.

Key words: vocative, vocative case, vocatives, nomination of addressee of speech.

Кравцова О. А.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЧУТКА ЯК МІЖСОБИСТІСНИЙ ТИП ПЕРЕПОВІДНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглянуто чутки як міжособистісний тип переповідної комунікації. З'ясовано, що увагу мовознавців привертають питання методів, підходів, напрямів у дослідженні чуток, можливості припинення їх поширення, функціонування чуток в умовах виникнення надзвичайних ситуацій, гендерні аспекти у процесі передавання інформації, технологія поширення службових пліток, роль мережі позитивних і негативних чуток у житті громади. Однак до цього часу не було жодної праці, у якій би йшлося про чутки в контексті ретрансляції чужого слова. Зауважено, що вони майже відсутні в текстах конфесійного та наукового стилів, однак активно оприявлюються у зразках публіцистичного, епістолярного та художнього стилів.

У праці постулюється ідея, що чутки – соціальні утворення, які віддзеркалюють стан речей в економіці, психології, культурі, політиці тощо, часто є інструментом маніпулювання людською свідомістю. Щоб вони виникли, потрібні певні умови: цікава тема, людська спільнота, сприятливі місце й час тощо. Під час передавання чуток важливі наміри адресанта, який, презентуючи чуже слова, закладає у висловлення певні змісти, які адресат (за авторським задумом) мав би декодувати й ретранслювати далі. У роботі мовиться про те, що може бути багато як лінійних, так і нелінійних переповідних адресантно-адресатних ланок під час передавання чуток. Учені досі дискутують про те, що спричиняє поширення чуток. Найімовірніше – бажання поділитися ексклюзивною інформацією, бути причетним до людської спільноти, відчуття власну вагу в ній.

Під час проведення аналізу наявного фактичного матеріалу виокремлено такі параметри характеризування чуток: першоджерело інформації (може бути конкретним або узагальненим); швидкість поширення; спричинений ефект; тривалість; частотність; деталізація; навмисність / випадковість; правдивість / неправдивість; позитив / негатив; ареал побутування; наявність особи чи установи, що передають чутку; фігурування особи, інституції, події, поняття в чутці; адресат.

Також зазначено головні конструкції для вираження чуток та засоби чужої мови для їх оприявлення. Подальша робота полягатиме в характеризуванні синонімічних варіантів чуток, які також становлять міжособистісний тип переповідної комунікації з більшою чи меншою долею правдивості ретрансльованої інформації.

Ключові слова: чутка, плітка, переповідність, адресантно-адресатний континуум, непряма мова, тематична мова, цитатні вкраплення.

Постановка проблеми. Класичний спосіб переказування чужих слів лежить в основі чуток, які циркулюють в усному мовленні людей, проникаючи з нього в писемне. В. Лисенко зазначає, що такий спосіб спілкування варто вважати різновидом неформальної комунікації, «коли інформація в ситуації невизначеності чи напруги очікування з невизначеним ступенем достовірності, який з'ясувати в даний момент неможливо, викликаючи підвищений інтерес, швидко поширюється і стає надбанням великої аудиторії» [5, с. 99]. У народі їх поширення називають зіпсованим телефоном, мовленим з уст в уста, отриманим із других / третіх рук / від третіх осіб, сарафанним радіо, ідентифікують за формулами «одна баба сказала»

або «баба бабі переказала», а щодо достовірності почутого / прочитаного застосовують вислів, де йдеться про те, що не буває диму без вогню. Учені ж вважають чутки своєрідним надзнанням і проявом колективного підсвідомого.

Стандартні моделі поширення інформації, які демонструють, зокрема, й механізм передавання чуток, знаходимо в українських народних казках: Цю казку **розповіла** баба дідові, а дід сусідові, сусід – кумі на толоці, кума – вороні і сороці. Сорока жити не могла, доки всім не **рознесла**. Від неї і я знаю і вам **розповідаю** (з народної казки).

З п'яти досліджуваних нами стилів вони фактично відсутні в текстах конфесійного та наукового стилів, модифікуються відповідно до

технічних можливостей сьогочасся у зразках публіцистичного стилю й активно побутують в епістолярних і художніх текстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Це соціальне явище досліджували як спосіб ретрансляції інформації Н. Берегова, Л. Білоконенко, С. Буглак, Б. Дубін, Я. Кальба, Л. Климанська, Д. Кудінов, В. Кузяк, В. Лисенко, В. Москаленко, А. Назаретян, Г. Олпорт, Л. Постман, Н. Потапчук, А. Потеряхін, Н. Смелзер, Т. Шибутані, В. Яслик та ін. Зокрема, увагу мовознавців привертала питання підходів, методів, напрямів у вивченні чуток [6; 10], можливості припинення їх поширення [7], функціонування чуток в умовах виникнення надзвичайних ситуацій, гендерні аспекти у процесі передавання інформації [8; 13], технологія поширення службових пліток [9; 12], роль мережі позитивних і негативних чуток у житті громади [11]. Однак досі не було жодної роботи, у якій було б розглянуто чулки в контексті переповідання.

Постановка завдання. Мета статті – з'ясувати особливості побутування чуток як міжособистісного типу переповідної комунікації.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- з'ясувати характерні особливості чуток;
- вказати причини виникнення цього типу міжособистісної взаємодії;
- визначити головні параметри їх функціонування;
- виокремити основні конструкції для вираження чуток під час переказування інформації тощо.

Виклад основного матеріалу. Чулки, що є соціальними утвореннями, відображають стан речей у культурі, психології, політиці, економіці тощо, часто слугують модифікатором дійсності й інструментом впливу на людей. Для їх виникнення необхідні певні чинники: цікава для люду тема (така, що може допускати стороннє оцінювання й емоційну реакцію), сприятлива ситуація (час, місце), спільність людей (від її величини залежать: міра збереження змісту початкового тексту, наявність вказівки на першоджерело інформації, швидкість поширення / припинення дії чуток, особливості реакції на них тощо). Адресант, керуючись певним наміром, передаючи текст, закладає в його основу певні сенси і прагне, щоб адресат їх декодував і ретранслював далі. Такий задум, як уважає В. Лисенко, з одного боку, «має будуватися на архетипах і стереотипах масової свідомості, а з іншого – на установках, потребах, уявленнях адресата» [5, с. 98]. Якраз друга умова й змушує

адресанта шукати підхід до реципієнта повідомлюваного й відповідно видозмінювати початкову інформацію (можуть з'являтися додаткові деталі, що корелюють з індивідуальністю та психологією адресата, а деякі навпаки – не враховуватися). Зазвичай за збереження внутрішньої змістової структури відбувається зміщення акцентів.

Залежно від резонансу, за наявності одного джерела інформації (переважно імпліцитного) чулка може мати багато адресантно-адресатних ланок, вибудованих як у лінійному, так і в нелінійному порядку (за кожного наступного переказування комунікативні ролі змінюються: той, хто був адресатом, стає переповідачем і адресантом для когось іншого).

Учені досі не дійшли єдиного висновку стосовно того, що спонукає людину до поширення чулки. Найімовірніше – власні наміри: прагнення поділитися ексклюзивом, відчутти свою вагу у громаді, бути причетною до колективу.

Чулка також може виникнути в момент, коли порушується схема переказування через перекручування фактів унаслідок безвідповідальності чи низького рівня мовленнєвої компетенції спілкуювальників. Ф. Бацевич зауважує: «Міра спотворення інформації прямо пропорційна кількості осіб, які її передають» [1, с. 41], адже кожен комунікант сприймає те чи те повідомлення по-своєму, інколи не надто уважно слухає адресанта, деколи вдається до коментування.

На думку дослідниці Л. Климанської, сюжетом чулки є «нарратив про особливу подію навколо особливого героя, що розвивається як порушення норми (чи передбачення цього), втручання і відновлення її» [4, с. 73]. Важливою в цьому процесі є роль того, хто першим розпочинає переповідання й визначає спосіб покликання на вихідне джерело інформації: він може назвати його (вказати особисті дані, отже, достовірність інформації для реципієнта не викликатиме великих сумнівів) або ж послатися на узагальнене джерело (*дехто, деякі, хтось, якийсь, люди, народ* тощо).

Учений С. Буглак пропонує такі види міжперсональної взаємодії, як чулка, слух, плітка, витік інформації, слава, престиж, брехня, громадська думка, розмови тощо, які мають нашарування недостовірності, називати єдиним поняттям *xisey (hearsay)* [2, с. 37]. Він зауважує, що деякі видання «жовтої преси» подають інформацію як достовірну без покликання на джерело, тобто не вказуючи маркери *hearsay*. Також дослідник пише, що хоч *xisey* переважно репрезентується в усному мовленні, воно може мати й письмове вираження. Він наво-

дить приклад того, що в англійській мові розрізняють усний наклеп і наклеп, що потрапляє у друк. Мовознавець зауважує, що до наклепу близькою є кампанія очорнення [2, с. 37].

Каталізаторами чуток можуть бути: нестача інформації, неможливість ідентифікувати правдиву (особливо коли є кілька джерел); невизначена, проблемна чи конфліктна ситуація; некритичний підхід до обробки даних та стереотипне мислення; бажання бути причетним до групи / колективу, що поширює чутки; прагнення стати авторитетним, самоутвердитися; потреба компенсувати відсутність важливих життєвих подій; необхідність відволікти увагу люду від чогось першорядного на другорядне; створення ще однієї чулки з метою протидії наявній тощо. На швидкість їх поширення впливають середовище, час, місце, особа переповідача, наявність джерела, підігрівання інтересу додатковими фактами тощо.

Щодо характеристик чулки, що вирізняють її від інших більш чи менш достовірних повідомлень, то Б. Дубінін зазначає: «По-перше, вона має порівняно високий ступінь узагальненості, що відрізняє чулку від плітки або ж її напівофіційного варіанта – доносу, дезінформації. По-друге, вона зберігає прив'язку до часу і середовища свого виникнення, чим протистоїть байці або повір'ю. По-третє, чулка пов'язана зі свіжою новиною, а часто – лише з майбутнім, і цим протилежна легенді, анекдоту тощо. По-четверте, чулка є свідомо неофіційною, а тому протистоїть офіційній інформації» [3].

Мовознавці пропонують різні, досить умовні класифікації чуток. Враховуючи інформативність і емоційність репрезентації таких повідомлень, учені вирізняють чутки за змістом (економічні, культурні, політичні тощо), за часовою спрямованістю (ті, які стосуються минулого, або ті, що спрямовані в майбутнє), за кореляцією з реальністю (раціональні та фантастичні), за експресією (агресивна чулка, чулка-бажання та чулка-страх), за достовірністю (абсолютно неправдиві чутки; неправдиві, але з елементами достовірності; достовірні; достовірні з елементами неправдивості), за впливом на людську свідомість і поведінку (ті, що бентежать суспільну думку; ті, що провокують антисоціальну поведінку; ті, що руйнують міжлюдські взаємозв'язки тощо), за ймовірністю виникнення (малоймовірні та значної ймовірності), за першоджерелом інформації (ті, що створено навмисно; ті, що виникли стихійно) тощо.

Проаналізувавши наявний фактичний матеріал, ми виокремили такі параметри характеризування чуток:

– першоджерело інформації (може бути конкретним або узагальненим) (із княжого двору, звідусюди, не знає звідкіль, відкись тощо): *Може, зітер він свою посмішку тільки тоді, як увечері вибрався до города і сказав там комусь про побойце на княжому дворі, а може, й не він те сказав, а сама чулка викотилася з княжого двору, бо в лихих чуток є здатність видобуватися звідусюди, і тепер уже по Новгороду лунав не той піднесений вигук, що над Волховом при княжій учті, а болісний зойк: «Наших побито!»* (П. Загребельний);

– швидкість поширення (у лічені дні, уже, відразу, вихром промчала, зі швидкістю дів-баду, несамовитого пустельного урагану, майже вмить, лише згодом, на другий день, негайно, через тиждень, зі швидкістю блискавки, небавом, уранці, того ж дня, за якихось місяців три-чотири, за невеличку хвилю тощо): *На третій день по городу ходила чулка про обід Лошакову* (П. Мирний);

– спричинений ефект (весняним громом прокотилася; необавці, мов у дзвони вдарив тощо): *Пронеслася, як грім грянув, чулка: піщан оддали генералові!* (П. Мирний);

– тривалість (з того часу і до сього, якийсь час, тоді, останнім часом тощо): *Річ у тому, що доти певний час мусувалася чулка, буцім Кіровоград «оцаславить» своїм кандидуванням сам Віктор Янукович (звісно, син, нинішній куратор Кіровоградщини в ПР)* («Дзеркало тижня», 31 серпня 2012 р.);

– частотність (не раз, одного разу, знов тощо): *Знов чулка, що десь біля 21-го цього місяця маємо рушити в дорогу* (У. Самчук);

– деталізація: *Горпина розказує Христі про село, про знайомих дівчат, парубків, що де скоїлося, про кого яка чулка пішла – все викладає подруга подрузі, мале-невеличке із-за нігтя видирає та викладає <...>* (П. Мирний);

– навмисність / випадковість: *То не була ненароком пущена чулка, перехоплена лакеями від своїх панів і рознесена двірнею по селах, – то була явна оголошка на все царство, на увесь світ* (П. Мирний);

– правдивість / неправдивість: *Коли ж засіявся кволим світлом ранок, станом пішла неймовірна чулка, нібито перси ночували в долині по сей бік Смотрича* (І. Білик); *Чекайте, але ж до нас дійшла була чулка, що ви втопилися ще минулого року, перепливаючи Ла-Мани. Що за безглузді плітки?* (Р. Іваничук);

– позитив / негатив: *І про Колісника пішла по городу недобра чулка: накрав земських грошей, строячи мости та греблі, купив який маєток* (П. Мирний);

– ареал побутування (тут, там, скрізь, по всій Русі великій, селом, по селу, на селі, у селі, по краю, в університетах, поміж дівчатами, поміж молодіжжю, повсюди, по всій Торговій стороні, по Новгороду, на все царство, на увесь світ, по городу, по місту, далеко-далеко навкруги, повіт, станом, між хлопцями, Батурин, увесь табір, по Бориславі, на весь Батурин тощо): **Вранці в палаці і в місті пройшла чутка, що царевич вернувся** (І. Нечуй-Левицький);

– особа (-и), установа (-и), що переказують чутку (від І особи однини та множини, люди, народ, через засоби масової інформації тощо): **До мене дійшла чутка, що незабаром має відбуватися святкування Вашої двадцятип'ятилітньої праці на вашій літературній ниві** (П. Мирний);

– особа (-и), інституція (-ї), подія (-ї), поняття, які фігурують у чутці (одеська громада, Кончак, дивний монастир у непрохідних горах, монастир сліпих іноків, обід, піщани (мешканці села), розстріл, рада, про контрреволюційний націоналізм між адигейцями, пристрасть, університет, Василюха ночами навідується до свого чоловіка за кару тощо): **Коли ж засіявся кволим світлом ранок, станом пішла неймовірна чутка, нібито перси ночували в долині по сей бік Смотрича** (І. Білик);

– адресат (у листуванні – той, кому пишуть листа; до мене (переповідач був спершу адресатом), до Нечуйвітра, дійшла і до нас, до каторжних тощо): **Чутка про поранення Младена дійшла до Гаміда, і він вирішив одним ударом покінчити і з воєводою, і з його загоном** (В. Малик). У цьому прикладі наявний внутрішній адресат, зовнішнім адресатом буде читач. У більшості опрацьованих зразків не вказано конкретного отримувача повідомлення.

Переважно чутка поєднується з такими дієслівними одиницями: *була, викотилася, гоготить, голосила, грянула, гуде, дійшла, докотилася, є, западає, зродилася, з'явилася, існує, летіла, линула, мусувалася, надійшла, оббігла, облетіла, підвела на ноги, підняла на ноги, пішла, повзе, покотилася, поповзла, поширилася, поширювалася, поширюється, пробігла, прийшла, пройшла, прокотилася, пролине, промайнула, промчала, пронеслася, проповзла, прослизла, розійдеться, розлетілася, рознеслася, розповсюджується, розходить, справдилася / не справдилася, стала, узялась, ходила, ходить, ширилася, шириться* тощо. Предикат може бути виражений формами однини / множини доконаного / недоконаного виду; бути репрезентованим у теперішньому / минулому / майбутньому часі.

На репрезентацію чутки також можуть вказувати такі предикати, як: *говорити, казати, пліт-*

кувати, поговорювати, подейкувати, чути й ін.: – **Чув я, що з нашим гетьманом тепер негаразд <...> чи правда? – Снав з лиця, це так. Не той став. Та воно ж так, кажуть люди, що тільки рака біда красить** (М. Вовчок); **Там, подейкують, за один день може стільки приплисти до рук, що тут і за рік не припливе, бо який толк з моєї зарплати – з моїх теперішніх дев'ятисот окупаційних марок? Це череп'яні гроші** (М. Стельмах).

Головними конструкціями для вираження чуток є:

– прості речення: **По місту негайно пройшла чутка про розстріл Юрія** (В. Барка);

– складносурядні речення: **Кончак ішов на Русь швидко, а чутка про нього летіла ще швидше** (В. Малик);

– складні речення зі з'ясувальними підрядними частинами (зі сполучниками *що, буцім, ніби, наче* тощо): **Тут ходє чутка, що одеська громада береться видати мої праці** (П. Мирний);

– безсполучникові речення: **А тут уже чутка: Текеля на Січі попорався!** (П. Мирний);

– парантетичні внесення (дієслівні (однокомпонентні та двокомпонентні) й іменниково-прийменникові): **Сьогодні написав до Вас листа (поштою). Після цього прийшов до мене т. Преславич і прохав, щоб я подав укр. драматургії в Одесі (працює під доглядом «Гарту») рукопис «97» для постановки в Одеських робітничих театрах. Раптом з цим довідався, що Массдрам (російський театр в Одесі) якось вибрав в Харкові «97» і, чутки є, готує до вистави російською мовою (!?)** (М. Куліш).

Переважно чутка має вигляд непрямой мови, тематичної мови чи цитатного вкраплення, причому в одному контексті може подаватися її зміст та спростування водночас.

Чутки часто ототожнюють із плітками, але останні відповідають за неправдиве або неточне ретранслявання інформації, натомість чутка може бути цілком правдивою.

Висновки і пропозиції. Отже, опрацьовавши наявний теоретичний та практичний матеріал, ми з'ясували особливості чуток як міжособистісного типу переповідної комунікації. За нашими спостереженнями, переповідний ланцюжок під час поширення чутки може мати багато адресантно-адресатних ланок (зі зміною комунікативних ролей). Також ми виокремили параметри, що допомагають схарактеризувати чутку: першоджерело інформації; швидкість поширення; спричинений ефект; тривалість; частотність; деталізація; навмисність / випадковість; правдивість / неправ-

дивість; позитив / негатив; ареал побутування; особа (-и), установа (-и), що переказують чутку; особа (-и), інституція (-ї), подія (-ї), поняття, які фігурують у чутці; адресат. Окрім цього, ми зафіксували головні конструкції для вираження чуток і засоби чужої мови для їх оприявлення.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Буглак С. Источники информации в формировании высказывания : автореф. дисс. ... докт. филол. наук: 10.02.19. Санкт-Петербург, 2011. 54 с.
3. Дубинин Б. Слухи как социально-психологический феномен. *Вопросы психологии*. 1993. № 3. С. 79.
4. Климанська Л. Чутки як спосіб організації та самоорганізації інформаційного простору політики. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку* : збірник наукових праць. Львів, 2008. Вип. 20. С. 71–80.
5. Лисенко В. Чутки – активний засіб модифікації суспільної свідомості. *Політичний менеджмент*. 2004. № 6. С. 96–102.
6. Abrahams R. A performance-centered approach to gossip. *Man*. 1970. № 5. P. 290–301.
7. Akande A., Odewale F. One more time: how to stop company rumours. *Learning and Organization Development Journal*. 1994. № 15 (4). P. 27–30.
8. Arbor A. Boys gossip just a much as girls, study shows. 1995. Retrieved February 25, 2011. URL: <http://ns.umich.edu/htdocs/releases/story.php?id=792>.
9. Armour S. Did you hear the story about office gossip? Technology helps get it to more people faster, and it can get ugly. *USA Today*, Section : Money. 2007. P. B1. Atlas.ti Scientific Software Development GmbH. (2011). Retrieved February 10, 2011. URL: <http://www.atlasti.com/>.
10. Foster E. Research on gossip: Taxonomy, methods, and future directions. *Review of General Psychology*. 2004. № 8. P. 78–99.
11. Grosser T., Lopez-Kidwell V., Labianca G. A social network of positive and negative gossip in organizational life. *Group & Organization Management*. 2010. № 35 (2). P. 177–212.
12. Hallett T., Harger B., Eder D. Gossip at work: Unsanctioned evaluative talk in formal school meetings. *Journal of Contemporary Ethnography*. 2009. № 38 (5). P. 584.
13. Leaper C., Holliday H. Gossip in same gender and cross-gender friends' conversations. *Personal Relationships*. 1995. № 2. P. 237–246.

Kravtsova O. A. RUMORS AS AN INTERPERSONAL TYPE OF RENARRATIVE COMMUNICATION

The article considers rumors as an interpersonal type of retelling communication. It has been established that linguists focus their attention to issues of methods, approaches, and directions in the study of rumors, the possibility of stopping their spread, the functioning of rumors in emergency situations, gender aspects of the information transmitting process, technology for distribution of official gossip, social role of a network of positive and negative rumors. However so far there have been no publications that discussed rumors in the context of relaying someone else's word. It is noted that there is little rumours in the texts of confessional and scientific styles, but they get a prominent place in journalistic, epistolary and artistic styles.

The idea is postulated that rumors are social phenomenon that, reflecting the state of affairs in economics, psychology, culture, politics, etc., often act as an instrument for manipulating human consciousness. For them to emerge, certain conditions are required: an interesting topic, human community, favorable place and time, etc. During the transmission of rumours, the intentions of the addresser are important, which, presenting other people's words, engenders certain meanings in the statements, which the addressee (according to the author's intention) should decode and pass on. The paper speaks of the possible existence of multiple, linear and nonlinear renarrative addresser-addressee links during rumour transmission. Scientists are still arguing about the reasons for the spread of rumours. Most likely they are a desire to share exclusive information, to be involved in the community life, to feel superior. The analysis of the available factual material revealed the following parameters for characterizing rumours: the primary source of information (can be specific or generalized), the speed of distribution; effect triggered; duration; frequency; detailing; intentionality / randomness; truthfulness / falsity; positive / negative; area of existence; the presence of a person or an institution that transmits the rumour; featured persons, institutions, events, or concepts; addressee.

The main constructions for expressing rumors are also highlighted, as well as the means of a foreign language for voicing them. Further work involves the characterization of synonymous versions of rumour, which form another type of interpersonal renarrative communication that transmits information of varying degrees of reliability.

Key words: rumor, gossip, renarrativeness, addressee-addresser continuum, indirect speech, thematic speech, quote inclusions.

Кухарчук І. О.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ У «ЩОДЕННИКУ» О. ДОВЖЕНКА

У статті розглянуто теоретичні аспекти явища парцеляції як синтаксичного прийому організації тексту. Акцентовано увагу на тому, що парцеляція – багатоаспектне явище, що вивчається в лексико-семантичній, граматичній, структурній, комунікативній, функціональній, стилістичній, психолінгвістичній, інтонаційній, пунктуаційній, лінгвокультурологічній, текстовій та інших площинах. У граматичній літературі парцеляцію характеризують як явище експресивного синтаксису, що активно функціонує в різних стилях мови.

Аналіз щоденникових записів О. Довженка засвідчує, що парцеляція є однією з визначальних ознак індивідуально-авторської манери письменника. Автор документального твору виносить за межі речення як головні, так і другорядні члени речення, або частини складних синтаксичних конструкцій із різними типами семантико-синтаксичних відношень. Причина такого широкого поширення парцельованих конструкцій зумовлена жанром твору: у щоденниковому дискурсі автор не лише фіксує факти, події та явища дійсності, але й дає емоційну оцінку того, що повідомляється.

З'ясовано, що в межах простого речення більшою продуктивністю характеризуються парцельовані присудки, означення, додатки, які є засобом ритмізації твору, надають повідомленню інформаційної навантаженості, передають авторське ставлення до зображуваного.

Особливістю індивідуального експресивного синтаксису О. Довженка є парцельовані складносурядні і складнопідрядні речення, які полегшують сприймання тексту, акцентують на найголовнішому, відображають настрій автора твору.

Отже, у щоденниковому дискурсі О. Довженка парцеляція є функційно навантаженим засобом експресивного синтаксису, що відзначається виразністю, структурною варіативністю, яскравістю й переконливістю створюваних письменником образів. За допомогою парцеляції посилюється зміст присудкованого компонента, чим досягається потужніший зображально-виражальний ефект й експресивність мовлення.

Ключові слова: парцеляція, парцелят, експресивний синтаксис, синтаксична конструкція, просте речення, складне речення, головні та другорядні члени речення, функція.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки значно активізувалися дослідження парцеляції як синтаксичного прийому організації тексту. Це пов'язано, з одного боку, із використанням у текстах різних жанрів елементів розмовного синтаксису, а з іншого – з антропоцентричною парадигмою дослідження мови, у якій мовні явища вивчаються в єдності з феноменом людини, її свідомістю й мисленням, культурним і духовним життям. До того ж детальний опис парцеляції допомагає більш вичерпно проаналізувати роль цього явища у формуванні художнього дискурсу. Дослідження парцеляції у структурі тексту з урахуванням структурно-семантичного й лінгво-текстологічного аспектів дозволяє ґрунтовно описати та проаналізувати сутність і функціональне призначення парцельованих конструкцій, їхню роль у процесі текстотворення, вираженні емоційного стану й інтенцій комунікантів.

Лінгвісти звертаються до різних жанрів дискурсу, у яких парцеляція є більш поширеною, передусім до текстів художнього і публіцистичного стилів. Варто зазначити, що щоденник як мемуарний жанр є одним із найактуальніших джерел для вивчення закономірностей функціонування парцеляції, оскільки має значний потенціал щодо вираження різних емоційних станів і оцінно-модальних значень, «занурює потенційного реципієнта або в інтимно-особистий простір автора, або в культурний, соціально-політичний контекст доби» [8, с. 9]. Щоденнику притаманна експресивна й емоційно-оцінна тональність, одним із засобів вираження якої є парцеляція.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Парцеляцію як засіб експресивного синтаксису досліджували Ш. Баллі, В. Виноградов, О. Пешковський, О. Реформатський, Л. Щерба, Р. Якобсон та ін. Серед сучасних лінгвістів осо-

бливе місце відведено парцеляції у працях російських лінгвістів Ю. Ваннікова, О. Єфремова, О. Іванчикової, Т. Сербіної, О. Сковороднікова й ін. Проблемі мовленнєвого членування речення присвячені наукові розвідки українських мовознавців К. Городенської, П. Дудика, С. Єрмоленко, А. Загнітка, П. Коструби й ін.

Попри значну кількість публікацій з означеної проблематики, залишаються далекими від остаточного розв'язання питання функціонування парцеляції в текстах різних жанрів, потребують ґрунтовного дослідження функціональні можливості парцельованих структур у щоденниковому дискурсі з урахування екстралінгвістичних, прагматичних, когнітивних та інших чинників. З огляду на це синтаксичні засоби вираження експресивності, зокрема парцеляція, у сучасному мовознавстві є перспективним предметом окремого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – здійснити аналіз парцельованих конструкцій у щоденниковому дискурсі О. Довженка з урахуванням їхньої структури, семантики й текстоутворювальних можливостей.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістиці існує поняття «експресивний синтаксис», до якого належать деякі стилістичні прийоми побудови тексту, мовні перетворення структур, а саме: інверсія, парцеляція, еліпсис тощо. Означені синтаксичні явища об'єднують у поняття «експресивні конструкції» автори багатьох лінгвістичних праць з експресивного синтаксису, функціональної стилістики, граматики тексту тощо. Мовознавець Н. Гуйванок до експресивного синтаксису відносить «різноманітні синтаксичні побудови, які передають певну інформацію адресату і водночас привертають його увагу, максимально акцентуючи на важливості інформації» [3, с. 272].

Засіб експресивного членування, що підвищує суб'єктивну інформативність речень, відомий ще із XIX ст. і в сучасній лінгвістиці дістав назву «парцеляція». Парцеляція – це поділ на парцеляти, тобто членування речення на частини відповідно до інтонування. Терміни *parcelatio* (з лат. – «поділ, членування») і *parcelle* (із фр. – «префікс») є багатозначними.

Проблема парцеляції неодноразово обговорювалася в закордонній і вітчизняній лінгвістиці, що засвідчує актуальність, важливість і нерозв'язаність проблеми. До сьогодні відсутня єдність у визначенні сутності цього явища. Парцеляція – багатоаспектне явище, що вивчається в лексико-семантичній, граматичній, структурній,

комунікативній, функціональній, стилістичній, психолінгвістичній, інтонаційній, пунктуаційній, лінгвокультурологічній, текстовій та інших площинах.

Термін «парцеляція» був уперше використаний О. Єфремовим у науковій праці «Язык Н. Г. Чернышевского» [5]. Автор звернув увагу на прийом, що розмежує синтаксичну конструкцію на кілька частин, які створюють еквіваленти, виражені самостійними реченнями. На його переконання, деформація, що зумовлена новим пунктуаційним оформленням, часто порушує загальні правила. В. Белошاپкова інтерпретує парцеляцію як «розрив єдиної структури складного речення на дві або кілька комунікативних одиниць» [1, с. 160–162]. Заслужують на увагу міркування Ю. Ваннікова про парцеляцію як «спосіб членування єдиної синтаксичної структури (речення), у якому ця структура втілюється не в одній, а в декількох одиницях. Парцеляція є синтаксичним процесом широкого охоплення. Парцельоватися можуть речення будь-якої граматичної структури» [2, с. 10].

Н. Плющ приділила увагу парцеляції на рівні інтонаційної будови. Порівнявши інтонаційне вираження парцельованих конструкцій і співвідносних із ними непарцельованих, дослідниця вказує на «видільну», або членувальну роль інтонації, оскільки саме завдяки інтонації синтаксично єдина структура розпадається на два відрізки, а з іншого боку, саме в інтонації відбивається і смислова залежність між цими відрізками [7, с. 70–71].

Слушні висновки робить А. Загнітко, зауважуючи, що парцеляція постає похідною від ситуативно-прагматичних завдань, належить до поверхневих процесів синтаксису, які посилюють значущість окремих частин речення, а глибинна сутність реченнєвої структури є системно відтворюваною [6, с. 463–466]. Це дає змогу лінгвістові тлумачити парцеляцію як проміжну структуру між мовою і мовленням.

Аналіз щоденникових записів О. Довженка засвідчує, що парцеляція як явище експресивного синтаксису є однією з визначальних ознак індивідуально-авторської манери письменника. Автор документального твору виносить за межі речення як головні, так і другорядні члени речення, або частини складних синтаксичних конструкцій із різними типами семантико-синтаксичних відношень. Мабуть, причина такого поширення парцельованих конструкцій зумовлена жанром твору – у щоденниковому дискурсі автор не лише фіксує факти, події та явища дійсності, але й дає емоційну

оцінку того, що повідомляється. Отже, у щоденникових записах реалізуються не лише інформативні, але й спонукальні, емоційно-оцінні компоненти. Постійна орієнтація автора щоденника на оцінку фактів, подій і явищ дійсності зумовлює вживання парцеляції, яка дозволяє оптимізувати раціонально-оцінний і емоційний потенціал, організувати спілкування так, щоб привернути й утримати увагу читача, спонукати його до реакції на зміст висловлювання. Все це засвідчує авторське прагнення ввести читача до світу мови зовсім іншого жанру – мемуарної літератури, покликано впливати не лише на інтелектуальну, а й на емоційно-вольову сферу реципієнта.

У «Щоденнику» за розчленування простих речень поширеним парцелятом є присудок. Наприклад: *Тату наш молодий, заріже нас німець. **Вип'є нашу дитячу кров, висмокче, собі вицідить. Заморить нас вошами та голодом*** [4, с. 14]; *Німці тримаються на всіх фронтах і йдуть у наступ. **Забрали Тобрук. Душать Севастополь*** [4, с. 106]. Парцельовані присудки підвищують комунікативний динамізм тексту, акцентують увагу на дії, процесі.

Підмет як парцелят значно рідше використовується автором документального твору. Наприклад: *Смуток оволодіває моєю душею. **І тривога*** [4, с. 260]; *Прощальні пісні <...> **Розлука – се наша мачуха*** [4, с. 269]; *Сила була. Сила буяла в Оверку. **І гордість, як у царя*** [4, с. 280]. Парцельовані підмети створюють відповідне емоційне тло, передають авторське ставлення до зображуваного.

Характерним для мовостилю О. Довженка є парцелювання означень, за допомогою яких автор описує роки Другої світової війни, створює детальний образ чи психологічний портрет персонажів твору. Наприклад: *Мине ще рік війни. **Найстрашніший, найкривавіший і голодний*** [4, с. 141]. У фрагментах аналізованого твору (*Горбаті німецькі солдати. **Криві, тонкі, як глисти*** [4, с. 9]; *Німці вибирають кращих дівчат. **Кращих, розумніших, привітніших. Не горбатих же й не репаних*** [4, с. 76]) парцеляція означень виконує характеризувальну функцію й відтворює емоційно-почуттєвий світ автора. Парцельовані означення найчастіше розміщені після означуваного слова, що надає висловленню емоційно-експресивного забарвлення.

Більшою продуктивністю характеризуються парцельовані додатки, які є засобом ритмізації твору, надають повідомленню інформаційної навантаженості: *Вічна слава вам, тітко Явдохо. **І вашому імені, і красі вашій*** [4, с. 35];

*Написати статтю про українську культуру. **І культуру фашистських прихвостів*** [4, с. 35]. Здебільшого парцельовані додатки виражено іменниками, займенниками й субстантивованими словами. Наприклад: *Написати обов'язково про невільників, про продаж, про работоргівлю слов'янами. **Про сучасну трагедію українського народу*** [4, с. 94]; *Розмова партизанів про війну і про життя. **Про майбутнє*** [4, с. 30]. Найбільш поширені моделі з непрямыми прийменниковими додатками (*Повернувся до хати, а хати нема. **Ні хатини, ні батька, ні матері, нікого*** [4, с. 36]).

У щоденникових записах О. Довженка менш уживаними, проте емоційно виразними, є парцельовані обставини. Автор твору вживає їх із метою уточнення, інтонаційно-сміслового навантаження. Парцельовані обставини найчастіше виражаються прислівниками, прийменниково-іменниковими словосполученнями чи дієприслівниковими зворотами. Наприклад: *Як важко болить серце. **День і ніч, невпинно, неблаганно*** [4, с. 306]; *Учора й сьогодні я одержав багато привітальних телеграм. **З Москви, звичайно, не з убогого Києва*** [4, с. 348]; *Кинув його туди полковий Б., як на зло. **Не розвідавши, не порадившись, не спитавши*** [4, с. 84]. Завдяки парцельованим обставинам читач сприймає як висновкові й концептуально вагомі судження автора.

Особливістю індивідуального експресивного синтаксису О. Довженка є парцельовані складнопідрядні речення. Показовими є парцельовані частини з такими відношеннями: ***атрибутивними*** (*Найменше б я хотів дожити до такого моменту, коли після, хоча і нелюдськи тяжкої, але переможної війни кожна наша ганчірка перетворилася б у священну реліквію. Коли кожен дурень і бюрократ, не дивлячись на якого народ переможе фашистів, заявить, що перемога сталася саме завдяки йому, що кріпив оборону, коли дурень стане священним і недоторканим, не підлягатиме критиці. Коли від мистецтва дурень зажадає панегірика і стане жити нудно і тоскно <...>* [4, с. 89]); ***з'ясувальними*** (*Слава тобі, Боже, і спасибі тобі, що дарував мені так багато вже літ. **Що не загинув я десь вже сто разів, маючи на це безліч різних підстав. А живу і здібний це творити*** [4, с. 140]); ***умови*** (*Я працював би день і ніч хоч сто років і ніколи б не знав ні втоми, ні нудьги, і ніколи б не надокучала мені робота. Коли б не серце, вимучене й знесилене од болю* [4, с. 161]); ***мети*** (*Піднеси мій дух до високості прощення всіх отут на чужині. **Щоб не впа я у відчай, щоб не прокляв нікого, ні за що, щоб до самої своєї смерті проніс ніжню***

палку любов до найдорожчої в світі моєї батьківщини, до народу [4, с. 215]); **причини** (*Треба її писати правдиво, тобто емоційно. Адже це розмова про життя над могилою, перед дулами гармат* [4, с. 48]); **допусту** (*Це важка розплата за нищення кадрів 37-го року. Хоча кадри були оточені зрадою* [4, с. 91]; *Я хочу жити на Вкраїні. Що б не було зі мною* [4, с. 334]); **наслідку** (*Ця ганьба уже повторюється. Через що так багато людей повтікало з німцями* [4, с. 149]); **порівняння** (*Воює все людство. Ніби земна куля влетіла в якусь криваву божевільну туманність* [4, с. 21]).

У щоденникових записах парцеляції зазначають складносурядні речення. Найчастіше розчленовуються частини із протиставними відношеннями за допомогою сполучників сурядності *а, але, та (але), проте, зате, однак*. Наприклад: *Ми вічні парубки. А Україна наша вічна вдова* [4, с. 122]; *На героїство не всякий здібний. Але всяка куховарка мусить уміти керувати державою* [4, с. 227]; *Деякі начальники прославились на фронті боротьби з людською неподібністю. Проте й саме громадянство теж не дримало, аби вдовольнити інтерес керівника і тим самим свій інтерес* [4, с. 226]; *Йому не повірили, посадили, допитали і погубили оту решту. Затє пильність була проявлена* [4, с. 106].

Автор «Щоденника» розчленовує рівноправні складносурядні частини за допомогою єднального сполучника *і*, що функціонально наближений до підсилювальної частки: *Ми, очищені власними жертвами, оточимо тебе увагою і любов'ю. І світ увесь дивитиметься на тебе і преклониться перед тобою, мученице наша і наша краса* [4, с. 33]; *Мене ніби тягне вже в небуття. І я вмру, нездійснений в найголовнішому – у книзі, що її хотів би zostавити народу, одну-єдину книгу* [4, с. 263]. Парцельовані складносурядні речення полегшують сприймання, акцентують на найголовнішому, відображають настрій автора твору.

Менш продуктивною є модель парцелятивів із розділовими відношеннями, що поєднані сполучниками *або, чи*, завдяки чому маємо виразне зіставлення чи протиставлення інформації, поданої в парцельованій частині: *Мені однаково уже, коли і що і хто про мене скаже. Чи буде жити моє ім'я, творця українського кіно, чи ні. Мені байдуже. Чи буду я і далі в перших лавах, чи вмру у безвісті, чи розлечусь від бомби десь отут – мені однаково* [4, с. 120]. Розчленування складносурядного речення зумовлене лише психологічно, щоб відтворити в парцеляті емоційний стан, відчуття чи переживання автора.

Парцельовання безсполучникових складних речень трапляється рідше. Наявність парцеляції встановлюється лише через структурно-семантичну взаємозумовленість частин: *Я відчуваю і знаю тепер одне. Ми живемо на початку епохи загибелі цивілізації, принаймні європейської* [4, с. 249].

Серед парцельованих складних безсполучникових речень з однотипними частинами продуктивна модель, у якій розчленування відбувається на межі не лише безсполучникових зв'язків, а й однорідних у простому реченні: *Командир примовк. Потім він підвів голову і подивився на захід* [4, с. 123].

Складні безсполучникові речення з різнотипними частинами представлені розчленованими синтаксичними конструкціями із причиновими, умовними, пояснювальними відношеннями. Такі парцеляти беруть участь у вторинній семантизації, оскільки вони виносяться за межі базового речення з метою розвинути значення першої реми: *Я був потім у ньому на другий день і нічого не знайшов у своїй квартирі і не впізнав її. Вона була пограбована вицент* [4, с. 179]; *Сьогодні мені снився страшний сон. Неначе в мене були одрубані обидві руки по самі лікті* [4, с. 272].

У «Щоденнику» парцеляція є особливим стилістичним прийомом, що дозволяє виділити головне, посилити смислові й експресивні відтінки значень, досягти економії мовних засобів шляхом компресії одиниць плану вираження. Використання парцельованих конструкцій забезпечує семантичне виділення елемента тексту, тобто парцеляція стає засобом передачі прихованої авторської, індивідуалізованої інформації. Наприклад: *Слава тобі, Боже, і спасибі тобі, що дарував мені так багато вже літ. Що не загинув я десь вже сто разів, маючи на це безліч різних підстав. А живу і здібний ще творити* [4, с. 140].

У мовистилі О. Довженка парцеляція спрямована на смислове поглиблення змісту базової структури й експресивне виділення інформації, яку автор вважає стрижневою: *Я пригадав, як ішли вони, як проносився цей ураган по Європі, як падали держави, культури, нації. Як повергалась Європа в безодню безправ'я, виродження і жалюгідного животіння* [4, с. 79]; *Все йде, все минає. А невмирання наше довге українське, чи ж є воно життя, чи тільки кволе жалюгідне існування* [4, с. 119].

У щоденникових записах О. Довженка фіксуємо значну кількість парцельованих конструкцій, уживаних для опису, актуалізації окремих образів, деталей,

рис характеру; зображення обставин дії: *Ми вертаємося до хати. Вона була – цариця хат. Біла, велика і простора, з великою стріхою зеленого оксамиту* [4, с. 303]; *Солома у них в голові. Солом'яне серце і блудлива холодна душа* [4, с. 337].

Парцельовані конструкції є ефективним засобом вияву емоцій, переживань, відчуттів автора щодо зображуваного, тобто вони виконують емотивну функцію. Наприклад: *Мати – це щось інше. Це любов, і радість, і продовження роду* [4, с. 96]; *Прибила мене недоля народу. А знищила мене ненависть людська і жорстокість* [4, с. 236].

Використані О. Довженком парцельовані конструкції конкретизують зміст базової частини вислову: *Написати статтю про українську жінку. Про жінку, про матір, про сестру. Про нашу Ярославну, що плаче рано на зорі за нами. Про Катерину, що плакала з Ярославною, про нашу геніальну українську хазяйку, про господиню України. Про шлях її великий і тернистий <...>* [4, с. 33]; *В майбутньому люде прийдуть до Нього. Не до попа, звичайно, не до приходу. До божественного в собі. До прекрасного. До безсмертного* [4, с. 270].

За допомогою парцеляції створюється ефект невимушеності, спонтанності спілкування: *А бачив навколо себе дрібноту душевну й розумову. І ні на гріш смаку навколо* [4, с. 287]; *Жінка запрошує до хати. Відчиняє двері – вибух, двері були заміновані. Чи скриня, чи вікно* [4, с. 13].

У щоденникових записках О. Довженка фіксуємо значну кількість парцельованих конструкцій, ужи-

ваних для вираження підсумку, висновку: *Кров і страждання. Смерть і героїство. Відчай і надія. І все в небачених масштабах* [4, с. 32]; *Загинули ні за що тисячі людей, тисячі машин покалічено, попалено. І все через одного дурня* [4, с. 132].

Парцельовані конструкції слугують засобом вираження авторського ставлення до зображуваного. Наприклад: *Зараз будем горіти. Умрем. Але перемога буде за нами* [4, с. 117]; *Я поклонився їм, вдячний за увагу і пошану. Проте мені було дуже сумно* [4, с. 275].

За допомогою парцеляції в щоденникових записках виявляється прихована іронія автора, наприклад: *Що й говорити, скупенька наша мачуха історія. І непривітненька* [4, с. 76]; *Як гарно, що люде дурні і що в них така коротка пам'ять. Хоча, з другого боку, вони й розумні. Бо се ж вони придумали приказку: переможців не судять* [4, с. 224].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у щоденниковому дискурсі О. Довженка парцеляція є функційно навантаженим засобом експресивного синтаксису, що відзначається виразністю, структурною варіативністю, яскравістю й переконливістю створюваних письменником образів. За допомогою парцеляції посилюється зміст приєднуваного компонента, чим досягається потужніший зображально-виражальний ефект й експресивність мовлення.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо в аналізі інших стилістичних прийомів у щоденникових записках О. Довженка.

Список літератури:

1. Белошапкова В. Современный русский язык. Синтаксис. Москва, 1977. 248 с.
2. Ванников Ю. Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи. Москва : Русский язык, 1978. 23 с.
3. Гуйванюк Н. Експресивний синтаксис: досягнення і проблеми. *Актуальні проблеми синтаксису* : матеріали Міжнародної наукової конференції. Чернівці : Рута, 2006. С. 267–275.
4. Довженко О. Сторінки Щоденника (1941–1956). Київ : Вид-во гуманіт. л-ри, 2004. 384 с.
5. Ефремов А. Язык Н. Г. Чернышевского. Саратов : Изд-во СГУ, 1951. 380 с.
6. Загнітко А. Теоретична граматики української мови: синтаксис. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
7. Плющ Н. Парцеляція як засіб експресивного синтаксису. *Українська мова і література в школі*. 1981. № 1. С. 68–71.
8. Степаненко М., Дейна Л. Суб'єктивна та об'єктивна оцінка в українському щоденниковому дискурсі: монографія. Полтава : Дивосвіт, 2018. 268 с.

Kukharchuk I. O. PARCELLING CONSTRUCTIONS FUNCTIONING IN O. DOVZHENKO'S "DIARY"

The article deals with theoretical aspects of the parcelling phenomenon as a syntactic text organization. Emphasis is placed on the fact that parcelling is a multidimensional phenomenon studied in lexical-semantic, grammatical, structural, communicative, functional, stylistic, psycholinguistic, intonational, punctuation, linguocultural, textual and other areas. In grammar literature, parcelling is characterized as an expressive syntax phenomenon that functions actively in different language styles.

Analysis of O. Dovzhenko's diary notes testifies that parcelling is one of the defining features of the individual author's write manner. The documentary author writes the principal and secondary parts outside the sentence, or parts of complex syntactic constructions with different types of semantic-syntactic relations. The reason for such wide parcelling constructions distribution is determined by the genre of the work: in a diary discourse the author not only captures facts, events and phenomena of reality, but also gives an emotional assessment of what is reported.

It was found out that within the simple sentence, parcelling predicates, attributives, applications, which are means of text rhythmizing, provide a message of informational congestion, transmit the author's attitude to the depicted are characterized by higher productivity.

The peculiarity of O. Dovzhenko's individual expressive syntax is parcelling complicated and complex sentences, which facilitate the text perception, emphasize the most important, reflect the author's mood.

So, in O. Dovzhenko's diary discourse, parcelling is a functionally loaded means of expressive syntax, marked by expressiveness, structural variability, brightness and persuasiveness of images created by the writer. With the help of parcelling, the content of the attached component is increased, which more powerful image-expressive effect and expressiveness of speech is achieved.

Key words: *parcelling, parceller, expressive syntax, syntactic construction, simple sentence, complex sentences, principal and secondary parts of sentence, function.*

Левченко Т. М.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

СУБСТАНДАРТНА ЛЕКСИКА В МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ КРИМІНАЛЬНОГО ЖАРГОНУ)

У статті проаналізовано субстандартну лексику, яка містить велику силу експресії та емоційної наснаги і здавна вважається однією із специфічних ознак мови засобів масової комунікації. Саме кримінальні жаргонізми набагато виразніше, ніж інша субстандартна лексика, виявляються у мові засобів масової комунікації, демонструючи оцінне, експресивне чи емоційне забарвлення.

Зазначено, що одним із динамічних процесів сучасної української мови є жаргонізація мови і мовлення, яка зумовлена багатьма причинами. Такими причинами є демократизація суспільного спілкування, що викликана взаємодією літературної мови із некодифікованими підсистемами, дією засобів масової інформації, які поширюють кримінальний жаргон як експресивний засіб, та звикання до жаргону широких верств населення. Масштаб жаргонізації досягнув такого рівня, що лінгвісти почали говорити про формування загального жаргону – проміжного утворення на межі літературної мови і соціальних діалектів, називати його особливим функціонально-стилістичним розрядом, інтержаргоном, жаргонізованим розмовним мовленням.

З'ясовано, що субстандартна лексика – це ефективний засіб оцінки, гумору та сатири. Проте тут вона, не втрачаючи власного специфічного стильового забарвлення, набуває нових стилістичних функцій, пов'язаних з основною настановою публіцистики – бути засобом образності і виразності. Найбільшого поширення в мові засобів масової комунікації набули лексеми кримінального жаргону, який є складником субстандартної лексики.

Доведено, що саме кримінальні жаргонізми є вдалим засобом гострої образної характеристики тих чи інших негативних рис і властивостей героїв публікацій. Такі жаргонізми, як правило, з великою емоційно-експресивною силою засуджують негативні риси – егоїзм, жадібність, цікавість, настирливість. Вони вживаються у публікаціях на теми влади, політики, виборів, економічної сфери, грошей.

Багато лексем кримінального жаргону виходить за межі корпоративного жаргону і переходить у фонд загального жаргону, широко функціонуючи в усному вжитку та засобах масової комунікації. Кожна з аналізованих лексем підпорядкована певній авторській настанові і несе в собі певне стилістичне навантаження.

Ключові слова: *арго, кримінальний жаргон, мова засобів масової комунікації, субстандартна лексика.*

Постановка проблеми. Мова сучасних засобів масової комунікації характеризується підвищеною експресивністю. Експресивна функція мови набуває нових проявів у вживанні субстандартної лексики, яка має потужний експресивно-емоційний потенціал. Дослідженню цього шару лексики та умов її функціонування в сучасному газетно-публіцистичному дискурсі присвячені численні праці вітчизняних та зарубіжних учених. Попри велику кількість досліджень субстандартної лексики, її функціональна природа ще до кінця не розкрита, вказана проблема ще не стала предметом спеціального дослідження в українському мовознавстві.

Для мови українських засобів масової комунікації початку XXI ст. характерне вживання жар-

гонної лексики, яку фахівці вважають одним із найдискусійніших явищ мовленнєвої культури. Думки дослідників з приводу цього феномену діаметрально протилежні. Мова сучасних засобів масової комунікації характеризується підвищеною експресивністю, яка набуває нових проявів у вживанні субстандартної лексики, адже вона має потужний експресивно-емоційний потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені факти наочно актуалізують гостроту проблеми, яка залишається невирішеною протягом багатьох років, а отже, дає підстави для комплексного вивчення субстандартної лексики на матеріалі кримінального жаргону у мові засобів масової комунікації. В українській лінгвістиці зазначена проблема досліджується і трактується

по-різному. Зокрема, окремі аспекти функціонування субстандартної лексики в публіцистичному стилі стали об'єктом вивчення багатьох лінгвістів. Вивченню молодіжного сленгу присвятили свої дослідження О. М. Береговська [1], Є. В. Митрофанов, Т. Г. Нікітіна [2]. Кримінальні жаргонізми розглядають В. М. Мокієнко [6], Н. В. Третяк [9]. Жаргонно-сленговій комунікації усного мовлення приділяють увагу Л. О. Ставицька [8], Л. Т. Масенко [4], Т. І. Ніколашина [7] та інші.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що проблема вживання субстандартної лексики у засобах масової комунікації, зокрема кримінальних жаргонізмів, на сучасному етапі недостатньо вивчена, що зумовлює актуальність нашого дослідження. Вирішенню зазначеної проблеми сприятиме глибше дослідження субстандартної лексики у сучасних засобах масової комунікації.

Постановка завдання. Наша мета – описати структурно-функціональні особливості субстандартної лексики у засобах масової комунікації та їх роль у побудові публіцистичних текстів, розкрити експресивно-оцінний потенціал кримінального жаргону у засобах масової комунікації.

Виклад основного матеріалу. Аналіз кримінальних жаргонізмів свідчить, що в місцях позбавлення волі завжди існували тюремні общини. М. Грачов зазначає, що в XIX ст. функціонував арготизм «*влазне*» – грошовий внесок новачка-ув'язненого за право бути в тюремній общині. Сьогодні активно вживається лексема «*общак*» – слово, яке з'явилося в часи становлення *злочинців* у законі як еліти кримінального світу і яке засвідчує, що злочинська каса видає гроші всім нужденним, але лєвова частка належить еліті кримінального угруповання. Сучасні реалії життя засвідчують, що *общак* використовують з комерційною метою. Одне із значень арготизму «*общак*», яке найбільш поширене в загальному жаргоні і часто вживається у мові засобів масової комунікації, – загальний грошовий фонд, загальна власність кримінального світу [6, с. 84]. Арготизм «*общак*» виконує експресивну функцію, адже вживається у повідомленнях не кримінальної хроніки, а найчастіше в текстах, які описують політичну, економічну ситуацію чи події в Україні, наприклад: «*Янукович був класичним главою мафії. Він розглядав державу як систему збору общака і зовсім не соромився цього*» («Україна молода», 22.01.2019 р.); «*Офшорний общак. Що пов'яже українських податківців з мільярдною аферою у Молдові?*» («Главком», 31.08.2016 р.); «*Співробітник митниці на умовах повної анонімності розповів жур-*

налістам про мільйони доларів, які з усіх митниць України везли до Києва на нібито общак довірених осіб Порошенка» («Антикор», 16.06.2019 р.); «*Тобто, щоб добитися підвищення тарифів для державних компаній, треба знизити тариф для теплових електростанцій. Читай – трошки обрізати апетити Ахметова в отриманні ним пайки енергетичного общака*» («УНІАН», 17.09.2018 р.). Наведені приклади свідчать про те, що арготизм «*общак*» має високий ступінь негативного оцінного забарвлення і використовується з метою висловити відповідні емоції і почуття (обурення, докір, гнів, осуд) щодо реального стану справ у політиці, бізнесі, економіці, владі.

Угруповання *злочинців* у законі з'явилося у 20–30-х рр. XX століття. Потужна каста злочинного світу вплинула на всю злочинність, тобто кримінальники почали жити за законами *законників* – так почали називати еліту злочинного світу. Досить часто аналізовані арготизми трапляються в українських засобах масової комунікації кримінальної тематики, наприклад: «*Злочинці в законі, які живуть в Україні, розставили смотрящих у кожній області*» («Цензор», 25.10.2018 р.); «*В Одесі зранку йде спецоперація щодо криміналітету. Епізод: поліція вилучила зі схованки общак злочинців в законі – 1,069 млн \$, 90 000 євро*» («Україна молода», 07.09.2017 р.); «*Верховна Рада відхилила законопроект щодо відповідальності для злочинців у законі та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями*» («Україна молода», 17.05.2016 р.). Отже, використання кримінального жаргонізму «*злочинці в законі*» є частотним для сучасної публіцистики, має негативну конотацію і, розширивши сферу свого застосування, функціонує у мові законодавства, наприклад, на Офіційному порталі Верховної Ради України (02.12.2014 р.) розміщено проєкт закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для *злочинців в законі* та злочини, вчинені злочинними угрупованнями).

У *злочинців* у законі існувало три види покарань, зокрема публічним ляпасом злочинця переводили на нижчу кримінальну сходинку – у *фраєри* або *мужики* [2, с. 65]. Згідно зі словником Л. О. Ставицької лексема «*фраєр*» має дев'ять значень, проте засоби масової комунікації використовують відповідно до теми публікації переважно два значення: 1. *крим.*; *несхвальн.* Недосвідчений злочин; 2. *мол.* Будь-яка особа чоловічої статі [8, с. 343]. Таку багатозначність аналізованої лексеми пояснює дослідник арготизму М. О. Грачов, який зазначає, що на початку XX століття деякі арготизми

функціонували в кримінальному середовищі та водночас у звичайному соціумі, тобто населення пристосувало їх до своїх потреб, щоб називати певних осіб, предмети і явища. До таких належить і арготизм «фраєр» [2, с. 60]. У засобах масової комунікації читаємо таке: «Бог не **фраєр**, він все бачить: російський губернатор розкритикував ЗМІ за публікацію про дорогу автівку єпископа» («Главком», 01.06.2017 р.); «Але нічий зусилля не змусять тих, хто пішов на смерть, виступивши проти противника, схилити голову перед дрібними **фраєрами** – не для цього стільки людей в землі і стільки сліз виплакано, – додав Ходаковський» («Газета по-українськи», 09.01.2018 р.). Експресивно забарвлена лексема «фраєр» вводиться у контекст з метою висловлення авторського іронічно-глузливого ставлення до описуваного та передачі власних почуттів, що сприяє створенню яскравих стилістичних фраз.

Мовою арго переведення на нижчу сходинок злодія в кримінальному світі називалося *дати по рогах /вухах*. Покарання відбувалося за рішенням злодійської сходки – на зборах рівних. Злодійські збори називалися також *тусівками, сходняками, правокачками*. Жаргонізм *сходняк*, який часто вживається у мові засобів масової комунікації, має значення «збори злодіїв для вирішення конфліктів і поточних питань» [6, с. 577], наприклад: «Співробітники правоохоронних органів затримали 12 кримінальних авторитетів, які приїхали на **сходняк** в Дніпропетровськ» («Українська правда», 04.05.2016 р.); «У лютому 2014 року в Луганську був **сходняк**. Приїхали брат Наталії Королевської і Сергій Глазьев, радник Путіна, який часто до нас їздив» («Високий замок», 01.06.2016р.). Як видно з наведених прикладів, жаргонізм розширив сферу тематичного застосування. За допомогою жаргонізму «сходняк» журналісти у сучасній пресі намагаються правдиво і точно відтворити події чи назвати реалії сьогодення у владі та політиці. У публіцистичних текстах жаргонізм набуває стилістичної маркованості і несе заряд експресії, а його значення розкривається у контексті і не потребує спеціального пояснення.

Жаргонізм «тусівка» – один із найчастотніших, що активно вживається у розмовному мовленні та в засобах масової комунікації, а контексти свідчать про вихід цього слова за межі арго і жаргону, наприклад: «Відносини у невеличких літературних, стихійно утворених інтернет-тусівках, де люди спілкуються, обмінюються думками, читають» («День», 12.02.2015 р.). «Спі-

вак показав **тусівку** «Золотого глобуса», а також тих, хто отримав цього року нагороди» («Високий замок», 12.01.2019 р.); «На руїнах виноградівського замку Канків відбулась молодіжна творча **тусівка** «Сонячний колізей» («Mukachevo.ua», 26.08.2017 р.). Сьогодні у жаргонізму «тусівка» з'явилося значення «спілкуватися, дружити», адже тусуються артисти, художники, політики, наприклад: «Я своє відпрацював. І я дивлюся на нашу політичну **тусівку**, яка є в Україні. Сюди страшно повертатися» («Кореспондент.net», 14.09.2018 р.). У цьому контексті стилістично знижена нелітературна жаргонна форма «тусівка» у сполученні зі словом «політична» використана для створення негативного іронічного звучання.

Арготизм «правокачка» утворений від словосполучення «качати права» – обстоювати свої права, честь і достоїнства на *сходняках*. Кримінальні елементи, які не мали титулу *зłodія* у законі, не мали права голосувати за покарання, вони взагалі не мали права голосувати. Качати права – обстоювати свою позицію, грубо пригнічувати волю іншого, висувати свої умови і вимагати їх виконання [6, с. 469]. Арготичне словосполучення досить часто бачимо у засобах масової комунікації, наприклад: «Всі один *понаперед іншого, хто одягнений, а хто в трусах, посунули на сторожжа, вимахуючи у нього перед носом новенькими редакційними посвідченнями, – буде тут якийсь жлоб права качати!*» («Високий замок», 06.01.2015 р.); «Кремль і його обслугу охопили досада й злість на міжнародні організації, які здавалися такими лохами й беззахисними терпилами, але раптом почали чомусь чинити опір рейдерському захвату й намагаються **качати** якісь **права**» («День», 22.11.2018 р.). Жаргонне словосполучення «качати права» є основою для створення негативної оцінки контексту. Воно спрямоване на якомога глибше розкриття всіх негативних якостей людини. Жаргонізм видається звичним для українського читача, тобто він розширив сферу свого вживання, став відкритим для суспільства.

Соціально-політичні процеси зумовили мовні перетворення в арголексемі «лапа» (хабар). Давати / дати на лапу кому, крим., жрг. – давати хабара комусь [8, с. 199], наприклад: «Лише 5% українців не готові дати на **лапу** лікарю. Про це свідчать результати опитування, яке провела Соціологічна група «Рейтинг». («Високий замок», 09.11.2016 р.); «На Полтавщині п'яний водій спробував дати на **лапу** поліцейському» («Деро.ua», 10.08.2018 р.); «Є група українських

депутатів, яка експлуатує тезу про те, що Банкова хоче накласти лапу на антикорупційний суд» («ЗІК», 22.05.2018 р.). У поданих контекстах лексема «лапа» набула соціально-політичної значимості та яскравого пейоративного забарвлення.

У мові кримінального жаргону активно виявляється багатство мовних засобів. Слова набувають нових значень, відбуваються зміни у сполучуваності слів, з'являються нові одиниці й вирази – усе це здебільшого формується і фіксується носіями розмовного мовлення. Лексеми кримінального жаргону вживаються як у прямому, так і в переносному значенні, тобто відбувається процес метафоризації – досить динамічне семантичне явище, яке може виступати як багаторазовий акт водночас із основним значенням, наприклад, дієслово «купити» має шість значень (пряме значення – «придбати за гроші» і п'ять переносних, вживаних у мові аргю – «вкрасти», «обдурити», «привертати на свій бік підкупом, хабаром», «спровокувати когось», «дізнатися про якийсь секрет», «затримати, арештувати»). Наприклад: «Марченко в танцях: купилися на інформаційну бульку?» («Детектор медіа» 17.08.2018 р.); «Київська поліція перевіряє інформацію про підкуп виборців через соціальні мережі» («Детектор медіа», 25.02.2019 р.); «Співробітники одного з центральних телеканалів прибули на зустріч, адже хотіли перевірити наявну у них інформацію щодо підкupu виборців на даному заході» («Українська правда», 14.06.2019 р.).

Часто вживається у мові засобів масової комунікації жаргонна лексема «стукач» – донощик, інформатор [8, с. 314]. М. О. Грачов зазначає, що у 60–80-х роках ХХ ст. у просторіччя перейшли такі арготизми: «мент» – міліціонер, «капати» – доносити, «стукач» – донощик, «котитися» – йти [2, с. 229]. Лексема «стукач» утворилася від арготизму «стукач» – нічний сторож, адже він стукав у колотушки і у такий спосіб відганяв злодіїв. Від арготизму «стукач» було утворено структурно-генетичне гніздо із коренем стук-: *стукати* – говорити, розказувати, давати свідчення агентам карного розшуку; *стук-бюро* – об'єднання інформаторів у в'язниці, пов'язане з адміністрацією; *стукалок*; *стукалка* [2, с. 353–354]. Спостерігаємо активне функціонування арголексеми «стукач» у розмовному мовленні і в сучасних засобах масової комунікації, наприклад: «Якщо раніше вони могли вільно розмовляти на вулицях, то тепер все більше

перешіптуються. Цей страх через стукачів, які працюють на спецслужби Російської Федерації, виявляючи противників окупаційної влади» («Високий замок», 21.02.2019 р.); «Якщо я вербував, значить, я такий самий? Виходить, що я агент Кремля, чи хто я є? Там я вербував, там не вербував, та ви розберіться зі своїми стукачами, які верзуть невідомо що», – заявив він» («Високий замок», 30.03.2018 р.); «Вирахувати такого стукача була легко, бо його селили в гуртожиток, де жили іноземці, щоб і там КДБ мав своє око» («Україна молода», 23.03.2015 р.); «Як ви думаєте, скільки зараз добровільних помічників-стукачів на патріотичній основі? Знаю, що багато з них їздили до Криму протягом 2014–2015 років відпочити» («Цензор», 18.04.2018 р.).

Висновки і пропозиції. У сучасних текстах засобів масової комунікації спостерігаємо активне вживання арготичної лексики і входження її у різні сфери мовної комунікації. У текстах ЗМІ можна розглядати арготизми як експліцитний вияв мовної агресії. Аналізовані арготизми втратили основну ознаку – корпоративність, адже вони не закріплені за мовленнєвою практикою певних соціальних, професійних і вікових груп.

У гонитві за ефектом журналісти часто використовують арготичні лексеми. Лінгвісти пояснюють це криміналізацією суспільної свідомості, посиленням позицій кримінального світу, зняттям табу з аргю, лібералізацією суспільних стосунків, відсутністю ефективних лексичних еквівалентів у нормованій мові.

Виражаючи негативну оцінку, арготизми надають мовленню не тільки іронічного характеру, але і згрубілого, адже вони значно знижують образ об'єкта оцінки настільки, що при підтримці інших засобів контексту ефект від їх вживання межує з мовленнєвою агресією. Зокрема, змінилися стилеві норми публіцистичного стилю, вони рухаються у бік розкутості, свободи і розмовності.

Арготична лексика у свідомості мовців все частіше пов'язується з негативною емоційно-експресивною оцінкою і саме в такій якості використовується у пресі безвідносно до кримінальної тематики публікацій.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що жаргонізована лексика в газетно-журнальних текстах є, з одного боку, текстоутворювальним елементом, з іншого – засобом впливу на адресата. Одним із потенційних джерел поповнення стилістично зниженої лексики в мові газет є елементи молодіжного і кримінального жаргонів та жаргонізованої розмовної мови. Насиченість

публіцистичного дискурсу жаргонізмами свідчить про тенденцію перетворення жаргонної лексики в наративну норму сучасної мови.

Проблему функціонування жаргону на шпальтах українських газет не оминають увагою. Проникнення жаргонізмів у мову періодики зумовлене потребою характеризувати середовище певних соціальних груп, а також вживати їх як засіб емоційного висловлення. Активне використання одиниць жаргонізованої розмовної мови, кримінального та молодіжного жаргонів у мові українських засобів масової інформації засвідчує, що вони виходять за межі свого традиційного усно-розмов-

ного вживання в соціальних діалектах і слугують засобами експресивізації газетних текстів.

Використання субстандартної лексики в мові публіцистики початку ХХІ ст. є одним із важливих її компонентів. Ця лексика виконує оцінну та експресивну функції, сприяє реалізації принципу діалогічного мовлення, тобто контактовстановлення з читачем, оскільки вживання цих слів є засобом стилізації неофіційного, невимушеного спілкування. Стилійно знижена лексика привертає увагу споживача інформації, хоч автори в такий спосіб іноді й порушують загально визнані етично-моральні норми.

Список літератури:

1. Береговская Э. М. Молодежный сленг: формирование и функционирование. *Вопросы языкознания*. 1996. № 3. С. 32–41.
2. Грачев М.А. От Ваньки Каина до мафии. Прошлое и настоящее уголовного жаргона. Санкт-Петербург : Авалон, 2005. 338 с.
3. Грачев М.А. Язык из мрака: блатная музыка и феня : словарь. Нижний Новгород, из-во «Флокс», 1992. 207 с.
4. Масенко Л.Т. Нариси з соціолінгвістики. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 243 с.
5. Митрофанов Е. В., Никитина Т. Г. Молодежный сленг: опыт словаря. Москва : 1994. 340 с.
6. Мокиенко В. М., Никитина Т.Г. Большой словарь русского жаргона. Санкт-Петербург : Норинт, 2000. 720 с.
7. Ніколашина Т. Зооморфізми в жаргонно-сленговій комунікації. URL: <http://revistas.ucm.es/fll/15781763articulos/ESLCO808110125A.PDF>.
8. Ставицька Л. Український жаргон : словник: (містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень). Київ : Критика, 2005. 496 с.
9. Третяк Н. В. Жаргонна лексика в друкованих ЗМІ (номінативно-експресивна функція) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ : 2008. 20 с.

Levchenko T. M. SUBSTANDARD VOCABULARY IN THE LANGUAGE OF MASS MEDIA (ON THE MATERIAL OF CRIMINAL SLANG)

The article analyzes substandard vocabulary, that contains a great power of expression and emotional inspiration and formerly is considered as a specific mean of language of mass media. Criminal slang much clearer, than any other substandard vocabulary, appears in the language of mass media, showing the evaluative, expressive or emotional coloration.

It was noticed, that one of the dynamic processes of modern Ukrainian language is zhargonization of the language and speaking because of many reasons. One of them is democratization of social communication, caused by interaction of literary language and non-codified sub-system, the action of the media, that spread criminal slang as an expressive mean and addiction to slang among wide sections of the population. The scope of the zhargonization reached such a level, that linguists started to talk about the formation of general slang, intermediate formation on the border of literary language and social dialects, to call it a special functional-stylistic category, general slang, inter-slang, slanged spoken language.

It was discovered, that substandard vocabulary is an effective mean of the evaluation, humor and satire. But here it, without losing its own specific coloration, gets new stylistic functions, related to the main focus of journalism – to be a mean of imagery and expressiveness. The most expanded in the language of mass media are lexemes of criminal slang, that are a part of substandard vocabulary.

It was proved, that criminal slang is a very good mean of sharp imagery characteristic of some negative features of publications' heroes. Such units, as a rule, with great expressive force judge negative features – selfishness, greed, curiosity, persistence and are used in publications on theme of government, politics, elections, economical sphere, money.

A big number of lexemes of criminal slang cross the border of corporative slang and enrich the fund of general slang, widely functioning in oral use and in the mass media. Each of the analyzed lexeme is subordinated to a certain author's direction and carries a certain stylistic load.

Key words: argot, criminal slang, language of mass media, substandard vocabulary.

Макарець Ю. С.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ СТАТУСНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу основних європейських моделей організації мовного простору та статусного визначення мов з метою з'ясувати можливість їх залучення для регулювання мовних відносин в Україні. Роки української незалежності позначені постійними дискусіями політичних сил щодо статусного співвідношення української та російської мов. Як основний аргумент для підкріплення вимоги офіційної двомовності наводять практику окремих європейських держав, що мають кілька офіційних мов. Тому доречно з'ясувати, наскільки така статусна мовна політика дала змогу нівелювати суспільні конфлікти на мовному ґрунті, а також наскільки за таких умов вдалося досягти функціональної співмірності двох (чи більше) офіційних мов. Здійснений аналіз засвідчив, що більшість європейських держав схиляються до законодавчого (рідше традиційного) закріплення однієї офіційної мови, якою стає мова основної етнічної групи. Режим офіційної багатомовності спирається на історико-культурні чинники, серед яких визначальні – тривалий колоніальний статус держави, що супроводжувався асимілятивною мовною політикою метрополії, або ж компактне проживання в регіонах держави численних автохтонних етнічних груп, між якими існує чітка межа. У першому випадку після здобуття незалежності однією з офіційних мов ставала мова колонізатора, яка або через вищий соціальний престиж продовжує поступово витісняти національну мову, кількість носіїв якої знижується, а сфери функціонування звужуються, або ж рідше через зростання кількості автохтонного населення та за відсутності додаткових економічних і статусних стимулів (наприклад, міжнародного статусу) втрачає свої позиції. У другому випадку офіційна багатомовність за федеративного державного устрою часто є додатковим приводом роз'єднання відповідних субетносів і не стає засобом усунення мовних конфліктів у суспільстві. Це засвідчує, що для України як унітарної поліетнічної держави, автохтонним етносом якої є українці, пропозиції офіційної багатомовності не мають під собою об'єктивних підстав і є виявом політичних маніпуляцій мовним питанням.

Ключові слова: офіційна (державна) мова, державна мовна політика, мовний режим, мовне законодавство, статус мови.

Постановка проблеми. Мовна політика кожної держави формується під впливом таких чинників: етнічний склад населення, історико-культурне тло, державний устрій, національні та зовнішньополітичні інтереси. Ці чинники впливають на мовний режим у державі, тому для України як мультинаціональної пострадянської держави, що досі залишається в полі тяжіння колишнього колонізатора, мовне питання, зокрема статусного співвідношення української та російської мов, протягом усіх років незалежності залишалося дразливим. У статті 10 Конституції України єдиною державною мовою проголошена українська, а мовам національних меншин гарантований вільний розвиток. Однак відколи у 1994 р. мовне питання було використане для передвибірчих маніпуляцій, подібна практика стабільно продовжувалася й дискусії навколо питання про затвердження другої офіційної мови набували обертів

зі стійкою періодичністю, стаючи засобом, що допомагав відволікти увагу від неспроможності вирішити економічні, адміністративні, медичні, освітні та інші нагальні питання суспільного життя. У 2006 р. в Україні набула чинності Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. Це рішення, з одного боку, було продиктоване прагненням України підтвердити європейський вектор свого розвитку, ратифікувавши документ, прийнятий Радою Європи, а з іншого, – відкрило можливості для політичних сил, орієнтованих на Схід, щодо практичної реалізації лозунгів про офіційну двомовність. У 2012 р. був прийнятий Закон «Про засади державної мовної політики України», який дав можливість проголосити російську офіційною в багатьох регіонах. У 2018 р. цей Закон був визнаний неконституційним. Однак аргумент, який завжди використовували прибічники ідеї офіційної двомовності на її підтримку, зокрема

практика таких європейських держав, як Бельгія і Швейцарія, досі зринає, а його доречність в українських реаліях остаточно не спростована.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовнополітичні наукові студії сьогодні привертають значну увагу дослідників за кордоном, де соціолінгвістичні дослідження мають чималу популярність, і набувають все більшого значення в Україні. Так, серед вітчизняних мовознавців до цього питання зверталися Л. Масенко, Р. Лозинський, Г. Євсєєва, Я. Радевич-Винницький, О. Рудь, О. Ткаченко, О. Данилевська та інші. У політико-правовому вимірі його вивчали Г. Панченко, О. Сергєєва, Ю. Череднюк, Д. Грицяк, О. Ялова, О. Лопушанська та інші. До питання про європейську практику державного регулювання мовних відносин у суспільстві зверталися В. Василенко, Н. Зверко, Є. Лакінський, І. Юрінова, О. Яковлева та інші. Однак актуальність цього питання зумовлює потребу подальшого його вивчення.

Постановка завдання. Оскільки в Україні регулювання мовних відносин досі залишається одним із нагальних питань, від вирішення яких значною мірою залежить і національна безпека, на часі аналіз практики мовної політики європейських держав та вивчення можливості її застосування в українських реаліях, що і є метою пропонованої статті.

Виклад основного матеріалу. Сучасна Європа – це 48 держав (5 з яких розташовані на європейській частині континенту частково), а членами Ради Європи є 47 держав. Усі вони різні за етнічним ландшафтом, адміністративним устроєм, політичною системою, часом та історичними обставинами виникнення. Серед них немає й таких, що мали би однорідний мовний простір, адже поряд із представниками титульної нації, мова якої стає офіційною в державі, проживають менші автохтонні етнічні групи. Крім того, на території європейських держав постійно зростає кількість іммігрантів, які також є носіями власного національного мовного коду. Усе це впливає на запроваджений в державі мовний режим, зокрема на статусне визначення мов та спосіб забезпечення цих статусів.

Понад три чверті європейських держав (79%) мають одну офіційну мову, якою є мова титульної нації (Велика Британія, Греція, Данія, Естонія, Італія, Латвія, Литва, Німеччина, Норвегія, Словаччина, Словенія, Франція, Чехія, Швеція та інші), і тільки п'ята частина з різних причин запровадила дво-, три- або багатомовність (Бельгія, Боснія і Герцеговина, Ірландія, Люксембург,

Північна Македонія, Швейцарія та інші). Деякі держави, що встановили одну офіційну мову на всій своїй території, визнають існування офіційних регіональних мов. Так, наприклад, на Північному Сході Португалії у трьох муніципалітетах другою офіційною після португальської є мірандська, а в Нідерландах статус другої офіційної в провінції Фрисландія наданий фризській мові, що пов'язано з історичною етнокультурною специфікою цих регіонів.

Європейська практика засвідчує кілька моделей визначення статусу мови (мов) як офіційної (державної), що ґрунтуються на історико-культурних (етнічний склад автохтонного населення, компактність проживання етнічних груп тощо) особливостях держави та її державному устрої (федеративність чи унітарність, наявність автономних регіонів тощо). Окремі унітарні держави з порівняно гомогенним етнічним складом не закріпили на рівні законів мову титульної нації як офіційну, а вживають її як таку традиційно (Велика Британія, Нідерланди, Норвегія). Проте більшість визначила цей статус на законодавчому рівні (Болгарія, Італія, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Франція, Чехія та інші). Держави, до складу яких входять автономні території або які мають яскраво окреслені території компактного проживання автохтонних етнічних груп, визначили одну загальнодержавну офіційну мову, а у відповідних регіонах визнали можливість існування регіональних офіційних мов. Так, в Іспанії водночас із загальнодержавною іспанською (кастильською) є кілька офіційних мов автономних регіонів – баскійська для Країни Басків і Наварри, каталонська для Каталонії і Валенсії (тут вона має назву валенсійська), галісійська в Галісії. У Словенії на територіях проживання відповідних громад офіційними визнані італійська та угорська.

Багатомовність закріпили держави, що виникли на територіях, де початково проживали різні потужні етнічні групи і де між ними існують чіткі межі. Так, Швейцарія визнає 3 офіційні загальнодержавні мови (німецьку, французьку та італійську) та 1 офіційну регіональну (ретороманську). Це відповідає етнічному ландшафту країни, у якій є такі 4 основні етнічні спільності: германошвейцарці, франкошвейцарці, італошвейцарці й ретороманці, що відрізняються культурно й історично та проживають компактно. Етнолінгвістичні ландшафтні особливості держави зумовили потребу вирішити проблему етнічної ідентичності шляхом закріплення особливої форми державного

устрою – конфедерації. У федеративній Бельгії для врегулювання етномовних відносин запровадили особливий адміністративно-лінгвістичний поділ держави відповідно до етномовних особливостей регіонів, яких виділили 4: франкомовний, нідерландомовний, німецькомовний та двомовний (франко- і нідерландомовний) Брюссель. У Люксембургу офіційна багатомовність супроводжується не територіальним поділом, а розподілом за сферами використання: національною мовою є люксембурзька, мовою писаного законодавства є французька, а мовами адміністративного управління та судочинства – люксембурзька, німецька і французька.

Оскільки в Україні прибічники уведення офіційної українсько-російської двомовності апелюють до досвіду європейських держав, наголошуючи, що їм вдалося у такий спосіб вирішити мовне питання, і стверджуючи, що це не загрожуватиме статусу й функціонуванню української мови, то під час дослідження моделей офіційної багатомовності, які діють в Європі, основними мають бути питання, чи вдалося забезпечити рівноправне і збалансоване функціонування всім офіційним мовам, чи усунена в такий спосіб можливість мовних конфліктів і чи володіє якщо не все, то принаймні більшість населення рівною мірою усіма офіційними мовами. У контексті останнього питання однією із проблем є те, що, можливо, через вади перекладу вчені оминають розмежування двох важливих понять – плюралінгвалізму та мультилінгвалізму. Плюралінгвалізм як індивідуальна компетенція (усна, письмова, активна чи пасивна) у кількох мовах відмежовується від мультилінгвалізму, тобто присутності різних мов, якими говорять більш-менш монолінгвальні мовці у певному географічному просторі [9, с. 288]. Тобто питання в тому, чи мультилінгвалізм на рівні держави означає плюралінгвалізм громадян.

Можна викоремити дві такі основні причини офіційного закріплення багатомовності: історичний етномовний ландшафт держави, яка формувалася на територіях, заселених різними субетносами (Швейцарія, Бельгія, Люксембург та інші), та наслідки тривалої експансії іншої держави, що супроводжувалася активною асимілятивною політикою, зокрема й переселенням на ці території носіїв іншої мови (у Фінляндії, де офіційними мовами є фінська і шведська, сім століть тривало шведське панування; на Мальті, де офіційними є мальтійська і англійська, півтора століття проводилася політика англізації; в Ірландії, що визнала офіційними ірландську й англійську, було сім сто-

літь британського панування тощо). У останньому випадку між мовами продовжується суперництво і ситуація може розвиватися двома шляхами. Якщо асиміляція була потужною та успішною, якщо кількість носіїв національної мови місцевого населення з якихось причин (голод, переселення) зменшувалася, то навіть після проголошення незалежності вона продовжуватиметься вже як самоасиміляція. Більший престиж мови асимілятора призводить до того, що національна мова, яка отримала статус офіційної, продовжує займати другорядні позиції, а її статус майже сходить до культурного символу. Подібна ситуація склалася в Ірландії. Н. Лисак відзначає, що всі ірландці знають англійську, а от ірландську – тільки 40% населення (близько 1,7 млн осіб) [2]. Однак вільно говорять ірландською 380 тис. осіб, з них лише приблизно 20 тис. вважають ірландську мову своєю першою мовою (живуть вони у невеликих північно-західних регіонах країни). Серед останніх близько 80% застосовують ірландську повсякденно [1]. Сьогодні ірландська майже не має одномовних носіїв, тих, які володіли б лише нею як рідною. Вона «вживається переважно в умовах функціональної двомовності, до того ж за домінування (як з огляду на формальний статус, так і фактичний) другої (нерідної) мови – англійської. У повсякденному вжитку, тобто щодня, нею користується лише 7% населення Ірландії» [5]. Мовну ситуацію Ірландії характеризують як критичну: «Свого часу знищення ірландського національного мовно-культурного простору перейшло критичну межу і країна опинилася у стані, який характеризується збереженням домінування англійської мови у публічній, побутовій і приватній сферах. За таких умов поліпшенню мовної ситуації в країні не може зарадити навіть формальне визнання ірландської мови першою офіційною, а англійської – другою» [5].

По-іншому склалося у Фінляндії. Під час експансії етнічні шведи заселяли її острівні й прибережні регіони, а шведська була єдиною офіційною мовою. Протягом останніх століть сільське фінськомовне населення швидко зростало й поступово переселялося в міста. Коли Фінляндія стала незалежною, офіційними мовами проголосили фінську й шведську, але більшість комун все ж одномовна – у них говорять фінською, двомовні комуні розташовані на південному й західному узбережжях, де мешкають шведи. Престиж шведської мови поступово падає, адже нею «у Фінляндії розмовляють лише 5,5% населення. У той час як фінською мовою користуються більше 90% населення Фінляндії» [3]. Частина етнічних

шведів, які залишилися у Фінляндії, вважає за краще користуватися поширенішою фінською і вивчати престижну іноземну мову, забуваючи рідну шведську. У 1999 р. Фінляндія, яка ратифікувала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, подала перший звіт про виконання взятих на себе зобов'язань. У евалюації комітету експертів Ради Європи було відзначено, що шведська мова, попри те, що їй наданий статус офіційної, потребує підтримки, її використання у юридичній і адміністративній сферах є значно меншим, ніж мови фінської, а працівники відповідних установ знають шведську недостатньо, тому їм потрібно зобов'язати володіти обома мовами. Також було відзначено, що носії шведської мови менше задоволені адміністративними послугами та якістю наданої інформації [7]. У 2018 р. ситуація не змінилася кардинально, оскільки шведську мову владні структури й надалі використовують несистематично [8].

Говорячи про можливість офіційної багатомовності в Україні, апелюють до досвіду Бельгії, яка закріпила 3 такі офіційні мови: нідерландську (фламандську), німецьку, французьку. Показово, що як приклад її наводив і суддя найвищого органу конституційної юрисдикції України – Конституційного Суду України, висловлюючи окрему думку в справі щодо тлумачення ст. 10 Конституції України про статус української мови [4]. Однак потрібно з'ясувати, чи така бельгійська статусна мовна політика дала можливість нівелювати соціальні конфлікти на мовному ґрунті.

Королівство Бельгія – федеративна держава з чіткими межами регіонів, де проживають представники різних субетносів. Специфіка організації бельгійського мовного простору полягає у тому, що лінгвістичні кордони тут, по-перше, жорсткі й непрозорі, по-друге, значною мірою визначаються кордонами адміністративними та політичними й водночас здійснюють зворотний вплив на останні [6].

Бельгія стала федерацією у 1993 р. Крім трьох регіональних парламентів (Фландрії, Валлонії та Брюссельського столичного округу), у ній існують три парламенти громад за мовною ознакою (фламандський, французький та німецький), які відповідають за освіту, культуру, медіа. Держава розподілена на такі чотири мовні зони: фламандську, валлонську, німецькомовну та двомовну Брюссельську. У кожному з цих регіонів влада та громада спілкуються мовою відповідного регіону. Отже, «двомовність в цій країні зовсім не означає, що обома мовами можна користуватися де

завгодно. У Брюсселі та околицях – так, в питаннях судочинства – так. Але занести у мерію фламандського містечка реєстраційні документи, написані французькою, не можна – закон забороняє» [5]. Для розгляду випадків порушення мовного законодавства адміністративними державними органами в Бельгії створена Постійна комісія мовного контролю.

Така система не тільки не вирішила мовних суперечностей, а й стала додатковим приводом для роз'єднання двох субетносів. Мова була одним з каменів спотикання під час політичної кризи 2010–2011 рр., коли фламандці вимагали скасування мовних пільг для франкофонів, а Валлонія висловлювала невдоволення через заборону французької мови у Фландрії. У шести комунах Фламандського регіону, які межують із Брюссельським округом, значна частина населення франкомовна, тому питання мовних пільг тут є предметом постійних суперечностей, а роз'яснення місцевого уряду тільки загострюють ситуацію. Так, наприклад, фламандські школи приймають усіх учнів, а доступ до франкомовних шкіл можливий тільки для місцевих франкофонів. У сфері ЗМІ фламандський уряд виступає проти фінансування франкомовною громадою місцевих франкомовних журналів, а деякі франкомовні телеканали були вимкнені. Постійна дискусія триває навколо питання, якою мовою мають послуговуватися у радах комун, де бургомістр та більшість радників є носіями французької (фламандський уряд наполягає, що мовні пільги не можуть стосуватися урядовців, а тому ті мають говорити нідерландською).

Мовні суперечності бельгійських регіонів мають тривалу історію і пов'язані з тим, що з першої половини XIX ст. Бельгія проводила політику, орієнтовану на Францію. Хоча переважало фламандське населення, єдиною державною мовою була французька, що природно викликало незадоволення і спротив. Зрештою, у 1898 р. був проголошений принцип двомовності, але не рівність фламандської і французької мов, тому мовна боротьба як «важливий фактор руху за емансипацію нідерландськомовного населення» [6] тривала ще багато десятиліть, і навіть сьогодні мовне питання залишається дражливим і є засобом політичних маніпуляцій. Цьому сприяє і те, що кандидатів у федеральний парламент і уряд обирають тільки в межах регіону і тільки виборці з відповідної мовної спільноти, тому на федеральному рівні вони обстоюють її політичні інтереси.

Розвиток багатомовності в Бельгії відбувається переважно завдяки оволодінню французькою носіями нідерландської мови, франкофони ж і далі відмовляються вивчати нідерландську [6]. Тож бельгійська модель організації мовного простору не дала змоги вирішити усіх мовних суперечностей, як і забезпечити рівномірність функціонування мов чи плуралінгвалізму громадян.

Висновки і пропозиції. Отже, мовні режими в європейських державах сформувалися не як забаганка політичних сил, а з огляду на етнічний склад автохтонного населення, розселення етнічних груп, державний устрій, історичні обставини розвитку, серед яких основна – наявність періодів експансії інших держав. Названі чинники визначають модель організації мовного простору. Більшість європейських держав, хоча серед них

і немає етнічно гомогенних, має одну державну мову, якою є мова титульної нації. Оскільки Україна – унітарна держава, корінним населенням якої є українці, то закономірно, що ст. 10 її Конституції єдиною державною мовою визначає українську. Складність української мовної ситуації зумовлена тривалою політикою зросійщення, яку проводили щодо українців у часи відсутності в них незалежної держави. Це й призводить до дискусій про потребу другої офіційної мови в Україні – російської, що, на думку прибічників цієї ідеї, ніяк не вплине на статус та функціонування мови української. Однак аналіз практики держав з офіційною багатомовністю засвідчує, що така модель статусної мовної політики не дає змоги вирішити соціальних суперечностей на мовному ґрунті, стаючи приводом для подальшого розпалення сепаратистських настроїв у суспільстві.

Список літератури:

1. Василенко В. Мови Європи. URL: <https://m.tyzhden.ua/publication/1296>.
2. Лисак Н. Мовна ситуація і мовна політика в Республіці Ірландія та Північній Ірландії. URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/500/41/>.
3. Мови Фінляндії: фінська і шведська. Компроміс. URL: <https://hotel-green.info/939-finnish-languages-finnish-and-swedish-compromise.html>.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) № в010р710-99 від 14.12.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99>.
5. Яковлева О. Моделі організації мовного простору в Європі: контрактивний аспект. URL: <http://www.viche.info/journal/3342/>.
6. Яковлева О. Національні моделі організації неедномовного мовного простору («стара» Європа). Ч. 2. URL: <http://dc-summit.info/temy/nacionalnaja-identichnost/2305-nacionalni-modeli-organizacii-neodnomovnogo-movnogo-prostoru-2.html>.
7. European Charter for Regional or Minority Languages. Application of the charter in Finland (2001). URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d87e4>.
8. European Charter for Regional or Minority Languages. Fifth report of the Committee of Experts in respect of Finland (2018). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016808d02b8#_Toc519255891.
9. Handbook of Language and Ethnic Identity / ed. Fishman J., Ofelia G. Vol. 2. Oxford, 2011.

Makarets Yu. S. EUROPEAN CONTEXT OF THE STATUS LANGUAGE POLICY OF UKRAINE

The article is devoted to the analysis of the basic European models of organization of language space and status definition of languages in order to find out the possibility of their involvement in regulation of language relations in Ukraine. The years of Ukrainian independence were marked by constant discussions on the status ratio of Ukrainian and Russian. The main argument for reasoning the requirement of two official languages is practice of some European states, that have several of them. Therefore it is need to be found out, if such status language policy made it possible to eliminate social conflicts on the language basis, and to what extent functional proportionality of official languages has been achieved. The analysis revealed that most European countries legislatively (less often traditionally) adopted one official language, which is a language of the main ethnic group. The regime of official multilingualism relies on historical and cultural factors, among which the decisive ones are the long colonial status of a state, accompanied by the assimilative language policy of the metropolis and compact resettlement in the regions of a state of numerous autochthonous ethnic groups, between which there are clear boundaries. In the first case after proclamation of independence colonizer's

language became one of official languages, which either because of its higher social prestige continues to supplant a national language, which number of native speakers is decreasing and the spheres of functioning are narrowing, or, less often, due to increasing of autochthonous population and in the absence of additional economic and status incentives (such as international status) is losing its position. In the second case official multilingualism in a federal state system often serves as an additional reason for the separation of relevant sub-ethnicities and does not become a means of resolving language conflicts in society. This demonstrates that for Ukraine as a unitary multiethnic state, in which the Ukrainians are an autochthonous ethnic group, the proposal of adoption of second official language has no objective grounds and is a manifestation of political manipulation of the language issue.

Key words: *official (state) language, state language policy, language regime, language legislation, language status.*

Новікова О. О.

Донецький юридичний інститут МВС України (м. Кривий Ріг)

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВСТАВНИХ ОДИНИЦЬ У ТЕКСТАХ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Вставні конструкції – це особливий елемент ускладнення синтаксичної структури речення, який використовують із метою актуалізації індивідуально-авторських коментарів, тобто як засіб репрезентації в тексті автора (оповідача) і зв'язку його з читачем. Зазначені синтаксичні одиниці в сучасному публіцистичному дискурсі мають потужний комунікативний потенціал. Хоча вони є синтаксично ізольованими, у смисловому відношенні вони пов'язані з широким мовленнєвим контекстом. Такі слова, словосполучення, речення, за допомогою яких здійснюється модальна та емоційно-експресивна оцінка повідомлення, викладеного в тому чи тому тексті, одночасно є його семантичними і формальними засобами зв'язку. Вони здійснюють розрив синтаксичних зв'язків, забезпечують делімітацію публіцистичного тексту. Вставні слова, словосполучення, речення є індивідуально-авторським засобом побудови тексту і тим цікаві для дослідників.

Процес дослідження вставних одиниць та семантико-синтаксичний механізм їх функціонування в реченні пройшов тривалий шлях. Актуальність наукової праці полягає в дослідженні особливостей синтаксичного навантаження вставних конструкцій у текстах публіцистичного дискурсу з урахуванням граматичних ідей сучасних публіцистів, які поєднують у собі граматику речення, синтаксис тексту й стилістику. У статті проаналізовано систему вставних одиниць, які використовують в сучасних медіатекстах. Звернено увагу на структурно-семантичне різноманіття зазначених синтаксичних засобів, їх роль і функції в публіцистичному тексті. Особливо різноманітними є функції вставних конструкцій, які конкретизують уявлення про подію, певну особу, дії, а також слугують для вираження експресії й оцінки, актуалізують той чи інший елемент висловлювання, економлять простір тексту тощо.

Аналізуючи фактичний матеріал щодо вживання вставних слів, словосполучень і речень у текстах сучасного публіцистичного дискурсу, слід відзначити, що вони набувають широкого вжитку й стилістичної ваги, слугуючи засобом реалізації таких комунікативно-прагматичних функцій: функції текстової зв'язності, довідково-інформативної, акцентно-стверджувальної, акцентно-гіпотетичної, комунікативно-прагматичної, адресно-маркованої, фатичної та оцінної.

Ключові слова: вставні одиниці, функції, семантична група, стилістичний вияв, сучасна українська преса.

Постановка проблеми. Публіцистику називають літописом сучасності, оскільки вона відображає поточну історію, звернена до актуальних проблем суспільства – політичних, соціальних, культурних, побутових, філософських тощо. Публіцистичний дискурс представлений на сторінках газет і журналів, у матеріалах радіо- і тележурналістики, у публічних лекціях, у промовах доповідачів у раді, на з'їздах, зборах, мітингах тощо. Характерними ознаками цього дискурсу є динамічність, актуалізація сучасності, інформаційність, емоційність, оцінність, синтез логізації та образності мовного вираження тощо. Логіка викладу й емоційно-експресивне забарвлення мають бути взаємно врівноважені і гармонійно поєднані, адже публіцистика повинна водночас впливати, інформувати й бути емоційною. На думку В. Кравченка, це пов'язано з такою спе-

цифічною ознакою публіцистичного стилю, як відкрита оцінність мови. Автор наголошує, що певний факт може цікавити автора не як окремий елемент, а в поєднанні із соціальними оцінками, але в багатьох текстах факти подаються відокремлено від авторських оцінок, без засобів емоційного забарвлення. Головним завданням мовця стає досягнення емоційного впливу на адресанта, не виходячи за межі стандартизації. Подаючи актуальні проблеми суспільства, публіцистика оперує різноманітним лінгвальним засобом, одним із яких є одиниці інфраструктури речення, зокрема вставні конструкції [10, с. 151]. Зазначені синтаксичні одиниці перебувають в ізоляції, проте не виходять за межі синтаксичного цілого, а тільки пересунуті на периферійний план. Вони здійснюють розрив синтаксичних зв'язків, забезпечують делімітацію публіцистичного тексту. Вставні

слова, словосполучення, речення є індивідуально-авторським засобом побудови тексту і тим цікаві для дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Природа вставних конструкцій є об'єктом вивчення таких українських мовознавців, як І. Вихованець [2], М. Вінтонів [3], В. Грицина [5], П. Дудик [6], І. Завальнюк [7], А. Загнітко [8], Б. Кулик [11], Н. Плющ [12], І. Слин'ко [14], С. Шевчук [15], К. Шульжук [16], І. Ющук [17]. Однак недослідженими залишаються деякі проблемні аспекти, зокрема проблеми структури й специфіки функціонування вставних конструкцій в сучасному українському публіцистичному дискурсі.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз структурних і функціональних особливостей вставних одиниць у текстах публіцистичного дискурсу. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: з'ясувати структуру, семантику вставних одиниць, установити їхні функціонально-стилістичні особливості в текстах публіцистичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Вставні конструкції як поліфункційні одиниці в сучасному публіцистичному дискурсі мають потужний комунікативний потенціал і, хоча вони є синтаксично ізольованими, у смислового відношенні вони пов'язані з широким мовленнєвим контекстом. Такі слова, словосполучення, речення, за допомогою яких здійснюється модальна та емоційно-експресивна оцінка повідомлення, викладеного в тому чи тому тексті, водночас є його семантичними і формальними засобами зв'язку [13, с. 245].

1. Найуживанішими в текстах сучасного публіцистичного дискурсу є вставні одиниці **зі значенням указівки на джерело інформації** (на зразок *на мою думку, на думку (чию?), за словами..., як кажуть, мовляв, як свідчить, як повідомили* тощо), які покликані підвищувати в очах читачів об'єктивність, фактологічність поданої інформації й переконувати у справедливості авторської оцінки подій. Уживання вставних одиниць зазначеної семантичної групи дозволяє внести ясність і розставити пріоритети у висловленні, посиляючись на думку авторитетного видання. Саме тому наявність вставних одиниць є характерною в цитованій прямій мові, що дозволяє безпосередньо висловити ставлення мовця до певної проблеми. Р. Алікаєв наголошує: «Адекватне сприйняття конкретного тексту є неможливим без посилань, указівок на групу інших текстів, що уточнюють пресупозицію учасників комунікатив-

ного акту» [1, с. 178]. Цілком очевидним є те, що в цій семантичній групі кількісно переважають синтаксичні одиниці, які мають форму підрядного речення зі сполучником **як**, пор.: **«Як повідомив журналістам голова партії «Європейська солідарність» Артур Герасимов, це питання обговорювалося на засіданні підготовчої групи щодо роботи Верховної Ради України IX скликання, – повідомляє кореспондент Укрінформу»** («Голос України», 26 серпня 2019 р.); **«Як повідомляв Укрінформ, 5 березня 2018 року колишнього офіцера ГРУ Сергія Скрипаля та його доньку Юлію знайшли непритомними у британському Солсбері й госпіталізували з отруєнням невідомою речовиною<...>»** («Голос України», 10 вересня 2019 р.); **«Як свідчить світовий досвід, немає універсального підходу у вирішенні цієї проблеми»** («Урядовий кур'єр», 10 вересня 2019 р.); **«Як зазначають у чеському посольстві в Києві, роль Чехії як транзитної країни для транспортування газу дуже значуща»** («Дзеркало тижня», 2019 р., № 32); **«Як стверджує міністр промисловості й торгівлі Ян Младек, фірми, які експортують у РФ, заробляють більше й мають можливість одержати там цікавіші замовлення, ніж в ЄС»** («Дзеркало тижня», 2019 р., № 32); **«Як пише «E15», відносини у форматі поставок-закупівель можуть перерости в заснування спільного підприємства»** («Голос України», 10 вересня 2019 р.); **«Як повідомляв «Празький Експрес», російські туристи залишають у чеських магазинах набагато менше грошей, ніж раніше»** («Голос України», 10 вересня 2019 р.); **«Але, як показав Всесоюзний перепис 1926 р., саме в цих регіонах найбільш масово розселилися наші земляки за межами УРСР»** («Урядовий кур'єр», 01 вересня 2019 р.); **«Проте довіра досягається різними шляхами, особливо у перехідних або, як кажуть науковці, транзитивних суспільствах»** («Урядовий кур'єр», 01 вересня 2019 р.). Як бачимо, із сполучником **як** поєднують здебільшого дієслова *зазначати, засвідчувати, заявляти, запевняти, казати, наголошувати, писати, показувати, повідомляти, пояснювати, стверджувати* тощо в різних видо-часових та особових формах. Найбільш семантично придатними для вираження високого ступеня вірогідності поданої інформації, на нашу думку, є дієслівні лексеми *повідомляти, свідчити й зазначати*, що зумовлює активне використання їх на шпальтах сучасних українських газет.

Різновидом вставних конструкцій цієї самої семантичної групи, також послідовно вживаним у публікаціях інформативного жанру (замітки,

репортажі, інтерв'ю), є поширені словосполучення з прийменником *на*. Такі усталені синтаксичні одиниці спеціально вживані в мові для виконання функції вставного повідомлення, пор.: **«На думку енергійної й активної у справах та впровадженні новацій керівниці Чугуєва, щоб діти почувалися комфортно в інклюзивних класах, слід готувати і їх самих, і батьків та батьків інших учнів класу і школи»** («Урядовий кур'єр», 01 вересня 2019 р.); **«На мою думку, сьогодні в Україні є багато керівників і молодих професіоналів, які вміють і здатні впровадити якісні зміни»** («Дзеркало тижня», 2019 р., № 32); **«Це, на думку П. Павела, становить небезпеку, оскільки існує ризик того, що Чехія може перестати бути надійним союзником НАТО»** («Дзеркало тижня», 2019 р., № 32); **«На думку аналітиків російського журналу «Мир перемени», економіка Чехії не відчула на собі й наслідків санкцій Росії у відповідь на заборону імпорту на російський ринок продуктів харчування з країн ЄС»** («Урядовий кур'єр», 10 вересня 2019 р.).

У згаданій семантичній групі доволі часто вживають вставні одиниці з прийменником *за*, пор.: **«За словами представника Міністерства промисловості й торгівлі Франтішека Котрби, РФ залишається для чеських фірм значущим партнером»** («Дзеркало тижня», 2019 р., № 32); **«У ньому, зокрема, йшлося про молокопереробні підприємства “Moravia Lacto Jihlava”, “Bohemilk Oročno”, “Mlekárna Olešnice RMD”**. **За словами чеських журналістів, експорт цих компаній скоротився на 30–40%, що становить втрати в десятки мільйонів крон»** («Дзеркало тижня», 2019 р., № 32); **«За словами міського голови, для всіх дітей з особливими освітніми потребами організовано відповідне навчання, дітям надають корекційні послуги спеціалісти ІРЦ та педагоги закладів освіти»** («Урядовий кур'єр», 10 вересня 2019 р.); **«За словами заступника голови ХОДА Анатолія Бабічева, область активно підтримує реформування в галузі освіти»** («Урядовий кур'єр», 10 вересня 2019 р.). Зазначені вставні словосполучення, як і попередні, журналісти використовують для доповнення інформації джерелом повідомлення, підвищення ступеня її вірогідності, що досить важливо в інформативних жанрах.

Наразі помітною є тенденція до урізноманітнення вставних одиниць репрезентованої семантичної групи за допомогою видозмін у граматичному оформленні, а саме: уникнення сполучника *як*, його заміни прислівниками, ім-

лікації суб'єкта, якому належить вислів, реалізації структурної неповноти речення опущенням основних компонентів тощо, пор.: **«Мовляв, енергохолдинг ДПЕК поки що не здійснює закупівлі вугілля морським шляхом: «Сподіваюся, вони зрозуміють серйозність ситуації і активно діятимуть»** («Дзеркало тижня», 2019 р., № 32); **«Зустріч лідерів G7, зазначає ВВС, відбувається на тлі міжнародної напруженості з приводу безпрецедентних пожеж у Бразилії»** («Дзеркало тижня», 2019 р., № 33); **«Кажуть, вибори на те й вибори, щоб політики зваблювали нас обіцянками, видаючи бажане за дійсне»** («Урядовий кур'єр», 10 вересня 2019 р.); **«Ці заходи, стверджує адміністрація США, дозволять обмежити доступ Росії до мільярдів доларів від двосторонньої торгівлі зі Сполученими Штатами»** («Голос України», 26 серпня 2019 р.).

Усі вставні конструкції, що вказують на джерело повідомлення, у сучасному публіцистичному дискурсі виконують одразу кілька таких функцій: довідково-інформативну й прагматичну адресно-марковану, адже дають змогу авторові, покликаючись на інше джерело, підвищувати рівень правдивості інформації в очах читача, погоджувати власну думку з думкою іншого джерела, знижувати категоричність висловлення, спонукати читача до прийняття авторської позиції тощо.

Варто звернути увагу на те, що деякі автори публіцистичних текстів, на жаль, інколи вживають скальковані вставні одиниці на зразок з точки зору, більше того, швидше за все (пор.: **«3 точки зору науковця, у чому полягає особливість становища української мови у порівнянні з іншими?»** («Урядовий кур'єр», 07 вересня 2019 р.); **«3 лінгвістичної точки зору, суржик значно ближче до української мови, ніж до російської»** («Урядовий кур'єр», 07 вересня 2019 р.); **«Служба трішки не пішла, швидше за все, прізвище зіграло свою роль»** («Українська правда», 08 вересня 2019 р.); **«Більше того, останній бій за енергонезалежність, як розривання пупа залежності від Росії, принесе сувору зиму»** («Голос України», 26 серпня 2019 р.)), проте такі випадки є поодинокими.

2. Другою за активністю вживання в публіцистичному дискурсі є семантична група вставних конструкцій, які вказують **на порядок висловлень, їхній зв'язок, співвідношення загального і конкретного, підкреслення найбільш значущих частин, висновків** (на зразок *по-перше, по-друге, між іншим, до речі, втім, однак, отже, словом, таким чином, зокрема, виявляється, зрештою* тощо). Такі синтаксичні одиниці дають змогу

оповідачеві виразити підкреслену логічність, зв'язок між реченнями та частинами тексту, підкреслити найбільш значущі частини, підсумувати, пор.: «**До речі**, за повідомленням кореспондентів інтернет-сайту «ОстроВ», в День Незалежності України в окупованому Слов'яносербську невідомі патріоти привітали населення гімном України» («Голос України», 26 серпня 2019 р.); «Інститут Вацлава Клауса, **до речі**, фінансує мільярдер, власник групи PPF Пьотр Кельнер, який активно працює на російському ринку» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 33); «**Таким чином**, гендерна рівність в українському суспільстві просувається впевнено, цілеспрямовано, програмно і системно» («Урядовий кур'єр», 16 вересня 2019 р.); «**Отже**, 1 вересня о 04.45 ранку гармати лінкора відкрили вогонь по Вестерплатте – інших військових об'єктів у місті не було» («Урядовий кур'єр», 07 вересня 2019 р.); «**Так**, у селі Немовичі Сарненського району вони знищили кубло шершнів, які оселилися на території приватного господарства по вулиці Островського» («Голос України», 26 серпня 2019 р.); «**А Шалит, зрештою**, присягнув Україні першим – прямо того ж вечора, у кабінеті» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 33); «**Зрештою**, нас переслідувало три кораблі Чорноморського флоту: ракетний катер, корабель на повітряній подушці та малий протичовновий корабель» («Урядовий кур'єр», 16 вересня 2019 р.); «**Іншими словами**, понад 80% українців не були готові задекларувати, що їхнє власне життя залежить від їхніх власних дій» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 33); «**Виявляється**, саме українці зсунули питання з мертвої точки – через витівку екіпажу СКР-112 президенти України та Росії були змушені зустрітися у Ялті і нарешилі врегулювати проблеми поділу ЧФ» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 33).

Сьогодні особливо поширеними в цій семантичній групі стають модальні елементи відприкметникового та відзайменникового походження [16, с. 167], пор.: «**Утім**, водночас Б. Соботка вважає, що важливо працювати з Росією проти бойовиків з «Ісламської держави» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 33); «**Утім**, за рік ставлення чехів до альянсу змінилося» («Урядовий кур'єр», 07 вересня 2019 р.); «**Макрон, зокрема**, оприлюднив коротку заяву глав держав та лідерів G7, яку лідери ухвалили замість традиційного комюніке» («Урядовий кур'єр», 16 вересня 2019 р.); «**Крім того**, у ньому йшлося про молокопереробні підприємства “Moravia Lacto Jihlava”, “Vohemilk Orošno”, “Mlekárna Olešnice RMD” («Дзеркало

тижня», 2019 р., № 32); «**Разом з тим**, заходів, передбачених цією угодою, вже недостатньо», – заявив Генеральний секретар» («Голос України», 26 серпня 2019 р.).

Варто звернути увагу на те, що деякі вставні одиниці зазнають більшої актуалізації, що демонструє пересічні можливості української мови до синонімізації її одиниць й українізацію сучасної української преси в цілому. Так, більш уживаною серед вставних компонентів є перша позиція, а менш уживаною є друга (*утім/проте, зрештою/нарешилі словом/до речі, скажімо/зокрема*), пор.: «**Утім**, ціна обіцянкам Путіна невисока» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 33); «**Зрештою**, 8 липня 2016 р. президент України Петро Порошенко став на коліно під хрестом жертвам Волині у Варшаві». «Інститут Вацлава Клауса, **словом**, фінансує мільярдер, власник групи PPF Пьотр Кельнер, який активно працює на російському ринку» («Голос України», 26 серпня 2019 р.); «**Скажімо**, якщо коротко, – це суспільна реакція на розрив між обіцяним – очікуваним – отриманим» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 32); «**Одним словом**, у процесі перезавантаження держави, реформування інститутів влади випав головний суб'єкт і об'єкт політики, кінцевий споживач її результатів – громадянин, обиватель» («Урядовий кур'єр», 07 вересня 2019 р.).

Вставні слова на зразок *по-перше, по-друге, по-третє, по-четверте* виконують в інформаційно-аналітичних публікаціях функцію текстової зв'язаності, що має вказувати на хід думок автора, їхню послідовність, на взаємозалежність між сусідніми висловленнями, коментувати, доповнювати, узагальнювати сказане, увиразнювати структурні, логіко-семантичні зв'язки між частинами висловлення відповідно до авторського задуму [4, с. 104]. Їх уживають з різною комунікативно-прагматичною метою – для відтворення послідовності явищ, положень і для переконливого аргументування певного явища, події, і для різнобічного обґрунтування якогось положення, пор.: «**По-перше**, політики не мають голосуванням установлювати наукові факти. **По-друге**, політична інфляція кількості жертв є проявом неповаги до тих, хто насправді загинув у протистоянні. **По-третє**, у резолюції застосовано подвійні стандарти щодо тих, хто чинив злочини проти цивільного населення, – залежно від того, кого вбивали: українців чи поляків» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 33); «**По-друге**, точніше, **по-перше**, ми не можемо безпосередньо впливати на створення ОТГ» («Українська правда», 05 вересня 2019 р.);

«**По-перше**, Росія закрила кордон з Донецькою і Луганською областями і не пускає цих самих «відпускників» назад. **По-друге**, деяким з них російське керівництво запропонувало поїхати в Сирію – геть у протилежній від Росії бік» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 32). Як зазначає І. Завальнюк, уживання вставних конструкцій цієї семантичної групи в сучасному українському газетному мовленні доводить їх семантичну багатоплановість, зреалізовану за принципом стислості в поданні інформації [7, с. 16].

3. Група вставних одиниць, що **виражають ступінь вірогідності повідомлюваного** (так звана гіпотетична та констатаційна модальність, що передається словами на зразок *мабуть, певно, може, видно, здається, очевидно, безумовно, безперечно, можливо, звичайно, дійсно, справді, певна річ, правду кажучи* тощо), є надзвичайно різноманітною щодо семантичного наповнення її компонентів і також широко представлена в сучасному медіадискурсі. Вона репрезентована переважно вставними конструкціями на позначення впевненості щодо об'єктивності наведених авторами фактів, пор.: «**Звичайно ж**, займатися конспірологією «чи не стояв Кремль за цими терактами?» – це чистої води спекуляція» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 33); «Для мене, **безумовно**, – пише В. Цаплін, – найголовнішим у прагненні викривити підсумки природного руху населення і перепису 1939 р. було бажання приховати розміри масового знищення населення в 30-ті роки» («Голос України», 26 серпня 2019 р.); «**Справді**, зі статистики смертей від Голодомору зникають мільйони» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 33); «**Насправді**, в останні дні серпня, вже знаючи про напад, поляки постаралися укріпити територію окопами, будівлі захистили мішками з піском» («Голос України», 26 серпня 2019 р.); «**Щоправда**, 1993-го ми вперше знову провалилися на другий щабель» («Українська правда», 05 вересня 2019 р.); «**Безперечно**, екс-радянські республіки самі по собі цінні для Росії» («Українська правда», 05 вересня 2019 р.). Також у публіцистичних текстах активно вживають вставно-модальні слова гіпотетичності, зокрема можливості, пор.: «**Можливо**, таке порівняння трохи незграбне, але і 1917-го, і 2004-го українці пережили ефект Вербної неділі» («Голос України», 10 вересня 2019 р.); «**Можливо**, місія України – відновити світ правди?» («Українська правда», 05 вересня 2019 р.); припущення, пор.: «**Очевидно**, цим пояснюється популярність політиків-популістів у всьому світі» («Голос Укра-

їни», 04 вересня 2019 р.); «**Це була доля, напевно**» («Голос України», 04 вересня 2019 р.); «**У захисті** якихось базових цінностей британського національного театру, **схоже**, і скромна режисерська місія» («Українська правда», 8 вересня 2019 р.); «**Здається**, Росія вже виснажена санкціями й залишилося ще трошки...» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 34); невпевненості, пор.: «**Можливо**, таке порівняння трохи незграбне, але і 1917-го, і 2004-го українці пережили ефект Вербної неділі» («Голос України», 04 вересня 2019 р.); «**Усі радіостанції** просимо рознести наш голос цілому світові: **може**, дійде він і до убогих хатин конаючих з голоду селян» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 34); «Професор Гжегож Мотика, визнаний авторитет і автор книжки «Від Волинської різанини до операції «Вісла» (2011 р.), пише: «<...>внаслідок операції УПА польські втрати сягнули, ймовірно, близько 100 тисяч осіб» («Українська правда», 8 вересня 2019 р.); «**Може**, навіть більше, ніж сто років тому» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 34). Розглянуті синтаксичні конструкції посилюють вірогідність думки, знижують ступінь її категоричності, тобто успішно реалізують у тексті прагматичну, акцентно-стверджувальну та акцентно-гіпотетичну функції мови.

Аналіз вставних одиниць, що виражають ступінь вірогідності повідомлюваного, засвідчує тенденцію до переважання власне українських, некалькованих на кшталт російської мови вставних слів та словосполучень (*щоправда, звісно, природно, беззаперечно, імовірніше, найвірогідніше, поза сумнівом* тощо), пор.: «**Звісно**, цей інтерес посилюється після подій Євромайдану, багато дослідників почали приділяти увагу Україні та українській мові, хоча й іноді в межах якогось більш широкого дослідження» («Урядовий кур'єр», 08 вересня 2019 р.); «У відповідь я чув здивування: так, **звісно**, я щасливий!» («Українська правда», 08 вересня 2019 р.); «**Керівництво РФ** – це, **беззаперечно**, колективна система, вибудована за мережесевим принципом» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 33); «**Щоправда**, в останні дні серпня, вже знаючи про напад, поляки постаралися укріпити територію окопами, будівлі захистили мішками з піском» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 34); «**Поза сумнівом**, мій син зрадник України, але на кораблі не був, був на Півночі і звільнявся у запас» («Урядовий кур'єр», 08 вересня 2019 р.); «Для цього потрібне спільне вшанування кожної безневинної жертви і, **вочевидь**, – більше часу і менше упереджень та маніпуляцій» («Урядовий кур'єр», 08 вересня 2019 р.);

«Імовірно, ідеться про середній рівень доходів» («Українська правда», 08 вересня 2019 р.); *«Професор Гжегож Мотика, визнаний авторитет і автор книжки «Від Волинської різанини до операції «Вісла» (2011 р.), пише: «<...>внаслідок операції УПА польські втрати сягнули, ймовірно, близько 100 тисяч осіб»* («Дзеркало тижня», 2019 р., № 33). Домінування таких конструкцій стає достатньо помітним, тому можна впевнено констатувати типовість уживання названих вставних одиниць у сучасному українському публіцистичному дискурсі.

Оскільки публіцистичне мовлення є живим, сьогочасним і від того динамічним, частина його лексики перебуває в безперервному русі, зазнає семантичних модифікацій і конотацій, словотвірних інновацій. Так, стилістично маркованими мовними засобами в жанрах інтерв'ю та нарису сьогодні стають вставні слова та речення розмовного характеру на кшталт *гадаю, як на мене* цієї самої групи, що сприяє діалогізації усно-розмовної мови, відтвореної в публіцистичних текстах, пор.: *«Гадаю, у минулому вони організували багато конференцій, присвячених цій тематиці, хоча це не було головним фокусом уваги американських науковців»* («Українська правда», 08 вересня 2019 р.); *«А для цього, гадаю, сьогоднішній владі варто сформулювати для громадян публічні принципи співпраці, а не просто технічні кластери»* («Урядовий кур'єр», 08 вересня 2019 р.); *«Як на мене, це або самодіяльність «ополчення», або спроба впливати на регіональні вибори»* («Дзеркало тижня», 2019 р., № 34); *«Як на мене, Кремль дуже цінує президента Земана», – вважає колишній міністр фінансів, заступник TOP 09 Мирослав Калоусек»* («Дзеркало тижня», 2019 р., № 33); *«І тут, як на мене, варто нагадати, що саме завдяки підтримці закордонних партнерів в Україні розпочалася просвітницька робота в цьому напрямі»* («Урядовий кур'єр», 08 вересня 2019 р.). Це пояснюють послідовною спрямованістю публіцистики на сучасного адресата (читача).

4. У ролі важливого синтаксичного засобу для здійснення ефективної вербальної комунікації в медіадискурсі досить часто вживають вставні одиниці, за допомогою яких звертаються до читача з метою привернення його уваги до повідомлюваного, виклику певної реакції з приводу висловленого (на зразок *розумієте, бач, бачте, чуєш, пам'ятаєте, уявіть собі, погодьтеся, як ви розумієте, відверто кажучи, даруйте* тощо). Це продукує різноманітні вияви стилістичної взаємодії згаданих вставних конструкцій, бо в процесі

мовленнєвого контакту авторові потрібно підтримувати плавний перехід від однієї інформації до іншої, готувати слухача до сприйняття чергової мовної дії, зосереджувати його увагу на всьому висловленні чи якійсь його частині тощо, пор.: *«Погодьтеся, досить часто питання об'єднань втирається у глухий кут конфлікту інтересів різних центрів впливу»* («Урядовий кур'єр», 08 вересня 2019 р.); *«Погодьтеся, уже самого цього важковимовлюваного магічного прізвища досить, щоб у стотисячний раз почути: «Бути чи не бути?»* («Дзеркало тижня», 2019 р., № 34); *«Як ви розумієте, саме завдяки підтримці закордонних партнерів в Україні розпочалася просвітницька робота в цьому напрямі»* («Урядовий кур'єр», 15 вересня 2019 р.); *«Уявіть собі, ніхто не ідентифікував і не рахував померлих на дорогах, чії трупи обгризали здичавілі собаки...»* («Українська правда», 08 вересня 2019 р.); *«Хочу відзначити, у США спостерігається сплеск інтересу до української мови, багато університетів впроваджують її викладання»* («Дзеркало тижня», 2019 р., № 34); *«Відверто кажучи, закону бракує чітко прописаного механізму примусу до його виконання»* («Українська правда», 08 вересня 2019 р.); *«Розумієте, щось прогнозувати зарано, але сам факт цих розмов свідчить про глибину шоку, в якому перебуває французьке суспільство»* («Урядовий кур'єр», 08 вересня 2019 р.); *«Скажімо, чому заборонялося записувати до актів цивільного стану померлих дітей віком до одного року?»* («Українська правда», 8 вересня 2019 р.); *«Виходить, Ваша служба поділилася на «до» та «після» прийняття присяги Україні»* («Голос України», 26 серпня 2019 р.).

Варто наголосити на здатності вставних конструкцій цієї семантичної групи реалізовувати діалогічність монологічного письмового тексту. Так, М. Корміліцина у своїй праці «Разговорность как реализация стратегии близости к адресату в современной прессе» [9, с.18] зараховує одиниці вставності до особливих метатекстових засобів, які забезпечують реалізацію стратегії наближення до адресата, що активізує в текстах сучасної української преси риторичну категорію розмови, пор.: *«Але ж погодьтеся, вони всі мають вищу освіту, знають, що відбувається у світі, можуть порівняти ситуацію в Україні з іншими країнами»* («Українська правда», 05 вересня 2019 р.); *«Погодьтеся, у разі здійснення відкритої політики підтримки російської мови чи двомовності в Україні влада стикнеться зі спротивом української патріотичної спільноти»* («Українська

правда», 05 вересня 2019 р.); «**Знаєте, в Україні навіть немає сучасної термінології на означення певних видів сучасного театру**» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 34); «**Знаєте, щось прогнозувати зарано, але сам факт цих розмов свідчить про глибину шоку, в якому перебуває французьке суспільство**» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 33).

Аналіз фактичного матеріалу доводить, що вставні одиниці цієї семантичної групи виражають ставлення мовця до способу оформлення висловлень, їх стилю й тону, тому на сторінках сучасних періодичних видань такі одиниці слугують здебільшого засобом вираження експресії. Цього ж погляду дотримуються й інші дослідники публіцистичного дискурсу [5, с. 49; 7, с. 27], говорячи про те, що зазначені вставні сполуки надають висловленню значення вірогідності й указують на його експресивний характер, підтверджуючи відому думку про те, що експресивність властива газетному мовленню.

Найуживанішими є вставні конструкції з дієприслівником *кажучи* в обов'язковому поєднанні з прислівниками *відверто*, *щиро*, *м'яко*, *власне*, *умовно*, *образно*, *чесно* тощо, пор.: «**Я, чесно кажучи, взагалі ні про що таке ніколи не думав**» («Українська правда», 08 вересня 2019 р.); «**Академічно кажучи, генеральна семантика. Автентичні польові дослідження**» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 34); «**Адже, відверто кажучи, дилема розуміння, вибору і реалізації «нового курсу» знову і знову поставатиме перед новою владою в особі президента Володимира Зеленського, Верховної Ради, Кабінету міністрів тощо**» («Голос України», 26 серпня 2019 р.); «**Ліндсі Тернер буде відверто антиконцептуальний, власне кажучи, дуже легкий для розправи спектакль**» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 34); «**Ось так відомий актор, образно кажучи, пропонує глядачеві подивитися, як Гамлет зіграв би Камбербетча**» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 33); «**Щиро кажучи, як тренер лише недавно вийшла на такий високий рівень, як чемпіонат світу**» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 34); «**Щиро кажучи, у Харкові набагато важче перейти на виключне спілкування українською, кидаючи виклик російськомовному оточенню, ніж у Києві**» («Українська правда», 08 вересня 2019 р.). На думку І. Завальнюк, такі синтаксичні конструкції володіють широким комунікативно-прагматичним потенціалом і вдало підтримують та стабілізують соціальні відношення, тому виконують фатичну функцію мови [7, с. 27]. Ми підтримуємо такий погляд дослідниці.

5. Аналізуючи складники змісту текстів публіцистики з погляду прагматичної теорії, слід роз-

глядати співвідношення та функціонування мовних засобів, які використовуються для передачі думки адресата щодо того, про що він повідомляє адресантові в конкретній комунікативній ситуації, типу та форми її оформлення. Щоб сформулювати певну систему думок слухача, читача, глядача, публіцистичний твір має бути бездоганним щодо логіки і мовного оформлення. З цією метою в публіцистичному дискурсі уживають вставні одиниці **на позначення характеру висловлення, способу передачі думки, типу її оформлення** (на зразок *так би мовити, іншими словами, власне кажучи, сказати по правді, правду кажучи* тощо), пор.: «**Прийшли у розмові, що це, так би мовити, мертвонароджене дитя**» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 34); «**Але команди всі йдуть чомусь з Москви. Але раніше мери ці гроші, скажімо так, сушили, на щось відкладали, не вміли витратити...**» («Голос України», 26 серпня 2019 р.); «**Іншими словами, не всі позиції документа в першому читанні всіх влаштовують і всіх оціаслюють**» («Урядовий кур'єр», 08 вересня 2019 р.); «**Як бачимо, і в цьому свідченні порушено багато питань, яких за останні 25 років так і не досліджено. Саме в «Диригенті» з'являється образ Кассандри, що у пізнішій творчості став, можна сказати, сюжетоутворювальним**» («Урядовий кур'єр», 15 вересня 2019 р.); «**Сказати по правді, більшість українців в усіх регіонах і вікових групах вважають Голодомор геноцидом**» («Українська правда», 08 вересня 2019 р.); «**Вночі я прокинувся від того, що, як мені здалося, біля дверей квартири щось впало**» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 33); «**Як на мене, це або самодіяльність «ополчення», або спроба впливати на регіональні вибори**» («Голос України», 26 серпня 2019 р.). У тексті такі сполуки виконують адресно-марковану функцію та функцію текстової зв'язаності.

6. Іще одна група вставних конструкцій – **емоційно-оцінні одиниці, що виражають почуття мовця** (на зразок *на лихо, на горе, на жаль, на біду, на радість, як на гріх, на диво, чого доброго* тощо), є вживаною в публіцистичних текстах, хоча й не настільки активно, як попередні групи вставних сполук. Вони додають у тексті різні емоційні відтінки, наприклад, розчарування, пор.: «**У нас, на жаль, дуже серйозна відмінність між ЦНАПами, які є в райдержадміністраціях, і ЦНАПами, які є в місцевому самоврядуванні**» («Голос України», 26 серпня 2019 р.); «**Але, на жаль, багато занепокоєння викликали зміни до 9-ї статті щодо особливостей місцевого самоврядування**» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 33); *радість*, пор.: «**Несторові**

Білоусу за його щоденник присудили строк у таборах і довічне поселення в Сибіру, звідки він, *на щастя, зміг повернутися*» («Дзеркало тижня», 2019 р., № 34). Такі оригінальні вставні конструкції виконують у сучасних публіцистичних текстах оцінну, експресивну й комунікативно-прагматичну функції.

Висновки і пропозиції. Дослідження показує, що вставні конструкції в текстах публіцистичного дискурсу репрезентують складний процес формування думки і сприяють адекватній реалізації намірів автора. Специфічність вибору вставних

компонентів залежить від індивідуального стилю автора, його позиції щодо певної проблеми. Фактичний матеріал демонструє, що вживання в текстах української преси вставних слів, словосполучень і речень пов'язане з комунікативно-прагматичними інтенціями мовця підтвердити, уточнити висловлене доповненням його власних оцінок, зіставлень, спостережень, що виникають у процесі публічного акту висловлення. Подальші дослідження передбачають більш детальне вивчення прагматичних аспектів вставлених одиниць у текстах публіцистичного дискурсу.

Список літератури:

1. Аликаев Р. Частотные параметры словосочетаний в семантико-синтаксических универсалиях текста. *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики. Ежегодный журнал. Выпуск 13.* Владикавказ. 2011. С. 178–185.
2. Вихованець І. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
3. Вінтонів М. Комунікативна структура речення і тексту в українській літературній мові : дис ... докт. філол. наук. Донецьк, 2013. 423 с.
4. Грицина В. Роль елементів інфраструктури речення в структуруванні висловлень у публіцистичному тексті. *Південний архів (філологічні науки)* : зб. наук. праць. Херсон, 1999. Вип. 5–6. С. 98–104.
5. Грицина В. Інфраструктура речень публіцистичного стилю : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Кривий Ріг, 2002. 171 с.
6. Дудик П. С. Просте ускладнене речення. Вінниця, 2002. 335 с.
7. Завальнюк І. Комунікативно-прагматичні функції та стилістичні вияви вставних одиниць у сучасному українському газетному мовленні. *Українська мова.* 2009. № 1. С. 15–32.
8. Загнітко А. Теорія сучасного синтаксису. Донецьк, 2006. 378 с.
9. Кормилицына М. Разговорность как реализация стратегии близости к адресату в современной прессе. *Проблемы речевой коммуникации.* Саратов : Изд-во Саратовского Университета. 2008. Вып 8. С. 13–28.
10. Кравченко В. Співвідношення експресивних мовних засобів у публіцистичному стилі. *Дослідження з лексикології і граматики української мови* : зб. наук. праць. Донецьк : Пороги, 2010. Вип. 9. С. 150–158.
11. Кулик Б. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 2. Синтаксис. Київ : Рад. шк., 1961. 284 с.
12. Плющ Н. Інтонація вставності в українській мові. Київ, 1976. 131 с.
13. Приймак А. Мовні засоби реалізації експресивності та емоційності у щоденникових текстах на синтаксичному рівні (на матеріалі «Дневника» Т. Шевченка). *Волинь – Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем.* Вип. № 21. 2010. С. 245–250.
14. Слинько І., Гуйванюк Н., Кобилянська М. Синтаксис сучасної української літературної мови: проблемні питання : навч. посібник. Київ : Вища шк., 1994. 670 с.
15. Сучасна українська літературна мова : навчальний посібник / С. Шевчук, О. Кабиш, І. Клименко. Київ : Алерта, 2011. 554 с.
16. Шульжук К. Синтаксис української мови : підручник. Київ : «Академія», 2004. 408 с.
17. Ющук І. Українська мова. Київ : Либідь, 2004. 640 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Голос України, 26 серпня 2019. URL: <http://www.golos.com.ua/news/100060>.
2. Голос України, 10 вересня 2019. URL: <http://www.golos.com.ua/>.
3. Дзеркало тижня, 2019, № 33. URL: <https://dt.ua/gazeta/issue/1214>.
4. Дзеркало тижня, 2019, № 34. URL: <https://dt.ua/gazeta/issue/1166>.
5. Урядовий кур'єр, 10 вересня 2019. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/>.
6. Українська правда, 08 вересня 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/>.

Novikova O. O. STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF PARENTHETICAL WORDS IN THE TEXTS OF JOURNALISTIC DISCOURSE

The parenthetical constructions are the special elements of the complication of the syntactic structure of a sentence. They are used to actualize individual creator-owned comments. They act as means of representation

in the text of the author (narrator) and his connection with the reader. The indicated syntactic units in modern journalistic discourse have a powerful communicative potential. Despite the fact that they are syntactically isolated, in terms of meaning, they are associated with a wide linguistic context. With the help of parenthetical words, phrases and sentences, a modal and emotionally expressive assessment of the message presented in a particular text is carried out. At the same time, they are both a semantic and formal means of communication, break the syntactic links, and provide delimitation of the journalistic text. The parenthetical words, phrases and sentences are the individual author's means of constructing a text and this is interesting for researchers. The process of studying parenthetical words and the semantic-syntactic mechanism of their functioning in a sentence has come a long way. The relevance of the scientific work lays in the study of the peculiarities of the syntactic load of parenthetical constructions in the texts of journalistic discourse, taking into account the grammatical ideas of modern publicists, which combine the grammar of the sentence, the syntax of the text and the style. The system of parenthetical words that are used in modern media texts has been analyzed in the article. The attention has been drawn to the structural-semantic variety of the indicated syntactic means, their role and functions in a journalistic text. Especially diverse are the functions of the parenthetical constructions that specify the idea of an event, a specific character, or action; serve to express evaluation; actualize one or another element of the statement; save text space and the like.

Analyzing the factual material of the used parenthetical words, phrases and sentences in the texts of modern journalistic discourse, it should be noted that they are becoming widely used and serve as means of realizing various communicative-pragmatic functions: functions of textual connectivity, informative, accent-affirmative, hypothetical accent, communicative-pragmatic, address-marked, factual and evaluative.

Key words: *parenthetical words, functions, semantic group, stylistic occurrence, journalistic discourse.*

Холявко І. В.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

ЖАНРОВІ СТАНДАРТИ ЩОДЕННИКОВОГО ДИСКУРСУ О. ДОВЖЕНКА

У статті описано структурну й прагматичну організацію, а також корпус мовних засобів щоденникового тексту О. Довженка, що вибудовуються відповідно до доміантної авторської установки щоденникової діяльності. Визначено константні жанроутворювальні ознаки щоденника (синхронність, дискретність, датування, регулярність, сповідувальність, діалогічність тощо). Проаналізовано структурно-прагматичну організацію щоденникового запису відповідно до комунікативної інтенції автора репрезентувати події зовнішнього світу, передати внутрішній стан, дати собі завдання, розкрити своє «Я», поділитися досвідом, забезпечити адекватність сприйняття своїх записів. Простежено, що структурно сильні позиції початку і завершення щоденникового запису актуалізуються під впливом дати, що виконує і текстотвірну, і структурно-текстову функції. Доведено, що прагматичний потенціал щоденникового запису становлять його обсяг, відбір змісту, авторський спосіб організації текстового простору, послідовність викладення вражень. Цей потенціал зумовлює функціонально-смісловий тип цього мікротексту або його фрагментів, а в цілому – індивідуально-авторський стиль і мовні особливості записів.

Ключові слова: епістолярний стиль, жанр щоденника, щоденниковий дискурс, щоденниковий запис, установка щоденникової діяльності, датування.

Постановка проблеми. Епістолярій належить до тих культурно значущих феноменів, що, модифікуючись із часом у композиційно-стильовому та онтологічному аспектах, все ж залишаються комунікативними константами. Саме тому, очевидно, стилістична природа епістолярного дискурсу як специфічної форми текстової діяльності є об'єктом перманентної уваги лінгвістів (див. розвідки С. Богдан, О. Братанич, І. Вознесенської, Л. Дейної, А. Загнітка, С. Ігнат'євої, Т. Кальцикової, Ю. Караулова, Т. Космеди, А. Кур'янович, Л. Мацько, В. Парсамової, А. Романченко, Н. Силаєвої, Н. Хараман та інших науковців).

Суттєвою диференційною стильовою ознакою епістолярних текстів є їх синкретизм, тобто здатність поєднувати різні властивості. Це виявляється, зокрема, у змістовому та тематичному поліфонізмі, складності епістолярного діалогізму, розмаїтті ілокутивних авторських інтенцій, широкій палітрі мовних засобів реалізації авторського задуму, стилістичній маркованості текстів. Такий стильовий синкретизм властивий і жанру щоденника, який розглядають у межах буттєвого дискурсу Л. Дейна, С. Ігнат'єва, Т. Космеда, М. Лаппо та інші як комунікативну реальність і дискурсивну практику. Кожен, хто веде щоденник, реалізує абстракцію «жанр» через свій стиль. Виникають поняття індивідуально-авторського

стилю, специфіки реалізації авторських цілей, характерних рис авторського мовлення. Тож цікавим дослідницьким завданням, на наш погляд, є простежити Довженків щоденниковий дискурс з погляду його тематичної поліфонічності, стильової багатшаровості, способів організації тексту залежно від того, як і про що розповідає автор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Думки мовознавців щодо визначення статусу щоденника в системі функціональних стилів є суперечливими. Зокрема, Л. Мацько, Т. Радзівська, Л. Кеца, Н. Хараман розглядають щоденникові тексти в межах епістолярного стилю. Зважаючи на те, що в побутових листах і щоденникових записах можна простежити виразні ознаки розмовного стилю, дехто із зарубіжних мовознавців зараховує щоденникові тексти до писемної форми розмовного стилю (О. Сиротиніна, Є. Єліна, О. Ножкіна, М. Кожина та інші). Т. Винокур і Є. Троїцька трактують щоденник як самостійний феномен. З огляду на це проблемним залишається питання мовної характеристики щоденника й тих ознак, які визначають його як жанр функціонального стилю.

Уважаємо слушною думку Н. Хараман, яка обґрунтовує доцільність виділення жанру щоденника в системі епістолярного стилю, орієнтуючись на такі екстралінгвальні чинники та залежні

від них мовні засоби: фонові знання (автор володіє інформацією про зображувані факти, предмети, явища); фактор адресата (у щоденнику адресат і адресант – та сама особа – автор, а отже, щоденник має однобічний характер); сфера спілкування, що залежить від комуніканта (письменник, ділова людина), може бути офіційна та побутова, що зумовлює використання відповідних мовних засобів [7, с. 6].

Дослідження щоденників того чи іншого періоду дає можливість скласти адекватне уявлення про характер епохи, збагнути світовідчуття носіїв свідомості певного культурно-історичного соціуму, виявити художню цінність і специфічні особливості щоденника як документа свого часу. До таких документів, безперечно, належать щоденники професійних письменників. Такі творчі дискурси – це сфера реалізації кращих рис людської природи, зокрема природного таланту, працелюбності, вимогливості до себе й оточення, гострого розуму, свободи духу й незалежності суджень.

Таким є «Щоденник» Олександра Довженка – знакової постаті української культури першої половини ХХ століття, талановитого митця, одного з носіїв і глибоких знавців живої народної мови та виразників українського менталітету. Як максимально персоніфікований та інтимний жанр, щоденник є найбільш доступним інструментом для вираження власних переживань. «Щоденник» О. Довженка не є винятком, він виконує компенсаторну функцію, є засобом саморефлексії, самоствердження і самовиховання.

Постановка завдання. У лінгвістичній науці проблеми щоденника як тексту з властивими йому категоріями і мовними особливостями досліджували значно рідше, ніж у літературознавстві. Ми спробуємо репрезентувати жанр щоденника (на матеріалі «Щоденника 1941–1956» О. Довженка) саме в цьому аспекті. Отже, мета нашої розвідки – описати структурну і прагматичну організацію, а також корпус мовних засобів щоденникового тексту, що добираються відповідно до домінантної авторської установки щоденникової діяльності.

Виклад основного матеріалу. С. Ігнат'єва вважає, що константними жанроутворювальними ознаками щоденника є синхронність, дискретність, датування, регулярність, сповідувальність, діалогічність тощо [3, с. 41–42]. Однією із важливих особливостей жанру щоденника є його максимальна свобода, почасти зумовлена збігом адресата і адресанта та літературна необробленість записів. Ю. Лотман зазначає, що мовна специфіка цього жанру визначається авто-

комунікативною спрямованістю діяльності, «коли людина звертається сама до себе» [5, с. 25]. Специфічною рисою щоденника, а також підґрунтям для типології текстів цього жанру є мотиви, що спонукають автора до щоденникової діяльності. З-поміж них – бажання зафіксувати події особистого життя, зберегти подробиці пережитого, а також потреба виразити себе, «подолати тривогу за допомогою писання» [1, с. 249]. Щоденникові записи, як зауважує Ю. Лотман, мають на меті усвідомлення внутрішнього стану того, хто пише, усвідомлення, котрого без записування не відбувається [5, с. 25].

Л. Мацько справедливо стверджує: «У загальноприйняте розуміння звичайного щоденника Довженків «Щоденник 1941–1956» не вкладається: тут є нарисові, сценарні, епістолярні форми і щоденні записи подій, фактів, явищ, власного їх сприймання та оцінок» [6]. «Щоденник» О. Довженка є метатекстом, де можна чітко розмежувати записи реального, побутового, повсякденного і того, як автор виглядає для уявного читача, навіть якщо цим читачем стає лише він сам, із цілком закономірним у цьому зв'язку складанням легенди про себе.

Щоденниковий текст принципово темпоральний, адже однією з константних жанроутворювальних ознак щоденника є датування. Основними категоріями буття людини, у яких утілюються уявлення про навколишній світ, є категорії простору і часу. Способи репрезентації часу співвідносяться з поняттям темпоральності, що осмислюється як вираження сприйняття, усвідомлення і переживання часу. З одного боку, дата в щоденнику є відображенням основної філософської категорії – часу, а з іншого, – наявність дати дозволяє розглядати окремий запис як особливу мінімальну структурну одиницю тексту, поява якої зумовлена фактографічністю й фрагментарністю жанру щоденника. Отже, можемо стверджувати, що дата виконує і текстотвірну, і структурно-текстову функції (вона і членує, й інтегрує текст).

Час суб'єктивізується в історії й у кожному конкретному людському житті. Погоджуємося з думкою Т. Кальщикової, яка зазначає: «Вказівка перед щоденниковим записом на дату – не тільки прив'язка до суспільного календаря і фіксування жанрової природи записів. Це певна точка, виділена автором у його особистій часовій свідомості, яка допомагає висвітлити якийсь момент його життя<...>, зафіксувати подію, картинку тут і зараз, описати настрій або психологічний стан у певний момент часу, розвинути думку, що виникла

в цей день, скажімо, у зв'язку з якимись зустрічами. Саме дата щоденникового запису допомагає нам зрозуміти, що в щоденнику головне – час, вона притягує до себе всі події, вона є психологічним і комунікативним центром запису» [4, с. 59]. Іноді, зазначивши дату, О. Довженко одразу характеризує день, що минув (або декілька днів), за такими параметрами: за доміантним душевним або фізичним станом, настроєм («Учора було два приступи стенокардії» (437); «Переддень Нового року. Самотній і розбитий» (432); «Дванадцята година. Не сплю. Мене з'їдає туга по Україні» (447)); за продуктивністю («Вчорашній день був найбагатший за всю мою подорож» (309); «Ранок пройшов у роботі <...>» (425)); за важливістю подій, що відбулися («Сьогодні мені шістьдесят років минуло» (512)); дає загальну оцінку дню («Благословен мій день!» (396); «Сьогодні у моє вікно заглянуло щастя» (454)).

Окремо виділимо номінації ознак дня за погодою (холодний, сонячний, сірий, тихий тощо). На нашу думку, в них відбивається властива нашій мовній свідомості особливість – визначати настрій через стан погоди, наприклад: «30/XI [1942]. Вітер і холод надворі. Болить серце, і нерви напружені до краю. Невесело мені. Смуток оволодіває моєю душею. І тривога. <...>» (425); «6/XI [1954]. Москва. Похмуре сіре небо. <...> За дві години я вже почув тут про свій стан так багато прикрих речей, що вже не рад поверненню. <...>» (529); «30/VI [1945]. Москва. Дощ. Болить серце і дзвенить високим безупинним дзвоном в голові. Сиджу біля вікна один, самотній <...>» (374).

Якщо поглянути на текст «Щоденника» в прагматичному аспекті, тобто з позиції установки щоденникової діяльності, то можна дійти висновку, що фактографічний (опис зовнішніх подій) та інтроспективний (зосередженість на внутрішніх переживаннях автора) складники в щоденникових записах О. Довженка представлені нерівномірно. Відповідно до наших спостережень домінує інтроспективна зорієнтованість записів, що свідчить про вибір автором пріоритетного напрямку ведення щоденника. Часто початок щоденникового запису (його зачин) уже переконує в тому, що фокус авторської уваги – на внутрішньому стані. Ось декілька характерних прикладів: «10/IV [1942]. Часто думаю собі, як марно пропало моє життя» (204); «28/XI [1943]. Заборона «України в огні» сильно пригнобила мене. Ходжу засмучений і місця собі не знаходжу» (322); «7/I [1944]. У хвилини душевного занепаду і слабості думаю:

нащо я так убиваюся за долю українського народу, чого оплакую його, чого боюся за його долю, кричу про його труднощі і страждання?» (351); «23/IX [1945]. Благословен мій день! Старію. Сьогодні снилося мені, що є на світі Бог» (396). Мета таких записів – зрозуміти себе, власне життя.

Фактографічна ж спрямованість щоденникових записів демонструє інший вектор роботи свідомості автора, орієнтований на вербальне відображення зовнішнього життя. Ось декілька прикладів таких тематичних висловлювань, що відкривають окремі щоденникові записи: «19/XIII [1943]. Учора був на прийомі у Чехословацькому посольстві <...>» (344); «13/IX [1945]. Учора були в мене гості з нагоди Дня мого народження <...>» (394); «5/XI [1952]. У вагоні в Москву на свята до мосі Юлюші» (499).

Як бачимо, ознакою щоденникового запису є актуалізація його початку як структурно сильної позиції цього мікротексту. Фактографічні та інтроспективні ініціально-тематичні зачини в тексті розгортаються по-різному, репрезентуючи, за словами І. Вознесенської, різні типи мовленнєвої поведінки автора щоденникового тексту, а саме: раціонально-логічний, інформативний, емоційно-інтроспективний та образно-виражальний [2]. Те, як розгортається тематичне висловлювання щоденникового запису, зумовлює не лише зміст, але й тональність, міру експресивності мовлення. Мовленнєва організація щоденникових записів О. Довженка, на нашу думку, реалізує емоційно-інтроспективну інтерпретацію подій. Наведемо декілька фрагментів: «14/1942. Сьогодні я буду в Саратові. **Важко** мені жити. **Болить**, перевертається в грудях серце, то завмирає, то кольне, то якось важко вибухає. Все-таки це **життя вже не по мені. Важко**» (300); «29/XI [1943]. Що його робити, ще не знаю. **Тяжко** на душі і **тоскно**. І не тому тяжко, що **пропало** марно більше року роботи, не тому, що **возрадуються** вразі і дрібні чиновники **перелякаються** мене і стануть **зневажати**» (320). Мовленнєва організація цих записів вибудовується на експлікації глибоких духовних і душевних переживань, що формують емоційну доміанту тексту.

Щоденникові записи О. Довженка відкрито передають емоційний стан лексичними засобами, що називають почуття, а також предикатами стану (самотність, втома, страх, спустошеність, знесилля, страждання, смуток, нещасливий (дім)): «Сумно, противно мені було <...>; <...> сидіти вже важко, навіть важко лежати; Мене зламано. Зламано душу мою; У мене вже немає

фізичних сил <...>». Такі інтерпретаційні номінації є результатом ментальної рефлексії, саме вони формують драматичну тональність записів.

Емоційний стан у «Щоденнику» передано також шляхом уведення до тексту емоційних реакцій автора у вигляді експресивів, наприклад: «О прокляті, прокляті прикажчики, душителі, братовбивці! Ви замучили, нащо ви замучили мене!»; «Чорт забирай, які ж бо гарні речі бувають у житті!»; «Який всесвітній сором!»; «Будьте ж ви прокляті <...>». Такі висловлювання не називають, а виражають почуття, репрезентуючи емоційний світ автора у вигляді фіксації компонентів зовнішньої, зокрема денотативно-предметної, ситуації.

Значну частину тексту «Щоденника» О. Довженка становлять характеристики різних людей, а також міркування автора щодо подій літературного та суспільного життя. Зачин таких записів вибудовується, як правило, на повідомленні: «Сьогодні зустрівся з Топчієм» (301); «Новий рік стрічав у руського генерала О. О. Ігнатьєва» (348); «Учора дзвонив мені Большаков» (364). Такі зачини не тільки повідомляють про подію, вводять тему, але й залучають мовця в контекст цієї події, тому подальше розгортання тексту представлено з позиції автора як безпосереднього спостерігача і учасника («я бачив», «я чув»). Такі зачини розвиваються в подальшому тексті по-різному, репрезентуючи або образно-зображальний, або інформативний типи мовленнєвої поведінки автора.

У першому випадку структура щоденникового запису актуалізує наочно-образне уявлення про людину, відображаючи фокус бачення мовця: «3/III [1946]. Учора відвідав мене Саша Фадєєв. → Симпатичний, здоровий, веселий. Доводив мені, що<...> (438)». Як бачимо, фрагмент дійсності зображується вже пропущеним крізь свідомість автора, забарвленим його сприйняттям побаченого.

У другому випадку зачин розвивається інформативно, у ланцюговій послідовності, повідомляючи про дії особи шляхом використання предикатів з акціональним значенням або виражаючи думку і оцінку автора. Наведемо фрагмент запису зі «Щоденника» О. Довженка: «31/XII [1943]. М. С. Х. одмовився, очевидно, прийняти мене. Я зараховуюсь, треба думати, до табору людей, яким краще б на світ не народжуватись. Справжнє благородство ума знає захоплення і співчуття. Я помилився в адресаті. Я не почув захоплення «Битвою» і не втолив пошматовану

свою творчу душу співчуттям начальника. Його не вистачило ні на те, ні на те. Прошу ж я йому в серці своєму його бідність і зумовленість свідомості битієм» (348). У цьому фрагменті семантика запису відображає перехід від зображення зовнішньої денотативної ситуації («М. С. Х. відмовився прийняти») до її оцінювання («помилився в адресаті, не почув захоплення, не втолив душу») і, зрештою, до міркування з цього приводу («справжнє благородство ума знає захоплення і співчуття»; «прошу ж йому»). Такий рух від наочно-чуттєвого до емоційного сприйняття і, зрештою, до ментального осмислення події, узагальнення і завершення становить «цілісну композиційну структуру, властиву щоденниковому тексту як жанру, і при цьому в характері та змісті оцінок відображає індивідуальне, неочікуване» [2, с. 58].

Крім виокремлених нами основних установок щоденникової діяльності (констатація фактів поточного життя і фіксування свого емоційного стану), виділимо ще деякі цілі щоденникових записів, що їх можна простежити на сторінках «Щоденника» О. Довженка:

– дати собі завдання, наприклад: «30/III [1948]. По закінченні картини зразу ж написати книгу про своє життя в мистецтві» (462); «4/V [1942]. Написати, як Н зайшов при відступі ночувати до дядька-колгоспника, уже в оточенні» (222);

– розкрити своє «Я» (пояснити свої вчинки, заповнити інформаційні лакуни), щоб його зрозуміли нащадки, вищі «наадресати», наприклад: «15/XI [1954]. Ішли літа. І все частіше й частіше почало здаватися мені, що я вже не той. Думання образами стало покидати мене. Із крил моїх немовби виривало вітрами пір'я. Я став мислити ідеями, завданнями, тематичними планами, тому що мені вже точно документально відомо, на який рік в моїх почуттях створення мого Євгенія Онєгіна, мого Тараса Бульби, Короля Ліра заплановано» (521); «4/XI [1954]. Над мою головою вже віють ворожі вітри. Вже з'явився другий якийсь Олександр Петрович і діє, а саме: посилає двозначні телеграми Бажану з Кривого Рога, в якому я ніколи не був. Дзвонить до О. Смолича і, вислуховуючи розмову, кладе трубку і т. д. Як гидко <...>» (529);

– поділитися досвідом, якимись висновками, осмисленим, про що свідчать, наприклад, такі фрагменти: «1/VI [1942]. Чого б я найменше хотів? Найменше б я хотів дожити до такого моменту, коли після хоча і нелюдськи тяжкої, але переможної війни кожна наша ганчірка перетворилася б у священну реліквію. Коли б кожен дурень і бюрократ,

не дивлячись на якого народ переможе фашистів, заявить, що перемога сталася саме завдяки тому, що кріпив оборону, коли дурень стане священним і недоторканим, не підлягатиме критиці» (255); «2/І [1946]. <...> Бог в людині. Він є або нема. Але повна Його відсутність – се великий крок назад і вниз. В майбутньому люде прийдуть до Нього. Не до попа, звичайно, не до приходу. До божественного в собі. До прекрасного. До безсмертного. І тоді не буде гнітючої сірої нудьги, звірожорстокого, тупого, сумного і безрадісного будня» (434–435);

– забезпечити адекватність сприйняття своїх записів шляхом детального коментування певних моментів для себе, що перетворюються у такий спосіб на моменти для інших, та уведення міркувань, риторичних питань і окликів, унесення доповнень, зауважень до сказаного раніше, появи деякої повчальності, див., наприклад, такі записи: «6/VI [1942]. Прочитав попередню сторінку написаного, мені стало сумно-сумно. Я вперше написав про себе в минулому часі, ніби готуючись до небуття. Може, воно й справді не за горами. Падають потроху люди навколо. Нема вже в мені ні страху, ні жалю до себе. Важко носити непохожості торбу. Важко бути одному» (259); «4/III [1953]. Не думайте, шановне товариство, дивлячись велику і страшну мою картину, якщо у вас недобре на умі, не думайте пожитися зі смислу мого життя. Все знаю. І сам себе питаю – нащо описую недоліки і страждання, нащо сміюся часом над собою, читайте – над світом, і плачу, і лаюся; для чого і во ім'я чого? Во ім'я любові. Во ім'я правди і слави мого народу... О, як же мало можна висловити!» (503).

Аналізуючи структурні ознаки щоденникового запису, варто звернути увагу й на його завершення, що, як і початок, є структурно сильною позицією цього мікротексту. Наприкінці часто бачимо висно-

вок з подій дня або певного часового проміжку, фінальне узагальнене враження: «14/VII [1945]. Ніяких чуток з України. Птиця не доліта. Ворон кості не заносить. Мене бояться бачити і чути. Я один» (386–387); «5/XI [1945]. Не робота подолала мене, не пияцтво, не жіноцтво. Прибила мене недоля народу. А знищила мене ненависть людська і жорстокість» (401). «7/XI [1956]. Лежу з розторганим серцем у лісі під Москвою. Землю снігом замітає» (543).

Висновки і пропозиції. Епістолярний дискурс, у межах якого представлений і жанр щоденника, виконує комунікативну, інформативну, когнітивну, референційну, емоційно-оцінювальну й експресивну, кумулятивно-трансляційну, імперативну, художньо-естетичну, саморепрезентаційну функції. Щоденниковий дискурс О. Довженка демонструє стан свідомості під впливом отриманої інформації, ментальні й емоційні реакції суб'єкта автокомунікації. Комунікативні інтенції зумовлюють варіативність структурно-сислової організації щоденникового запису, що вибудовується відповідно до наміру автора – зрозуміти те, що відбувається, передати внутрішній стан, репрезентувати події зовнішнього світу. Проведений нами аналіз Довженкового тексту засвідчив, що всі жанрорелевантні ознаки щоденникових записів тісно переплетені. Аналіз прагматичного аспекту записів пов'язаний зі структурним аспектом. Усе у щоденнику «підпадає під вплив дати і відображає плин часу, формує абсолютно особливий хронотоп» [4, с. 61].

Дослідження щоденникового дискурсу О. Довженка – це перспективний напрям, у межах якого можна проаналізувати особливості мовленневої поведінки автора щоденникового тексту, продемонструвати зв'язок щоденника з епістолярієм і художньою прозою.

Список літератури:

1. Барт Р. Ролан Барт о Ролане Барте. Москва, 2002. 288 с.
2. Вознесенская И. М. Речевое поведение автора дневникового текста: жанрообразующие и индивидуальные черты. *Коммуникативные исследования*. 2017. № 2 (12). С. 49–60.
3. Ігнат'єва С. Діаріуш як жанр щоденникового дискурсу. *Studia ukrainica poznaniensia*. 2018. Vol. VI. С. 37–43.
4. Кальщикова Т. А. Жанровые стандарты в дневнике А. Блока. *Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение*. 2010. № 32 (213). С. 58–61.
5. Лотман Ю. М. Автокоммуникация: «Я» и «Другой» как адресаты. *Внутри мыслящих миров. Человечество – текст – семиосфера – история*. Москва, 1996. С. 23–46.
6. Мацько Л. Зачарований словом. URL: <http://kulturamovuy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine46-47-5.pdf>.
7. Хараман Н. О. Мовний образ автора у «Щоденнику» О. Довженка : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 21 с.

Джерельна база:

8. Довженко О. П. Зачарована Десна. Україна в огні. Щоденник (1941–1956). Київ, 1995. С. 173–549.

Kholyavko I. V. GENRE STANDARDS OF DIARY DISCOURSE O. DOVZHENKO

The article describes the structural and pragmatic organization, as well as the body of speech means of the diary text of O. Dovzhenko, which are built in accordance with the author's installation of diary activity. Constant genre-forming signs of a diary (synchrony, discreteness, dating, regularity, confession, dialogicity, etc.) are determined.

One of the important features of the genre of the diary is its maximum freedom, due to the coincidence of the addressee and the sender and as a result, the literary untreated of the records.

Everyone who keeps a diary, implements the abstraction of "genre" through its style, there is the concept of individual and authorial style, the specifics of the realization of author's goals, features of copyright broadcasting.

A distinctive feature of Dovzhenko's diary discourse is its polyphony, stylistic multilayer, and various ways of organizing the text depending on how the author says. Diary discourse About Dovzhenko demonstrates the state of consciousness under the influence of the information received, the mental and emotional reactions of the subject of autocommunication.

The structure-pragmatic organization of the diary record is analyzed in accordance with the communicative intention of the author – to represent the events of the outside world, to convey the internal state, to give the task, to reveal his «I», to share experience, to ensure the adequacy of the perception of their records. The analysis of Dovzhenko's text carried out by us showed that all genre-relevant features of diary entries are closely intertwined.

It is traced that structurally «strong» positions of the beginning and completion of a diary record are actualized under the influence of the date that performs both text-creation and structural-textual functions. It is proved that the pragmatic potential of a diary record consists of its volume, selection of content, author's way of organizing the text space, sequence of presentation of impressions; it causes the functional-semantic type of this microtext or its fragments, and in general – the individual-author's style and linguistic features of the records.

Key words: *epistolary style, diary genre, diary discourse, diary record, diary activity setting, dating.*

Шабат-Савка С. Т.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ПИТАЛЬНЕ ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК МАРКЕР ЕПІСТОЛЯРНОЇ ДІАЛОГІЧНОСТІ

У статті проаналізовано особливості функціонування питальних висловлень в епістолярному дискурсі, який належить до індивідуально-авторського типу мовленнєвої діяльності й реалізує комунікативні інтенції, передає глибоко особистісні світовідчуття автора, засвідчує субстанцію адресанта і його безпосередню налаштованість на діалог з адресатом. На багатому фактичному матеріалі з'ясовано, що питальні конструкції, увиразнюючи дискантний адресантно-адресатний континуум людської інтеракції, створюють епістолярну діалогічність, активізують та зосереджують увагу адресата на важливих явищах суспільного та особистого життя, репрезентують широкий спектр людських емоцій та оцінок.

За допомогою вдало підібраної лінгвістичної методології визначено, що питальні висловлення, з одного боку, вербалізують з'ясувальну інтенцію-запит, яку маркують питальні компоненти (займенники та прислівники), а з іншого – уточнювальну інтенцію-запит, експліковану низкою модальних часток. Нанизування питальних конструкцій в епістолярному дискурсі, як засвідчує проведений аналіз, відображає взаємоперетин різних інтенцій (запиту й емоційності, запиту й оцінки, запиту й волевиявлення), що створює експресивність та динамічність епістолярію. Ретельним аналізом охоплено контактні та непрямі запитання, інтерпелятиви, гоноративи і вокативні форми, які увиразнюють діалогічність й адекватно передають атмосферу двобічної епістолярної комунікації, розірваної в часі та просторі.

Ключові слова: епістолярний дискурс, питальні висловлення, комунікативна інтенція, я-інтенція, епістолярна діалогічність, адресант, адресат, синтаксис.

Постановка проблеми. Епістолярний дискурс, що його репрезентують листи, щоденники, мемуари, записники, – глибоко особистісний тип вербальної (писемної) комунікації, який увиразнює авторські інтенції, засвідчує субстанцію адресанта, його ціннісні орієнтири, світовідчуття і безпосередню налаштованість на діалог з адресатом. Власне, це дискантний адресантно-адресатний континуум людської інтеракції, що опертий на засадничі положення антропозорієнтованої лінгвістики, спрямованої на вивчення суб'єктивного чинника в мові, на вивищення людини в процесі комунікації, на систематизацію мовних одиниць, релевантних для вербалізації мовленнєвих намірів у різних дискурсивно-жанрових виявах української мови.

Епістолярний дискурс оприявлює як емоційно-чуттєвий стан мовної особистості, так і національну історію, час, коли жив і працював автор. М. Степаненко зазначає: «Листи були й назавжди залишаться важливим джерелом інформації про особливості тієї або тієї доби й перебіг знакових та менш примітних подій, які вона пережила, про суспільство загалом і окремих людей, їхні земні діяння. Словом, в епістолярію, як у фокусі, від-

дзеркалена вся система буття, саме життя в усіх реальних і омріяних вимірах, у всьому об'єктивно-суб'єктивному багатогранні» [9, с. 5–6].

Я-інтенція, яку ми виокремили як глобальну домінуючу епістолярного дискурсу [11, с. 328], репрезентує суб'єктивний пласт індивідуальних одкровенень адресанта, його думки, прагнення, певну позицію. З цим обширом індивідуальних одкровенень адресант знайомить адресата, тому дистантний перебіг епістолярного дискурсу закономірно детермінує діалогічність як іманентна текстова категорія, а мовні одиниці, зрозуміло, слугують його присутніми складниками. За допомогою тих або тих синтаксичних конструкцій автор вибудовує діалог, звертається до адресата з певною метою: повідомити йому якусь інформацію, увести в коло певних подій, передати емоційно-чуттєвий стан, оцінює ставлення щодо дійсності, вербалізувати інтенцію запиту.

До мовних одиниць, які створюють епістолярну діалогічність, належать питальні речення – окремий модально-інтенційний тип висловлень, що реалізує когнітивний процес-пошук адресанта, спрямований на з'ясування або на уточнення якоїсь інформації, на репрезентацію його

волевиявлення та лінгвокреативних можливостей. Саме ці конструкції увиразнюють співвідношення вербальної та невербальної комунікації, маркують динаміку та природність епістолярного мовлення, слугують важливими репрезентантами авторських інтенцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У практиці мовознавчих студій епістолярій розглядають як окремий функціональний стиль української мови, що має своє призначення і сферу застосування (П. Дудик, К. Ленець, Л. Мацько, В. Передрієнко, М. Пилинський та ін.). Він «уживаний переважно в листуванні, яке, відповідно до теми й мети послання, сформованих традицій, взаємин кореспондентів, особистості автора, його настрою в момент написання, поділяють на родинно-побутове, інтимно-товариське, приватно-ділове» [5, с. 160].

Цілком переконливою виглядає думка тих лінгвістів, які витлумачують епістолярний стиль як одну з дискурсивно-жанрових форм комунікації, зокрема як «письмову комунікацію», як мовленнєвий жанр, як дискурс (Ф. Бацевич, С. Богдан, А. Приходько, Т. Радзівська, М. Степаненко, С. Шевель та ін.) і виокремлюють я-інтенцію – інтенційну доміную, «глобальну інтенцію» епістолярного дискурсу [11, с. 328].

Деякі дослідники визначають класифікаційні ознаки епістолярних текстів, указуючи на *екстралінгвальні* (комунікативний намір адресанта; інформативність; тематика листа; тональність спілкування (офіційна, дружня, фамільярна); мовна особистість адресанта) та *лінгвальні параметри* (усталена структурно-композиційна форма листа; набір специфічних мовних і мовленнєвих засобів різних рівнів мови і стандартизованих етикетних висловлень) [6, с. 46].

Незважаючи на ґрунтовні дослідження та слушні зауваження мовознавців, дотепер не розв'язаним залишається питання про епістолярний дискурс як релевантний континуум вербалізації інтенцій мовця і самовираження авторського «Я», як окремий діалогічний текстотип, що його виформовують різнорівневі мовні одиниці – нетривіальні, свідомо підібрані автором для оптимальної реалізації авторського задуму. Саме такими конструкціями слугують питальні висловлення, які увиразнюють діалогічність та динамічність епістолярного дискурсу, однак ще не отримали свого належного витлумачення в лінгвістичних дослідженнях.

Постановка завдання. Метою статті є визначення функційного потенціалу питальних вислов-

лень в епістолярному дискурсі. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) схарактеризувати роль питальних конструкцій як важливих синтаксичних конструкцій, що створюють епістолярну діалогічність; 2) окреслити засоби вербалізації з'ясувальної та уточнювальної інтенцій запиту в епістолярію; 3) з'ясувати особливості взаємоперетину інтенцій запиту з іншими мовленнєвими намірами, що загалом репрезентує високу експресивність епістолярного дискурсу, зокрема листа як одного з його жанротипів.

Виклад основного матеріалу. Реалізація я-інтенції, що детермінує епістолярний дискурс, обмежена рамками листа. Кожен лист розгортається за певним сценарієм: є початок (звертання до адресата, яке може бути офіційним, дружнім, родинним); основна частина (репрезентує глобальну інтенцію адресанта); кінцівка (підсумок написаного, прощання, іноді постскрипту). Саме тому лист – це завершений цілеспрямований комунікативний акт. Його особливу незавершеність створюють питальні висловлення, адже на запитання, поставлені адресантом, потрібно реагувати в листі-відповіді. Цілком логічно постає епістолярний діалог – «сукупність парних текстів – документів писемного спілкування суб'єктів, що в підсумку складають цілісний текст, набувають жанрово-стильової визначеності та завершеності, зафіксованої у книжному виданні» [10, с. 244]. Епістолярний адресантно-адресатний континуум, у якому втілюється інтенція запиту, двобічний, проте треба зауважити, що це дистантна інтеракція, діалогічний процес спілкування, розірваний і в часі, і в просторі. Водночас наявність «експліцитного адресата зумовлює прогностичний характер інтенційної програми адресанта» [12, с. 129], успішний перебіг епістолярного діалогу.

В епістолярному дискурсі представлено широкий інтенційний діапазон, однак реалізація певної інтенції детермінована формою, композиційною структурою, специфікою тональності листування. Як стверджує П. Дудик, створюючи тексти епістолярного стилю, мовці послуговуються всенародною мовою, використовуючи «епістоляризми» – особливі слова і сполучення слів, синтаксичні конструкції, які й репрезентують неповторну мовленнєву індивідуальність цього стилю [3, с. 99]. До присутніх стильових ознак листів належать: трафаретність мовного оформлення, наявність традиційних початків і закінчень, уживання усталених форм вітання та побажання, водночас невимушений добір засобів

мови; використання вокативних форм та гоноративів – маркерів епістолярної поштивості та ввічливості; безпосередність у вираженні емоцій та оцінних суджень; функціонування лексики і граматичних конструкцій, властивих уснорозмовному мовленню. Особливу роль у листах виконують і питальні конструкції.

Питальні висловлення в епістолярію вербалізують інтенцію запиту, спрямовану на з'ясування або ж на уточнення певної інформації. Водночас вони експлікують низку емоційно-оцінних суджень, увиразнюють психологічний стан адресанта, особистісне переживання, оцінює ставлення до дійсності тощо. Так, з'ясувальні інтенції в листах реалізують питальні компоненти (займенники або прислівники), напр.: **Як** тепер «Вістник»? **Чому** Маковей нічого не пише? **Де** він тепер? (Б. Лепкий); **Що** Ви тепер за повість пишете? **З якого** життя? (О. Кобилянська); **Певно**, Ви уже повернулися з курорту. **Як** почуваете себе після лікування? (Д. Демерджи); **І звідки** ота поліфонічність у твоєму таланті? **Мабуть**, цього не розкрити жодному критику (С. Завгородній). Варто зауважити, що після реалізації з'ясувальної інтенції адресант подає уточнювальні запитання з часткою *чи*, пор.: **Чому** не пишеш? **Чи**, може, не одержав моїх пакетів? **Чи**, може, каламуть песимістична скувала й душу, й руки? (В. Бережний); **Як** Пан Радник себе почувает? **Чи** їдуть куди? (Б. Лепкий);

Високу експресивність та емоційне тло епістолярної комунікації створює нанизування питальних конструкцій, що відображає взаємоперетин різних інтенцій: запиту й емоційності, запиту й оцінки, їхній синкретичний, дифузний характер. Власне, питальність і виразні інтенції роздратування, навіть розчарованості (*Ну, Ви можете уявити мій стан, оце нічим не вмотивоване падіння? Що робити? Як бути? Як врятувати збірку? Як ви гадаєте?* (О. Сизоненко); обурення, докору (*А преса наша славна?.. Де її голос, думка?* (П. Кисельов); *А ось я мушу тебе виляяти!! Чому не відсилаєш Донцову того, що вже маєш готовим? Чому?* (О. Теліга); розміркованості й іронічності (*Скажи, друже мій високий, чому чим більше зробиш доброго на світі, тим більше стаєш небажаним, наче чужим, у тому ж, здавалося б, світі, якому ти служиши усіма помислами, всім серцем? Невже це ознака нікчемності?* (С. Козак); зацікавленості як суспільно-політичним, культурним життям країни, так і особистим (*Що нового чути зі Львова? Які надії і перспективи? Що поробляють Пан Радник*

і шановна родина? (Б. Лепкий); *А як твої внуки, діти й ви з Валентиною Данилівною? Чи здорові?* (М. Безхутрий); стурбованості (*Ось і звертаюся до Вас за порадою і з проханням: яку Вашу річ, на Вашу думку, варто включити до читанки? Чи кілька речей? Можливо, Ви порадите взяти уривки з великих Ваших творів?* (В. Сухомлинський); жартівливості (*Толю! Чи не здається тобі пауза в нашому спілкуванні задовгою? Чому мовчиш? Весна, пташки, сонце, футбол, кохання?* (В. Симоненко); *А коли ти навідаєшся в Київ? Невже не скучив за ним?* (В. Бережний); естетичності й розміреності (*Що у Вас чувати? Як чесне здоровле? Що діє зелена Буковина? Рад би я побачитися з Вами та побалакати собі. Не знаю чому, але Чернівці люблю* (Б. Лепкий); а також глибоко душевні, інтимізовані запити (*Що ти робиш тепер, Натусенько? Як твоя праця і твої іспити? Чи думаєш кінчати в червні чи відкладеш? Чи поїдеш до Львова на з'їзд романістів? Які взагалі новини в Варшаві?* (О. Теліга); *А Ви? Як себе чуєте? Напишіть хоть коротко* (Б. Лепкий). Спектр емоцій, що нашаровується на питальні конструкції, як бачимо, різний. Той чи той адресант адресує співрозмовникові «свої роздуми, сум'яття душі, власні болі, тривоги, рідше – радості возвеличеного й розкриленого духу» [4, с. 7].

Уточнювальну інтенцію-запит зазвичай реалізують загальнопитальні конструкції з частками *чи*, *чи не*, пор.: *Читали Пан Радник найновішу збірку віршів Франка?* (Б. Лепкий); *Чи не подаруєш мені на Новий рік свою книгу оповідань? Поділись, будь ласка, зі мною своєю радістю* (О. Юренко); *Чи не бачились з моїм братом Льоном? Напишіть, що він робить і чи має ще хоч трохи гумору?* (Б. Лепкий). Такі питальні висловлення сповна реалізують діалогічність, адже спрямовані на прагнення адресанта отримати якусь інформацію, задовольнити свою цікавість.

Мотиваційними чинниками організації ділового й регулятивного типів епістолярної комунікації Т. Радзівська вважає «наявність справи, яка не терпить зволікань і для реалізації якої необхідна участь адресата» [8, с. 116]. Саме в такому ракурсі розглядаємо ті листи, що містять лише питальні конструкції. Адресантові необхідна швидка і негайна відповідь. Питальними висловленнями в такому разі починають лист. Напр.: *Високоповажаний Пане Редакторе! Чи одержали мій скрипт?* (Б. Лепкий); *Поважаний Пане! Що чувати з моїм «На чужині»? Чи дістану я трібку паперу? Простіть, що наскучуюсь* (Б. Лепкий);

Моя кохана Натуся! Що з тобою робиться? Чи здорова? Чому не пишеш? (О. Теліга).

Прикінцеві питальні конструкції в листах виконують свою типову функцію – продовжити спілкування з тим чи тим адресатом, поставити низку запитань для подальшої інтеракції, пор.: *Де Ваша сестра, чи в Чернівцях? Напишіть мені, прошу дуже (Є. Ярошинська); Ага, ще одно! Що чувати з моєю збіркою? Вишліть мені на показ оден примірник без оправи (Б. Лепкий); Що робить Ваше товариство жіноче? Розвиваєсь, як слід, чи застрягло на однім місці? (Є. Ярошинська).* Дуже часто після таких питальних висловлень адресанти подають етикетні конструкції прощання, напр.: *Як Пану Радникови подобаються мої статі? Кланяюся низько і з глибоким поважанням (Б. Лепкий); Чи не прислати Вам кілька народних співанок для «Народа»? Бувайте здорові (Є. Ярошинська); Ну, вже досить. Чи не надочутила ще тобі? Хіба що так. Де ж ти тепер і що робиш та читаєш? Ну, поки кінчаю (О. Теліга).*

У постскрипті автор зазначає якесь принагідне зауваження, доповнення і якийсь додатковий запит інформації, напр.: *P.S. Щодо вимови слова «зокрема». Сам я в школі теж навчився вимовляти зокрема. А ось тепер за 29 років перевчили в Інституті: кажуть, що норма – зокрема. Хто зна?! (Л. Паламарчук); Чи не відома Вам адреса Стефаніка? (Б. Лепкий); Гонорар – пусте. Що зможете дати – дасьте. А як нічо, то й так буде. Але 100 примірників книжечки резервую собі. Добре? (Б. Лепкий).*

Діалогічний характер епістолярного дискурсу, безперечно, вияскравлюють вокативні конструкції, що є важливим чинником у процесі успішної реалізації інтенційної програми мовця та досягнення перлокутивного ефекту спілкування загалом. Цікаво, що в розглянутих листах лише спорадично фіксуємо питальні висловлення, ускладнені звертаннями (*Що з тобою, Натусенько? Чому ти так зле себе почуваш? (О. Теліга); Моя Малюсічка, чи не обрид я тобі своєю писаниною? Чому ти цілуєш мене крапками? Соромишся? А я ні (В. Симоненко); Ти ще літаєш, друже? Я літаю. А часом тільки плигаю (О. Довженко).* Здебільшого це окремі вокативні комунікати – виразні гоноративи, зменшено-пестливі форми, субстантивовані прикметники, що увиразнюють епістолярну поштивість та ввічливість (*Дорога Мевочко моя! (О. Кобилянська); Екцеленціє, наш улюблений пастирю і проповіднику! (В. Стефанік); Люба моя Натуся! Чому мовчиш? Чи все у тебе добре? (О. Теліга); Дорога*

моя сива голубонько мати і сестро моя дороженька! (О. Довженко).

Важливим засобом реалізації інтенцій запити в листах є складнопідрядне речення з'ясувального типу (непряме запитання), головна предикативна одиниця якого реалізує питальний процес-пошук, а підрядна – описує прогалини в знаннях адресата, чітко вказує на запит інформації. Інтенцію запити реалізує підрядна частина, що її приєднують до головної частка *чи* або питальні компоненти *хто, що, чий, який, котрий, де, куди, коли, звідки* тощо. Напр.: *Я хотіла Вас спитати, чи се справді річ неможлива, щоб «Буковина» платила за надсилані їй повісті, і платила, примір[ом], і мені? (О. Кобилянська); Хотіла б знати, якої правописі хочете ви триматись при записях етнографічних – так званої фонетики чи так званої правописі радикальної (йотованої)? (Леся Українка); Тож хотілося б одержати від Вас хоч кілька слів про збірку, що в ній гарного і за що треба поскубти, як мені далі йти? (В. Чемерис); Ви здавали докторат у Львові, отже, будьте ласкаві, повідоміть мене докладно, як се зробити? Яка такса? (Б. Лепкий).* Основною диференційною ознакою непрямого запитання вчені вважають його залежність від дієслів певної семантики в головному реченні. Зокрема – це дієслова мовлення, думки, сприйняття, споріднені із запитальним значенням (*знати, не розуміти, дізнатися, говорити, запитати* тощо).

Дуже часто питальні висловлення в листах адресовано не до безпосереднього адресата, а до знайомих осіб, що засвідчує наявність непрямої комунікації. Пор.: *Чи питалися Ви Пана Барвінського, що чувати з моїми виписами? Чи справді він їх рецензує, чи ні? (Б. Лепкий); Де тепер Андрій? Як його справи? Де тепер Петрусь? (О. Теліга); Як же живеться пану Богданови в Берліні? Здоровий? Не скучає за домом? Бо за Львовом не має чого! (Б. Лепкий).* Спрямування інформації на інших адресатів, не задіяних в епістолярному діалозі, формує непрямий зміст, імпліцитну модальність. На речення такого типу нашаровується семантика переповідності, що надає реченню характеру не безпосереднього відтворення мовленнєвої ситуації, а непрямого передавання висловлень інших осіб.

Епістолярний дискурс детермінує діалогічність, що зближує його з розмовним мовленням. Цю особливість увиразнюють звертання, займенники 1-ї особи множини в різних відмінкових формах, автокомунікація: *Ну що ж, голубко моя, далі? Як нам бути, як нам жити як нам горю пособити?*

(Остап Вишня); *Приїдеш – ми побудемо з тобою на Київських горах і поговоримо про це над Дніпром – хіба ж усе напишеш?* (В. Бережний); *Скажеш, що я скептик? Так* (С. Завгородній); *А для чого я це пишу Вам? І чому саме Вам, Олеся? Хто його знає. Не знаю і я* (О. Сизоненко).

Важливу роль у створенні епістолярної діалогічності відіграють контактні запитання, інтерпелятиви, що адекватно передають атмосферу уснорозмовного мовлення, щирість та непідробність людських взаємин, напр.: **Що про себе?** *Багато мучився, бідував, зазнавав злиднів, але і працював* (І. Чендей); **Про що тобі писати?** *Живий, здоровий, чого й тобі бажую* (В. Симоненко); **Які ж іще новини?** *Та всіляких розмов чимало* (В. Бережний); *Все це треба переробити негайно, розумієш?* (Д. Білоус); *Мати в мене одна, і я в неї один. Ти повинна її любити, бо вона ж мені й тобі зла не бажатиме. Ясно, Люсьок?* (В. Симоненко); непрямі мовленнєві акти, спрямовані на реалізацію модальності волевиявлення (спонування), пор.: *Чи не змогли б Ви мені чимось допомогти? Гине робота років* (О. Сизоненко); *Може, по дорозі і до нас завітаєте?* (Д. Демерджі); *Може б Пан Радник були ласкаві спитатися директора Солтисіка?* (Б. Лепкий).

Як бачимо, епістолярний дискурс фактографічно віддзеркалює як реальний стан внутрішнього світу адресанта (автора листа), так зовнішні умови його буття, занурює потенційного адресата «або в інтимно-особистий простір доби, або

в культурний, соціально-політичний контекст доби» [2, с. 249].

Висновки і пропозиції. Я-інтенція як глобальна домінанта епістолярного дискурсу відображає індивідуально-авторський тип мовленнєвої діяльності й передає глибоко особистісні світовідчуття адресанта. Питальні висловлення слугують важливим складником епістолярних текстів, створюють їхню незавершеність, так звану епістолярну діалогічність – свідомо розрахований комунікативний вплив на адресата для заповнення інформаційної прогалини в знаннях, для з'ясування чи уточнення певних відомостей. Вони динамізують епістолярний дискурс, активізуючи й зосереджуючи увагу співрозмовника на важливих явищах суспільного та особистого життя, репрезентуючи широкий спектр емоцій та оцінок.

Адресантно-адресатний континуум епістолярної комунікації формують питальні висловлення, які, з одного боку, вербалізують з'ясувальну інтенцію-запит, що її маркують питальні компоненти (займенники або прислівники), а з іншого – уточнювальну інтенцію-запит, експліковану низкою модальних часток. Нанизування питальних конструкцій в епістолярному дискурсі відображає взаємоперетин різних інтенцій (запиту й емоційності, запиту й оцінки, запиту й волевиявлення), що впливає на експресивність та динамічність епістолярію. Власне, подальші наукові студії передбачають комплексний аналіз синкретичного, дифузного вияву комунікативних інтенцій в різноманітних виявах епістолярного дискурсу.

Список літератури:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : «Академія», 2004. 344 с.
2. Дейна Л. Лексико-семантичні репрезентанти суб'єктивної й об'єктивної оцінки в щоденниковому дискурсі. *Співвідношення семантики і структури в системі мовних одиниць* : колективна монографія / за ред. М.І. Степаненка. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2018. С. 248–284.
3. Дудик П.С. Стилїстика української мови : навчальний посібник. Київ : «Академія», 2005. 368 с.
4. Качкан В. «Коли зоря сходить у небо безсмертя...» (з епістолярної спадщини Богдана Лепкого). *Журавлі повертаються... : З епістолярної спадщини Богдана Лепкого*. Львів : Фенікс, 2001. С. 5–26.
5. Ленець К.В. Епістолярний стиль. *Українська мова* : енциклопедія / редкол. : Русанівський В.М., Тараненко О.О., М.П. Зяблюк та ін. Київ : Укр. енцикл., 2000. С. 160.
6. Павлик Н.В. Типологія дискурсивних одиниць українського епістолярію. *Science and Education a New Dimension. Philology*. VI (44), Issue: 151, 2018. С. 45–49.
7. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
8. Радзівєвська Т.В. Текст як засіб комунікації. Київ : Видавництво НАН України, 1998. 194 с.
9. Степаненко М. Письменницький епістолярій – «життя у всіх вимірах – від болючої сльози матері і до всього живого, суцього на планеті земля...». *Листи до Олеся Гончара*: у 2 кн. Кн. 1 (1946–1982) / упоряд., передм., прим., комент. М. Степаненка. Київ : Сакцент Плюс, 2016. 736 с.
10. Стернічук В.Б. Епістолярний діалог як віднайдення нової істини (на матеріалі листування Є. Чикаленка – А. Ніковського). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2015. Вип. 52. С. 244–246.

11. Шабат-Савка С.Т. Вербалізація я-інтенцій в епістолярній комунікації. *Studia Linguistica*. 2016. Вип. 9. С. 326–334.
12. Шевель С. Епістолярний дискурс у системі комунікативних одиниць. *Вісник Прикарпатського університету*. 2009. Вип. XXI–XXII. С. 127–131.

Shabat-Savka S.T. INTERROGATIVE STATEMENT AS A MARKER OF EPISTOLARY DIALOGUENESS

The article analyzes the functioning features of interrogative statements in epistolary discourse that reproduces the author's individual type of speech activity, externalizes communicative intentions, conveys the writer's profoundly personal worldview, and testifies to the substance of the addresser and his/her readiness to dialogue with the addressee. It has been established on extensive factual material that interrogative constructions, emphasizing the distant addresser-addressee continuum of human interaction, create epistolary dialogueness, increase the addressee's attention to important phenomena of public and personal life, and represent a wide range of human emotions and judgments.

A properly selected linguistic methodology made it possible to clarify that interrogative statements verbalize both the explanatory intention of request, marked with interrogative components (pronouns and adverbs), and specifying intention-request, explicated by a set of modal particles. Chaining of interrogative constructions in the epistolary discourse, as the study shows, reflects the intersection of various intentions (request and emotionality, request and evaluation, request and volition), which adds expressiveness and dynamism to the epistolary. A thorough analysis covers questions, contact and indirect, interpellatives, honorifics and vocative forms that emphasize dialogueness and adequately convey the atmosphere of bilateral epistolary communication spread over time and space.

Key words: *epistolary discourse, interrogative statements, communicative intention, I-intention, epistolary dialogueness, addresser, addressee, syntax.*

Шульська Н. М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Погоріла С. Г.

Білоцерківський національний аграрний університет

Тимчук І. М.

Білоцерківський національний аграрний університет

Римар Н. Ю.

Білоцерківський національний аграрний університет

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «НЕБО» ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЕТИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті представлений комплексний аналіз одиниць лексико-семантичного поля «небо» в поетичній мовотворчості Лесі Українки. Відзначено характерні ознаки та образний потенціал лексем-репрезентантів, диференційовано їх на зони відповідно до семантичних зв'язків із ядерною домінантою. Обґрунтовано доцільність розгляду аналізованого лексико-семантичного поля як смислової ознаки художньої мови поетеси і важливий елемент формування індивідуальної картини світу. Матеріалом слугували поетичні тексти авторки, розміщені в збірках «Поезії. Поєми» та «Нехай мої струни лунають...», із яких лексичний фактаж було дібрано методом суцільного мовного обстеження й детальної фіксації. У ході дослідження з'ясовано, що домінантними лексемами аналізованого лексико-семантичного поля є номени небо, зоря (зірка), сонце, місяць, хмара, блискавка, що формують власні поетичні концепти з багатоплановістю, багатоманітністю образних ускладнень та є лейтмотивними і циклотвірними в ліриці письменниці. Зазначено, що традиційно небесні об'єкти в поетичному тексті виконують функцію «універсального метафоризатора» і як один з елементів світобачення визначають шляхи та способи інтерпретації світу Лесі Українки. Виділено найпродуктивніший мікрообраз аналізованого лексико-семантичного поля – номінацію зоря, що не лише виступає традиційним елементом художнього пейзажу, а й відтворює авторські реценції, внутрішній стан, настрої ліричного героя. На конкретних прикладах проілюстровано двогранність мовної практики письменниці, мотивовану різницею в семантичному наповненні слова-поняття та супровідних означень. Простежено безпосередній зв'язок у зображенні фізичних (зорових) ознак небесних реалій та душевного настрою ліричного героя. Доведено, що окреслені семантичні модифікації мікрообразів є відтворенням складного філософського світовідчуття мисткині, зумовленого як традиційними міфопоетичними уявленнями, так й індивідуальними авторськими асоціаціями.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, небесні об'єкти, Леся Українка, поетичний текст, мікрообраз, мовотворчість.

Постановка проблеми. Сучасна наукова парадигма української лінгвістики демонструє активізацію численних розвідок, присвячених аналізу функціональних можливостей різноманітних мовних одиниць як репрезентантів індивідуального стилю провідних митців художнього слова. Вагомий акцент зроблено на дослідженні різноманітних лексико-семантичних полів (ЛСП), адже структурування лексики поглиблює знання про слововживання і словотворення на різних рівнях мовної організації, дає уявлення про мовне багат-

ство окремих авторів, жанрів, стилів і мови загалом. Як слушно зауважує Т. Полякова, мовна особистість перетворює світ в індивідуальну картину, до якої входять не лише відображені об'єкти, а й позиція, ставлення автора до тих об'єктів. «Письменник відображає те, що бачить, через призму власного світосприймання, куди входить не лише індивідуальний досвід, а й суспільний, національний, культурний» [7, с. 470].

Глибинний зміст та різноманітність стильових реєстрів, відтінків українського слова демонструє

поетична мовотворчість Лесі Українки. Письменниця дивує читачів чуттєво-образними асоціаціями, здатністю передавати найтонші відтінки в зображенні природних явищ. Тому вивчення мовно-виражальних одиниць, що репрезентують семантичні можливості лірики письменниці у відтворенні образів навколишньої дійсності, постає як актуальна лінгвістична проблема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання мовного потенціалу поетичних текстів Лесі Українки здавна привертало увагу дослідників. Різномасштабний лінгвістичний опис лірики поетеси здійснила Л. Бублейник. Дослідниця ґрунтовно проаналізувала антропоніми [1], експлікацію порівнянь [3], семантику зіставлень [5], світовий культурний простір [4] в поезії Лесі Українки, а також організацію лексико-асоціативного поля кольору як засобу поетичної стилістики [2]. Поетичний ідіолект письменниці як об'єкт наукового аналізу цікавить сучасних лінгвістів у контексті вирішення таких проблем: вибору авторкою словотворчих засобів образності (Г. Василевич [6]); номінацій простору (Н. Тивонюк [9]); кольороназв (В. Тур [10] та Л. Шулінова [14]); з'ясування лексичних особливостей та концептуальної складової (В. Тямушева [111]), ролі письменниці в інтелектуалізації української літературної мови (Я. Януш [15]) тощо. Проте і ці напрацювання не вичерпують усі потенційні можливості лінгвістичного дослідження лірики мисткині, зокрема поза увагою залишилися одиниці, що формують ЛСП «небо».

Постановка завдання. Наукова розвідка репрезентує комплексний аналіз структурної організації та функціонального потенціалу ЛСП «небо» в поетичній мовотворчості Лесі Українки. Визначено домінантні лексеми аналізованого ЛСП, що є лейтмотивними і циклотвірними в ліриці письменниці, простежено безпосередній зв'язок у зображенні фізичних (зорових) ознак небесних реалій та душевного настрою ліричного героя, з'ясовано специфіку семантичних модифікацій мікрообразів у відтворенні складного філософського світовідчуття поетеси.

Матеріалом слугували поетичні тексти авторки, розміщені у збірках «Поезії. Поєми» [13] та «Нехай мої струни лунають...» [12].

Виклад основного матеріалу. Ліричність поетичних текстів Лесі Українки засвідчує відкритість художнього слова до індивідуальних осмислень, до несподіваних зіткнень, що розширює семантичний простір лексеми і приводить до її змістової розмитості. Проте риси ускладненості

і розмитості лексичної семантики не означають вилучення з текстового простору віршів поетеси слів конкретних, предметних. Навпаки, цей виразний прошарок надає мовній тканині поезій майже фізичної відчутності та рельєфності первинної значенневої основи, що ілюструє смислова реалізація одиниць ЛСП «небо». Семантичні зв'язки, які поєднують усі небесні реалії, сформовані в надтекстовому просторі аналізованого ЛСП. Сюди входить загальна лексема-номінація *небо*, репрезентована через численні образи: *ясне небо, небесні простори, небо глибоке, склепіння небесне синє, високе небо, тихе небо* та ін. Образи *ясного, високого, тихого, глибокого неба* мотивує позитивний пафос романтичної пейзажної замальовки. Наприклад: *Небо глибоке, сонце ласкаве, / Пурпур і золото на листі в гаю, / Пізніх троянд процвітання яскраве / Осінь віщує – чи то ж і мою?* [12, с. 160]. Інколи функціонування периферійного образу *ясного неба* закорінене в національну фразеологію: *Що ти говориш, любко моя мила? / Се наче грім з ясного неба впав / Чи я тебе не щиро покохав?* [12, с. 160].

До ядерної зони ЛСП «небо» входять також одиниці, що номінують небесні об'єкти – *сонце, місяць, хмара, блискавка, зоря (зірка, зорі)* та ін. Вони формують власні поетичні концепти з багатоплановістю та багатоманітністю образних ускладнень. У поетичному словнику письменниці *сонце* традиційно потрактоване як символом радості і надії: *Адже завтра зійде сонце ясне / і само освітить гори-хвилі* [13, с. 295]. Знаходячись у центрі небесних світил, воно, згідно з прадавніми уявленнями, є джерелом життя, енергії і тепла. У значній кількості слововживань *сонце* стає опорою, ядром семантичного поля, зазначаючи емоційно-експресивних зрушень навіть тоді, коли застосоване в прямому значенні, поза метафоричними сполуками. Скажімо, для вираження оптимістичного пафосу одухотвореної природи поетеса використовує здрібніло-пестливий суфікс: *Вже сонечко в море сіда; / У тихому морі темніє; / Прозора, глибока вода, / Немов оксамит, зеленіє* [12, с. 153]. Навіть за умови різнопланових асоціацій Леся Українка зберігає елементи позитиву, у будь-якому контексті акцентуючи на первинному значенні номінації ('світло', 'тепло', 'життєдайність'): *Вона була для нього, наче сонце, / що світло, радощі й життя дає* [13, с. 295].

Вияв життєдайності, тепла супроводжує вживання сталих лінійних сполук *сонця і літа*. Вони символізують емоційне піднесення. *Сонце*

приносить з *літом* буяння життя, цілу гаму кольорів: *Якби я всіма барвами владала, / то я б на барву барву накладала / і малювала б щирим самоцвітом, / отак, як сонечко пречисте літом, / домовили б проречистії руки, / чого домовить не здолали гуки* [13, с. 314]. Образ сонця як символ радості життя формує в поезіях Лесі Українки розгалужену семантику, у якій конкретизовані та індивідуалізовані усталені в суспільному сприйнятті ознаки реалії. Скажімо, у вірші «Бахчисарайська гробниця» життєдайність *сонця* протиставлена мертвості. Звідси – дещо незвичне означення ‘палкості’ та ‘ворожості’ номінації: *Палкого сонця промені ворожі / На кладовище сиплються, мов стріли, / На те каміння, що вкрива могили, / Де правовірні сплять, піддані божі* [13, с. 105].

Індивідуальну авторську репрезентацію має в пейзажних замальовках письменниці символічне протиборство *сонця* та *осені*. При цьому зв'язок значеннєвих складників породжує драматизм, напруження, збагачуючись глибоким емоційним контекстом: *Рветься осінь руками кривавими / до далекого сонечка любого; / кров на шатах претишних шаріється, / оксамит і парчу залива* [13, с. 161]. Відчуття життя, що несе з собою *літнє сонце*, контрастує з настроями туги і безнадії, уособлюючи душевну тривогу через прихід *осені*, а потім – *зими*: *І зчорніють червоні троянди, / наче в ранах запечена кров... / Ох, нехай же хоч сонця нап'ються, / поки ще їх мороз не зборов!* [14, с. 281]. Завдяки нагнітанню контекстних складників («зчорніють троянди», «запечена кров», «мороз не зборов») з яскраво вираженими емоційними співзначеннями змальована картина виступає як різка антитеза позитивному пафосу іншої пейзажної замальовки, семантичним ядром якої є *весняне сонце*: *Як ясне сонце / Закине свій промінь ясний / До тебе в віконце, – / Озвись на привіт весняний* [13, с. 103].

Тісний семантичний зв'язок із концептом *сонце* демонструє лексема *хмара*. Характерним стає постійне протиборство *ясного сонця* (як радості та надії) та *чорної хмари* (як відчуття приреченості, незахищеності). Трагічні мотиви переважають у тих поезіях, де створений образ країни (проекція образу України), сплюндрованої жорстокою війною. При цьому Леся Українка постійно експериментує з означеннями, даючи їм нехарактерне забарвлення: *Насунула важка червона хмара, / гула в ній громом братобійна чвара, / вона покрила цілую країну / і повернула всю її в руїну* [12, с. 38]. Поєднання реалій *грозової хмари*

та *блискавки* у поезії Лесі Українки найчастіше сформоване в руслі внутрішніх переживань, тому зазвичай осмислене як емоційний вибух, неспокій: *У чорну хмару зібралася туга моя, / Огнем-блискавицею жаль мій по ній розточився, / Ударив перуном у серце, / І рясним дощем полились мої сльози* [12, с. 105].

У ліриці поетеси засвідчена ще й інша грань образу *хмари* – втілення душевної рівноваги, піднесеності, свободи і радості в житті. Така двогранність у мовній практиці письменниці мотивована різницею в семантичному наповненні слова-поняття та супровідних означень. Позитивного маркування набуває сполука *біла хмаринка* (подвійність зміни характеристики: *біла* як уособлення ‘світлого, радісного’ та здрібнілий суфікс -инк): *Білій хмаринки, лебедині крила / Угорі гуляють, / Довгою стягою, що зорю покрила, / Місяця сягають* [13, с. 99]. Рідше лексема *хмара* виражає денотативну закріпленість просторової ознаки: *Бескиди сиві, червоні скелі, / Дикі, непевні, нависли над нами, / Се, кажуть люди, злих духів оселі / Стали під хмари стінами* [12, с. 102]. Атрибут простору (*під хмари*) стає семантичною ознакою високого лету, піднесеної величності. Переосмислення образу *хмари*, що змінює просторові орієнтири на прямо протилежні і характеризує ‘приземленість’, присутнє в іншій поезії із циклу «Ритми». Якщо на початку тексту лексема *хмарка* узагальнює просторову позицію ‘угору’ (*Чом я не можу злинути угору, / туди, на те верхів'я золоте, / де місяць просвітив біляву хмарку?* [12, с. 110]), то у фіналі вірша відтінковий компонент семантики образу виражає приземленість, втому від власного життя (*Хто у ній пізнає / оту важку, безбарвну, вогку хмару, / що сунулась так тяжко по долині?...* [13, с. 110]).

Особливе емоційне та стилістичне навантаження в поезіях Лесі Українки несе образ *блискавки / блискавиці*. Блискавка у поезії «To be or not to be» стає для поетеси однією з принад пошуку сенсу життя: *Чи, може, злинути орлицею високо, / Ген понад кручі, у простор безмежний, / Вхопити з хмари ясну блискавицю, / Зірвати з зірки золотий вінець / І запалати світлом опівночі?* [12, с. 69]. Філософське осмислення процесу постійного завойовування, руху, горіння конкретизоване в образі *блискавиці*, що супроводжує бурю: *Блискавиця в небі лине, / а в затоці потопас, / в чорний гріб вода понура / ясну ховає. / Аж тоді скориться світлу / темновода затока, / як звоює небо ціле / буря ясноока* [13, с. 344]. Одним із лейтмотивних семантич-

них відтінків аналізованої лексеми є її смислове накладання на образ зброї, яка здатна вивільнити людські почуття і сприяє активним діям: *Гей, блискавице, громова сестрице, / де ти? Розбий злії чари? / Хай ми хоч раз заговоримо громом / так, як веснянії хмари!* [12, с. 88].

Широкий образно-емоційний спектр репрезентують небесні реалії так званого нічного циклу – *зоря* (*зорі*, *зірка*, *зірниця*) і *місяць*. Вони формують семантичний простір найрізноманітнішого значення та виражають одне з ключових понять – ‘яскраве освітлення горизонту перед сходом і після заходу сонця’ [9, с. 689]. Найбільш продуктивну позицію в ліриці поетеси займає мікрообраз *зорі*. Для Лесі Українки це не просто небесні світила, а символ її високих нездійснених мрій, що протистоять темряві. Конфліктність відношень *зорі* та *темної хмари*, втілення світлого і темряви навкруг неї, як конфлікт людини та ворожого середовища, представлено у поезії «Мій шлях»: *Коли я погляд свій на небо зводжу, – / Нових зірок на йому не шукаю, / Я там братерство, рівність, волю гожеу / Крізь чорні хмари вглядіти бажаю, / Тих три величні золоті зорі, / Що людям сяють безліч літ вгорі...* [12, с. 58].

Словесний образ *зорі* часто розвиває у віршах біблійні мотиви, визначені на тлі застосування слова в загальнонародній мові. У такому випадку релігійна семантика *провідної зірки* набуває інтимного звучання: *Блакитне світло сяяло і тремтіло, немов огонь таємний чарівниці, а над тополею зоря світила, моя зоря, що скрізь мені сіяла* [12, с. 47]. Ще одним семантичним варіантом образу *зорі*, що інтерпретаційно пов’язаний із семою ‘осіяння’, є асоціативна лексема *воля*. Один із значеннєвих компонентів – сходження на землю небесної благодаті – наближає її функції до тих, які виконує *зоря*: *Ой, де ж бо ти, воле, ти, зоре таємна? / Чому ти не зійдеш на землю із неба? / Осяяти землю безпечну треба!* [12, с. 16].

Часто письменниця інтерпретує лексему *зорі* через стійке словосполучення *рожеві мрії*, продукуючи появу в поетичному словнику образу *рожевої зорі* – уособлення душевного пориву, мрії про щастя особисте і свого народу: *Та сон був короткий. Ранесенько-рано / Вже зникла рожева мрія моя, – / Туди полинула, де грала кохано / Злотисто-рожева світова зоря* [12, с. 104]. Позитивні емоційні конотації супроводжують у поезіях мисткині мовно-асоціативний зв’язок *зорі* – *очі*. *Зорі* Лесі Українки номінує *небесними очима*, а *очі* – *зорями*. При цьому аналізований семантичний комплекс найчастіше доповнюють додаткові

емоційні одиниці *погляд* – *сльози*, що увиразнюють смуток та страждання ліричного героя: *Зорі, очі весняної ночі! / Зорі, темряви погляди ясні! / Та лагідні, як очі дівочі, / То палкі, мов світла прекрасні. / Он зоря покотилась – то зірка / Покотилась сльозина небесна* [12, с. 149].

Кількісно менше серед небесних реалій нічного циклу представлений образ *місяця*, який, як правило, використаний у романтичних пейзажах: *Місяць ясененький, / Промінь тихесенький / Кинув до нас. / Спи ж ти, малесенький, / Пізній бо час* [12, с. 101]. Визначальною у структурі образу є семантика світла: якщо *сонце* освітлює все довкілля, то *місяць*, виступаючи плямою на темному небі, освітлює певний предмет. Скажімо, у вірші «Весна зимова» від ясного світла *місяця* змінюють своє забарвлення хмарки: *Тихо і тепло, так наче і справді весна. / Небо неначе спалахує часом від місяця ясного світла, / Міняються білі хмарки то сріблом, то золотом* [13, с. 174]. Через образ місячного сяйва маніфестований зв’язок протиставлень ніч – день. Денні сонячні промені не лише дають світло, але і зігрівають усіх теплом, тоді як місячні – асоціюються з холодом: *Місяць холодніє киди проміння; / Здалека луна* [12, с. 55]. Інколи мікрообраз *місяць* у поезіях Лесі Українки займає позицію семантичного центра, навколо якого змінюють звучання інші образи. Наприклад, у «Романсі» образ цієї небесної номінації функціонує як сюжетна деталь психологічного та ідейного насаження тексту, виходячи за межі власної поняттєвої структури та набуваючи ознаки персоніфікації: *Не дивися на місяць весною, – / Ясний місяць наглядач цікавий, / Ясний місяць підслухач лукавий, / Бачив він тебе часто зі мною / І слова твої слухав колись* [12, с. 185].

Показовим для втілення духовної ідеї поетеси є прямий зв’язок у зображенні фізичних (зорових) ознак та душевних настроїв. Споглядання *ясного місяця* в ліричного героя викликає особливе емоційне піднесення, адже в цьому є щось містичне та нерозгадане. Тому пейзажна замальовка набуває характерних ознак містерії: *У тую нічку, що давно минула, / що я тепер побачила у сні, / я довго слухала розмову чарівну / ясного місяця й лагідної зорі, / а серце стукотіло так раптово, / а думи ткали безконечну тканину, / мережану при сяві блакитнім* [12, с. 48].

Отже, широта і гнучкість словесних образів Лесі Українки, структурна поліфонічність та винахідливість лексичного наповнення зумовлені як традиційним поєднанням одиниць ЛСП «небо» з їхніми характеристиками, так і яскраво

індивідуальним підходом авторки до конструювання поетичного образу.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз мовного матеріалу дозволив зробити висновок, що представлені образи лексико-семантичного комплексу «небо» реалізовані на різних проблемних рівнях поезії Лесі Українки – філософському, психологічному, соціальному. Зважаючи на це, специфіка окреслених модифікацій мікрообразів *небо, сонце, хмара, блискавка, зоря, місяць* свідчить про їхню значущість для розуміння лірики

письменниці. Вони також є відтворенням складного філософського світовідчуття мисткині. Коло семантичних варіантів образів небесної сфери містить інтерпретації, зумовлені як традиційними міфопоетичними уявленнями, так і індивідуальними авторськими асоціаціями. Перспективними в цьому напрямку наукових досліджень можуть стати студії, присвячені аналізу мікрополів «вода» і «земля», що разом з аналізованим ЛСП «небо» формують макрополе «природа» в поетичній мовотворчості Лесі Українки.

Список літератури:

1. Бублейник Л. Антропоніми в ліриці Лесі Українки. *Науковий вісник ВДУ. Філологічні науки*. 1997. № 7. С. 51–53.
2. Бублейник Л. В. Мовотворчість Лесі Українки: організація лексико-асоціативного поля кольору як засіб поетичної стилістики. *Леся Українка і сучасність*. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. Т. 4. Кн. 2. С. 220–232.
3. Бублейник Л. Експлікація порівнянь у мові лірики Лесі Українки. *Науковий вісник ВДУ. Філологічні науки*. 1999. № 10. С. 51–52.
4. Бублейник Л. Світовий культурний простір у ліриці Лесі Українки: лінгвістичний аспект проблеми. *Науковий вісник ВДУ. Філологічні науки*. 1999. № 15. С. 97–100.
5. Бублейник Л. Особливості художнього мовлення. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. 282 с.
6. Василевич Г.Я. Словотворчі засоби образності поетичної мови Лесі Українки. *Вісник Запорізького національного університету*. № 1. 2012. С. 95–101.
7. Полякова Т. Лексико-семантичне поле Україна як засіб відтворення мовнопоетичної картини світу Яра Славутича. *Волинь філологічна: текст і контекст*. Луцьк, 2008. Т. 6. № 2 (1). С. 469–476.
8. Словник української мови: в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід та ін. Київ: Наук. думка, 1972. Т. 3. 1972. 744 с.
9. Тивонюк Н.В. Номінації простору в мові поезії Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність*. Луцьк: Волин. обл. друк., 2003. С. 401–410.
10. Тур В. Епітети-кольороназви в поезії Лесі Українки. *Науковий вісник ВДУ*. 1999. № 15. С. 11–13.
11. Тямушева В.М. Лексичні особливості поетичного мовлення Лесі Українки. *Матеріали XLV Науково-технічної конференції ВНТУ*, Вінниця, 23–24 березня 2016 р. 2016. URL: <http://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2016/paper/view/246> (дата звернення: 06.09.2019).
12. Українка Леся. Нехай мої струни лунають...: вибрані поезії Лесі Українки / упор. Н.Г. Стащенко. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. 224 с.
13. Українка Леся. Поезії. Поєми / упор. Р. Радишевський та О. Ставицький. Київ: Дніпро, 1989. 501 с.
14. Шулінова Л. Лексико-семантична група зі значенням червоного кольору в мовотворчості Лесі Українки. *Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 1995. Вип. 3. С. 162–170.
15. Януш Я. Роль Лесі Українки в інтелектуалізації української літературної мови. *Леся Українка і сучасність*. Т.4. Кн. 2. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. С. 210–220.

Shulska N. M., Pohorila S. H., Tymchuk I. M., Rymar N. Yu. THE LEXICAL-SEMANTIC FIELD “SKY” AS A MEANS OF CONSTRUCTING A POETIC PICTURE OF THE WORLD BY LESYA UKRAINKA

The article presents a complex analysis of the units of the lexical-semantic field “sky” in the poetry of Lesya Ukrainka. The characteristics and figurative potential of lexemes are noted and differentiated into zones according to semantic relations with the core dominant. The expediency of considering the analyzed lexical-semantic field as a semantic feature of the literary language of the poet and the important factor in the formation of the individual poetic picture of the world is substantiated. As the material served the poetic texts contained in Lesya Ukrainka’s compilations “Poetry. Poems” and “Let my strings be heard...”, from which the lexical material was selected by the method of continuous language examination and detailed fixation. During the study it was established that the dominant lexemes of the analyzed lexical-semantic field

are the nominees such as sky, star, sun, moon, clouds, lightning, beam forming their own poetic concepts of multiplicity and diversity of visual complications and building the main motive in the lyrics of the writer. It is noted that traditionally celestial objects in the poetic text serve as a “universal metaphorizer” and as one of the elements of the worldview they determine the ways of interpreting the world of Lesya Ukrainka. It is found that the most productive micro-image of the analyzed lexical-semantic field is the lexeme star which not only acts as a traditional element of the literary landscape, but also reproduces the author’s receptions, the inner state, the mood of the lyrical hero. The specific examples illustrate the divergence of the writer’s language practice, motivated by the difference in the semantic filling and the accompanying definitions of a word. The direct connection in the image of physical (visual) signs of celestial realities with the spiritual mood of the lyrical hero is traced. It is proved that the outlined semantic modifications of micro-images is a reproduction of a complex philosophical worldview of the poetess, conditioned by both traditional mythopoetic ideas and author’s individual associations.

Key words: lexical-semantic field, celestial objects, Lesya Ukrainka, poetic text, micro-image.

Щенка О. А.

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СЛОГАНА УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ РЕКЛАМИ

У статті з'ясовано особливості мовної організації слоганів політичної реклами передвиборчої кампанії 2019 року в Україні, зокрема проаналізовано репрезентацію різних мовних рівнів (фонетичного, лексичного, синтаксичного, морфологічного) у політичному слогані. З'ясовано, що для створення заявлених політичних слоганів використовувались такі мовні засоби, як римування й алітерація (фонетичний рівень), неспецифічні номени, універсальні квантифікатори, імперативи, абстрактні лексеми (лексичний рівень), пресупозиція, риторичні запитання, антитеза, еліпсис, повтори (синтаксичний рівень), переважно іменники (їх близько 60%) порівняно з дієсловами і прикметниками (по 14%) (морфологічний рівень). Визначено, що особливістю сучасного політичного слогана є застосування алюзії, мовної гри (графічна контамінація, екс-кламація, гра омонімів, словотворча гра) та сленгової лексики, що свідчить про формування нового політичного мовного смаку, відображає сучасну мовну картину світу українців та орієнтацію політикуму передусім на молодь. Зроблено висновок, що кожен слоган – це полімаркована одиниця, створена з використанням низки мовних засобів різних рівнів, що посилює функцію впливу на свідомість виборців, їхній вибір. У статті проаналізовано також типологічні ознаки слоганів, визначено їхні типи, а саме: слоган-характеристика (найрепрезентативніший тип), менш частотними є слоган-твердження та слоган-питання, невисоку частотність вживання демонструють слоган-роздум, слоган-заперечення, слоган-розв'язання проблеми, слоган для двох кандидатів, слоган, у якому використовується назва виборчого об'єднання або прізвище кандидата, слоган-розшифрування та слоган-кросворд. Простежено зв'язок мовного оформлення політичного слогана з ментальною картиною світу українців.

Ключові слова: слоган, політична реклама, мовний рівень, мовна гра, сленгова лексика, виборці.

Постановка проблеми. Складно переоцінити роль політичної реклами в сучасному світі, особливо напередодні президентських виборів. Передвиборча політична реклама спрямована передусім на управління поведінкою виборців для досягнення конкретних поставлених цілей. Саме передвиборча політична реклама – це перша сходинка у формуванні іміджу політика, яка створює необхідні передумови для сприйняття ідей, політичних поглядів, програми кандидата. Складовою політичної реклами є слоган, що є своєрідним стопером для виборців, закликком, основне завдання якого – поінформувати, спонукати й заохотити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом популярним є вивчення ефективності мовної організації політичної реклами. Наприклад, динаміку розвитку мови політичної реклами США досліджено в роботі А. Міньяр-Белоручева [10], виборчим технологіям присвячена розвідка Г. Почепцова [11], прийоми конструювання слоганів простежено в праці І. Морозової [9] і т. ін., слоган як сугестивний

елемент політичної та рекламної комунікації простудійовано Н. Кутузою [7; 8], алгоритми реалізації мовної сугестивності політичних рекламних слоганів проаналізовано в роботі А. Ковалевської [3]. А. Загнітко описує типологічні вияви й особливості політичного газетного дискурсу [2]. О. Билінська тлумачить слоган як мовленнєвий жанр політичного дискурсу й визначає три основні типи слоганів відповідно до класифікації мовленнєвих актів Дж. Сьорля [1]. Загалом політичний дискурс перебуває в центрі уваги таких учених, як Т. Ковалевська, Н. Кондратенко, А. Кривонос, О. Феофанов, І. Черепанова, Т. Чернишова, О. Шейгал та ін.

Постановка завдання. Водночас комплексні дослідження слогана як центральної складової української політичної передвиборчої реклами майже відсутні, що й зумовлює актуальність нашої роботи.

Мета статті – простежити репрезентацію різномірних мовних засобів у політичному рекламному слогані передвиборчої кампанії 2019 року в

Україні та виявити його типологічні ознаки. Заявлена мета передбачає розв'язання таких завдань: з'ясувати специфіку рекламних передвиборчих слоганів, вивити репрезентанти різних мовних рівнів, що сприяють реалізації комунікативної та маніпулятивної функції рекламного слогана, визначити його типи, простежити зв'язок мовного оформлення політичного слогана з ментальною картиною світу українців.

Фактичним матеріалом дослідження стали політичні рекламні слогани, представлені на білбордах, українських телеканалах, у соціальних мережах Facebook та Instagramу період передвиборчої кампанії 2019 року в Україні.

Виклад основного матеріалу. Слогани – яскраві репрезентанти лінгвоментальної політичної картини країни, які з допомогою лінгвістичних і екстралінгвістичних елементів створюють певний образ політика і його команди. Слогани повинні «стисло та афористично передавати основну ідею програми політика» [5, с. 55]. Найчастіше слоган – це окреме слово або словосполучення. Сугестивна функція мови змушує нас розуміти почуте або прочитане (нехай це буде й одне слово), і ми підсвідомо починаємо шукати значення слогана, якимось тлумачити його. І чим коротший слоган, тим більше варіантів значення, більше припустимих тлумачень. Саме на цьому ґрунтується більшість політичних слоганів. Наприклад, імперативний заклик: «Думай!» Петра Порошенка на тлі кольору його передвиборчої кампанії може тлумачитись, що Порошенко обирає той, хто думає або хто вміє думати, тобто розумні люди, інтелектуали і т.ін. Гасло Анатолія Гриценка «Чесні у владі – гідне життя людей», певно, означає, що низький рівень сучасного життя пересічних українців пояснюється нечесними можновладцями, тому на виборах необхідно підтримати чесних кандидатів.

Слогани діють на рівні підсвідомості. Дієвими при цьому можуть бути або ключове слово (лексичний рівень), або проста синтаксична конструкція (граматичний рівень), або звукові особливості (фонетичний рівень).

Спираючись на вже виокремлені в риториці, стилістиці, психолінгвістиці та нейролінгвістиці мовні маркери впливу, на кожному мовному рівні виявляємо найрепрезентативніші сугестогени політичних слоганів передвиборчої кампанії 2019 року:

Фонетичний рівень.

Сугестивна функція фонетичного рівня мови реалізована в досліджуваних нами слоганах здебільшого через застосування римування: «Земля

українцям або чужинцям?» (Олег Ляшко), «Постав галочку, закрій їм лавочку 31 березня» (Володимир Зеленський) та алітерації: *Армія боронить нашу землю. Мова боронить наше серце. Віра боронить нашу душу* (Петро Порошенко), «Мародерам – тюрми! Людям – добробут! Країні – порядок!» (Анатолій Гриценко).

Лексичний рівень.

Лексичний рівень мови в політичних слоганах репрезентований:

– неспецифічними номенами: «Слуга народу» (Володимир Зеленський), «Народний президент» (Олег Ляшко), «Чесних більше» (Анатолій Гриценко).

– універсальними квантифікаторами: «Єдиний кандидат від опозиції» (Юрій Бойко), *Кандидатів – багато. Президент – один* (Петро Порошенко), «Новий курс України. Зміни, на які всі чекають» (Юлія Тимошенко), «Новий курс України. Нові можливості для кожного» (Юлія Тимошенко);

– номіналізаціями: «Наступ 2019» (Андрій Садовий),

– імперативами: «Не втрачай ще 5 років» (Володимир Зеленський), «Думай!» (Петро Порошенко), «Прийшов час розумної сили. Приєднуйся!» (Олександр Соловйов), «Змінюй!» (Юлія Тимошенко);

– абстрактними лексемами: «2019 рік народної перемоги» (Олег Ляшко), «Компроміс – основа злагоди», «Повагу кожному» (Сергій Тарута), *зміни, можливості, закон, порядок, віра, стабільність* і т. ін.

Найчастотнішою лексемою з ключовим семантичним навантаженням у досліджуваних слоганах є лексема «Україна», мета якої консолідувати, об'єднати українців, сприяти їхній ідентифікації як народу єдиної держави, заявити про існування сильної незалежної України в умовах воєнного конфлікту й окупації Криму й Донбасу, пор: «Ми – Україна! Помісна церква – запорука незалежності», «Томос для України» (Петро Порошенко), «ВірЮ в Україну», «Новий економічний курс України», *Новий курс України. Закон і порядок*, «Майбутнє України в ЄС, безпека України в НАТО» (Юлія Тимошенко), «Зробимо Україну сильною знову!» (Вадим Рабінович), «Я поверну Крим Україні» (Олег Ляшко).

Синтаксичний рівень.

На цьому мовному рівні виявлено такі маркери впливу:

– пресупозиція, пор: «Чесні у владі – гідне життя людей» (Анатолій Гриценко) – «чинна

влада не є чесною, тому й життя людей не є гідним»;

– риторичні запитання, наприклад: «Я – іду! Ти зі мною?» (Володимир Зеленський), «Земля українцям чи чужинцям?» «Високі тарифи чи високі пенсії?» (Олег Ляшко);

– антитеза: «**Реальні справи, а не брехливі обіцянки!**», «**Кандидатів багато – президент один!**» (Петро Порошенко), «**Земля українцям або чужинцям?**» (Олег Ляшко);

– еліпсис: *Мародерам – тюрми! Людям – добробут! Країні – порядок!* (Анатолій Гриценко); *Майбутнє – людині праці* (Олександр Вілкул). Тут пропуски надають тексту динамічність, акцентуючи увагу на ключових словах;

– лексичний повтор: «**Ми – Україна! Армія боронить нашу землю. Мова боронить наше серце. Віра боронить нашу душу**» (Петро Порошенко).

Морфологічний рівень.

Аналіз частиномовних репрезентантів маркерів впливу в політичних слоганах дає такі результати: найчастотнішими є іменники (60%), другим місце за популярністю поділили дієслова й прикметники (по 14%), далі – займенники (8%), і 4% – це числівники, прислівники, частки. Висока частотність іменників і невисока дієслів свідчить про те, що кандидати обережно стравляються до виборців, прямо не тиснуть на них (вживання дієслів надає певний динамізм, активно закликає до дій, а це може насторожити досвідченого виборця, якого щоразу спонукають до дій, після яких настає розчарування), акцентують увагу на поняттях, явищах, визначаючи в такий спосіб свої пріоритети. Наприклад, у рекламних гаслах Петра Порошенка це іменники-поняття-пріоритети: *армія, мова, віра, Томос, церква*; Володимира Зеленського: *слуга, народ, команда*; Юлії Тимошенко: *зміни, закон, порядок*. О. Селіванова [13] прив'язує частиномовну репрезентативність в рекламних текстах (гасло відносимо до політичного рекламного тексту) до типу мовної стратегії і зазначає, що висока частотність вживання іменників реалізує інформативно-пропозиційні стратегії. Отже, сучасні українські кандидати не тиснуть агресивно на виборців, а інформують про цінності і поняття, які будуть пріоритетними в разі перемоги.

Майже на всіх мовних рівнях у політичних слоганах передвиборчої кампанії 2019 року активно використовується мовна гра. Найпоширенішим різновидом такої гри є графічна гра, яка реалізується через:

1) графічну контамінацію: «*ВірЮ в Україну!*» (Юлія Тимошенко). У лексемі *вірЮ*, графічно виділена остання літера, яка є першою літерою імені кандидатки. Таке виділення ніби відділяє лексему *вір* (імператив) від початкової літери імені Юлії; відтак маємо: *вірЮ*, тобто *вір* Юлії Тимошенко, а вона вірить в Україну. Отже, якщо ти віриш в Юлю, то віриш і в Україну, а разом з нею – у щасливе майбутнє України;

2) ексламацію – використання знаків оклику для поділу слів, речень на прагматично значущі одиниці: *Я – іду, ти зі мною? Зе! Команда* (Володимир Зеленський). *Зе* – це перший склад прізвища кандидата Зеленського, який став артиклем, що маркує усі назви й поняття, пов'язані з діяльністю Володимира Зеленського як кандидата в президенти (*Зе! Питання, Зе! Дипломатія* і т.ін.);

Передвиборча кампанія 2019 року демонструє слогани, точніше антислогани-оказіоналізми-росіянізми, утворені на основі словотворчої гри: пор.: на противагу слогану «*Думай*» (Петро Порошенко) з'являється антислоган «*Не вздумай!*» (Володимир Зеленський). Ще один слоган, спрямований конкретно проти опонента, ґрунтується на грі омонімів: *Гарантую! Прибрати порох з нашої оселі!* (Олександр Шевченко) → *порох – Порошенко* → *прибрати порох* (пил) – зробити оселю чистою, прибрати Порошенка (на думку кандидата Олександра Шевченка) – зробити країну щасливою, успішною і т.ін.

Деякі слогани мають алюзивний характер, пор.: *Ні обіцянок, ні пробачень!* (Володимир Зеленський) – слова з пісні Віктора Павлика звучать по-новому в гаслі кандидата в президенти: Зеленський не такий, як попередники, він інакший, він не даватиме порожніх обіцянок, він не пробачить жодному представнику старої влади, який завинив перед законом, перед народом. Такий слоган апелює до почуттів та емоцій виборців, популярність та впізнаваність пісні робить і слоган, і відповідно кандидата ближчим до електората.

Особливістю передвиборчої кампанії 2019 року в Україні стало використання одним із кандидатів слоганів сленгового типу, пор.: *Все буде ЗЕ шибісь! Зробимо їх разом! Постав галочку! Закрий їм лавочку!* (Володимир Зеленський). Мета створення таких слоганів – орієнтація на молодих виборців, намагання максимально наблизитись до лінгвоментальності молодого «просунутого» електорату, який останнім часом виявляє неабияку громадянську активність.

Мовна гра, сленгова лексика в слоганах виступає рекламним ай-стопером, який привертає увагу

виборця, зменшує емоційне напруження, ідентифікує кандидата, дозволяє виборцю розслабитися і водночас викликає стійку емоцію (часто позитивну) до того чи іншого кандидата.

Щодо типології, то К. Кисельов [6, с. 232–233], зважаючи на комунікативну техніку створення слогана, виокремлює 15 типів слоганів: слоган-твердження, слоган-характеристика, слоган-заклик, слоган-питання, слоган-побажання, слоган-протиставлення, слоган-роздум, слоган-заперечення, слоган-демонстрація, слоган-розв'язання проблеми, слоган-свідчення свідка, слоган для двох кандидатів (виборчих об'єднань), слоган, у якому використовується назва виборчого об'єднання або прізвище кандидата, слоган-розшифрування, слоган-кросворд.

У передвиборчій кампанії 2019 року в Україні ми виокремлюємо такі слоганотипи:

– слоган-твердження: *Ми – Україна! Армія боронить нашу землю. Мова боронить наше серце. Віра боронить нашу душу.* (Петро Порошенко), *2019 рік народної перемоги* (Олег Ляшко);

– слоган-характеристика: *Прийшов час розумної сили. Приєднуйся!* (Олександр Соловйов) – у слогані характеризується сила, яка має бути обрана, бо вона розумна. Позитивну характеристику кандидату Анатолію Гриценку та його однодумцям дає слоган *Чесних більше!* Самохарактеристикою є слоган Олега Ляшка *Народний президент! Це можливо!* Тобто, обираючи Ляшка, виборець обирає президента, який знає проблеми народу, дбає про народ, бо він не просто президент, а *народний* президент;

– слоган-заклик: *Зробимо Україну сильною знову!* (Вадим Рабінович) *Не втрачть ще 5 років. 31 березня.* (Володимир Зеленський);

– слоган-питання: *Високі тарифи чи висок пенсії?* (Олег Ляшко), *Земля українцям або чужинцям?* (Олег Ляшко);

– слоган-протиставлення: *Реальні справи, а не брехливі обіцянки!* (Петро Порошенко);

– слоган-роздум: *Я ніколи не ставив знак рівності між Путіним і Зеленським. Сам Путін заявив, що для нього будь-який президент України, окрім Порошенка, – це його мрія. Ми не дамо Путіну шансу!* (Петро Порошенко);

– слоган-заперечення: *Ні обіцянок, ні пробачень!* (Володимир Зеленський);

– слоган-розв'язання проблеми: *Постав галочку! Закрий їм лавочку!* (Володимир Зеленський);

– слоган для двох кандидатів (виборчих об'єднань): *Коли прийдете на дільниці, не думайте про Порошенка чи Зеленського. Думайте про Україну, як її зберегти! Не дайте перетворити її на Малоросію!* (Петро Порошенко);

– слоган, у якому використовується назва виборчого об'єднання або прізвище кандидата: *Я – іду, ти зі мною? Зе! Команда!* (Володимир Зеленський);

– слоган-розшифрування та слоган-кросворд мають абрєвіатури, початкові літери чи склад, що потребують розшифрування, наприклад: *Все буде ЗЕ! шибись* (Володимир Зеленський) – ЗЕ – перший склад прізвища кандидата: *ВірЮ в Україну* (Юлія Тимошенко) – Ю – перша літера імені кандидатки.

Висновки і пропозиції. Варто зауважити, що більшість слоганів виступають полімаркованими одиницями. Слогани, розміщені на білбордах, часто маркуються водночас і кольором, і видом шрифту, і його розміром, і мовними засобами вираження семантики (фонетичними, лексичними, синтаксичним), обігруються мовними засобами тощо.

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що для створення рекламних політичних гасел передвиборчої кампанії 2019 року в Україні активно використовувались засоби усіх мовних рівнів (фонетичного, лексичного, синтаксичного, морфологічного), причому з майже однаковою частотністю. Особливістю досліджуваних гасел є активне використання в процесі їхнього створення мовної гри й з'ява сленгової лексики, яка, відображаючи мовну картину світу молоді, поступово стає відображенням і мовної картину світу українців загалом, що свідчить про формування нового політичного мовного смаку.

Перспективним у нашому дослідженні нам видається подальше зіставне вивчення мовної організації політичних слоганів президентських передвиборчих кампаній упродовж усієї історії незалежної України.

Список літератури:

1. Билінська О.С. Політичний слоган в аспекті лінгвістичної генології: типологічні особливості *Записки з українського мовознавства*. 2016. Вип. 23. С. 189–195.
2. Загнітко А.П. Сучасний політичний газетний дискурс: типологічні вияви й особливості синтаксису. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. Т. 16. 2007. С. 5–20.
3. Ковалевська А.В. Структурна класифікація слоганів політичної реклами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. С. 124–126

4. Ковалевська Т.Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : монографія. Одеса, 2001. 179 с.
5. Кондратенко Н.В. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності : монографія. Одеса, 2007. 156 с.
6. Киселев К.В. Предвыборный слоган в проблемном поле семантической политики. *Научный ежегодник Института философии и права Уральского отделения Российской академии наук*. Вып. 2. 2001. С. 211–248.
7. Кутуза Н.В. Сугестивні елементи політичної та рекламної комунікації. *Реклама та PR у масово-інформаційному просторі* : монографія / Т.Ю. Ковалевська, Н.В. Кондратенко, Н.В. Кутуза та ін. Одеса, 2009. С. 259–265.
8. Кутуза Н.В. Слоган як центральний сугестоген політичної кампанії. *Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского: Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2011. Т. 24 (63). № 2. Ч. 2. С. 300–305.
9. Морозова И.Г. Слагая слоганы. Москва, 1996. 168 с.
10. Миньяр-Белоручева А.П. Язык предвыборной политической рекламы США: динамика развития. *Вестник ЮУрГУ. Серия «Лингвистика»*. 2015. Т. 12. № 4. С. 26–33. DOI:10.14529/ling150406/
11. Почепцов Г.Г. Как становятся президентами: избирательные технологии XX века. К, 1999. 380 с.
12. Почепцов Г.Г. Имидж : от фараонов до президентов. Київ, 1997. 328 с.
13. Селіванова О.О. Мовні засоби репрезентації стратегічних програм в українському рекламному дискурсі *Українська журналістика: умови формування та перспективи розвитку*: збірник наукових праць. 2007. С. 235–239.
14. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. Москва, 2004. 326 с.

Shchepka O. A. PECULIARITIES OF THE LANGUAGE ORGANIZATION OF SLOGAN IN UKRAINIAN POLITICAL ADVERTISING

The article clarifies the peculiarities of the language organization of the slogans in political advertising of the 2019 election campaign in Ukraine, in particular, the representation of different language levels (phonetic, lexical, syntactic, morphological) in the political slogan is analyzed. It was found that for the creation of the declared political slogans the following language means, such as rhyme and alliteration (phonetic level), nonspecific names, universal quantifiers, imperatives, abstract lexemes (lexical level), presupposition, rhetorical questions, antithesis, ellipsis, repetitions (syntactic level), mostly nouns (about 60%) in comparison to verbs and adjectives (14%) (morphological level). It is determined that the feature of the modern political slogan is the use of allusion, language playing (graphic contamination, exclamation, game of homonyms, word-formation game) and slang vocabulary, which shows the formation of a new political linguistic taste, reflects the modern language picture of the world of Ukrainians and the orientation of politics, primarily on youth. It is concluded that each slogan is a polymorphic unit, created using a number of linguistic means of different levels, which increases the function of influence on the consciousness of electorate, their choice. The typological features of slogans are also analyzed. Such their types are defined as: a slogan-characteristic (the most representative type), less-frequent are slogan-statements and slogan-questions, low frequency of use demonstrate slogan-thought, slogan-protest, slogan-solution of the problem, a slogan for two candidates, a slogan that uses the name of the electoral association or the candidate's name, slogan-decoding, and a slogan-crossword. The connection of the linguistic design of the political slogan with the mental picture of the Ukrainian world is traced.

Key words: slogan, political advertising, language level, language game, slang vocabulary, electorate.

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

УДК 811.163.2'282.4:39

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.3-1/15>

Малаш О. В.

Інститут мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України

ЕТНОСИМВОЛІКА ЖИВОЇ ПРИРОДИ В НАРОДНИХ ПІСНЯХ БОЛГАР УКРАЇНИ

У статті висвітлено семантику ключових болгарських етнокультурних символів на матеріалі фольклорних текстів, записаних різними дослідниками на територіях компактного проживання болгар в Одеській, Запорізькій, Миколаївській областях та в Криму з другої половини ХХ до початку ХХІ століття. Звернено увагу на важливість символу для збереження й відтворення мовно-культурного спадку, для підтримання зв'язку між минулим і сучасністю.

Автор, використовуючи методику лінгвокультурологічного та контекстуального аналізу лексики, розглядає слова-символи, що входять до семантичного поля «жива природа» – назви культурних і дикорослих рослин, свійських та диких тварин – і ввібрали в себе етноспецифічні уявлення про світ та про людину в ньому.

Результати дослідження мовного матеріалу свідчать про те, що болгарська лінгвокультура багата на природну символіку, а найбільшу увагу в народнопісенній ліриці приділено знакам-рослинам. Об'єкти місцевої флори використовуються як атрибути різноманітних ритуальних дійств, їм приписано чудодійні властивості, з ними порівнюють вродливих дівчат та юнаків. Деякі з них слугують символами безсмертя, продовжують життя загиблого, даючи йому змогу перетворитися після смерті на квітку, дерево або куц. Символізмом відзначаються й найменування тварин, оспіваних як помічників героя в бою та коханні, як супротивників, боротьба з якими демонструє міць тіла та велич духу персонажа, а також як продовження ества героїв поза ними.

Аналіз ролі лінгвокультурних знаків усередині самого пісенного тексту час від часу вимагає позатекстових коментарів, які допомагають глибше розкрити сутність символів, узятих безпосередньо з цитованих пісень. Дослідження лексичних одиниць – найменувань живої природи, насичених етносимволізмом, підводять до висновку про неперервність зв'язку болгарської діаспори з метрополією через словесні знаки національної ідентичності.

Ключові слова: лінгвокультурологія, болгарська мова, болгарари в Україні, символ, лексика природи, мова фольклору.

Постановка проблеми. Одне з важливих питань сучасної цивілізованої державної політики – право на етнічне самовизначення. Стаття 11 Конституції України та ухвалений 25 червня 1992 р. Закон України «Про національні меншини» гарантують громадянам, які належать до неукраїнських етнічних спільнот, підтримку й розвиток мовної і культурної самобутності. Європейська хартія регіональних мов наголошує на необхідності популяризування мов меншин із метою їх збереження. З огляду на це мовознавчі дослідження мають беззаперечну цінність, адже мова – не лише інструмент спілкування всередині етносоціуму, а й унікальна багаторівнева система

знаків, що потребує комплексного підходу. Мовний матеріал більшою чи меншою мірою втілює на лексичному рівні особливості національного світосприйняття й світоперетворення, акумулює історико-культурну пам'ять етносу.

Згідно з даними Всеукраїнського перепису населення на території України зафіксовано близько 130 національностей і народностей. Запропоновану статтю присвячено болгарській етномовній спільноті. Болгарська громада належить до найчисленніших (приблизно 204 тис. осіб) на українських землях: болгарари проживають в Одеській області (Арцизький, Болградський, Іванівський, Ізмаїльський, Тарутинський,

Татарбунарський райони), в Запорізькій області (Бердянський, Приазовський, Приморський райони), на Миколаївщині (с. Тернівка Березнегуватського району), в Автономній Республіці Крим (Бахчисарайський, Білогірський, Сімферопольський райони), на Закарпатті (м. Мукачево), у Кропивницькій області (Вільшанський район) та в Києві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Болгарська діаспора віддавна є об'єктом різногалузевих студій, серед яких особливе місце посідають філологічні дослідження. Так, водночас із працями М. С. Державіна, О. Ф. Музиченка, В. Добрева, І. О. Андрющенко, В. Міткова, А. І. Кіссе та інших, що висвітлюють історію болгар-переселенців, вийшли друком і наукові доробки, присвячені мовному питанню – монографії І. А. Стоянова, Е. П. Стоянової, В. О. Колесник, статті С. І. Георгієвої, С. Д. Топалової, М. Парзулової, Н. М. Гончар та інших українських і болгарських учених. Дослідження болгарської мови, носії якої проживають поза межами Болгарії, в ХХ–ХХІ ст. поступово переорієнтовуються з опису окремо взятих говірок та аналізу іншомовних впливів на розгляд мови як вербалізованої системи уявлень і цінностей та як етнокультурного феномену.

До питань, що входять до кола зацікавлень сучасної української болгаристики, належать історико-антропологічні, народознавчі й фольклористичні, культурологічні, мистецтвознавчі, педагогічно-методичні тощо. Мовознавство так чи інакше використовує надбаня інших галузей гуманітаристики, завдяки чому формуються суміжні наукові дисципліни. На перетині лінгвістики, культурології, фольклористики й етнології постає лінгвокультурологія, точніше лінгвоетнокультурологія, центральними поняттями якої є мовний знак етнокультури чи лінгвокультурний символ.

Тлумачення поняття «символ» надзвичайно широке. Його розглядають і як смисловий знак, що виражає ідею, емоції, поняття для чітко окресленої спільноти [9, с. 1], і як естетично канонізовану концептуальну структуру певної понятійної сфери, що існує в готовому вигляді в колективній свідомості [11, с. 536], і як виразник особливостей національного характеру [6, с. 64] або ж як знак, осмислений спільнотою на ґрунті колективного досвіду [7, с. 49; 8, с. 66]. Отже, цілком природно, що питання символіки в мовознавстві лишається незмінно актуальним навіть при всьому розмаїтті наукових праць довкола цієї проблеми, що вийшли друком за останнє десятиліття.

Постановка завдання. Природа, в оточенні якої людина неминуче перебуває протягом усього

життя й частиною якої вона є, слугує для кожного етносу джерелом етнокультурно значущих понять. Цю етносемантичну наповненість мовних одиниць уповні віддзеркалює народна й авторська пейзажна лірика. Назви, пов'язані з довкіллям, використовуються як вмістилище мовно-культурних кодів у загадках, притчах, казках та різноманітних ритуальних діях.

Саме тому в нашому дослідженні в центр уваги поставлено фольклорні тексти як особливий вид мовної діяльності, в якому завжди зосереджена велика кількість етносимволів – назв об'єктів природи. Джерельною базою стали збірки болгарських народних пісень, записаних в ХХ–ХХІ ст. Н. Кауфманом, Л. Ноздриною, С. Цветком, О. Червенко в регіонах постійного і компактного проживання болгар в Україні.

Метою дослідження є розкриття лінгвоетнокультурного потенціалу найменувань, пов'язаних із живою природою, на прикладах із фольклорної болгарської поезії.

Аналіз лексичного матеріалу, відібраного з пісень болгар-переселенців, показав, що найчастіше народний поет звертався до рослинних символів. В. Кононенко підкреслював, що поети-зацікавлені рослинного світу є народнопоетичною домінантою, й використовував поняття «етнографічні рослини», найменування яких можуть ставати словами-символами [7, с. 179–180].

Дерева в уявленні давніх слов'ян – як дикорослі, так і садові – слугують утіленням світового порядку [12, с. 39]. Болгарським весільним пісням притаманне і згадування універсального, архетипового дерева роду – *дърво стологато* – дерево розлоге, мов стілець.

До знаків болгарської етнокультури належать і такі дикорослі рослини, як *босілек*, *бусілек* – васильки справжні, *Ocimum basilicum* L. Васильки (волошки) вважаються символом кохання та щасливого шлюбу. Ця рослина входить до ритуального букетика – *кітка*, який дівчина вручає коханому, висловлюючи бажання стати дружиною. «*Бусилек са кръви, я Рада го грее, на китка го вее*» («Васильки наливаються кров'ю, Рада їх гріє, в букетик їх звиває») [10, с. 31].

У народнопісенній ліриці часто згадується назва *ёнъовче*, *йёнъовчи*, *ёнъовчи* від *Еньо* – зменшувальне від *Иван*. У фітонімі *ёнъовче* заховано широко відоме свято *Еньовден* (Іванів день, Івана Купала). Вважається, що зібрані в ніч проти Іванова дня рослини мають надприродну цілющу силу. З таким народним найменуванням у болгарських ботанічних словниках і довідни-

ках фігурують рослини *Galium L.* – підмаренник, *Melilotus L.* – буркун, *Achillea L.* – звіробій. На нашу думку, в народних піснях ідеться саме про підмаренник. Його, наприклад, використовували для ворожіння у такий спосіб: зривали квітку та ставили в землю без води. Вважалося, якщо квітка зів'яне, то на того, хто її зрвав, чекає смерть, якщо ж не зів'яне, – здоров'я й довголіття [14, с. 455].

У системі болгарських знаків етнокультури істотну роль відіграють найменування культурних рослин. Зокрема, назви декоративних культур стають символами жіночого начала, любові, одруження. Так, *трєндафил*, *трєндавил*, *трєндафил*, *трєндафял* та інші діалектні варіанти назви *Rosa canina L.* в аналізованому масиві текстів посідають перше місце як за частотою згадувань, так і за варіативністю етнокультурної семантики.

З трояндою порівнюють кохану дівчину: «Тудорки ле, либи, ле, бял, чьрвен триндафял» («Тодорко, любко, біла, червона трояндо») [10, с. 28]. Одна з пісень трактує *трєндафил* як оберіг від ворожих нападів – молода мати роздає квітки татарам, аби не зачіпали її оселі [13, с. 139]. У весільних піснях троянда вабить до дівочого обійстя нареченого та сватів, фактично є символом дівочтва: «Заградил ми тетю градинчица, тетю гради, мама я разсажда, разсади я бел червен трєндафял, <...> на камька сиди добьр юнак» («Обгородив мій тато садочок, тато загородив, мама посадила, насадила білих і червоних троянд. На камені сидить добрий молодець») [10, с. 35]. Під трояндою засинає дівчина, щоб прокинутися з приходом сватів, дику (польову) троянду юнка дарує парубкові, який їй подобається. Троянду бачимо на різноманітних болгарських емблемах, вона є складником дівочої оздоби, адже в болгарській метрополії ця запашна олієносна рослина – джерело заробітку й тому вона здобула всенародну шану. Географічно-кліматичні умови проживання болгар-переселенців – південноукраїнські степи – не дозволяють масово культивувати троянду для парфумів, тож для українських болгар вона – це квітка-мрія, частина присадибного декору, нерозривно пов'язана з ностальгією за історичною батьківщиною.

Важливим етнокультурним символом для болгар став виноград – *грозди* (літ. *грозде*). Виноградство – один із найуспішніших напрямів сільськогосподарства в болгарській метрополії. Болгари-переселенці, освоївши українські землі ще у XVIII–XIX ст., зуміли розвинути цю галузь і у причорноморських та приазовських степах. Дві найголовніші харчові культури – виноград, при-

значений для виготовлення напоїв, та пшениця, з якої випікали хліб, оспівані в обжинкових піснях: «Жьлтото жито в йьмбари, черното грозде в кошници, червено вино в бьчвити» («Жовта пшениця в засіках, чорний виноград у кошиках, червоне вино в барилах») [3, с. 119].

Піднесення винограду до культового рівня виявилось у переселенській етномовній спільноті цілком закономірним. Так, 2 (14) лютого на Одещині відзначається день патрона виноградарства й виноробства – святого Трифона, більш відомий в народі як *Трифон Зарезан*. У народних піснях *грозде* слугує символом вроди та здоров'я. Так, в одній з пісень парубок запитує свою любку: «Либе Марино, <...> защо си толкоз хубава, <...>, бяла, чьрвена <...>?» («Кохана Марино, від чого ти така гарна, біла, червона?»). Дівчина пояснює: «Куга съм біла мънинка, мънинка на шєс месеца <...>, майка ми бєше маица, <...> с черно ма й грозде ранила, с ройно ма вино поила, <...> от гроздето съм черноока, от виното съм червена». («Коли я була маленькою-маленькою, шести-місячною, моєю матір'ю була мачуха, чорним виноградом мене годувала, вином мене щедро напувала, від винограду я чорноока, від вина я червона») [3, с. 114]. *Луза винена* – виноградна лоза – символізує щасливе одруження: «Вила са й луза винена <...>. Не било й луза виняна, най било мома Билуша <...>. Куга за мене додети, млого сватови илате» («Вилася лоза виноградна. То не була лоза виноградна, то була дівчина Білуша. Коли по мене прийдете, хай буде багато сватів») [10, с. 36].

Із виноградом як живим оберегом власного роду герої фольклорних поезій розмовляють, скаржачись на сирітство й самотність: «Ой лозе, лозе, чи черну грозди, кату та сады, сады, поливам. Кой ж да те бере, бялото грозде? <...> Кату съм аз сама, сама саминка» («Ой лозо, лозо, та й чорний винограде, я тебе саджаю, саджаю, поливаю. <...> Хто тебе зриватиме, білий винограде? <...> Коли я сама, сама-самісінька») [15, с. 78].

Гілки винограду вважалися цілющими. На Юріїв день (Гергьовден) водою, в яку поклали на ніч лозу, вранці вмивали дітей [14, с. 445]. Виноград садять на могилі героя за його останньою волею: «Дету й умра, <...> там ма закупайти, <...>. До крака ми, до крака ми лозец насадяти» («Де я помру, там мене закопайте. У ногах моїх, у ногах моїх винограду насадіть») [10, с. 16]. Часом замість винограду помираючий просить посадити *ружа* – ймовірно, троянду або ж мальву: «На крака ми ружа насадяти» [10, с. 51]. Виноградна

лоза виростає там, де загинула, не встигнувши одружитися, закохана пара, яка єднається вже після смерті: «До две лозики станали – булката бяла лозика, младоженеко черна лозика <...> горе на слънце излезли, там са лозини срещнали» («Поруч дві лози постали – з молоді біла лоза, з молодого чорна лоза, вгору до сонця поплелися, там лози зустрілися») [4, с. 311].

Поєднання винограду і троянд у цілісний символ безсмертя й вічного кохання спостерігаємо в піснях, де ці рослини з'являються на місці загибелі чи захоплення в полон хлопця та дівчини: «Дето булката вързахме – червен тръндафил израснал; дето юнако вързахме – жълта лоза йзникнало» («Де молоду пов'язали – червоні троянди вирости, де юнака пов'язали – жовта лоза з'явилася») [10, с. 44].

Важливим символом є також *ябълка*, *абълка* – яблуко. З яблуком порівнюють білолицю, рум'яну та здорову дівчину: «Русанка й руса ябълка» («Русанка – біле яблуко») [10, с. 54]. Золоте яблуко в одній з пісень вимагав цар від юнака за руку та серце своєї доньки: «Аку му абълка заниса: пулвина царство ми дава и негувта щерка Иленка <...> за меня първу булъче» («Якщо я йому яблуко занесу, він половину царства мені дасть і свою доньку Іленку мені нареченою») [1, с. 93]. Етносимволізмом відзначається і *абълка* як дерево. Зокрема, вважається, що в золотій яблуні є джерело, звідки витікає Дунай: «Дунав тече мари, ут златна абълка, абълката мари с пушки уградена» («Дунай витікає та й із золотої яблуні, а яблуня гарматами огороджена») [1, с. 106]. Золота яблуня росте на вході до райського саду [1, с. 108].

Болгарська метрополія, як відомо, багата на ліси. Тому природно, що у фольклорному епосі згадується ліс та фігурують дикі тварини. Символом сили, зокрема хтонічної, в болгарській народній поезії є *мечка* – ведмедиця, величезна й ненажерлива. З нею змагаються герої, відвойовуючи собі життєвий простір. Так, в одній із пісень *мечка штравлица* (літ. *мечка стръвница* – ведмедиця-хижачка) не пускає жодної живої істоти на кам'яний міст, пожираючи всіх, хто намілюється наблизитися. Готовністю вступити з нею в бій перевіряються почуття закоханого парубка до своєї нареченої: «Кога със булка върная, мечката на моста стояши и на Иванчо думаши: «Иванчо, младо деверчо, айда са двамка пуборим». Та са двамката зборили» («Коли вони повернулися з нареченою, ведмедиця стояла на мосту й казала до Іванчо: «Іванчо, молодий дівере, гайда з тобою поборемося». І стали вони між собою боротися») [10, с. 64].

Птах, названий *сіво сокле* – сірий сокіл, є віщучом близького майбутнього, носієм послань із невідомих земель. В одній з пісень візантійський цар Костадин намагається застрелити сокола, який кричить над палацом, проте царські стрільці дарують птахові життя, й тоді з-під крила випадає цидулка, де написано, що царювання Костадина добігло кінця [3, с. 465–466]. Можливо, в образі сокола невідомі поети втілили болгарський народ, який, нарешті, позбувається візантійського панування, адже сокіл згідно з фольклорними уявленнями, збереженими в болгар метрополії, уособлює нескорений дух болгарина, він – *юнашко пиле* – птах героїв, який пильно спостерігає за волелюбними звиязцями, названими *юнаци*, він – *хайдушки побратим* – гайдуцький побратим, символ хоробрості та свободи. Інколи сокіл замінює дитині-сироті батьків і оберігає її, співає їй пісень та виховує дитину сміливою й витривалою [4, с. 301].

До зоосимволів у болгарській народнопісенній ліриці належать і назви свійських тварин, наприклад, *ягне* – ягня, баран. Баран у болгарській етнокультурі – ритуальна тварина, із м'яса якої готували *курбан* – жертвну страву на свято *Гергьовден* (Юріїв день, 6 травня). У самих піснях пояснюється, що цей звичай різати на Юріїв день ягня бере початок від того дня, коли Яврам (біблійний Авраам) пообіцяв Господові подарувати (вбити та спалити на жертвному вогнищі) єдиного сина Іванчо. Але Господь оживив хлопчика, повернув його батькам, і відтоді «дите са курбань ни коли, коли са млада ягънче» («дітей у жертву не ріжуть, а ріжуть молоде ягнятко») [1, с. 96–97]. Дослідники болгарських звичаїв, збережених на Одещині, детально описують культ ягняти в бессарабських болгар: на *Гергьовден* баранцеві ставили на ріг свічку, над ним читали молитву; кров убитого ягняти зливалася в річку, щоб разом з нею за водою спливали всі гріхи; дітям малювали на чолах хрестики, аби були здоровими [14, с. 445].

Болгарська народнопісенна лірика активно фіксує назви *кон* – кінь, *кѳнче*, *кінчи* – коник, *бърза кѳня* – прудкий кінь, *кончету* – *пиле фъркату* – коник – пташка летюча тощо. Дослідники слов'янських етнолінгвокультур стверджують, що кінь уособлює нескореність духу, волелюбність, швидкоплинність життя [7, с. 234–235]. Він є й символом сонця, потойбічного світу [2, с. 305]. Ймовірно, культ коня в болгар увібрав у себе елементи вірувань та уявлень різних етносів, що проживали на Балканах до приходу слов'ян і

створення Першого болгарського царства 681 р. Так, вершник Херос був священною фігурою для фракійців, що мешкали на території півострова до приходу слов'ян. Про це, зокрема, свідчать численні археологічні знахідки, які містять зображення героя-воїна на коні. Цю тварину, вочевидь, ушановували й прибулі на Балканський півострів услід за слов'янами тюрки-кочівники, очільником яких був хан Аспарух (згадаймо, що роль прапора в болгар-тюрків виконував кінський хвіст). Донині в болгарських селах Одещини на свято *Тодоровден* (перша неділя від початку Великого посту) влаштовуються кінні змагання, випікаються *кончите* (коники), яких роздають родичам та сусідам, аби почастувалися за здоров'я коней [5, с. 92].

Постать коня в болгарських народних піснях невіддільна від постаті вершника – його хазяїна. Вважалося, що він слугує для свого господаря провідником навіть до потойбічного світу (ось чому довго коня ховали разом із його власником, аби міг перенести хазяїна на той світ) [12, с. 134]. Герої можуть спілкуватися з конем як із людиною, до того ж рівною собі, звертатися до нього «*конче джана*» («конику, душе моя») [13, с. 25]. Кінь, наділений низкою людських (точніше, надлюдських) рис, не лише був відданим помічником

своєму господареві, а часом навіть замість нього виконував ризиковані завдання. Так, у згаданій вище пісні про царівну та золоті яблука головний герой приїздить до місця призначення на чарівній кобилі, й та відважно б'ється проти чудовиська і перемагає: «*Кубилка си крачи пудигна и си ламята убила. Никольчу абалка с клончи уткъсна*» («Кобилка підняла ногу і чудовисько вбила. Ніколчо зірвав яблуко з гілочкою») [1, с. 95]. Отже, в народнописенних текстах продовжується традиція сакралізації коня як істоти з феноменальними й божественними здібностями.

Висновки та пропозиції. Дослідивши лексичні одиниці в народнописенних текстах болгар України, ми дійшли висновку про те, що в найбільш звичних для пересічного мовця словах-образах ховається глибокий та багатовимірний світ символів. Серед найменувань, пов'язаних із живою природою, найповніше розкрили свій лінгвоетнокультурний потенціал ті, які на історичній батьківщині пов'язані з певними виробничими або ритуальними процесами. Проте символізація відбувалася й під впливом освоєних міфів, зокрема біблійних. Оскільки дослідження не вичерпує переліку знаків болгарської лінгвоетнокультури, то сподіваємося у наступних розвідках розширити це питання.

Список літератури:

1. Добрев В. Д. Чушмелій. Наукова серія «Болгари Північного Приазов'я: історія, мова та культура». Мелітополь – Велико-Тирново : Інтер–М. 310 с.
2. Жайворонок В. В. Антологія знаків української етнокультури : словник-довідник. Київ : Наукова думка, 2018. 760 с.
3. Кауфман Н. Народни песни на българите от Украинска и Молдавска ССР: в 2 т. Т. 1. София : БАН, 1982. 720 с.
4. Кауфман Н. Народни песни на българите от Украинска и Молдавска ССР: в 2 т. Т. 2. София : БАН, 1982. 943 с.
5. Киссе А. И. Возрождение болгар Украины. Одесса : Optimum, 2006. 288 с.: ил.
6. Кононенко В. І. Мова і народна культура. Мовознавство. 2001. № 3. С. 62–70.
7. Кононенко В. І. Символи української мови. Київ ; Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського нац. ун-ту ім. В. Стефаніка, 2013. 440 с.
8. Кох Р. Книга символів. Москва : Ассоциация духовного единения «Золотой век», 1995. 399 с.
9. Ноздрин Л. Ф. Песенный фольклор болгар Приазовья. Мелітополь : Издательский дом мелітопольской городской типографии, 2014. 187 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
11. Українські символи / М. Дмитренко, Л. Іваннікова, Г. Лозко, Я. Музиченко, О. Шалак. Київ : Редакція часопису «Народознавство», 1994. 140 с.
12. Цветко С. И. Български народни песни от Украина и Крим. София : Академично издателство «Проф. Марин Дринов», 2005. 179 с.
13. Шабашов А. В., Червенков Н. Н., Субботин Л. В. Чийшия : очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии. Одесса : Астропринт, 2003. 792 с.; 8 л. цв. ил.
14. Червенко О. Б. Болгарський фольклор Північного Приазов'я. Бердянськ, 2012. 125 [12] с.: іл.

**Malash O. V. ETHNIC SYMBOLISM OF THE ANIMATED NATURE
IN FOLK SONGS OF THE BULGARIANS FROM UKRAINE**

This article deals with the semantics of the key Bulgarian ethnocultural symbols on the ground of folklore texts recorded by different scholars in the lands of closed-together Bulgarian settlements in Odesa, Zaporizhya, Mykolaiv region and in the Crimea from the last half of 20th to the beginning of the 21th century. An attention is focused on the importance of the symbol for the language and cultural heritage preservation and replication, for supporting the communication between the past and the present days. The author, using the technique of the linguoculturological and contextual analysis, is investigating the verbal symbols from the semantic field animated nature – wild and domestic plants and animals names, – those containing ethnospecial conceptualization of the world and the human in it.

The results of the study show that the Bulgarian linguoculture is rich in symbols about the nature and the most attention is paid to the plant verbal signs. The objects of the local flora are used as items for diverse rituals, and hypothetic magic properties are laid to them. They are compared to the maiden or fellow beauty. Some of them are the symbols of immortality; they prolong the life of somebody died and help him to evolve into a flower, a tree or a bush. The animal names are also symbolized, they are the hero's helpmates in a battle or in love. Indeed, the animals may be their antagonists, and the fight against them can demonstrate the body power and strength of the hero's mind. In addition, the animals prolong the characters' existence beyond them.

Sometimes the analysis of the role of linguocultural signs inside the song text requires extra-textual comments helpful in highlighting the essentiality of the symbols in cited songs. The studies of nature names conclude the steadiness of the communication between the Bulgarian expatriate community and the mother country through the verbal signs of the national identity.

Key words: *linguoculturology, Bulgarian language, Bulgarians in Ukraine, symbol, vocabulary about the nature, language of the folklore.*

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111'3742

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.3-1/16>*Амічба Д. П.*

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Нісаноглу Н. Г.

Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК ІМПЛІЦИТНО ВИРАЖЕНІ ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ *CONSENSUS* В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

*Стаття присвячена аналізу й вивченню фразеологізмів як імпліцитно виражених засобів актуалізації концепту *CONSENSUS* в англomовному публіцистичному дискурсі. Категорія імпліцитності є об'єктом численних лінгвістичних наукових праць, що свідчить про складність цього явища. У широкому розумінні імпліцитність тлумачиться як неявність, схованість, відсутність прямого словесного вираження, що вимагає від адресата певних зусиль для адекватного розуміння. У цьому зв'язку варто підкреслити роль когнітивних механізмів, які задіяні в процесах розпізнавання й декодування імпліцитної інформації. Робота є першою спробою дослідити в публіцистичних текстах вербалізацію периферійних фразеологічних одиниць, які формують номінативне поле концепту *CONSENSUS*, а її актуальність зумовлена недостатнім рівнем вивчення цієї проблеми в спеціальній літературі. Ілюстративний матеріал статті дав змогу виявити особливості імпліцитної актуалізації концепту *CONSENSUS* на матеріалі фразеології. Визначено, що досягнення консенсусу реалізується в публіцистичному дискурсі завдяки широкому спектру периферійних фразеологізмів, які структурують номінативне поле концепту *CONSENSUS*. Методологічною основою є лексикографічні джерела, корпус фразеологічних одиниць яких упорядковано за тематичним принципом. Наукова новизна статті полягає в тому, що, по-перше, в рамках дослідження імпліцитної об'єктивації концепту *CONSENSUS* фразеологічні одиниці ідентифіковано як імпліцитно виражені засоби; по-друге, з огляду на ядро й периферію концепту *CONSENSUS*, фразеологізми в роботі, які позначають близькі, але не тотожні ділянки поняттєвої сфери, систематизовано й згруповано за вищезазначеним принципом. У процесі дослідження виділено такі тематичні групи фразеологізмів: «agreement», «cooperation», «similarity», «compromise». Смислова структура кожної із запропонованих опорних назв є мікросистемою, що в сукупності забезпечує вербалізацію концепту *CONSENSUS*, визначаючи багатогранність феномена «консенсус».*

Ключові слова: *концепт *CONSENSUS*, імпліцитна актуалізація, фразеологізми.*

Постановка проблеми. Загальноновизнаним є той факт, що мова – це «об'єктивна форма акумуляції, зберігання й передачі людського досвіду» [8, с. 62] (тут і далі переклад наш – А. Д., Н. Н.). Метафорично структуроване амбівалентне Слово в мові відрізняється вищим ступенем абстракції та володіє глибинними характеристиками. У слові сфокусовано національно-культурне уявлення про світ речей, що містить безліч культурних настанов, що дають змогу категоризувати й вербалізувати смисли. Ці смисли виражені фра-

зеологічною системою, яку можна трактувати як «смісловий «загальнолюдський» конструкт культури» [1, с. 31]. Культурні настанови – ментальні прескрипції або приписи, не тільки розкривають соціальні й «духовні практики людини», а й «стають надбанням культурної спільноти» [10, с. 8]. Фразеологізми увібрали в себе засоби, що структурують концепт, оскільки «в образній основі фразеологізмів відображаються характерологічні риси світобачення, які рефлексивно співвідносяться носіями мови із цією «мовою» [10, с. 9].

Відомо, що інформація може передаватися двома способами: експліцитно та імпліцитно, тобто смисли у висловлюванні можуть як експлікуватися, так і передаватися невербально, вимагаючи здійснення адресатом операцій декодування для адекватного розуміння. До цього часу вербалізація в публіцистичному дискурсі периферійних фразеологічних одиниць, які формують номінативне поле концепту CONSENSUS, є недостатньо вивченою в спеціальній літературі, чим і зумовлена актуальність порушеної проблеми і статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорії імпліцитності як об'єкта лінгвістичного дослідження присвячено безліч робіт учених [2; 3; 4; 5]. Імпліцитність варто розуміти як багаторівневу логічну операцію. Цікавим видається визначення імпліцитності, сформульоване О. В. Єрмаковою. Імпліцитність, відповідно до цієї дефініції, містить у собі зв'язну інформацію та як мовленнєве повідомлення здатна «оживлювати й робити відчутними для свідомості такі зв'язки одиниці/одиниць повідомлення, які в інших ситуаціях знаходяться в латентному стані...» [5, с. 59]. Отримання імпліцитної інформації передбачає «зусилля слухача, що не зводяться до зіставлення мовних одиниць із їх значеннями» [3, с. 10], а імпліцитні смисли тлумачаться як «емоційно-ментальні утворення на основі імпліцитних знань» [4, с. 18]. Багатоаспектність вищенаведених міркувань у руслі розгляду імпліцитності, з одного боку, свідчить про складність цього явища, з іншого – забезпечує більш глибоке дослідження когнітивних можливостей індивіда. У цьому зв'язку доречно вказати на імпліцитний спосіб вираження, який передбачає залучення периферійних ресурсів номінативного поля, зокрема, фразеологічних сполучень.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати й вивчити фразеологічні одиниці, які є компонентами периферійної зони номінативного поля концепту CONSENSUS. Поставлена мета передбачає розв'язання завдання – систематизувати й згрупувати фразеологізми згідно з тематичним принципом.

Виклад основного матеріалу. Методологічною основою статті є такі лексикографічні джерела, як «NTC's thematic dictionary of American idioms» [13] і Практичний англо-український словник фразеологічних синонімів [7], у яких фразеологізми об'єднані за групами. У статті ми також диференціюємо фразеологічні одиниці за тематичним принципом. Виходячи з ядра й периферії концепту CONSENSUS, виділяємо такі

основні тематичні групи фразеологізмів з опорними назвами: «**agreement**», «**cooperation**», «**similarity**», «**compromise**».

Аналіз публіцистичних текстів дав змогу виявити фразеологізми, які відзеркалюють настанову комунікантів на досягнення взаєморозуміння та їх гармонійну взаємодію, і згрупувати їх у тематичну групу «**agreement**»:

*The president's proposals, on the other hand, are very much **in step** with public opinion, which has shifted toward more restrictions, according to a number of polls reported Monday (9)*

*Washington's memo to the Vatican: the pope and Obama are **in sync** on climate change (6).*

У першому прикладі фразеологізм *in step*, що є включеним до джерела «Book of Idioms...» [11, с. 59], актуалізує досягнення згоди між громадськістю й вищою посадовою особою в рамках реалізації консенсусу. Другий приклад містить фразеологізм *in sync*, що трактується як «working well ... together; in ... agreement» [14, с. 284] і вказує на відсутність протиріч щодо питань екології між двома представниками влади.

Частина фразеологізмів тематичної групи «**agreement**» є фоновими знаннями й може визначатися як прецедентні феномени (за термінологією Ю. М. Караулова) [6, с. 216]. Необхідно підкреслити, що за прецедентним феноменом завжди постає «уявлення ... загальне та обов'язкове для всіх носіїв того чи іншого національно-культурного менталітету або інваріанта його сприйняття, який і робить усі апеляції до прецедентного феномена «прозорими», зрозумілими, конотативно забарвленими» [9, с. 16]. Цінною для статті є думка, згідно з якою апеляція до прецедентних феноменів має потенційний характер. Із вищезазначеного судження випливає те, що «**agreement**» зі своїм поновлюваним потенціалом розкриває смисли й значення об'єктивованих нижче цитат, які наведено як ілюстрації:

*They no longer thought that all was for the best, but they believed that beauty and discrimination, Arnold's "**sweetness and light**", might make things better (7).*

*As the world celebrates Bradley Wiggins's Tour de France victory, a **conspiracy of silence** still hangs over the death in the Hunter Valley of his father, a champion cyclist with an **unsavoury reputation for using drugs** (2).*

Цитата з твору Дж. Свіфта стала джерелом виникнення фразеологізму *sweetness and light*, який ужито в значенні «social or political harmony» [14, с. 283]. На наш погляд, використання лапок

у цьому випадку не обмежується їх прямим призначенням – посиленням на певного автора. Цей орфографічний знак спонукає читача правильно розшифрувати закладений автором намір – дискредитувати дії індивіда, що надає іронічного забарвлення висловлюванню. Автором фразеологізму *conspiracy of silence*, який структурує смисл «an agreement to say nothing about an issue ...», вважається філософ О. Конт [14, с. 61]. У наведеному контексті «негласний договір» передбачає приховування інформації про причини смерті індивіда, який вів нездоровий спосіб життя, що виражено синтаксичною моделлю *unsavoury reputation for using drugs*.

Аналіз ілюстративного матеріалу дав можливість виявити фразеологізми, які імпліцитно об'єктивують концепт CONSENSUS та об'єднуються значенням «**cooperation**»:

Flaherty and his fellow Tories in Ottawa chime in that this just isn't the right time to reform the CPP (15).

The wave of opposition to the government's proposed media reforms was as personal as it was shrill – the extreme end of which was Rupert Murdoch's The Daily Telegraph depicting Communications Minister Stephen Conroy in ideological league with Stalin, Castro and Mugabe (3).

У першому прикладі фразеологізм *chime in*, який означає «to add one's voice to something, to add something to the discussion ...» [13, с. 85], виражає згоду співрозмовників щодо несвоечасності певних подій – *this just isn't the right time to reform the CPP*. У другому прикладі семантичний компонент *ideological* у складі фразеологічного звороту *in league with* дає змогу зрозуміти схожість ідей і поглядів між індивідами, що роблять спроби досягти консенсусу. Антропоніми *Stalin, Castro and Mugabe*, постаючи символами певної епохи, ідентифікуються в цьому контексті як прецедентні імена, оскільки їх використання зумовлено наміром автора акцентувати увагу на перерахованих особистостях і подіях.

У процесі дослідження фразеологізмів групи «**cooperation**» також виявлено морфологічно трансформовані фразеологізми зі смислом єднання. Їх можна кваліфікувати як okazionalno використані автором засоби з метою створення емних «консенсусних» образів:

North Korean Vice Marshal Choe Ryong Hae's three-day visit was seen as a fence-mending mission after Pyongyang angered Beijing with recent snubs and moves to develop its nuclear program (8).

Los Angeles City Councilman Bernard C. Parks on Wednesday endorsed council candidate Ana

Cubas in the May 21 race to represent part of South Los Angeles, calling her a "bridge builder" between the district's various racial and ethnic groups (1).

У прикладах *fence-mending* і *bridge builder* являють собою морфологічні трансформації від фразеологізмів «mend (your) fences» [15, с. 233] і «build bridges» [15, с. 42]. Словосполучення *fence-mending mission* вербалізує прагнення адресанта розв'язати розбіжності, про що свідчить стилістично забарвлене дієслово *angered*. Словосполученням *bridge builder* характеризується мовна особистість, яка налагоджує контакти між опонентами. Дієсловом *endorsed* виражається підтримка дій іншим індивідом. Глибинна трансформація фразеологічних одиниць сприяє лінійному розгортанню звичного змісту проаналізованого фразеологізму.

У рамках тематичної групи «**cooperation**» ми виділяємо також фразеологізми-соматизми – пласт фразеологічних одиниць, що містять назви частин тіла:

Visit the MaRS Centre for Impact Investing and you'll find policy-makers, community leaders and corporate types putting their heads together (16).

Critics have accused Mr. Hynes of working hand in glove with detectives who coerced witnesses into giving false testimony that sent innocent people to prison (12).

For three years, almost Ashdown's entire tenure, he did the job he is doing for Cameron now, working cheek by jowl with the boss to help a country back to its feet (5).

Загальноновизнаним є той факт, що значення фразеологізму не впливає із сукупності значень його слів-компонентів, проте можна виявити конотативні відтінки значень номінацій *head, hand* і *cheek* у складі фразеологічних словосполучень *put their heads together, hand in glove, cheek by jowl*, зафіксованих в однойменній групі Оксфордського словника ідіом [14, с. 326–327]. Соматизм *head* як орган, що асоціюється з розумом, мудрістю, у цьому випадку припускає використання комунікантами розумових можливостей для досягнення взаємної згоди. Особливістю конотативного значення іменника *hand* у складі фразеологізму *hand in glove* внаслідок функціональних властивостей зазначеного соматичного компонента є вираження спільної узгодженої діяльності мовних особистостей. Використання фразеологізму з іменниками *cheek* і *jowl*, які позначають анатомічно близькі частини тіла, передбачає тісну взаємодію індивідів, що належать до одного соціуму.

Аналіз фактичного матеріалу також дав змогу виявити фразеологічні одиниці, які імпліцитно

об'єктивують концепт CONSENSUS та об'єднуються значенням «**similarity**». Звернемося до фразеологізмів, які актуалізують ідентичність в індивідів думок, поглядів, що зумовлює наявність консенсусу:

Its premise is that like attracts like, that in the big heartless city there is a place where a potential mate will understand your allusions to Andrew Marvell, or at least Sex Week at Yale (10).

Harry Hole and another Harry, Michael Connelly's LAPD detective Harry Bosch, make a perfect two of a kind – both irascible and not suffering fools gladly, especially if the fools are other cops (14).

Фразеологічна одиниця *like attracts like* [12, с. 489] виражає збіг в індивідів співвіднесення подій дійсності з певним фактом, який утілено в іменнику *allusions*. Гіпотетична єдність, що припускає відповідність з іншим індивідом у розшифрованні алюзій, актуалізується субстантивним словосполученням *potential mate*. Зафіксований у лексикографічному джерелі фразеологізм *two of a kind* [13, с. 296] указує на наявність загальних особистісних характеристик комунікантів, а прикметник *perfect* підкреслює максимальний ступінь подібності.

Розглянемо випадки функціонування в дискурсі фразеологічних одиниць, згрупованих у тематичній групі «**compromise**»:

The PGA Tour and others are trying to meet people halfway (13).

Mostly, though, we value it as the place where we struck a happy medium with India's serving class (11).

Respecting the views of communities in affected countries of the Pacific, it is clear that we need to strike a balance between enabling people to remain safely in their homes when this is their desire, and at the same time building managed migration pathways for those who wish to move (4).

Використані в прикладах фразеологічні словосполучення *meet people halfway, strike a happy*

medium i strike a balance зафіксовані в лексикографічному джерелі й означають компромісне рішення, прийнятне для обох сторін, залучених у комунікативну взаємодію [13, с. 77]. У другому прикладі досягнення рівноваги інтересів між партнерами з комунікації асоціюється в автора з важливою подією, що виражається дієсловом *value*. Пріоритетну значимість у третьому прикладі набуває дієприслівниковий зворот *respecting the views of communities in affected countries of the Pacific*, який актуалізує дотримання етичних норм з урахуванням вибору остаточної позиції комунікантів. Це свідчить про подолання співрозмовниками егоцентричних доміант у процесі комунікативної взаємодії, що забезпечує оптимальний спосіб досягнення консенсусу.

Висновки і пропозиції. Отже, під час розгляду мовних засобів імпліцитного вираження концепту CONSENSUS в англomовному публіцистичному дискурсі проаналізовано досить широкий набір фразеологічних одиниць. Деталізуючи семантичне наповнення лексичної одиниці *consensus* (ключове слово-репрезентант), можна дійти висновку, що фразеологізми як периферійні номінації концепту CONSENSUS виявляють імпліцитні змістовні ресурси публіцистичного дискурсу. Об'єднані в тематичні групи «**agreement**», «**cooperation**», «**similarity**», «**compromise**» фразеологізми, позначаючи близькі, але не тотожні ділянки поняттєвої сфери, демонструють максимальну реалізацію в дискурсі згоди, взаєморозуміння в рамках досягнення консенсусу. Смислова структура кожної із запропонованих опорних назв груп є мікросистемою, що в сукупності забезпечує вербалізацію концепту CONSENSUS, розкриваючи багатогранність феномена «консенсус». Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні інших засобів, що забезпечують імпліцитне вираження концепту CONSENSUS в англomовному публіцистичному дискурсі.

Список літератури:

1. Амичба Д. П. Лингвокультурологическое выражение смысла и значения «общечеловеческого» в ментальных образах абхазов, русских, украинцев (на материале фразеологии) : монография. Днепропетровск, 2012. 288 с.
2. Безуглая Л. Р. Терминосистема имплицитности в лингвистике. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2016. № 83. С. 6–16.
3. Борисова Е. Г. Предисловие. *Имплицитность в языке и речи* / отв. ред. Е. Г. Борисова, Ю. С. Мартеньянов. Москва, 1999. С. 9–14.
4. Ермакова Е. В. Имплицитность и подтекст: термины и понятия, стоящие за ними. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2010. № 5 (49). С. 15–19.
5. Ермакова Е. В. Многоаспектность проблемы имплицитности: имплицитность в языке и речи. *Известия Саратовского университета. Серия «Социология. Политология»*. 2009. Т. 9. № 1. С. 58–61.

6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва, 2010. 264 с.
7. Практичний англо-український словник фразеологічних синонімів / авт.-уклад.: Т. А. Береза, Л. М. Коцюк, О. С. Кулинський. Львів, 2011. 400 с.
8. Радугин А. А., Радугин К. А. Социология : курс лекций. Москва, 2006. 224 с.
9. Русское культурное пространство. Лингвокультурологический словарь / И. С. Брилева, Н. П. Вольская, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, В. В. Красных. Москва, 2004. 318 с.
10. Телия В. Н. От редактора. *Телия В. Н. Фразеология в контексте культуры*. Москва, 1999. С. 8–10.
11. Book of Idioms: Slang, Special Expressions, & Idiomatic Language. Lackland Air Force Base (Texas), 2003. 67 p.
12. Manser M. H. The Facts On File Dictionary of Proverbs / ed. by R. Fergusson, D. Pickering. New York, 2007. 499 p.
13. NTC's Thematic Dictionary of American Idioms / ed. by R. A. Spears. – Lincolnwood, 1998. 419 p.
14. Oxford Dictionary of Idioms / ed. by J. Siefring. New York, 2004. 340 p.
15. Oxford Idioms Dictionary for Learners of English / ed. by J. Toby. Oxford, 2001. 465 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Los Angeles Times, March 27, 2013.
2. The Age, July 24, 2012.
3. The Age, March 14, 2013.
4. The Age, May 3, 2013.
5. The Guardian, August 25, 2011.
6. The Guardian, January 30, 2015.
7. The Guardian, March 29, 2008.
8. The Kansas City Star, May 24, 2013.
9. The New York Times, January 17, 2013.
10. The New York Times, October 2, 2009.
11. The New York Times, September 14, 2011.
12. The Washington Post, January 30, 2019.
13. The Washington Post, May 24, 2013.
14. Toronto Star, August 24, 2008.
15. Toronto Star, December 16, 2012.
16. Toronto Star, May 10, 2013.

Amichba D. P., Nisanoglu N. G. PHRASEOLOGICAL UNITS AS IMPLICITLY EXPRESSED MEANS OF ACTUALIZATION OF THE CONCEPT CONSENSUS IN ENGLISH PUBLICISTIC DISCOURSE

The article reports on research into phraseological units as implicitly expressed means of actualization of the concept CONSENSUS in English publicistic discourse. The category of implicitness has been analyzed in the numerous studies in the field of linguistics that indicates the complexity of this phenomenon. In broad terms, the implicitness is interpreted as unclearness, indirectness that requires from an addressee some efforts for adequate comprehension. In this context, it is necessary to underline the role of cognitive mechanisms that are involved into decoding processes of implicit information. The current paper presents an attempt to study verbalization of peripheral phraseological units which form the nominative field of the concept CONSENSUS. This issue is currently of great interest that is caused by the gap in the literature in this area of study. The factual material made it possible to define the special features of actualization of the concept CONSENSUS in phraseology. It was established that consensus achievement is carried out with the help of a wide range of phraseological units that are the components of the nominative field of the concept CONSENSUS. Within the scope of the investigation of the implicit actualization of the above concept, the scientific novelty of the paper is reflected in the identification of phraseological units as implicitly expressed means and grouping them according to the thematical principle. In the course of the research, the following thematical groups of phraseological units have been distinguished: "agreement", "cooperation", "similarity", "compromise". It has been found that the semantic structure of each prop group title is a microsystem that as a whole provides verbalization of the concept CONSENSUS revealing "consensus" as a diversified phenomenon.

Key words: concept CONSENSUS, implicit actualization, phraseological units.

Байтерякова Н. Ю.

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Байтеряков О. З.

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Байтеряков Є. О.

Запорізький національний університет

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТЕРМІНІВ НА ПРИКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЇ СПЕЛЕОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті розглядається моделювання й упорядкування ознак терміна з позицій системно-структурного аналізу. У запропонованій моделі термін розглядається як основна одиниця семантики та являє собою єдність трьох елементів мовного знака – десигната, денотата й сигніфікату. Ця модель дає змогу уявити й описати реальні зв'язки між елементами терміна як складниками системи та виявити їх внутрішні протиріччя, а також визначити ступінь сформованості терміна загалом.

У моделі кожному з трьох семантичних елементів терміна відповідають свої ознаки. При цьому низка ознак належить водночас до двох елементів, що наочно виявляє їх взаємозв'язок. Завдяки такому підходу можна систематизувати вимоги до терміна і простежити його семантичну структуру. До моделі включено такі обов'язкові й бажані ознаки терміна: ознака правильної орієнтації, системності, дериватності, милозвучності й евфонії, ознака відсутності в терміна в межах однієї терміносистеми синонімів та омонімів, однозначність, відсутність «кола» у визначенні, ознака пропорційності, конвенційності, об'єктивності.

У запропонованій моделі термін подається у вигляді відкритої системи, потребу в терміні можна розглядати як вхід до неї. Виходом із системи «термін» є термінологічний ефект, під яким у цьому випадку ми розуміємо результат використання цього терміна у відповідній терміносистемі, в загальній мовній системі та його вплив на розвиток певної сфери людської діяльності й процесу пізнання загалом.

На підставі цієї моделі в статті запропоновано визначення терміна. Ілюстрування функціонування основних ознак терміна подано за допомогою англійської спелеологічної термінології.

Ключові слова: структурно-логічна модель, термін, терміносистема, ознаки терміна, спелеологічна термінологія.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного суспільства супроводжується появою нових видів людської діяльності й розширенням напрямів наукових досліджень. Для забезпечення комунікативних і дослідницьких функцій у кожній спеціальній сфері діяльності відбувається формування нових термінів і цілих терміносистем, що поповнюють як корпус спеціальної лексики, так і словниковий склад мови загалом.

Терміни, є, з одного боку, об'єктом вивчення спеціальних наук, що розглядають насамперед їх значення, з іншого – об'єктом лінгвістичного дослідження. Лінгвістичне дослідження термінів будь-якого типу закономірно ставить питання про визначення самого поняття «термін».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «термін» досить широко використову-

ється в сучасній лінгвістичній літературі, де під ним розуміють зазвичай будь-які спеціальні слова. Це призводить до вельми вільного трактування цього поняття. Низкою авторів (А. А. Реформатський, Р. О. Винокур, Д. І. Ганич і В. С. Олійник, А. С. Герд, Т. К. Канделакі, В. П. Даниленко, А. В. Крижанівська й Л. С. Симоненко, З. В. Комарова, Т. В. Панько, Б. Н. Головін, Р. Ю. Кобрин, Л. М. Філюк [9], В. Д. Сліпецька [7] та ін.) запропоновано чимало визначень поняття «термін». Вони мають деякі подібності, але відрізняються окремими аспектами. Аналіз вітчизняних публікацій із питань термінознавства подано в І. М. Кочан [3].

Аналізуючи визначення терміна, можна побачити, що частина дослідників у загальне визначення включають численні ознаки терміна. Це не зовсім коректно, оскільки терміни мають значну

кількість різноманітних, а іноді й суперечливих ознак. При цьому кількість ознак терміна поступово збільшується. Тому дехто з дослідників, крім пошуків загального (універсального) визначення терміна, зосередилися на його описовій, розгорнутій характеристиці.

Постановка завдання. Для вироблення достатньо чіткої характеристики терміна виникає необхідність систематизації його численних ознак, що і є метою статті.

Виклад основного матеріалу. Спроби систематизації ознак терміна вже проводилися. Наприклад, Т. Р. Соколовська [8] пропонує об'єднати ознаки терміна в такі критерії термінологічності: 1) критерій системності; 2) генетичний критерій; 3) стилістичний критерій; 4) соціолінгвістичний критерій. Така систематизація досить зручна, проте вона не відображає повною мірою семантичну будову терміна. Упорядкування ознак терміна можна провести з позицій системно-структурного аналізу, побудувавши для цього спеціальну модель терміна.

У запропонованій моделі (рис. 1) термін розглядається як основна одиниця семантики та являє собою єдність трьох елементів мовного знака – десигната, денотата й сигніфікату. Тому ця модель відповідає одному з головних методологічних принципів створення термінів – принципу відображення, згідно з яким явище або предмет, що реально існують, створюють уявлення, судження, поняття й отримують назву – термін. Ця модель дає змогу уявити й описати реальні зв'язки між елементами терміна як складниками системи, виявити їх внутрішні протиріччя й визначити ступінь сформованості терміна загалом.

У моделі кожному з трьох семантичних елементів терміна відповідають свої ознаки. При цьому низка ознак належить водночас до двох елементів, що наочно виявляє їх взаємозв'язок. Завдяки такому підходу можна систематизувати вимоги до терміна і простежити його семантичну структуру.

Однак для розкриття сутності терміна не можна розглядати його відокремлено від терміносистеми, адже, як указував Д. С. Лотте [4], кожен термін має власне місце в певній термінологічній системі, яке, своєю чергою, залежить від місця відповідного поняття в усій системі понять. Тому до моделі терміна, крім внутрішніх, внесено й зовнішні елементи, що впливають на формування його ознак. Такими елементами є терміносистема, відповідна сфера людської діяльності або науки, до якої належить предмет

або явище, що відображається цим терміном, і загальний процес пізнання. Попри уявну різнорідність, зовнішні елементи в сукупності визначають умови функціонування терміна. Зовнішні елементи взаємопов'язані між собою, і кожен із них пов'язаний із терміном загалом і його певним внутрішнім семантичним елементом зокрема. Ці зв'язки зводяться до такого: аби отримати термінологічну фіксацію в спеціальній лексиці, певне явище або предмет мають належати до конкретної сфери людської діяльності чи природи.

Розглядаючи численні ознаки терміна, можна побачити, що далеко не всі з них властиві кожному конкретному терміну. У зв'язку з цим А. І. Моїсеєв [5] указує, що багато із цих ознак не більше як тенденція, їх бажані якості. Підтвердженням цього є також відмінність поглядів окремих дослідників на деякі ознаки терміна, такі як, наприклад, однозначність, стислість, систематичність тощо. Тому для чіткішої систематизації ознак у запропонованій моделі вони поділені на обов'язкові та бажані.

Важливою ознакою десигнату терміна є обов'язкова наявність дефініції. При цьому значення терміна збігається саме з його дефініцією й майже ніколи не збігається зі змістом наукового поняття, тому що дефініція включає лише суттєві ознаки цього поняття, які в сукупності достатні, щоб відрізнити цей предмет від інших, але не всі наявні ознаки, виділені наукою [2]. Отже, лексичне вираження терміна відображає означуване ним поняття через дефініцію, що дає право вважати її абсолютним семантичним показником терміна й мовним вираженням його специфіки. Тому можна вважати доцільним включення дефініції як повноправного семантичного елемента у внутрішній контур моделі терміна.

Семантичні елементи терміна утворюють між собою такі зв'язки: лексико-денотативні, лексико-дефінітивні, дефінітивно-понятійні й денотативно-понятійні; вони відображають внутрішню структуру терміна.

Виявленням лексико-денотативних зв'язків терміна є ознака правильної орієнтації, що запропонована Д. С. Лотте. Він припускає, що семантично термін має орієнтувати думку саме на поняття, що визначається ним, не суперечити йому. Однак цю ознаку можна зарахувати до бажаних, тому що в багатьох термінологіях існує чимало термінів, що суперечать їй. Тому Д. С. Лотте [4] розрізняв за цією ознакою такі групи термінів: 1) «правильно орієнтовні» терміни: прикладом їх в англійській спеціалістичній лексиці можуть бути терміни «single rope technique (SRT)», «ropewalking» – кожен із цих

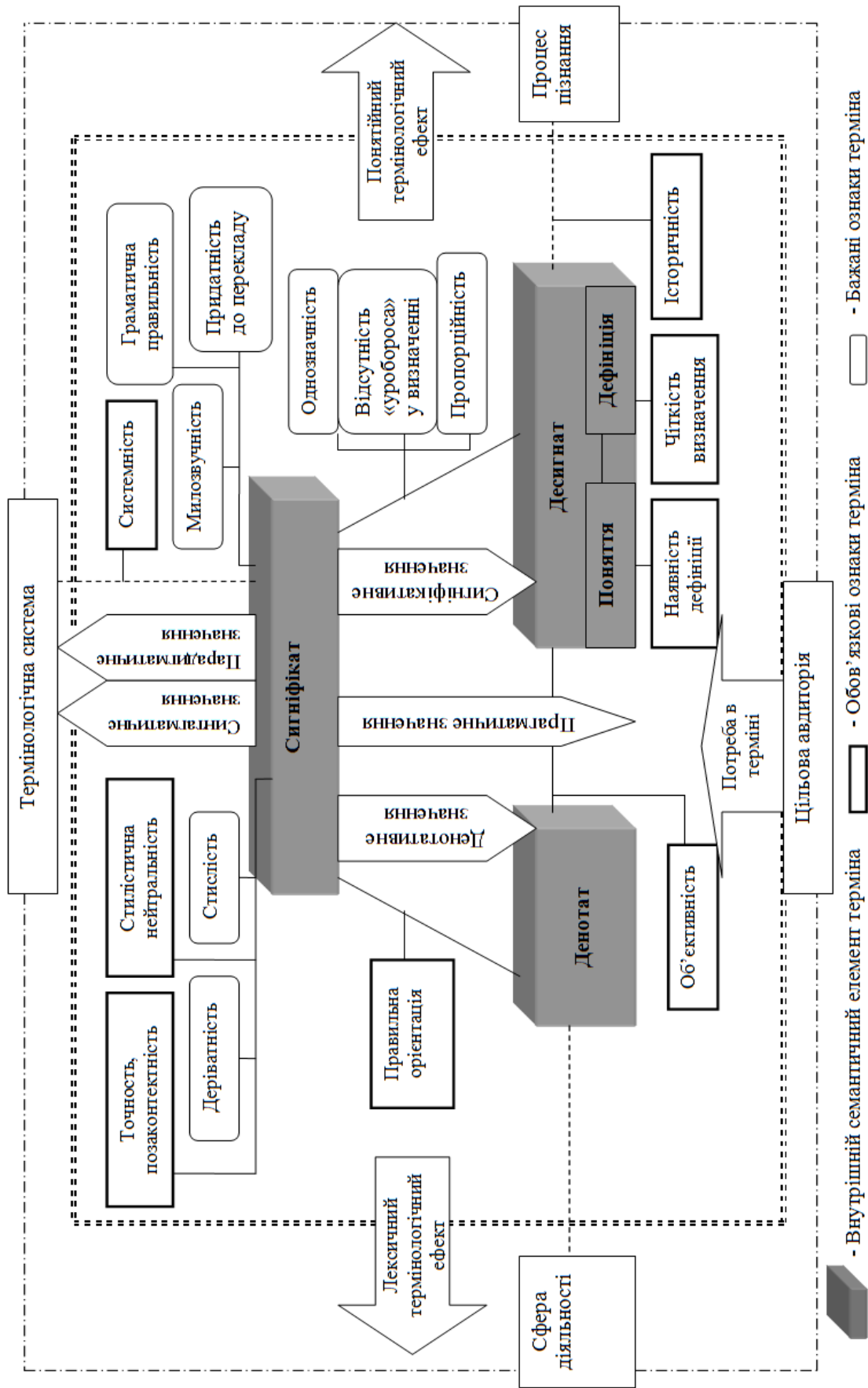

Рис. 1. Структурно-логічна модель терміна

термінів орієнтує на одне поняття, яким би широким воно не виявлялося; 2) нейтральні терміни, наприклад, «Dulfer seat», «lifeline» – лексика нейтральна до значення поняття, але протиріччя не виникає; 3) «хибно орієнтовні» терміни, наприклад, «Cow's tail», «Duck» – форма суперечить значенню терміна, орієнтує на об'єкт з іншої сфери діяльності; часто такі терміни виникають на основі будь-яких асоціацій.

Зв'язок терміна з певною терміносистемою, а через неї й мовною системою загалом, наочно ілюструється за допомогою ознаки системності (або систематичності в деяких авторів). Аналізуючи погляди на системність терміна З. І. Комарова [2] й Т. І. Панько [6], зазначають, що ця ознака розуміється по-різному. Одні автори підкреслюють класифікаційну сутність системності, інші вважають, що терміну властива системність словотворчача, треті стверджують, що термін системний подвійно – як елемент терміносистеми, з одного боку, і як елемент мовної системи – з іншого. Лексичне вираження терміна має низку власних ознак. До обов'язкових належать ознаки стилістичної нейтральності терміна, його точність і байдужість до контексту.

Деякі ознаки лексичного вираження терміна можна зарахувати до бажаних, оскільки не завжди притаманні йому. Такою ознакою можна вважати дериватність. Аби термін був живим, «працездатним» елементом спеціальної лексики, він має володіти здатністю до термінотворчості, тобто утворення інших термінів на його основі. Бажаною є також ознака стислості. Вона набуває актуальності, коли в прагненні до точності, до досягнення правильної орієнтації конструюються складні, громіздкі терміни. Але жива мова, що прагне до економічності й у мисленні, і в мові, і на письмі, опирається довгим формулюванням. Унаслідок цього відбувається втрата або скорочення деяких терміноелементів і з'являються скорочені терміни. Наприклад, в англійській спелеологічній лексиці, замість повного терміна *Rope Walker Climbing System*, часто вживається його скорочений варіант – *Ropewalking*. Чим частіше вживається термін, тим коротшим він має бути. Одним із виходів у таких ситуаціях є використання аббревіатур замість багатослівних термінів, наприклад, *SRT* – замість *Single Rope Techniques*.

Низка дослідників наполягає на відповідності термінів критеріям естетичного характеру – ознаками милозвучності й евфонії. Зазначається, що термін повинен вимовлятися легко і зручно, не викликати неправильних асоціацій. Причинами

появи естетично невитриманих термінів є недостатне оцінювання під час формування нового терміна або некритичне запозичення іноземної термінології. Істотною є ознака граматичної правильності, що обґрунтована Л. Ю. Белуховим. Термін має відповідати правилам і нормам мови, її духу, характеру та історії. До бажаних також належить ознака можливості перекладу. Ця ознака важлива у зв'язку з міжнародним характером термінів. Під час термінування варто враховувати, якому еквіваленту буде відповідати новий термін у поширених мовах.

Суперечною є ознака відсутності в терміна в межах однієї терміносистеми синонімів та омонімів. В. П. Даниленко розглядає синонімію в термінології як природний прояв законів розвитку лексики літературної мови. Є всі підстави погодитися із цим положенням, ураховуючи різноманітні шляхи формування термінів. Підтвердження цього можна знайти й в англійській спелеологічній термінології, наприклад, термін «спуск по мотузці» зафіксовано в словниках і спеціальній літературі в трьох синонімічних варіантах – «*roping down*», «*abseiling*» (на основі запозичення з німецької мови), «*rapelling*» (на основі запозичення з французької мови).

Лексико-дефінітивний зв'язок терміна характеризується кількома важливими ознаками. Основною ознакою цього зв'язку є однозначність терміна. Серед термінологів поки немає єдиної думки щодо абсолютної однозначності термінів. Наприклад, В. П. Даниленко, на відміну від Д. С. Лотте, вказує, що шкоду полісемії перебільшено, тому що термін поза контекстом майже не вживається [2]. Абсолютна, «позаконтекстна», однозначність терміна в живій мові навіть у межах однієї терміносистеми майже недосяжна. Але кожного разу вимушена полісемія повинна бути обґрунтована. Причини такої полісемії різні, до них можна зарахувати відсутність загальноприйнятого погляду на поняття, що термінується, недостатньо чітко сформульовану дефініцію (тобто без зазначення конкретних параметрів, критеріїв або інших показників), використання цього слова в різних контекстах до того, як воно отримало термінологічну фіксацію, тощо. Для наочного відображення ступеня полісемії в термінології можна скористатися коефіцієнтом полісемії, який розраховується як відношення кількості значень термінів до кількості термінів у терміносистемі [1].

Ще однією бажаною ознакою лексико-дефінітивного зв'язку терміна є відсутність «уробороса»

у визначенні, тобто поняття, що визначається, не має повторюватися як один із елементів дефініції. Однак подібні повторення зустрічаються в словниках і виданнях за багатьма спеціальностями. Так, під час визначення терміна «*Cavern*», який зазвичай трактують як «печера», у спеціальному словнику М. Мума й К. Мума можна знайти таку дефініцію: «Велика, вражаючих розмірів природна печера» [10]. У результаті фактично виходить, що печера – це печера.

Виходячи з міркувань логіки, низка авторів вводить ознаку пропорційності, згідно з якою дефініція повинна бути спільномірною з поняттям, що визначається. Акцент при цьому робиться на найбільш істотні ознаки термінованого явища. Усебічне вивчення й опис цього об'єкта або явища мають наводитися вже у фахових працях.

Дефініції термінів також мають відповідати низці ознак. Однією з них є чіткість визначення. Якщо будь-яке поняття не піддається чіткому й несуперечливому визначенню, отже, воно вивчено ще недостатньо. Чіткість визначення залежить від чіткості, однозначності всіх елементів, що фігурують у дефініції. На жаль, деякі дуже важливі визначальні поняття в окремих терміносистемах такої чіткості не мають. Наприклад, термін «*Speleology*» визначається як наука, що займається вивченням печер, і як вид спорту, пов'язаний із печерними подорожами.

Особливою ознакою терміна є його конвенційність, при цьому, як підкреслюють З. І. Комарова та Т. І. Панько, термін конвенційний двічі й по-різному. Передусім конвенційне саме найменування; наявному поняттю можна дати назву на розсуд мовця. Конвенційним є також зміст наявного знака-терміна. Найменування та зміст можуть бути конвенційними лише прийнятими, такими, що виникли, склалися стихійно; і найменування та зміст можуть бути конвенційне встановлені, обрані [2; 6].

Зв'язок десигнату з денотатом проявляється за допомогою ознаки об'єктивності. Він полягає в правильному розумінні термінованого об'єкта або явища в обсязі пізнаного, вивченого наукою про нього. Формування термінів тісно пов'язане із загальним процесом пізнання й розвитком певної сфери людської діяльності. Цей зв'язок може бути відображений за допомогою ознаки історичності. Ця ознака свідчить про необхідність урахувати динамічність процесу пізнання й розвиток самої науки.

Термін з'являється тоді, коли виникає потреба в ньому з боку фахівців, що використовують певну термінологію, тобто коли формуються нові поняття або уточнюються наявні, що вимагають відповідної фіксації в терміносистемі й у мові загалом. Тому потребу в терміні можна розглядати як вхід до моделі терміна. Виходом із цієї моделі є термінологічний ефект. Під термінологічним ефектом у цьому випадку ми розуміємо результат використання цього терміна у відповідній терміносистемі, в загальній мовній системі та його вплив на розвиток певної сфери людської діяльності й процесу пізнання загалом. Відповідно, він буде складатися з лексичного термінологічного ефекту, що закріплює положення терміна в мовній системі, та понятійного термінологічного ефекту, який формує логічну категорію пізнання. Термінологічний ефект може бути як позитивним, так і негативним і нейтральним. Тим самим він виявляє ступінь сформованості й життєздатності терміна.

Висновки і пропозиції. На підставі поданої моделі можна запропонувати таке визначення: термін – це одиниця певної термінологічної системи, яка являє собою конвенційне лексичне вираження реально існуючого предмета, явища, дії або поняття, що стосується конкретної сфери людської діяльності або природи; значення його обмежується дефініцією, яка відображає сучасне уявлення про цей об'єкт.

Список літератури:

1. Байтерякова Н. Ю., Байтеряков О. З. Проблема однозначності терміна на прикладі англійської спеціалістичної термінології. *Мова: Науковий часопис з мовознавства*. Вип. 18. Одеса : Астропринт, 2012. С. 167–170.
2. Комарова З. И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике. Москва : Флинта ; Наука, 2013. 832 с.
3. Кочан І. Підручники з термінознавства кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів, 2017. № 869. С. 23–29.
4. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии: Вопросы теории и методики. Москва, 1961. 157 с.
5. Моисеев А. И. О языковой природе термина. *Лингвистические проблемы научно-технической терминологии*. Москва, 1970. С. 127–132.
6. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство. Львів, 1994. 216 с.

7. Сліпецька В. Д. Стратифікація термінологічної лексики (на матеріалі англomовних наукових текстів зі штучного інтелекту). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 9 «Сучасні тенденції розвитку мов»* : збірник наукових праць. Вип. 3. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 259–264.
8. Соколовська Т. І. Українська термінологія з генетики: походження, структура, системність (лінгвістична проблематика) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2000. 22 с.
9. Філюк Л. М. Моделювання тезаурусу української медичної термінології *Мова. Науково-теоретичний часопис*. 2016. № 25. С. 94–98.
10. Muma M. H. and Muma K. E. Glossary of Speleology, "Bull. Nat. Spel. Soc.", 6, 1994.

Baiteriakova N. Yu., Baiteriakov O. Z., Baiteriakov Ye. O. STRUCTURAL AND LOGICAL MODELING OF THE TERMS ON THE EXAMPLE OF ENGLISH SPEOLOGICAL TERMINOLOGY

The article deals with the modeling and ordering of term characteristics from the standpoint of systemic and structural analysis. In the proposed model, the term is considered as the basic unit of semantics and represents the unity of the three elements of the linguistic sign – designation, denotation and signification. The given model allows to imagine and to describe the real connections between the elements of the term as constituent parts of the system, and to identify their internal contradictions, as well as to determine the degree of formation of the term as a whole.

In the given model, each of the three semantic elements of the term corresponds to its characteristics. In this case, a number of characteristics simultaneously belong to the two elements, which clearly shows their correlation. Through this approach, the standards for the term can be systematized and its semantic structure can be traced. The following mandatory and desirable characteristics (signs) of the term are included in the model: the sign of correct orientation, systematicity, derivativity, euphony, the sign of the absence of the term's synonyms and homonyms within one term system, monosemanticity, the absence of a "circle" in the definition, the sign of proportionality, conventionality, objectivity.

In the proposed model, the term is represented as an open system, the need for the term usage can be considered as entering the system. The exit from the system "term" is a terminological effect, by which, in this case, we understand the result of this term usage in the appropriate terminological system, in the general linguistic system and its impact on the development of a certain sphere of human activity and the process of cognition as a whole.

The term's definition grounded on the described model has been proposed in the article. The illustration of the functioning of the basic term characteristics has been given on the basis of English speleological terminology.

Key words: structural and logical model, term, terminology, term characteristics, speleological terminology.

Бортник С. Б.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

АНГЛІЙСЬКА ЯК МОВА ВИКЛАДАННЯ: ВИКЛИКИ Й ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВИКЛАДАЧІВ

У статті робиться спроба проаналізувати деякі підходи до використання англійської мови як основної мови викладання (далі – ЕМІ) в системі вищої освіти. Метою програм ЕМІ є як надання студентам професійних знань, так і вдосконалення володіння англійською мовою для подальшої глобальної інтеграції. Дослідження явища ЕМІ можна умовно поділити на три основні групи: дослідження мовної політики та програм особливо у сфері вищої освіти; дослідження фокусується на студентах, на їхньому сприйнятті і ставленні до ЕМІ, на рівні володіння мовою й наявності мовленнєвих навичок, навчальних стратегіях, результатах та очікуваннях; третя умовна сфера дослідження стосується викладачів вищої школи, відповідно, того, як вони сприймають ЕМІ, аналізуються рівні володіння мовою та наявність мовленнєвих навичок, стратегії та процедура викладання, потреба в нових педагогічних навичках. Підготовка викладачів є однією з найбільш нагальних потреб у ході впровадження ЕМІ, оскільки викладачі є найбільш важливим варіативним складником в освітній системі й основною детермінантою успіху. Існує три основні моделі імплементації програм ЕМІ, кожна з яких має свої переваги та недоліки. Фахівці визначають чотири основні типи проблем (викликів), які повинні подолати викладачі ЕМІ: рівень володіння мовою викладача, рівень володіння мовою студентів, прийнятні методи викладання та недостатні ресурси. Практично в усіх роботах щодо впровадження ЕМІ наголошується на потребі покращення мовних навичок студентів і викладацького складу. Деякі науковці вважають, що ЕМІ буде ефективним за умови переходу й почергового використання рідної та англійської мови, якщо буде відводиться більше часу на опрацювання теми, пояснення, встановлення зворотнього зв'язку зі студентами. Більш ефективним вважається вміння перефразувати незрозуміле слово, пояснити його через уже всім знайому лексику, а також уміння реформулювати, але це можливо за умови достатнього володіння фаховою термінологією та хорошої підготовки з ESP. Фахівці зазначають низку переваг і для кожного окремого студента, і для університету загалом, незважаючи на всі виклики імплементації ЕМІ. Прийняття програми ЕМІ не є просто автоматичним рухом до іншої мовної політики. Імплементація такої методики можлива за сумісної діяльності викладачів англійської мови та викладачів професійних дисциплін – професіоналів у своїй сфері.

Ключові слова: вища освіта, англійська для спеціальних цілей, англійська як мова викладання, кваліфікація викладача, мовна підготовка, предметно-мовне інтегроване навчання.

Постановка проблеми. Прогнозується, що до 2050 року англійська мова стане другою мовою (далі – М2) для більшості населення світу [1], вона є одним із важелів економіки глобалізації, містить у собі потенціал об'єднання. У час глобалізації та інтернаціоналізації розвиток англійської мови як мови викладання (*English as Medium of Instruction – ЕМІ*) становить інтерес як для мовознавців, так і для дослідників мовної політики. У всьому світі значна кількість університетів збільшує обсяг курсів, що викладаються англійською мовою. Однією метою є заохочення іноземних студентів до навчання в цьому університеті, так сприяючи інтернаціоналізації навчального закладу та підвищенню його рейтингу. Іншою метою є те, що заклади вищої освіти пропонують своїм студен-

там таку програму навчання, що готує їх якнайкраще до глобалізованого світу [2; 3]. Українські університети також намагаються імплементувати і просувати ЕМІ з метою залучення до навчання вітчизняних і закордонних студентів [4; 5; 6]. Утілюючи нові стратегії, вони зустрічаються з проблемою відповідної підготовки викладачів, про що повідомляють численні дослідження з методик викладання із застосуванням іноземної мови, таких як CLIL та ЕМІ [7; 8; 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій, що вивчають досвід реалізації ЕМІ в європейських закладах вищої освіти, засвідчив, що тема є досить контроверсійною, оскільки ЕМІ є глобальним феноменом, що стрімко розвивається, і має як прихильників, так і противни-

ків [9; 10; 11; 12; 13]. Дослідження явища ЕМІ в роботах вітчизняних і закордонних учених можна умовно поділити на три основні групи:

– дослідження мовної політики та програм особливо у сфері вищої освіти (наприклад, необхідність включити рік підготовки з англійської мови в навчальні програми, система підтримки мови (*English lessons should be sustained and even compulsory when we are taking EMI classes*); серед деяких мовознавців існує побоювання, що «англінізація» може підірвати статус рідної мови особливо у сфері технічної термінології, деякі терміни навіть не будуть створені рідною мовою (далі – М1);

– дослідження фокусується на студентах, на їхньому сприйнятті та ставленні до ЕМІ, на рівні володіння мовою та наявності мовленнєвих навичок, навчальних стратегіях, результатах та очікуваннях, а також ідентичності особистості студента;

– третя умовна сфера дослідження стосується викладачів вищої школи, відповідно, того, як вони сприймають ЕМІ, аналізуються рівні володіння мовою та наявність мовленнєвих навичок, стратегії та процедура викладання, потреба в нових педагогічних навичках, особлива увага надається міжкультурній комунікативній компетенції, характеризуються результати й очікування, а також ідентичність викладача.

У всій Європі методика ЕМІ переживає зараз період інтенсивного розвитку та поширення, програми ЕМІ зросли втричі після досліджень 2007 року. За сприяння Британської Ради проведено опитування та дослідження в 54 країнах, яке показало, що значна кількість країн на рівні державної політики тримає курс на збільшення запропонованих курсів ЕМІ й інтернаціоналізації своїх університетів [2]. Але навіть ці країни та вищі не мають чітких настанов (*guidelines*) щодо того, як вводити, імплементувати чи здійснювати контроль та оцінювати програм ЕМІ. Підготовка викладачів є однією з найбільш нагальних потреб у ході впровадження ЕМІ, оскільки викладачі є найбільш важливим варіативним складником в освітній системі та основною детермінантою успіху.

Постановка проблеми. Мета статті – використовуючи наявні вітчизняні та закордонні джерела, ми спробуємо узагальнити інформацію про рекомендовані зміни в підготовці викладачів і застосування різних педагогічних засобів і методів.

Виклад основного матеріалу. Першочерговою метою програм ЕМІ є як надання студентам

професійних знань, так і вдосконалення володіння англійською мовою для подальшої глобальної інтеграції. На практиці програми ЕМІ значно сприяють засвоєнню професійних знань і компетенцій в англійській мові, збільшують шанси прийняття на роботу, покращують міжнародну мобільність, а також просувають національний розвиток у довгостроковій перспективі.

На початку 2000-х років програми ЕМІ були створені в університетах Німеччини, Нідерландів, Фінляндії, Швеції й Туреччині [2; 13; 14; 15], а потім набули поширення й у країнах Азії, таких як Індія, Сінгапур, Малайзія, Китай, Японія та Корея. Тим часом також визначилися певні проблеми, пов'язані з імплементацією ЕМІ, включаючи недостатню адміністративну підтримку, труднощі у складанні навчальних програм, методики викладання, недостатність мовних навичок у викладачів і студентів, культурні розбіжності й соціальний поділ [6; 11; 12; 14].

Виділяють *три* основні моделі імплементації програм ЕМІ. Виш може надавати підготовчий рік (так відбувається в Туреччині та Саудівській Аравії), випускники середньої школи інтенсивно вивчають англійську мову до того, як почнеться викладання фахових дисциплін англійською. Другий тип не передбачає підготовчого року, доступ до дисциплін із програмою ЕМІ мають усі потенційні студенти, але студенти можуть отримати одночасну (*concurrent*) підтримку від викладачів англійської мови у своєму університеті. Третя модель передбачає певну систему відбору: ті, хто має достатній рівень володіння мови, будуть прийняті на курс, ті, хто ні, – перенаправляються на курс із рідною мовою навчання. Зрозуміло, що третя модель є найменш егалітарною (*egalitarian*), є найбільш соціально нерівною, забезпечені батьки зможуть оплатити приватні заняття для досягнення необхідного рівня мови.

Фахівці визначають *чотири* основні типи проблем (викликів), які повинні подолати викладачі ЕМІ: рівень володіння мовою викладача (*teachers' language abilities*), рівень володіння мовою студентів (*students' proficiency*), адекватні (відповідні) методи викладання (*appropriate methods*), недостатні ресурси (*inadequate resources*). У деяких статтях детально розписуються та перелічуються всі проблеми, їх кількість може зростати до п'ятнадцяти, а саме: підготовка до занять, підготовка матеріалів до занять, мотивування студентів, установлення зворотнього зв'язку зі студентами, правильна вимова слів, підготовка й перевірка тестів та іспитів, володіння фаховою лексикою

англійською мовою, вміння надавати альтернативні пояснення, вміння перекладати фахові знання англійською мовою [11; 12; 13]. Також серед викликів викладачі виокремлюють такі аспекти, як збільшення навантаження на викладачів і студентів, збільшення часу на підготовку, якість навчання фаховій дисципліні стає дуже залежною від РВМ викладача, може навіть дещо знизитися успішність студентів на початку введення ЕМІ.

Методика ЕМІ є результатом розвитку інтеграції вивчення іноземної мови та фахової дисципліни. Поступовий перехід можна зобразити умовною схемою (рис. 1).

Рис. 1. Розвиток і взаємозв'язок методик викладання іноземної мови та іноземною мовою: ESP – англійська мова для спеціальних цілей, CLIL – предметно-мовне інтегроване навчання, ЕМІ – англійська мова як мова викладання

Джерело: розроблено автором за даними [2; 8; 9].

Якщо розглядати різницю між цими методиками, то ESP орієнтується передусім саме на вивчення іноземної мови. Методика CLIL певним чином має амбівалентну природу, позаяк націлена як на фаховий контент (складник), так і на саму іноземну мову. На противагу вищезазначеним, методика ЕМІ не пов'язана з викладанням іноземної мови як такої (як окремої дисципліни). Якщо під час викладання ESP 20%–30% становить фаховий (предметний) контент, а 70%–80% мовний контент, то в методиці CLIL співвідношення вже 50% і 50%, а в разі застосування ЕМІ основний акцент робиться на фаховий предмет, тоді як англійська мова є мовою викладання, а не вивчення. Існує думка, що методика ЕМІ з'явилася як варіація CLIL, зараз активно використовується в багатьох університетах країн, де англійська мова не є рідною. Відповідно, якщо курс ESP та CLIL був добре розроблений і впроваджений у певному закладі вищої освіти, то перехід до програми ЕМІ буде відбуватися набагато ефективніше та швидше, викладачі і студенти вже матимуть хорошу базову підготовку (особливо термінологічну), оскільки програма ЕМІ можлива за достатнього рівня володіння мовою (РВМ) студентами й навантаження зсувається від мовного складника до контенту професійної дисципліни.

Офіційно в рекомендаціях Британської Ради й інших дослідженнях стосовно ЕМІ [2; 6] відсутні загальні вимоги щодо рівня володіння мовою як викладачами, так і студентами, але цей факт

можна розглядати як позитивне (немає обмежень і заборон), так і негативне (складно викладати в групі з різним рівнем володіння мови) явище.

Під час викладання фахових дисциплін англійською мовою, яка є другою мовою (далі – М2) як для студентів, так і для викладачів і коли рівні володіння мовою можуть бути різними, питання розуміння термінології набуває особливого значення. Практично в усіх роботах щодо впровадження ЕМІ наголошується на потребі покращення мовних навичок місцевих студентів і викладацького складу. Викладачі повідомляють про складнощі з мовою, вони відзначають, що починають говорити повільніше, і помічають понижену гнучкість у вирішенні непередбачуваних ситуацій, їм важко адаптувати своє усне мовлення й навички письма до різних навчальних ситуацій та інших викликів у використанні мови. Також вони відмічають проблеми у висловленні ефективно, особливо в перефразуванні, у пошуку слів і ствердженні. Перелік складнощів у володінні мовою досить об'ємний, до нього також додають такі аспекти: вимову; дотримання правильної орфографії під час роботи на дошці; фонологічну інтерференцію рідної мови; граматику; правильне використання англійської лексики; прямий переклад із рідної мови (*imposition of lexico-syntactic structure*); адаптацію до культурного розуміння; неточність (*vagueness*), що є результатом недостатнього словникового запасу.

Деякі науковці вважають, що ЕМІ буде ефективним за умови переходу та почергового використання рідної й англійської мови (*codeswitching between M1 and M2*), якщо буде відводиться більше часу на опрацювання теми, пояснення, встановлення зворотнього зв'язку зі студентами. Зрозуміло, що на початковому етапі таке почергове використання М1 та М2 дійсно може спростити період адаптації, але за умови того, що М1 є однаковою як для всіх студентів групи, так і для викладача, тому доцільність використання "*codeswitching*" залишається контроверсійною, оскільки паралельне використання декількох мовних систем буде більше нагадувати мовний суржик. Треба, навпаки, стимулювати уніфіковане вживання імен і понять, схожих описів тих чи інших предметних ситуацій. Більш ефективним вважається вміння перефразувати (*paraphrasing*) незрозуміле слово та пояснити його через уже всім знайому лексику, а також уміння реформулювати (*reformulating*), але це можливо за умови достатнього володіння фаховою термінологією та хорошою підготовкою з ESP.

Мовні навички з ЕМІ є інтеграцією декількох складників володіння іноземною мовою, що можна побачити на рис. 2.

Рис. 2. Складники мовних навичок ЕМІ

Джерело: [16, с. 36].

У працях Ф. Хоаре та П. Степлетон надаються дієві рекомендації та пропозиції щодо переходу до ЕМІ [17], також варті застосування поради щодо методичних стратегій Р. Болайто й Р. Веста [5]. Основними викликами для студентів є складнощі з фаховою термінологією під час лекцій, складнощі в розумінні мови викладача, складнощі в слуханні та говорінні, складнощі в одночасному слуханні й письмі (конспектуванні). Студенти вивчають водночас і мову, і контент (фахову дисципліну), тому всі аспекти викладання потребують уваги.

Узагальнені рекомендації для викладачів щодо оптимізації переходу до ЕМІ будуть включати такі стратегії: обов'язковий період адаптації, контроль швидкості й темпу мови (*rate and speed of speech*), представлення нової лексики, огляд уже вивченого на початку кожного заняття, роздаткові матеріали та візуальні засоби, ключові слова, довідкова література іноземною мовою, глосарії, англійська мова (M2) використовується й на лекціях, і на практичних і лабораторних заняттях, перефразування та реформулювання, інтерактивний підхід навіть на лекціях, заохочення студентів до дискусії, групова робота, адекватне оцінювання, встановлення зворотнього зв'язку зі студентами, співпраця між викладачами мови й фаху (*source/content teachers*).

Рекомендації для студентів складаються з необхідного періоду адаптації, почергового вживання рідної та англійської мов (*code-switching*), конспектування англійською мовою (M2), вико-

ристання M2 під час лабораторних і практичних занять, що входять в один курс із лекціями, уточнення й пояснення щодо лексики, різноманітні лінгвістичні ресурси, підготовка до іспитів і презентацій саме мовою викладання (M2).

Усі перераховані проблеми можна поділити на певні категорії, відповідно, деякі науковці [3; 12] виділяють три основні потреби, які програми підготовки викладачів ЕМІ повинні охоплювати:

- комунікація та використання ESP;
- педагогіка й дидактика ;
- мультилінгвізм і мультикультуралізм.

Відповідно до всіх потреб викладачів ЕМІ, Кембриджський університет проводить підготовку в межах незалежних один від одного модулів, кількість яких становить вісім і які можна викладати в будь-якому порядку, навіть можна обирати деякі з них, а не вивчати всі:

1. Модуль 1. Англійська для тих, хто читає лекції.
2. Модуль 2. Англійська мова для семінарів.
3. Модуль 3. Англійська мова для невеликих груп і практичних занять.
4. Модуль 4. Англійська мова для консультацій і наставництва.
5. Модуль 5. Англійська мова для он-лайн комунікації.
6. Модуль 6. Англійська мова для оцінювання та зворотнього зв'язку.
7. Модуль 7. Англійська мова для розвитку й поширення професійних ролей (функцій).
8. Модуль 8. Англійська мова для виконання професійних обов'язків [18].

Фахівці зазначають низку переваг, незважаючи на всі виклики імплементації ЕМІ.

Персональні переваги, або переваги для кожного окремого студента:

- можливість публікацій в академічних журналах;
- можливість бути учасником міжнародних конференцій;
- покращення знання англійської;
- кар'єрне просування, отримання доступу до кращої роботи як удома, так і за кордоном;
- ознайомлення з іншою культурою, участь у багатокультурній і багатомовній спільноті [16, с. 30; 19, с. 23].

Зовнішні переваги, тобто переваги для університетів:

- приваблення студентів з іноземних країн;
- країна стає конкурентом на глобальному ринку;
- піднімається статус місцевих університетів, підвищується рейтинг [16, с. 30; 19, с. 23].

Певні фактори потребують дослідження, щоб зрозуміти результати роботи програм ЕМІ:

1. Потрібно визначити, чи володіють викладачі фахових дисциплін (*content teachers*) необхідною лінгвістичною компетенцією, щоб викладати англійською мовою, чи є різниця між загальною англійською профіцією та компетенцією викладати академічні предмети через англійську.

2. Необхідно розуміти, з яким рівнем володіння мови студенти починають навчання у виші після середньої школи та які наслідки того, що студенти будуть допущені до занять із рівнем РВМ.

3. Чи має місце певна нерівність (нерівність можливостей), коли відбір базується на мовному тесті, і фахово здібні студенти не мають доступу до цього курсу?

4. Чи потребують студенти ЕМІ більше часу на підготовку до іспитів та оцінювання чи іншої додаткової підтримки? Чи може таку допомогу надавати викладач іноземної мови?

5. Треба досягнути певного консенсусу щодо того, яка саме англійська буде використовуватися в програмі ЕМІ вищої освіти, а також чи потрібно

зменшувати багатство (*reachness*) мови, спрощувати її, якщо РВМ у викладачів і студентів не є особливо високим?

Висновки і пропозиції. Прийняття програми ЕМІ не є просто автоматичним рухом до іншої мовної політики. Імплементация такої методики можлива за сумісної діяльності викладачів англійської мови та викладачів професійних дисциплін – професіоналів у своїй сфері. Тому серед позитивних результатів варто відзначити посилення взаємодії між викладачами фахових предметів і викладачами англійської мови. Викликом для викладачів є власний недостатній рівень володіння мовою, мовна компетенція студентів, методи навчання, педагогічні питання й наявність ресурсів. Зрозуміло, що викладачі ЕМІ програм у закладах вищої освіти відіграють ключову роль в імплементації цілей програм ЕМІ. Кожен заклад повинен мати чітку мовну політику, що відповідає цілям і принципам ЕМІ, разом зі стратегією підтримки мови, що забезпечує наявність потрібних знань і навичок для успішного втілення ЕМІ.

Список літератури:

1. Graddol D., *The Future of English. A guide to forecasting the popularity of the English Language in the 21st century.* London, UK: The British Council. URL: <http://www.britishcouncil.org/learning-elt-future.pdf>.
2. Dearden J. English as a medium of instruction – a growing global phenomenon. *British Council.* URL: <http://www.britishcouncil.org/education/ihe/knowledge-centre/english-language-higher-education/report-english-medium-instruction>.
3. Han J., Singh M. *Internationalizing Education Through English Medium Instruction. Key Theoretic-Pedagogical Ideas: Research Project Report.* Kingswood, NSW, Australia : University of Western Sydney, 2014. 30 p.
4. Borg S. (2019). *The Impact of the English for Universities Project on ESP and EMI in Ukrainian Higher Education: Final Report.* URL: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/efu_impact_report_-_final_version_26_feb_2019.pdf.
5. Болайто Р., Вест Р. *Інтернаціоналізація українських університетів у розрізі англійської мови. Проект «Англійська мова для університетів».* Київ : Стиль, 2017. 154 с.
6. *The Internationalisation of Ukrainian Universities: the English language dimension.* Kyiv : British Council. URL: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/2017-10-04_ukraine_-_report_h5_en.pdf (eng).
7. Fortanet-Gomez I. *Critical Components of Intedrating Content and Language in Spanish Higher Education. J/ of Language, Learning and Academic Writing.* 2011. Vol. 8. Issue 3.
8. Coyle D., Hood Ph., Marsh D. *CLIL: Content and Language Integrated Learning.* Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 324 p.
9. Marsh D., *English as medium of instruction in new global linguistic order: Global Characteristics, local consequences.* Second Annual Conference for Middle East Teachers of Science, Mathematics and Computing., Abu Dhabi. URL: <https://archive.org/details/ProceedingsOfTheSecondAnnualConferenceForMiddleEastTeacherSOfScienceMathematicsAndComputing.pdf>.
10. Vinke A.A. *English as the medium of instruction in Dutch engineering education.* Delft : Delft University Press, 1995. 206 p.
11. Macaro E. *English Medium Instruction: Time to start asking some difficult questions.* *Modern English Teacher.* V. 24. No. 2. P. 1–7. URL: www.modernenglishteacher.com.
12. Barrios E., Lopez-Gutierrez A., Lechuga C *Facing challenges in English Medium Instruction through engaging in an innovation project.* *Procedia – Social and Behavioral Sciences.* 2016. Vol. 228. P. 209–214.
13. Coleman J.A. *English medium teaching in European Higher Education, Language Teaching,* 1 (1), 1–14.
14. Llorca E., *Non-native Language Teachers: Perceptions, Challenges, and Contributions to the Profession.* Boston, MA : Springer. P. 63–84.

15. Costa F., & Coleman J. A survey of English medium instruction in Italian higher education. *International Journal of Bilingual education and Bilinualism*, 16 (1), p. 3–19.
16. Michael Carrier. English for Professional Contexts and International Mobility: EMI and Intercultural Awareness. URL: michaelcarrier.com/wp-content/uploads/2017/11/QUEST-ASE-2017-English-for-professional-contexts-blueT-v1d-50-EDIT-PDF.pdf.
17. Hoare Ph., Stapleton P. Classroom Strategies for English Medium Teaching and Learning. URL: https://www.eduhk.hk/ele/research/seminar/12-13/HKIED_ELE_Seminar121117_1.pdf.
18. Certificate in EMI Skills (2016). URL: <http://www.cambridgeenglish.org/emi>.
19. Nicola Galloway, Jaroslaw Kriukow and Takuya Numajiri. Internationalisation, Higher Education and the Growing Demand for English: an Investigation into the English Medium of Instruction (EMI) movement in China and Japan. British Council. The University of Edinburgh. 44 p.

Bortnyk S. B. ENGLISH AS A MEDIUM OF INSTRUCTION: CHALLENGES FOR TERTIARY LECTURERS

The article analyzes some of the approaches to using English as a medium of instruction (EMI) in the tertiary level of education. The utmost aim of EMI programs is both students' acquisition of professional knowledge and improvement of English proficiency for further global integration. Research on EMI phenomenon may be subdivided into three main groups: research concerning the language policy and programs, especially in the tertiary education; research concerning students, their comprehension and attitude to EMI, their language proficiency and available language skills, learning strategies, results and expectations; research concerning tertiary education teachers, and their understanding of EMI, language proficiency and abilities, teaching strategies and procedures, need in new pedagogical skills. Teacher training is one of the most urgent needs in implementation of EMI, as teachers are the most important variable constituent in the educational system and the major success determinant. There are three main models of EMI implementation, each of which has its advantages and disadvantages. Specialists distinguish four main types of challenges which should be overcome by EMI teachers: teachers' language proficiency and abilities, students' proficiency, appropriate methods, and inadequate resources. Most researches dealing with EMI implementation emphasize on the need to improve language skills of both teachers and students. Some specialists think that EMI would be effectively implemented alongside with codeswitching, together with allotting more time on theme learning, explanation, and students' feedback. Paraphrasing is considered to be more expedient techniques, being able to explain a new word using already familiar vocabulary. Reformulating is another useful way to teach EMI classes, but all these techniques are possible with profound ESP background and good command of specialist terminology. There is a range of advantages for both students and teachers notwithstanding all the challenges of EMI implementation. Working with EMI programs is not just simple moving in the direction of the other language policy. Implementation of this method of teaching is possible under mutual activity and cooperation of English teachers and content teachers – professionals in their field.

Key words: higher education, ESP, English as medium of instruction (EMI), language proficiency, teacher qualification, CLIL (Content and Language Integrated Learning).

Брич Р. В.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Білик О. І.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ *FASHION* У РОМАНІ ЛОРЕН ВАЙСБЕРГЕР “THE DEVIL WEARS PRADA”

Мода виступає як соціальне явище, що являє собою універсальний соціокультурний феномен. Він відіграє важливу роль у житті суспільства й утворює цілісну систему. У статті досліджено різноманітні підходи до визначення концепту FASHION, розглянуто актуальність даної теми в сучасних лінгвістичних дослідженнях, проаналізовано наукові джерела і сформульовано теоретичні положення щодо інтерпретації концепту FASHION у когнітивній лінгвістиці, диференційовано такі термінопоняття, як «концепт» і «об'єктивація», «ядро концепту», «периферія», «концептуальний аналіз», «мода», «лексика сфери моди». Розглянувши структуру концепту FASHION, ми бачимо, що досліджуваний концепт складний за структурою. Різноманітність його тлумачень вказує на його багатоаспектність. Особлива увага приділена системному опису лексики на позначення моди в романі Лорен Вайсбергер “The Devil wears Prada”, застосовано комплексний підхід під час виявлення засобів вербального вираження концепту FASHION. У статті проведено структурний аналіз концепту FASHION – виявлення ядра та периферії, визначення груп і дефінітивний аналіз номінацій, що складають синонімічний ряд імені концепту FASHION. Проаналізовано участь синонімів номінації fashion. Також детальну увагу звернено на виокремлення дефініцій лексеми “fashion”; визначення засобів об'єктивації концепту FASHION у художньому дискурсі та визначено найуживаніші значення лексем концепту FASHION. Зі статті випливає, що до основних лексичних засобів об'єктивації концепту FASHION належать лексеми на позначення одягу, взуття, головних уборів, зачісок, аксесуарів, назви колекцій високої моди, а також модних течій і брендів, виробників одягу й аксесуарів. Вони утворюють синонімічні ряди і можуть бути класифіковані у групи. У перспективі дослідження – пошук концептуальних метафор, які актуалізують цей концепт.

Ключові слова: концепт, об'єктивація, ядро концепту, периферія, концептуальний аналіз, мода, лексика сфери моди.

Постановка проблеми. Мода посідає все помітніше місце в сучасному світі, оскільки це передусім соціальний феномен, який притаманний виключно людині, це те, що набуває все більшого поширення, а отже, має велику популярність і визнання в більшості. Смаки постійно змінюються, тому актуальним стає питання розкриття концепту FASHION для більш детального його розуміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт FASHION неодноразово був об'єктом наукових досліджень. Особливо помітні праці лінгвістів Т. В. Долгова, Д. А. Башкатова, Я. С. Матосян, Т. А. Терешкович, І. В. Попова, О. В. Чурсіна, Л. О. Чернейко й ін. Вивченню словника моди (1999 р.) присвячена робота Т. А. Терешкович. У дослідженні Т. В. Боргова (2007 р.) розглядається англійська термінологія дизайну одягу і моди в соціолінгвістичному аспекті. У праці

І. В. Попової (2007 р.) приділяється увага особливостям мови індустрії моди з погляду лексичної семантики і стилістики. Співвідношення понять «мода» і «мовна мода» (2008 р.) досліджує Е. І. Вогнева. Філософсько-лінгвістичний аспект моди (2008 р.) висвітлено в роботі Л. О. Чернейко. У дослідженні Я. С. Матосян (2001 р.) розглядаються тенденції формування і функціонування номінацій понятійної сфери «одяг і мода» у російській мові 20–21 ст. Робота Д. А. Башкатова (2010 р.) присвячена окремим аспектам дискурсу моди.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у виявленні, класифікації й описі лексико-семантичних засобів, які пов'язані зі сферою МОДА. Відповідно до поставленої мети потрібно вирішити такі завдання:

– систематизувати тлумачення понять «концепт» і «об'єктивація»;

– розкрити поняття «концептуальний аналіз» для тлумачення концепту FASHION;

– проаналізувати особливості вербалізації концепту FASHION у романі “The Devil wears Prada”;

– визначити мовні засоби вербалізації концепту FASHION у романі.

Виклад основного матеріалу. Одним з провідних понять сучасної когнітивної лінгвістики є «концепт». У своїх роботах лінгвісти розробляють методики концептуального аналізу, типологізують концепти, визначають їхні характерні особливості. Незважаючи на те, що поняттям «концепт» послуговуються представники різних напрямів лінгвістичної науки, єдиного визначення все ще немає.

Існують різні думки щодо трактування поняття «концепт». Аналізуючи концепт із погляду когнітивної лінгвістики, О. С. Кубрякова визначає його як засіб пояснення «ментальних ресурсів» людської свідомості; вона звертає увагу на природу та функціональність концепту, наголошуючи на його ключовій ролі у формуванні «концептуальної системи та мови мозку», отже, і мовної картини світу людини [3, с. 90]. Подібного погляду дотримується і В. А. Маслова, яка розглядає концепти як ментальні сутності [4]. Ю. Є. Прохоров у монографії «У пошуках концепту» виділяє такі підходи до визначення концепту: як лінгвокогнітивного явища (Е. С. Кубрякова); психолінгвістичного явища (А. А. Залевська); абстрактного наукового поняття (А. М. Соломоник); базової одиниці культури (Ю. С. Степанов); лінгвокультурного явища (Г. Г. Слишкін, В. І. Карасик) [1, с. 20].

Концепт FASHION ми відносимо до соціокультурних концептів-регулятивів, які, за В. І. Карасиком, висловлюють оціночний кодекс лінгвокультур і у своєму системному вираженні пояснюють культурні доміанти поведінки [2, с. 150–151]. Щодо моди це виражається в дотриманні особливих правил поведінки, манери триматися або одягатися за певних обставин і в конкретних ситуаціях. Такі соціокультурні концепти є семіотичними одиницями, інтегруючими національну культуру, мову й етнічну ментальність. Динаміка концепту детермінована його польовою структурою, що містить, крім статичної (константна, архетипічна) понятійної частини, соціокультурне тло – динамічну частину, яка під впливом зовнішніх, соціальних і культурних чинників еволюціонує у процесі зміни цінісно-сміслових компонентів. Як один із концептів-регулятивів, змістом яких є норми поведінки, мода є явищем соціального порядку та регулює відносини в суспільстві,

з одного боку, і містить набір ознак, відповідних «модній» поведінці, – з іншого [2, с. 152–153].

Англomовна картина світу базується на специфічних образах, концептах, переконаннях і ідеях, які передаються за допомогою відповідних лінгвістичних засобів. Концептуалізація світосприймання в різних варіантах англійської мови опосередковується наявністю системи національно-маркованих знань, до яких належить і лексика сфери моди [6, с. 78].

До складу лексики моди входять одиниці на позначення предметів одягу, взуття, головних уборів, зачісок, аксесуарів, модних стилів і течій, косметичні засоби, назви колекцій високої моди, назви брендів і виробників одягу й аксесуарів, професійна лексика індустрії високої моди та легкої промисловості. Мода протягом ХХІ ст. поширилася з одягу на численні різноманітні аксесуари, які його доповнюють, а також на елементи, які в сукупності створюють стиль та імідж.

Під час проведення аналізу концепту FASHION у романі Лорен Вайсбергер “The Devil wears Prada” ми ґрунтуємося на твердженні В. І. Карасика та Г. Г. Слишкіна, які вважають, що найважливіші з векторів нашої свідомості визначають ядро, менш важливі – периферію. Тому насамперед треба виявити денотатно-сигніфікативний центр – ядро концепту [2]. Із цією метою розглянемо дефініцію номінації *fashion*, звернувшись до “Longman Dictionary of Contemporary English”. Словник надає такі значення: “*something that is popular or thought to be good at particular time*” – те, що є або вважається популярним у певний період часу; “*a style of clothes, hair etc. that is popular at the particular time*” – стиль одягу, зачіски й ін., що є популярним у певний період часу; “*the business or study of making and selling clothes, shoes etc. in new and changing styles*” – бізнес або наука про створення та продаж нового або зміненого стилю одягу, взуття й ін. [8].

У процесі аналізу роману “The Devil wears Prada”, окрім лексеми *fashion*, яка є найчастотнішою і утворює ядро концепту FASHION, виокремлено й інші лексеми, а саме: *trend* – “a general tendency in the way a situation is developing or changing”; *fashion industry* – “the industry that deals with the world of fashion; makers and sellers of fashionable clothing” [10]. У цій роботі лексеми *trend* і *fashion industry* розглядаються як синоніми лексеми *fashion* і належать до периферії концепту FASHION.

До основних лексичних засобів, які входять до периферії концепту FASHION у романі “The Devil

wears Prada”, належать такі слова та словосполучення: *style, look, trend, mode, vogue, high fashion, taste, fashion industry, rage, sort, manner, design* (див. табл. 1). Усі вони утворюють синонімічний ряд [9] і стають ключовими.

Згадані вище лексичні засоби, що належать до периферії концепту FASHION, можна згрупувати за такими ознаками:

1. Стиль одягу та образу (*style in clothes and look*): *vogue (1)* – “a popular and fashionable style, activity, method”; *look* – “a particular style in clothes, hair, furniture etc”; *style (2)* – “a particular design or fashion for clothes, hair, furniture etc”; *rage (informal)* – “a situation in which something is very popular” [8].

(1) *I knew nothing when I went for my first interview and stepped onto the infamous Elias-Clark elevators, those transporters of all thingsen vogue* [7, с. 9].

(2) *I'd change stockings five times until I finally had the right color, only to berate myself that stockings of any style or color were so not OK* [7, с. 91].

2. Спосіб виготовлення (*doing something*): *trend (3)* – “a general tendency in the way a situation is changing or developing”; *design* – “the way that something has been planned and made, including its appearance, how it works” [8].

(3) *Editorial traveled to hot spots around the world for shoots, got free gifts and discounts from all the designers, hunted for trends, and went to parties at Pastis and Float because they “had to check out what people were wearing”* [7, с. 96].

3. Поведінка (*behaviour*): *mode(4)* – “a particular way or style of behaving, living or doing something”; *manner* – “the way in which someone behaves towards or talks to other people”; *sort (BE)* – “someone who has a particular type of character, and is therefore likely to behave in a particular way” [8].

(4) *She had already switched into worried-mom mode and was clearly trying to keep her voice steady and her words rational, following what was sure to have been my dad's suggestion of passing along to me a feeling of calm and control* [7, с. 253].

Окрім того, помічено, що ключова для цього дослідження лексема *fashion* має низку похідних лексичних одиниць, що належать до периферії концепту FASHION, а саме: *fashionista (5)* – “a person who follows trends in the fashion industry obsessively and strives continually to adopt the latest fashions” [5] (людина, яка послідовно стежить за тенденціями в індустрії моди і постійно прагне отримати останні новинки моди); *fashionable (6)* – “conforming to fashion” [5] (такий, що відпо-

відає моді; такий, що в моді); *unfashionable (7)* – “something that is not in fashion” [5] (те, що не в моді); *fashion-conscious (8)* – “interested in, and wanting to wear fashionable clothes” [5] (той, хто стежить за модою). Розглянемо такі приклади:

(5) *I knew there was an entire magazine staff of fashionistas who would emphatically disagree with me, but I thought I looked pretty damn good for only my second interview* [7];

(6) *Just what does one wear to the first day working for the most fashionable fashion editor of the most fashionable fashion magazine in existence?* [7];

(7) *Her brown hair was clean and straight but lacking in style, and her brown flats were homfically unfashionable* [7];

(8) *M. Lily, herself not exactly fashion-conscious in her graduate student uniform of jeans, ratty L. L. Bean sweaters, and hemp necklaces, said every time I saw her, “I still don't understand what you wear to work”* [7].

У результаті розгляду прикладів можна дійти висновку, що сфера моди активно розвивається, змінюються не тільки модні тенденції, але й лексеми на їх позначення. Автор у своїй роботі слідує модним тенденціям. Можна помітити, що тепер, щоб назвати людину «модною», потрібно всього лише використати вже усім відомий термін *fashionista* або ж *fashion-conscious*.

Окрім того, велика кількість і висока частотність уживання лексичних засобів, що вербалізують концепт FASHION, уможливили класифікування їх на такі групи: *clothes, hairdo, make-up, accessories, brands, material, food and decoration*. Зокрема, кожна із груп включає лексичні засоби, що вербалізують концепт FASHION (див. табл. 1).

Для об'єктивації концепту FASHION у романі “The Devil wears Prada” важливі групи *makeup* та *hairdo*. Fashion-макіяж і зачіски є невід'ємною частиною індустрії моди, візажист, як і стиліст, має змогу вийти за межі стандартів і користуватись своєю уявою та смаком. Макіяж і стильна зачіска завжди додають загадковості до вже готового образу. Проте не тільки макіяж та зачіска, але й манікюр є важливою деталлю в образі, тому це все можна об'єднати в єдину групу *beauty*. Для вираження групи *beauty* вжито такі лексеми: *eyeliner, lipstick, lip gloss, chignon, manicure, pedicure, nail polish, spikyhair, ponytail, curls, salt-and-pepperhair, mascara, silverhair, eyeshadow, lotion, cream, liner, powder, eyelashcurler, brushes, washcloths, eyemakeupremover, moisturizer, mohawk*. Детально розглянемо деякі з них: *eyeliner* – “coloured make-up that you put along

Лексичні засоби, що вербалізують концепт FASHION

Clothes	pants, skirt, jeans, dress, jacket, suits, top, sweater, T-shirt, coat, socks, shorts, pajamas, miniskirt, sweatpants, bra, bikinis, trench, cardigan, corset, blouse, wife-beater, camisole, heels, stilettos, boots (high-heeled or hiking), flats (bullet or scuffed), sandals (open-toe), loafers, slippers, slingbacks, pumps, sneakers, catsuit, blazer
Hairdo + makeup + manicure	eyeliner, lipstick, lip gloss, chignon, manicure, pedicure, nail polish, spiky hair, ponytail, curls, salt-and-pepper hair, mascara, silver hair, eyeshadow, lotion, cream, liner, powder, eyelash curler, brushes, washcloths, eye makeup remover, moisturizer, Mohawk
Accessories	rings, ribbons, bracelet, watches, mufflers, sunglasses, case, handbag, sleeping bag, evening bag, necklaces, diamonds, gloves, shawls, hats, clutches, chokers, caps
Brands	Prada, Hermes, Gucci, Versace, Louis Vuitton, Michael Kors, Chanel, Calvin Klein, Tom Ford, Jimmy Choos, Armani, The Buzz, Fendi, Barney's, Chloé, Roberto Cavalli, Saks, Ralph Lauren, Irv Ravitz, Vera Wang, Herb Ritts, Dior, Tiffany, Yves Saint-Laurent
Material + colours	suede, leather, fleece, wool, cashmere, satin, silk, chiffon, tulle, fur, cotton, nylon, lycra, denim, corduroy, camel-hair, velvet, linen, microfiber, maroon, dark blue, white, yellow, red, lime green, marsala, mahogany-color, royal, indigo, rose, pink, khaki, champagne color, burgundy, zebra-print, fuchsia, black-and-white print, navy color, ecru, gold color, cream color, milky white
Food	coffee, bacon, hot-pink drink, liquor, frozen yogurt scooper, decaf tea with Sweet'n Low, peanut butter, sandwich, turkey brie croissant, wine, green tea ice cream, sushi Samba, burgers, fries, ketchup, tiny vanilla tea, beer, waffles, onion soup, Caesar salad, smoothie, cheese pizza, dried tomatoes, martini, liquor, toast, buns, wine, Bloody Mary, Starbucks, Pellegrino, caramel Macchiato, Amaretto Cappuccino, chocolate éclair, whiskey, rye
Decoration	furnish, carpet, mirror, lift, glass doors, sofa, chair, desk, dishwasher, bathtub, elevator, desk, bed, pictures

the edges of your eyelids to make your eyes look bigger or more noticeable” (*підводка для очей*) [8]; *lipstick* – “something used for adding colour to your lips, in the shape of a small stick” (*зубна помада*) [8]; *lip gloss* – “a substance used to make lips look very shiny” (*блиск для губ*) [8], *chignon* – “hair that is tied in a smooth knot at the back of a woman’s head” (*волосся, змотане в пучок*) [8]. Усе більше видів зачісок набирають популярності і користуються попитом у перукарів. Глянувши на зачіску, можна зрозуміти настрій людини та, деякою мірою, її характер. Доглянуте, зібране в пучок волосся – запорука успіху, і це доказує головна героїня Міранда, яка досить часто робила таку зачіску, це ми бачимо на прикладі:

(43) *Mostly around her neck, but sometimes she’ll have her hairdresser tie one in a chignon, or occasionally she’ll use them as a belt* [7, с. 57].

Мода тісно пов’язана з мовними засобами на вираження ознак предмета, а точніше, прикметниками, оскільки відбувається оцінювання предметів одягу та стилів. У романі “The Devil wears Prada” ми бачимо велику кількість прикметників для характеристики речей, як-от: *fashionable, gorgeous, beautiful, glamorous, high-heeled, sexy, classy, strappy, stylish, casual, chic,*

impeccable, elegant, pretty, popular, mind-blowing, attractive, luxurious, “appropriate”, vintage, trendy, cocktail, dressy, stunning, classic. Ці прикметники ми можемо віднести до слів із загальним значенням «красивий»: *beautiful, pretty, attractive, “appropriate”, dressy.* Вони виражають об’єктивну оцінку речей, наприклад:

(47) *There was a beautiful crocheted skirt in shocking fuchsia by Celine, a pearl gray wraparound by Calvin Klein, and a black suede one with black beads along the bottom by Mr. de la Renta himself* [7, с. 40].

Висновки. Проведений аналіз мовного матеріалу дозволив дійти висновку, що мода є соціальним явищем, що являє собою універсальний соціокультурний феномен. Він відіграє важливу роль у житті суспільства й утворює ціннісну систему. До основних лексичних засобів об’єктивації концепту FASHION належать лексеми на позначення одягу, взуття, головних уборів, зачісок, аксесуарів, назви колекцій високої моди, а також модних течій, брендів, виробників одягу й аксесуарів. Вони утворюють синонімічні ряди і можуть бути класифіковані у групи.

У перспективі дослідження концептуальні метафори, які об’єктивують концепт FASHION.

Список літератури:

1. Арутюнова Н. Д., Язык и мир человека. 2-е изд., испр. Москва : Языки русской литературы, 1999. 896 с.
2. Карасик В. И. Характеристики педагогического дискурса. *Языковая личность: аспекты лингвистики и лингводидактики* : сборник научных трудов. Волгоград : Перемена, 1999. 477 с.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова и др. Москва : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. 245 с.
4. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : учебное пособие. Минск : ТетраСистемс, 2004. 256 с.
5. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com>.
6. Hunston Susan. *Corporain Applied Linguistics*. Cambridge University Press, 2005. 241 p.
7. Lauren Weisberger. *The Devil wears Prada*. London : Harper Collins Publishers, 2003. 416 p.
8. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://www.ldoceonline.com>.
9. Synonym Finder and Thesaurus. URL: <http://www.synonym.com>.
10. URL: <https://www.thefreedictionary.com>.

Brych R. V., Bilyk O. I. LEXICAL MEANS OF OBJECTIFICATION OF THE CONCEPT FASHION IN LAUREN WEISBERGER'S NOVEL "THE DEVIL WEARS PRADA"

Fashion acts as a social phenomenon, which is a universal socio-cultural phenomenon. It plays an important role in society and forms a coherent system. The article explores various approaches to defining the concept FASHION, examines the relevance of this topic in modern linguistic research, analyzes the scientific sources and formulates theoretical provisions for the interpretation of the concept FASHION in cognitive linguistics, differentiates such terms as concept and objectification, core of the concept, periphery, conceptual analysis, fashion, fashion vocabulary. Having examined the structure of the concept FASHION, we can see that the concept under study is complex in structure. The variety of his interpretations indicates his multidimensionality. Particular attention is paid to the systematic description of the fashion vocabulary in Lauren Weisberger's novel "The Devil wears Prada" and applied a comprehensive approach in identifying the means of verbal expression of the concept FASHION. The article provides a structural analysis of the concept FASHION – core and periphery detection, group definitions, and a definitive analysis of the nominations that make up the concept FASHION. Also it analyzes the participation of synonyms for fashion nomination. The attention is drawn to the isolating of definitions of fashion tokens; determining the means of objectification of the concept FASHION in artistic discourse and identifying the most commonly used values of the concept tokens. According to the article it follows that the main lexical means of objectification of the concept FASHION include tokens for the designation of clothing, shoes, hats, hairstyles, accessories, names of collections of high fashion, as well as fashionable trends and names of brands, manufacturers of clothing and accessories. They form synonymous series and can be classified into groups. The prospect of research is the search for conceptual metaphors that actualize this concept.

Key words: *concept, objectification, core of concept, periphery, conceptual analysis, fashion, fashion vocabulary.*

Галай Т. М.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Грибіник Ю. І.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ТЕКСТИЛЬНІ МЕТАФОРИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ФАХОВІЙ МОВІ ГЕОЛОГІЇ (КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД)

У статті здійснюється аналіз метафоричних термінів зі сфери-джерела «текстиль», дібраних із сучасних англомовних термінологічних словників геології, які видані в період із 2001 року по 2013 рік. Досліджено специфіку прояву метафоричної номінації в сучасній англійській фаховій мові геології з позицій когнітивної лінгвістики. Зафіксовано й охарактеризовано елементи вихідної поняттєвої сфери (сфери-джерела) та нової поняттєвої сфери (сфери-цілі), які метафорично переосмислюються в межах англійської фахової мови геології відповідної метафоричної моделі та виформовують сутність когнітивного потенціалу метафори. Визначено основу асоціативної схожості текстильних предметів і геологічних об'єктів та процесів. Зв'язок між сферами-цілями та сферами-джерелами представлено у вигляді метафоричної моделі. За допомогою методу метафоричного моделювання визначено структуру лінгвокогнітивної метафоричної моделі «ГЕОЛОГІЧНІ ОБ'ЄКТИ – ЦЕ ТЕКСТИЛЬНІ ВИРОБИ», проаналізовано її оригінальну фреймо-слотову структуру (три фрейми, вісім слотів). Крізь призму термінів на позначення одягу (clothes), головного убору (hat), взуття та його компонентів (shoes and their components) фрейму «Типи одягу» (16,5% від числа термінів цієї метафоричної моделі) розглянуто геологічні терміни на позначення гірських осадових, метаморфічних і вулканічних порід, геологічних утворень та формацій, водоїм. Метафоричні терміни фрейму «Складники одягу» (56,5% від числа термінів цієї метафоричної моделі) уподібнюють атмосферні явища, гравітаційне поле землі, типи рельєфу в образах частин одягу (parts of clothes), елементів одягу (elements of clothes), аксесуарів (accessories). Метафори фрейму «Матеріали для виробництва одягу» (27% від числа термінів цієї метафоричної моделі) структурують знання про геологічні процеси, мінерали та мінеральні утворення в термінах на позначення тканин (fabrics) та інструментів (instruments for sewing).

Ключові слова: метафоричні терміни, фахова мова, геологія, метафорична модель, текстиль, фрейм, слот.

Постановка проблеми. Англомовна терміносистема геології – науки, що вивчає «склад земної кори, геологічну історію, процеси утворення мінералів і гірських порід, підземні води, родовища корисних копалин та багато інших проблем, пов'язаних із надрами нашої планети» [3] – представлена великим масивом даних, який містить понад 1 175 метафоричних термінів, які потребують особливого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема функціонування метафоричних найменувань неодноразово виступала об'єктом наукових досліджень як закордонних, так і українських лінгвістів (Н. Арутюнова, А. Баранов, М. Володіна, В. Гак, О. Кубрякова, В. Маслова, В. Телія, А. Чудінов, Д. Шмельов, М. Johnson, G. Lakoff). Накопичено багатий досвід в області дослідження процесів метафоризації саме в термінологіях фахових мов

із традиційного та когнітивного поглядів. Особливо помітними є праці О. Винник та А. Чудінова (економічна термінологія), Т. Вершиніної, Р. Керімова та Х. Дацишин (політична термінологія), С. Дудецької та Н. Цісар (медична термінологія), О. Єфремова (нафтогазова термінологія), Ю. Грибіник (геодезична термінологія) та ін. Проте варто зазначити недостатнє вивчення метафоричних термінів у когнітивному аспекті саме в англійській фаховій мові геології (далі – АФМГ).

Актуальність роботи зумовлена інтересом лінгвістів до вивчення метафори як універсального механізму, що забезпечує розкриття пізнавальних властивостей людського мислення й охоплює різні галузі знання, зокрема і фахові мови, а в нашому випадку термінологію АФМГ.

Наукова новизна розвідки полягає в тому, що вона є першим досвідом в описі текстильної

метафори, яка є ключем до інтерпретації геологічних об'єктів і процесів.

Постановка завдання. Стаття має на меті дослідити текстильні метафори, що концептуалізують геологічні об'єкти, процеси та предмети. Об'єктом дослідження ми обрали текстильні метафоричні терміни в АФМГ. Предметом дослідження постає метафорична модель «ГЕОЛОГІЧНІ ОБ'ЄКТИ – ЦЕ ТЕКСТИЛЬНІ ВИРОБИ».

Мета передбачає розгляд таких завдань: здійснити систематизацію й опис текстильних метафоричних термінологічних одиниць, утворених за моделлю «ГЕОЛОГІЧНІ ОБ'ЄКТИ – ЦЕ ТЕКСТИЛЬНІ ВИРОБИ», проаналізувати їх із погляду фреймо-слотової структури.

Матеріалом дослідження слугували дані, дібрані із сучасних англійських тлумачних і енциклопедичних словників геології.

Вирішення поставлених завдань зумовило використання когнітивного аналізу. У роботі залучено інструментарій теорії концептуальної метафори [4] та метафоричного моделювання [6] для побудови лінгвокогнітивної метафоричної моделі «ГЕОЛОГІЧНІ ОБ'ЄКТИ – ЦЕ ТЕКСТИЛЬНІ ВИРОБИ».

У нашому дослідженні ми послуговуємося визначенням А. Чудінова, який вважає, що **метафорична модель** – «наявна і / або така, що складається у свідомості носіїв мови, схема зв'язку між понятійними сферами, яку можна представити формулою: “X – це Y” [7]. Назвою метафоричної моделі служить родо-видове поняття, що об'єднує елементи її таксонів» [5, с. 31].

Утворення продуктивних метафоричних моделей здійснюється за допомогою фреймо-слотових операцій. Фрейм – одиниця знань, структура якої вибудовується навколо деякого поняття і містить дані, що стосуються цього поняття. Фрейми структурують наше розуміння світу загалом, це своєрідний каркас знань для представлення стереотипної ситуації [7, с. 132]. Однією з ланок фрейма є слот, як стверджує Т. Вершиніна [2, с. 21]. Слоти – елементи ситуацій, певного типу інформації, релевантної для фрагмента описуваної дійсності [1, с. 106].

Виклад основного матеріалу. Для сучасної АФМГ характерне розмаїття джерел метафоризації. На сферу геологічних об'єктів і процесів проєктуються образи предметів побуту, гастрономії, текстилю, транспорту, тобто образи предметів, створених працею людини для задоволення своїх фізичних і духовних потреб.

Поширеним трактуванням геологічних об'єктів і процесів є їх перехрещення з номінаці-

ями предметів одягу. Метафоричні терміни побудовані на вживанні концептів зі сфери текстилю, яскраві, зрозумілі та виразні.

За результатами дослідження визначено, що метафорична модель «ГЕОЛОГІЧНІ ОБ'ЄКТИ – ЦЕ ТЕКСТИЛЬНІ ВИРОБИ» об'єктивується в АФМГ текстильними метафорами, що становлять невелику групу артефактних метафор (7,2% загальної вибірки) та репрезентують знання у сфері геології в термінах вихідної концептуальної сфери «текстиль», яка охоплює найменування типів тканин, аксесуарів, одягу та матеріалів для його виробництва.

Варто зазначити, що названа метафорична модель упорядковується за допомогою фреймо-слотової структури.

Згідно із проведеним дослідженням, **фрейм «Складники одягу»** є найбільш продуктивним у рамках текстильної метафори (56,5% від числа термінів цієї моделі) і реалізується в низці геологічних термінів, які входять до таких слотів: «Частини одягу / Parts of clothes” (*mountain apron, fault apron* та інші), «Елементи одягу / Elements of clothes” (*clay pocket, map collar* та інші), «Аксесуари / Accessories” (*ribbon jasper, ribbon rock, belt of no erosion, bow-tie reflection* та інші). Терміни, утворені на основі цієї моделі, стають донорами для опису та пояснення низки геологічних об'єктів.

Слот «Частини одягу / Parts of clothes”. Лексема *apron* зі значенням “a garment covering part of the front of the body and tied at the waist, for protecting the wearer’s clothing” (передня частина поясного жіночого одягу) закріпилася в геологічній термінології в метафоричному словосполученні для опису будь-якого типу шлейфа, за зовнішнім виглядом і локалізацією (спереду) схожого на фартух. Наприклад, рівний, віялоподібний схил / *archipelagic apron*, що оточує підводну гору або острів (*a fan-shaped gently sloping region of sea floor found around oceanic islands, particularly in the south Pacific Ocean*).

Слот «Елементи одягу / Elements of clothes”. Розуміння та сприйняття деяких геологічних об'єктів зумовлене їх описом крізь призму характеристик елементів одягу. Так, у результаті метафоричного переосмислення зовнішнього вигляду кишені (*pocket*) виникли терміни на позначення гірських порід типу *pocket rock* / пустинні валуни, покриті товстою кіркою пустинного загару, покладена асоціативна схожість за зовнішнім виглядом (*a desert boulder with a hard case of desert varnish*).

В АФМГ найменування водойм здійснюється на основі асоціацій за зовнішньою схожістю з

кишенею (*pocket*) у такому словосполученні, як *pocket valley pool*, що позначає озеро, розташоване в долині, верхів'я якої оточене крутими схилами, де метафоризується найменування не власне самої водойми, а місця її розташування (*a pool in a valley whose head is enclosed by steep walls at the base of which underground water emerges as a spring*).

В АФМГ асоціативні зв'язки кишені (*pocket*) із геологічною формацією простежуємо під час розгляду геологічного терміна *pocket beach* / невеликого вузького пляжу серпоподібної форми з угнутістю, спрямованою в бік моря (*a small beach, between two headlands*).

Структурні елементи карти, що відображає геологічну будову території або деякі її особливості, можуть також метафорично відображатися крізь призму найменувань частини одягу. Наприклад, геологічний термін на позначення інформації, яка обрамляє карту, *map collar* перехрещується з номінацією коміра – смужки тканини, хутра, приштої на одязі по краях вирізу для шиї (*the original border information that surrounds each map image*).

Слот «Аксесуари / Accessories». Зовнішній схожості (формі) стрічки для волосся *ribbon* (*a long, narrow strip of fabric*) уподібнюється в АФМГ зовнішній вигляд деяких гірських порід, наприклад: осадова й осадово-метаморфічна гірська порода (*ribbon jasper*), яка характеризується чергуванням кольорових смужок різного розміру (*banded jasper with parallel, ribbon like stripes of alternating colors or shades of color*).

Переосмислюючи метафорично зовнішній вигляд стрічки (*a narrow piece of cloth*), в АФМГ натрапляємо на терміни на позначення: лінійно витягнутого рифу в середині Великого Бар'єрного рифу біля північно-східних берегів Австралії (*ribbon reef*), що має загнуті всередину краї й утворює фєстони уздовж прямовисного краю континентального шельфу (*long, narrow, possibly winding reef, usually associated with an atoll lagoon*); наросту льоду (*ice ribbon*), що утворюється на поверхні в результаті замерзання вологи, яка виділилася з мертвого стебла рослин у період ранніх заморозків, зовні дуже нагадує білі хвилясті стрічки (*an ice deposit on plant surfaces, not of hoarfrost from atmospheric water vapor, but of moisture exuded from the stems of plants*); геологічних утворень вулканічного характеру типу вулканічної бомби (*ribbon bomb*), що має витягнуту і сплюснуту форму, що зовні нагадує стрічку (*an elongate and flattened volcanic bomb derived from ropes of lava*); геологічних тіл типу смужчатої

жили (*ribbon vein*), що складається із прошарків руди, які чергуються та відрізняються за кольором і структурою (*a vein composed of layers of different minerals that lie parallel to the walls*).

Метафоричне представлення діаграм за допомогою найменувань аксесуарів експлікується у словосполученнях типу *ribbon diagram*, *bow-tie reflection* на основі асоціативного перенесення ознаки зовнішньої схожості. Наприклад, діаграма / *ribbon diagram* пропонує зображення єдиного безперервного геологічного розрізу, у перспективі уздовж кривої або синусоїдальної лінії (*a continuous geologic cross section that is drawn in perspective along a curved or sinuous line*).

Найменування зон поверхневих шарів земної кори (*belt of no erosion, belt of weathering, belt of cementation, belt of soil water, belt of soil moisture*), схильних до руйнівної дії атмосфери, здійснюються завдяки асоціації цих шарів із поясом на основі схожості протяжності (*a band of flexible material, as leather or cord, for encircling the waist*).

Другим за продуктивністю є фрейм «**Матеріали для виробництва одягу**». У складі фрейму «Матеріали для виробництва одягу» (27% від числа термінів цієї ММ) виділяємо два основних слоти: «Тканини / Fabric» (*cotton ball, velvet copper ore, silk, satin spar, woolpack, knitted texture*) та «Інструменти для пошиття одягу / Instruments for sewing» (*needle ironstone, needle zeolite* та інші).

Слот «Інструменти для пошиття одягу / Instruments for sewing». Досить поширеним в АФМГ є номінування мінералів за їхньою схожістю з інструментами для пошиття одягу. Мотиваційною ознакою в такому разі є не функціональна (безпосереднє значення "*a small, slender implement used for sewing or surgical suturing*"), а зовнішня подібність (*a small thin piece of steel, with a point at one end and a hole in the other*). Наприклад, в англійських тлумачних словниках геологічних термінів зафіксовано метафоричний термін *needle coal* на позначення лігніту, який складається з голкоподібної маси судинних пучків і стебел (*lignite containing fibrous needle-shaped masses formed from the vascular bundles of palm stems*).

Цікавими за своїм метафоричним значенням є номінації на позначення пристроїв, використуваних у геологічній практиці, наприклад: *deep needle, magnetic needle*. Ці терміни легко прочитати навіть без додаткових тлумачень. Наприклад, короткий, тонкий кусок магнітного матеріалу / *magnetic needle* є складовим елементом компаса, що дає можливість визначити магнітне поле землі або елементи залягання гірських порід (*a slender*

magnetized rod used in certain instruments, such as the magnetic compass).

Слот «Тканини / Fabrics». Опис мінералів і мінеральних утворень здійснюється через проектування на них переносного значення атрибутивних характеристик тканини (кольору та структури). Наприклад, рідкісний мінерал підкласу водного борату / *cotton ball* брудно-білуватий, інколи безбарвний (*a white mineral that crystallizes in the triclinic system and forms rounded reinform masses of extremely fine acicular crystals*).

Структура певних типів гірських порід (*cotton rock, wool, knitted texture, woolpack*) уподібнюється структурі тканин, наприклад, конкреційні кулясті маси кристалічного вапняку / *woolpack*, що трапляються у венлокських вапняках (*large mass or concretion of fine, unstratified limestone resulting from growth of coral colonies*).

У процесі дослідження також виокремлено **фрейм «Типи одягу».** Геологічні терміни цього фрейму (16,5% від числа термінів цієї моделі) утворилися за допомогою ключових слів-назв одягу та взуття. Ці терміни вербалізуються в таких слотах: «Одяг / Clothes» (*skirt*), «Головний убір / Hat» (*cap rock effect, snow cap, iron hat*), «Взуття та його компоненти / Shoes and their components» (*shoestring rill, shoe stone*).

Слот «Головний убір / Hat». Денотативна сфера застосування метафоричних геологічних термінів цього слота охоплює широкий ряд геологічних об'єктів. Наприклад, геологічні терміни на позначення покришки / *cap*, шарів твердої породи, які перекривають сланець над вугільним пластом (*a layer of rock that overlies a salt dome and consists of limestone, gypsum, etc*). Геологічний термін на позначення куполоподібного чи плоского льоду / *ice cap*, що покриває височини гір так, що з-під нього не виступає жодна вершина (*a perennial cover of ice and snow in the shape of a dome or plate on the summit area of a mountain through which the mountain peaks doesn't emerge*). Геологічні терміни метафоризовані в аналізованій фаховій мові за функціональною властивістю та зовнішнім виглядом.

Найменування атмосферних явищ також корелюють у досліджуваній термінології з назвами головних уборів, які людина одягає на голову. Наприклад, метафоричне словосполучення *snow cap*, що означає сніг, який покриває тільки верхню частину гірського піка або хребта (*snow covering a mountain peak when no snow exists at lower elevations*). У цій метафорі актуалізується асоціативна ознака локалізації (верхня частина) і форми (конусоподібна).

Опис гравітаційного поля та його дії також здійснюється проектуванням функціональних ознак головного убору на власне геологічні об'єкти та процеси, на кшталт геологічного терміна *caprock effect*, що позначає ефект оболонки, яка спостерігається під час гравітаційних вимірів у соляних куполах, зумовлений поведінкою матеріалу оболонки купола, який зазвичай щільніший за сіль і породи, що вміщують соляний купол.

За метафоричного переносу найменування *hat* (*a piece of clothing that you wear on your head*) у сферу-ціль «геологія» передусім актуалізується ознака локалізації. Наприклад, метафоричне словосполучення *iron hat* на позначення верхньої, окисленої частини сульфідних родовищ (*a concretion of iron hydroxides that has formed on top of sulphide mineral vein, where it reaches the surface*).

Слот «Одяг / Clothes». Опис гірських порід здійснюється також через проектування на них переносного значення характерних ознак одягу (колір, структура, форма тощо). Наприклад, хвилястій структурі осадової гірської породи / *ruffled skirt* надаються характеристики складчастості спідниці.

Слот «Взуття та його компоненти / Shoes and its components». Номінації елементів взуття часто стають донорами для творення геологічних термінів на позначення водойм та їхніх частин. В основу таких метафоричних термінів покладена асоціація за формою, на кшталт геологічного терміна *shoestring rill* на позначення одного з декількох довгих, вузьких, таких, що мають однакову форму, близько розташованих і відносно паралельних русел (*one of several long, narrow, uniform channels, closely spaced and roughly parallel with one another, that merely score the homogeneous surface of a relatively steep slope of bare soil or weak, clay-rich bedrock*).

Висновки. Отже, лексеми зі сфери-джерела «текстиль» стають основою для метафоричного осмислення геологічних термінів зі сфери-цілі, яка охоплює номінації геологічних формацій, інструментів, геологічних утворень, гірських порід, типів рельєфу, хімічних речовин, водойм, мінералів і мінеральних утворень, приладів для геологічних досліджень. Уподібнення здійснюється на основі асоціативної схожості форми, кольору та структури двох об'єктів. Метафорична модель «ГЕОЛОГІЧНІ ОБ'ЄКТИ ТА ПРОЦЕСИ – ЦЕ ТЕКСТИЛЬНІ ВИРОБИ» реалізована передусім завдяки трьом фреймам. Кількісний аналіз

геологічних метафоричних термінів із текстильним компонентом довів, що найпродуктивнішими джерелами метафоризації в АФМГ у рамках цієї моделі є назви аксесуарів – 27,1%, назви елементів одягу – 16,5%, тканин – 15,3%; частин одягу – 12,9%; інструментів для пошиття одягу – 11,8%;

власне назви одягу – 10,6%. Менш представленими є номінації взуття та його компонентів – 4,7%, головних уборів – 1,2%.

Перспективи майбутніх досліджень вбачаємо у вивченні геологічних термінологічних метафор із суспільно-природничої сфери-джерела.

Список літератури:

1. Андрейченко О. Артефактна метафора в сучасному політичному дискурсі: когнітивний аспект. *Лінгвістичні студії*. 2011. Вип. 23. С. 106–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_23_25 (дата звернення: 28.08.2019).
2. Вершинина Т. Метафорические модели с исходной биологической сферой в современном политическом дискурсе : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Екатеринбург, 2002. 207 с.
3. Гаврилюк О. Основи геології конспект лекцій (для студентів денної та заочної форм навчання за спеціальністю 185 «Нафтогазова інженерія та технології»). Харків : Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова, 2019. 95 с.
4. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем : монография. Пер. с англ. А. Баранова, А. Морозова ; под ред. и с предисл. А. Баранова. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 252 с.
5. Мишланова С. Когнитивный аспект метафоризации в медицинском дискурсе. *Научно-техническая терминология*. 2003. Вып. 1. С. 30–36.
6. Чудинов А. Очерки по современной политической метафорологии : монография. Екатеринбург, 2013. 176 с.
7. Чудинов А. Политическая лингвистика. Москва : Флинта, 2006. 248 с.

Halai T. M., Hrybinnyk Yu. O. TEXTILE METAPHORS IN THE ENGLISH LSP OF GEOLOGY (COGNITIVE ASPECT)

The article analyzes the metaphoric terms with the sphere-source "textile", selected from modern English-language terminology dictionaries of geology, published from 2001 to 2013. The peculiarities of the manifestation of metaphorical nomination in modern English language of geology from the point of view of cognitive linguistics are investigated. The elements of the original conceptual sphere (sphere-source) and the new conceptual sphere (sphere-purpose), which receive metaphorical rethinking within the English language of geology of the corresponding metaphorical model and form the essence of the cognitive potential, are fixed and characterized. The basis for associative similarity of textile objects and geological objects and processes is determined. The correlation between the sphere-source and the sphere-target is presented by a metaphoric model. Using the method of metaphoric modelling, the structure of the linguo-cognitive metaphoric model "GEOLOGICAL OBJECTS – THE TEXTILE PRODUCTS" was determined, and its original frame-slot structure (3 frames, 8 slots) was analyzed. Through the prism of terms for clothing, hat, shoes and their components (shoes and their components) of the frame "Types of clothing" (16,5% of the terms of this metaphorical model), geological terms for the designation of sedimental, metamorphic and volcanic rocks, geological formations and water reservoirs were analyzed. The metaphorical terms of the frame "Garment components" (56,5% of the terms of this metaphorical model) resemble atmospheric phenomena, the earth's gravitational field, the types of relief in the images of clothing parts, the elements of clothing, and the accessories. The metaphors of the frame "Clothing Materials" (27% of the terms of this metaphorical model) structure the knowledge of geological processes, minerals and mineraloids in terms of fabrics and instruments for sewing.

Key words: metaphoric terms, LSP, geology, metaphoric model, textile, frame, slot.

Джулик О. І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Красільнікова О. М.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ФРАЗЕОЛОГІЧНА СИНОНІМІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано синонімію фразеологічних одиниць англійської мови й описано своєрідності виокремлення домінанти у фразеологічному синонімічному ряді. Увагу зосереджено на фразеологічних синонімах, які за збереження тотожності предметно-логічного значення відрізняються семантичними відтінками значення, неадекватністю образної основи і різною функціонально-стилістичною приналежністю. Основними ознаками фразеологічної синонімії вважають семантико-сміслову спільність фразеологічних одиниць і їхню часткову взаємозамінність на сигніфікативному рівні. Синонімічні фразеологічні одиниці утворюють синонімічні ряди. Кожен член синонімічного ряду відрізняється будь-яким компонентом свого значення від інших членів ряду і збігається з ними стосовно іншого компонента. За нашими спостереженнями, синонімічні ряди можуть бути невеликими, включати 2–3 фразеологічних звороти, або досить об'ємними, до їхнього складу можуть входити до 20 і більше фразеологічних одиниць. Наприклад, синонімічний ряд із спільною семантичною моделлю “to move along by foot”: to pad (to beat) the hoof, to ride Shank's mare, to ride in the marrow-bone coach, to ride the shoe leather express, to foot it, to leg it, to hoof it.

Щоби з'ясувати індивідуальні особливості синонімів, доцільно зіставити кожний член синонімічного ряду з нейтральним словом або словосполученням, що виражає найзагальніше значення та не є маркованим ані семантично, ані стилістично. Це центральне, стрижневе слово або словосполучення називають синонімічною домінантою. Значення домінанти покриває значення кожного із синонімів певного ряду і входить у його визначення. Фразеологічна одиниця домінантою буває рідко, причому лише та, що є стилістично нейтральною, безобразною та визначальною для головного значення маркованих членів синонімічного ряду. Домінантою фразеологічного синонімічного ряду може бути стійке словосполучення нефразеологічного характеру. Якщо у фразеологічному синонімічному ряді неможливо виокремити домінанту, то кожний член ряду порівнюється з лексичним синонімом, який покриває загальне значення фразеологічної одиниці в синонімічному ряді, або із групою слів, що описово передають загальне значення фразеологічного синоніма.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологічна синонімія, синонімічний ряд, домінанта, значення.

Постановка проблеми. У процесі функціонування фразеологічних одиниць (далі – ФО) як особливого виду знаків мовної системи діють два протилежні чинники: тенденція до стабільності та тенденція до видозміни. Однією з основних умов утворення і функціонування фразеологізмів є стійкість значення і структури. Без цієї ознаки фразеологізми не можуть стати знаками мовної системи. Стійкість структури зумовлює стійкість лексичного значення, і навпаки, стійкість лексичного значення передбачає стійкість структури. Протилежно діючий чинник має тенденцію до урізноманітнення змісту та форми фразеологізмів, вираження того ж або подібного поняття в іншій формі: від незначних змін до

повної їх заміни. Ця видозміна виявляється в такому мовному явищі, як синонімія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологічна синонімія вже неодноразово була предметом спеціальних досліджень [2; 4; 6; 7; 8; 10; 13; 14; 15; 16]. Проте немає загальноприйнятого визначення синоніма ані для лексики взагалі, ані для фразеологічних одиниць зокрема. Звичайно, розбіжності у визначеннях неминучі, бо залежать від напрямів теоретичного дослідження синонімії, кожному з яких – інтуїтивно-логічному, функціонально-лінгвістичному і маловивченому структурно-лінгвістичному – притаманні певні принципи.

Постановка завдання. Мета статті – визначення фразеологічного синоніма й опис своєрід-

ності виокремлення домінанти у фразеологічному синонімічному ряді.

Виклад основного матеріалу. Як показує аналіз теоретичної літератури [1; 3; 4; 12; 14], в основі одних визначень синонімів лежить повна тотожність значень окремих структурних елементів [12, с. 119], в основі ж інших – цілковитий збіг понять слів чи стійких словосполучень [14, с. 5]. Багато визначень містять вказівки на предметну співвіднесеність, відтінки значень і лексико-семантичну валентність одиниць [4, с. 99; 3, с. 195].

Різні погляди передусім є наслідком відсутності об'єктивних мовних критеріїв у визначенні синонімів. Зокрема, аспекти фразеологічної синонімії і зараз потребують ґрунтовного вивчення. Наведемо одне з визначень фразеологічних синонімів: «Фразеологічні синоніми – це одноструктурні та різноструктурні ФО, які за збереження тотожності предметно-логічного значення відрізняються семантичними відтінками значення, неадекватністю образної основи і різною функціонально-стилістичною приналежністю» [6, с. 4].

Основними ознаками фразеологічної синонімії дослідники вважають семантико-сміслову спільність фразеологічних одиниць і їхню часткову взаємозамінність на сигніфікативному рівні [2, с. 3]. Семантико-смілова спільність фразеологізмів визначається наявністю в їхньому значенні того спільного, родового аспекту, який об'єднує їх у семантико-тематичні розряди і зумовлює можливість часткової взаємозаміни висловлювань у певних контекстах. Взаємозамінність фразеологізмів-синонімів розуміється не як потреба, а як можливість, спеціальний спосіб виявлення достатності смислової інформації в певному контексті, де перевіряється наявність чи відсутність синонімічних зв'язків між відповідними фразеологічними одиницями.

Однією із причин появи в мові фразеологічних одиниць як вторинних, непрямих, опосередкованих найменувань предметів, явищ, подій, станів, ознак тощо навколишньої дійсності, уже позначених первинними найменуваннями, є розширення і поглиблення відомостей про денотати. Нові відтінки поняття позначаються новими мовними знаками, серед яких помітне місце належить фразеологічним одиницям. У мові виникають близькі за значенням найменування того самого предмета, події, ознаки чи стану. Отже, предметно-понятійна співвіднесеність є найбільш об'єктивним критерієм виокремлення

фразеологічних синонімів. Воночас близькі за значенням фразеологізми можуть виражати різний об'єм поняття, що сприяє його повнішому вираженню.

Отже, фразеологічні синоніми – це фразеологізми, які позначають те саме поняття, близькі за своїм головним значенням, співвідносні з тією ж частиною мови, але які відрізняються образністю, семантичними відтінками, емоційно-експресивним забарвленням або віднесеністю до різних мовних стилів, або обома одночасно. Синонімічні фразеологізми характеризуються не тільки спільністю номінативної основи, а й категоріально-граматичною і функціонально-синтаксичною однотипністю [8, с. 13].

Синонімічні фразеологічні одиниці утворюють синонімічні ряди. Фразео-синонімічний ряд можна розглядати як вервечку семантично зв'язаних ФО. Кожен член синонімічного ряду відрізняється будь-яким компонентом свого значення від інших членів ряду і збігається з ними стосовно іншого компонента. За нашими спостереженнями, синонімічні ряди можуть бути невеликими, включати 2–3 фразеологічні звороти, або досить об'ємними, до їхнього складу можуть входити до 20 і більше фразеологічних одиниць. Наприклад, синонімічний ряд зі спільною семантичною моделлю “to move away secretly, without notice”: *to take French leave, to make oneself scarce, to give smb. the slip* [5, с. 406, 653, 915]; синонімічний ряд фразеологічних одиниць зі спільною семантичною моделлю “to move along by foot”: *to pad (to beat) the hoof, to ride Shank's mare, to ride in the marrow-bone coach, to ride the shoe leather express, to foot it, to leg it, to hoof it* [5, с. 348].

Щоби з'ясувати індивідуальні особливості синонімів, доцільно зіставити кожний член синонімічного ряду з нейтральним словом або словосполученням, що виражає найзагальніше значення та не є ані семантично, ані стилістично маркованим. Це центральне, стрижневе слово або словосполучення називають синонімічною домінантою [15, с. 23]. Значення домінанти покриває значення кожного із синонімів певного ряду і входить у його визначення. Оскільки синонімічний ряд являє собою більш часткову мікросистему в семантичному полі, то домінанта синонімічного ряду є видовим поняттям до домінанти семантичного поля загалом.

Що стосується фразеологічних одиниць, то вони є виражальними засобами мови і служать в основному не для номінації, а для експресії. Фразеологічна одиниця ускладнена

найрізноманітнішими семантико-стилістичними диференційними ознаками і не може бути опорним словосполученням – домінантою фразео-семантичного поля. Фразеологічний синонімічний ряд являє собою дрібнішу, тому й одноріднішу семантичну парадигму в межах фразео-семантичного поля. Ця обставина дозволяє в низці випадків виокремити домінанту у фразеологічному синонімічному ряді. Фразеологічна одиниця домінантою буває рідко, причому лише та, що стилістично нейтральна, безобразна та визначальна для головного значення маркованих членів синонімічного ряду. Домінантою фразеологічного синонімічного ряду може бути стійке словосполучення нефразеологічного характеру. Наприклад, у синонімічному ряді *to go to camp, to hit the hay, to go to bed* [5, с. 431, 496] домінантою-фразеологізмом є *to go to bed*.

Фразеологічна одиниця виступає як домінанта у випадку смислової ідентичності членів синонімічного ряду (синоніми, які відрізняються лише сферою використання і стилістичним забарвленням) або коли вона є стилістично нейтральним зворотом і входить у визначення всіх членів синонімічного ряду. Зазвичай у ряді *to keep pace with, to keep step with, to keep abreast of* [5, с. 572, 573] домінантою є фразеологічна одиниця *to keep pace with*.

Однак треба зауважити, що, хоча деякі фразеологічні одиниці й беруть участь у визначенні значень інших фразеологічних одиниць, наприклад, *to hit the road (trail, breeze)* [9, с. 223] пояснюється через *to take the road* [9, с. 447]; *to show a clean pair of heels* [5, с. 859] – через *to take flight* [5, с. 914] та ін., домінантою в синонімічному ряді вони не є, бо в поясненні інших членів ряду ці фразеологічні одиниці участі не беруть. Для визначення загального значення синонімічного ряду звичайно доводиться звертатися до способу описання. Так, загальне значення фразеологічних синонімів *to take French leave, to make oneself scarce, to give smb. the slip* [9, с. 176, 298, 440] можна передати лише описово: “to depart secretly or without notice”; загальне значення синонімічних фразеологічних одиниць *to shoot the moon, to shoot (to fly) the pit* [5, с. 858] – “to depart at night without paying the rent”.

Загальне значення фразеологічного синонімічного ряду можна передати і через ідентифікатор або лексичний синонім, але домінантою у фразеологічному синонімічному ряді їх назвати не можна. Слово може бути домінантою тільки в лексико-фразеологічному синонімічному

ряді: *to cut and run, to take flight, to take wing, to show the heels, to cut one's lucky, to flee, to bolt* [5, с. 75, 275], домінанта *to flee*.

Цілком природно, що значення кожного члена синонімічного ряду осмислюється у співвідношенні саме з домінантою. До домінанти помічаються опозиції інших членів синонімічного ряду, визначається характер цих опозицій у семантичному, емоційно-експресивному та функціонально-стилістичному планах.

Якщо у фразеологічному синонімічному ряді неможливо виокремити домінанту, то кожний член ряду порівнюється з лексичним синонімом, який покриває загальне значення фразеологічної одиниці в синонімічному ряді, або із групою слів, що описово передають загальне значення фразеологічного синоніма.

Розглянемо фразеологічні синоніми із загальним значенням “to dance”: *to shake a leg, to tread a measure, to cut the rug, to foot it, to sling a nasty foot (ankle), to shake a wicked (mean) calf (hoof, leg), to have a crack, to crack one's heels* [5, с. 253, 348, 455, 854, 869, 964]. Під час зіставлення цих фразеологічних синонімів із нейтральним лексичним синонімом виявляється максимальне розходження між загальним значенням ряду й окремим значенням кожного синонімічного фразеологізму. Хоча заміна фразеологічної одиниці її нейтральним лексичним синонімом і можлива без порушення основного змісту, але точність і виразність висловлювання водночас знижуються.

Під час зіставлення кожної фразеологічної одиниці з іншою фразеологічною одиницею того ж синонімічного ряду виявляємо опозиції, які визначають характер семантико-стилістичних розходжень між фразеологічними синонімами. Дані розходження можуть бути максимальними або мінімальними. Аналіз опозицій усередині синонімічного ряду також важливий, тому що саме характер виявлених розходжень визначає вибір того чи іншого звороту в конкретному мовному використанні.

Порівняємо дві фразеологічні одиниці з наведеного вище синонімічного ряду: *to tread a measure* [5, с. 964] – «танцювати красиво, ритмічно» (емоційне поетичне висловлювання), *to shake a wicked calf* [5, с. 854] – «танцювати добре» (експресивний сленг). Дистрибутивні властивості фразеологічних одиниць однакові, але розходження додаткових семантико-стилістичних ознак максимальні, що не дозволяє семам, які розрізняються, нейтралізуватися в контексті:

“As the Mayor’s step-daughter, she learnt, she had not been quite in her place in *treading a measure* amid such a mixed throng as filled the dancing pavilion” [17, с. 315].
 “Tell’em to play “Admiration”!” shouted Sioane, “Phoebe and I are going to *shake a wicked calf*”, and they sailed off in the muddled crowd” [18, с. 985].

Розмовна фразеологічна одиниця *to foot it* [15, с. 348] за зіставлення з кожним із вказаних двох зворотів виявляє менше семантико-стилістичних розходжень і в деяких умовах контексту може спостерігатися нейтралізація відмінних сем:

“<...> he dismissed Melpone, and forthwith Diana and Amarallis *footed it* before the wind’s eyes of the clubmen” [18, с. 664].

Інші фразеологічні одиниці того ж ряду *to cut the rug* [5, с. 253] і *to have a crack* [5, с. 455] виявляють мінімальне розходження у своїх смислових структурах. Воно зв’язано з різною образністю фразеологічних одиниць, що зумовило їх специфічну емоційну оцінку. Фразеологічна одиниця *to cut the rug* порівняно із фразеологічною одиницею *to have a crack* частіше вживається стосовно танцюристів-любителів:

“How about *cutting the rug* a little, Miss Wingfield?” “Oh, I”. – “Or is your

programme filled up?” Let me have a look at it. Why, every dance is taken!” [17, с. 525].

“Care for a dance?” Dixon said to Christine.

“I’m not much good, as I told you, but I don’t mind *having a crack* if you don’t” [17, с. 415].

Мінімальне розходження фразеологічних синонімів не перешкоджає нейтралізації відмінних сем у контексті.

Висновки і пропозиції. У різних контекстах та сама фразеологічна одиниця може нейтралізувати або актуалізувати певні семи, унаслідок чого вона потрапляє в різні синонімічні ряди. Оскільки синонімічний ряд – це мікросистема, вона відображає закономірності розвитку мови загалом, що зумовлює деякі зміни і внутрішнє перегрупування одиниць усередині синонімічних рядів і між ними. Багатозначні фразеологічні одиниці вступають у різні синонімічні ряди в межах одного семантичного поля або виходять деякими значеннями за межі даного поля. Цим підкреслюється широкий зв’язок досліджуваних фразеологічних одиниць з іншими семантичними полями і системний характер фразеології. У подальшій роботі вважається доцільним вивчення синонімії фразеологічних одиниць за їхнього функціонування в художньому дискурсі.

Список літератури:

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. 196 с.
2. Апресян Ю. Д. Фразеологические синонимы типа «глагол + существительное» в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1956. 24 с.
3. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. Москва : Высшая школа, 1986. 295 с.
4. Баран Я. А. Основні питання загальної та німецької фразеології. Львів : Вид-во Львівського державного університету, 1980. 156 с.
5. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник. Київ : Знання, 2005. 1056 с.
6. Богоявленская Е. В. Фразео-синонимический ряд и проблема доминанты. *Фразеологическая семантика: Германские и романские языки*. Москва, 1983. С. 3–25.
7. Жуков В. П. Русская фразеология. Москва : Высшая школа, 1986. 309 с.
8. Коломиец Н. Ф. Фразеологическая синонимика украинского языка : автореф. дис. ... докт. филол. наук. Киев, 1990. 30 с.
9. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. Москва : Русский язык, 2000. 512 с.
10. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка : учебник для институтов и факультетов иностранных языков. 2-е изд., перераб. Москва ; Дубна : Высшая школа ; Изд. Центр «Феникс», 1996. 336 с.
11. Лукьянова Г. Л. Пословицы как особый вид фразеологических единиц в английском языке. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Філологічні науки». 2002. Вип. 29. С. 40–45.
12. Мостовой М. І. Лексикология англійської мови. Харків : Вид-во «Основа» при Харк. держ. ун-ті, 1993. 189 с.
13. Руденко С. А. Фразео-лексическая глагольная синонимия в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1981. 25 с.
14. Хазанович А. П. Синонимия во фразеологии современного немецкого языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Ленинград, 1958. 17 с.
15. Черная А. И. Фразео-семантическое поле и фразеологический синонимический ряд. *Фразеологическая система английского языка* : межвузовский сборник научных трудов. Челябинск : УГПИ, 1985. С. 18–25.

16. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка. Москва : Высшая школа, 1970. 259 с.
17. An Anthology of English and American Verse. Moscow : Progress Publishers, 1972. 720 p.
18. English Poetry / Ed. by Charles W. Eliot LL D. V. 2. New York : P. F. Collier & Son, 1910. P. 478–988.

Dzhulyk O. I., Krasilnikova O. M. PHRASEOLOGICAL SYNONYMY OF ENGLISH

The article analyses the synonymy of phraseological units of English and describes peculiarities of singling out the dominant in the phraseological synonymic row. In particular, attention is focused on phraseological synonyms, which, while maintaining the identity of object-logical meaning, differ in semantic shades of meaning, inadequacy of the imaginary basis and different functional and stylistic affiliation.

The main features of phraseological synonymy are the semantic unity of phraseological units and their partial interchangeability at the significative level. Synonymic phraseological units form synonymic rows. Each member of the synonymic row is distinguished by any component of its meaning from the other members of the row and coincides with them in relation to another component. According to our observations, synonymic rows may be small, include 2–3 phraseological units, or quite voluminous, they may contain up to 20 or more phraseological units. For example, a synonymic row with a common semantic model “to move along by foot”: to pad (to beat) the hoof, to ride Shank’s mare, to ride in the marrow-bone coach, to ride the shoe leather express, to foot it, to leg it, to hoof it. In order to find out individual features of synonyms, it is advisable to compare each member of a synonymic row with a neutral word or phrase that expresses the most general meaning, and is not labelled in either semantic or stylistic terms. This central, pivotal word or phrase is called a synonymic dominant. The meaning of the dominant covers the meaning of each synonym of a particular row and is included in its definition. The phraseological unit is rarely the dominant, and only that which is stylistically neutral, colourless and defining for the main meaning of the marked members of the synonymic row. The dominant of the phraseological synonymic row may be the stable word-combination of the nonphraseological character. If it is impossible to distinguish the dominant in the phraseological synonymic row, each member of the row is compared with a lexical synonym that expresses the total meaning of the phraseological unit in the synonymic row, or with a group of words that descriptively convey the overall meaning of the phraseological synonym.

Key words: *phraseological unit, phraseological synonymy, synonymic row, dominant, meaning.*

Дзядик Ю. І.
Університет Гани

ФЕНОМЕН ПРИСУДКОВОЇ ОДНОРІДНОСТІ В ХУДОЖНІЙ ЖІНОЧІЙ ПРОЗІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

На зміну модерністському соціальному бунтарству з його увагою до внутрішнього світу людини прийшов новий напрям філософії та мистецтва – постмодернізм. Цей процес не оминув також і літературу. Постмодернізм як художній напрям був синтезом явищ, наявних у художній літературі і філософських поглядах. Новий напрям змінив співвідношення між елітарною та масовою розповіддю. Фантастика, детективи, пригодницькі історії, інтриги, сентиментальні оповіді, побутова тематика превалюють у художніх творах. У статті розглянуто риси, які відокремлюють постмодернізм від модернізму: плюралізм, фрагментарність, культ незалежної особистості, невизначеність, іронія, мистецтво у вигляді гри без наперед визначених правил, сприйняття життя як хаотичного акумулювання тенденцій та поглядів. Постмодерністські настрої позначені зневірою в цінностях, які пропагувалися, з їхньою вірою в перемогу розуму та безкрайсть людського потенціалу. Постструктуралістські, деконструктивістські ідеї французьких філософів сприяли зародженню нових тенденцій у британській літературі. Англійський постмодернізм базувався на національній літературній традиції. Поява жіночих романів позначає нову епоху. Романи, написані жінками, показують світ, як вони його бачать. У центрі творів – жінка з її оточенням: сім'єю, друзями, суспільством. На основі вжитих авторами у структурі речень лексичних і синтаксичних засобів у роботі зосереджено увагу на емоційно-душевному стані героїнь. Розширення горизонтів розповіді та її відкритість – зумисна стратегія письменниць, щоб читач міг доповнити кінцівку творів власними здогадками. У дослідженні виокремлено й описано однорідні дієслівні й іменні присудки. Окреслено структури із синкретичними моделями в художньому дискурсі. Проаналізовано речення з багатокомпонентним рядом однорідних присудків змішаного типу та розкрито сутність граматичних маркерів, які збалансовують, збагачують і увиразнюють структуру, семантику та стилістику тексту. Воєнні події, сімейні неполадки, історичні довідки постають тлом, на якому розгортаються основні події творів; а однорідні присудки додають описові емоційності й експресивності.

Ключові слова: *постмодернізм, синкретична модель, повтор, стаття, сполучник, багатокомпонентне речення, структура.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі свого розвитку англійська література становить собою феномен, у якому превалюють такі постмодерністські риси, як фрагментарність, багатоврівнева організація тексту, занурення у власний світ і становлення свого «Я». Проте не спостерігається детального аналізу феномену, особливо коли йдеться про «жіноче письмо». Якщо романи жінок-письменниць аналізуються, то у площині «чоловічих романів», що, на наш погляд, не є обґрунтованим, оскільки це два різні типи постмодерністського дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед досліджень на особливу увагу заслуговують праці І. Хассана – теоретика постмодернізму [10]; Д. Хеда [11], який розглядає проблематику Великої Британії другої половини ХХ ст. і допомагає зрозуміти сучасну англійську літературу.

Проте автор не виділяє тенденції постмодерністського роману. Ці тенденції стали об'єктом дослідження для Г. Вагнера, проте він не пропонує чіткого жанрово-тематичного розмаїття англійського постмодерністського роману [17].

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати конструкції з однорідними присудками в жіночій прозі початку ХХІ ст. Завдання нашого дослідження – з'ясувати, як однорідні присудки, збагачуючи семантику речення, впливають на прозовий художній текст.

Виклад основного матеріалу. Одним з основних чинників, що впливали на розвиток «жіночого письма», був рух феміністок у Західній Європі, який прорив у суспільне, політичне, економічне й культурне життя і не оминув літературу. Феміністичний рух сприяв самоідентифікації жінки в суспільстві. «Жіноче письмо» – це

термін, що здебільшого вживається французькими фахівцями. Його менше вживають німецькі чи британські спеціалісти в галузі гендерної літературної критики. У західному світі поширені назви *Romance*, *Frauenroman*, *Dameroman*, *Liebensroman* – любовний роман, написаний жінкою, про жінок, для жінки [7; 13; 14]. У художніх творах, створених жінками, картина світу зображена в іншій, незвичний спосіб. Жіноча література вміщає різні за стилем, жанром, видом, ступенем і мірою таланту та впливу на літературний процес тексти, поєднані одним єдиним чинником – статтю автора [6, с. 8]. Структура тексту відкрита, вона піддається вільному розширенню без меж. Персонажі постають живими, а правда береться з деталей буденного життя [12]. Наголос падає на емоційні переживання, роздуми, на внутрішній світ людини; аналіз побаченого, почутого впливає на подальші рішення. Діалогічне мовлення переважає над монологіями; жінка хоче бути почутою, вона переконує протилежну стать у правильності свого світобачення, захищає свою гідність чи то у відкритий спосіб, чи в роздумах, бореться за своє місце в суспільстві:

*But gradually she [Diana] had to face the fact that they didn't have very much in common. His [Johnathan's] mind **was** far more **serious and analytical** than hers and she was horribly aware that very often her responses to his observations and indeed conversations were a disappointment to him [16, с. 42].*

*It was not the only way she had failed him, she knew, reflecting rather sadly on the first year of her marriage. She was not his intellectual equal in any way; and her scanty education had been no preparation for his sophisticated range of interests. Yes, they had lots of fun together, but he also **loved to read, liked going** to art galleries, **adored** music and opera was his great love [16, с. 41].*

Якщо в тексті є монологи, вони здебільшого розкривають автентизм природи жінки, її прагнення до свободи:

*She [Diana] **waved** him [Johnathan] off gaily next day, and then **went** to meet Wendelien. She **was** truly **horrified; horrified and afraid**. How **could** she do it, **leave everything and everyone she knew and loved and go to live** hundreds of miles away, to that cold, ugly house, set in that harsh, hostile landscape? **To live** with a man she could see very clearly now she didn't actually love at all [16, с. 80].*

Синкретичні моделі доповнюють текст. Час і простір розчиняються; немає минулого, теперішнього чи майбутнього. Простір або замкнений,

або безмежний. Героїні тягнуться до справжності почуттів. Виклик із боку жінки продиктований умовами, у яких вона опинилася. Жінка постає бунтівницею проти світу «чоловіків» із його панівним патріархальним мисленням. Жінка вільна у своїх уподобаннях. Якщо потрібно, вона зможе постояти за себе. Жінка-автор і жінка-героїня замислюються над змістом життя, над добром і злом, над силою та слабкістю, свободою і неволею. Волю можна здобути, переборовши свою слабкість. Жінка-героїня не потребує, щоб їй давали дорогу у крамниціях, допомагали з валізами. Вона впорається сама, виховає дітей самотужки, якщо чоловік покине її або вона дізнається про його кримінальне минуле, навчиться керувати і лагодити автомобіль не гірше за чоловіка, подолає будь-які труднощі на шляху до мети. Жінка не така, якою її хоче бачити чоловік. Персонажі таких творів динамічні, вони перебувають у постійному русі: пізнати себе, заглибитися у свою феміністичну сутність, удосконалити себе, стати іншою сьогодні, ніж ти була вчора. Однорідні присудки допомагають письменницям зобразити природу жінки, описати емоційний стан і всю динаміку ухвалення рішень.

Якщо жінка захоче, вона боротиметься за нове кохання; вона віддасться тому, хто може зробити її щасливою:

*She [Kate Ellis] went to walk past him [Captain Quinn] but he caught her arm and she turned. He **slid** his arm around her waist and **drew** her to him. She **looked surprised** but **didn't pull away**. He **smiled down** at her and **studied** her face for a moment **then pressed** his lips onto her. She **raised** her hands and **placed** them on his chest then her mouth opened under his [8, с. 180].*

*She **had been taught** some hard lessons and **lived through** tough times on her way to happiness [8, с. 294].*

Однорідні присудки, дієслівні й іменні, показують, як дії швидко змінюють одна одну. Відсутність пунктуаційного знака перед прислівником *then* вказує на прийом письменниці якнайшвидше досягти бажаного результату. Граматичні та пунктуаційні маркери збагачують і увиразнюють структуру та семантику жіночих прозових творів.

Специфічні параметри, що роблять виразним жіночий аспект, не є усталеними, оскільки кожен художній твір вносить свої корективи у змалювання світу «жіночим способом» [5, с. 6]. Світ жінки існує, і він відмінний від чоловічого світу. Оскільки є світ жінки, то існує й жіноча література. Жінки малюють свою конструкцію сус-

пільства. Жінка, зображена в «чоловічій літературі», – це той образ, який зазвичай хотіло бачити консервативне суспільство: жінку-рабиню, жінку-жертву, жінку-повію, жінку-блазня. Жінки-письменниці створюють образ жінки, яка перебуває в новій системі координат. Це нова героїня, самодостатня жінка, яка пориває з бінарними своїми обов'язками жінки-матері та дружини:

They bought a pretty little mews house in Knightsbridge, exactly what she [Diana] had dreamed of, and she had the greatest fun decorating and furnishing it and then settled into what seemed at first a perfect life as London continued to ignore the fact that there was a war on. She enjoyed looking after Johnathan and being a good wife; she ran the house beautifully, was a wonderful hostess, entertaining his clients as well as their friends, never overspent on her admittedly generous household budget, and even cooked some simple meals herself when they were alone at home, which he liked very much [16, с. 42].

Втіливши мрію в життя, героїня не може цілком віддатися хатній роботі. Письменниця вдається до прийому мовленнєвого етикету, щоб показати трансформацію особистості. У лінгвістичних розвідках, присвячених функціонуванню мовленнєвому етикету, виділяють «камуфлюючу функцію» [4, с. 15], коли доброзичливі етикетні висловлення приховують істинне негативне ставлення, а це – «своєрідний механізм, за допомогою якого може відбуватися ефективна комунікація» [3, с. 139]:

She [Diana] was busy trying to be a good wife, for a while anyway, so time spent together in Yorkshire was what she thought of as good-will in the bank. She was waiting for a suitable moment to tell Johnathan that not only had she been booked for a three-day session, shooting evening gowns and furs for the all-important September issue of Style, the biggest issue in the year, where advertisers spent more money than all the others put together, but she'd been asked to go to Paris in January to shoot the collections [16, с. 233–234].

Твори, написані жінками, відрізняються розмаїтістю жанрів: соціально-психологічний роман, історіографічний метароман [1] (минуле оживає в теперішньому; відбувається монтаж документів, листів; реальність переплітається з вимислом), кроскультурний роман (наявність експериментальних стратегій, пов'язаних із культурними надбаннями різних народів у постколоніальну епоху; дивакувате поєднання східних і західних мотивів за допомогою фрагментарності розповіді, просторово-часових зсувів, введення в сюжет

гібридних персонажів); інтелектуальний роман; документальний роман; роман-хроніка; роман-біографія (фактографія зливається з фальсифікацією документів; правда не відокремлюється від вигаданого, адже ніхто не знає, про що думав і що відчував реальний персонаж); «роман англійської ідеї» (переосмислення національної ідентичності, що постає текстом, запозиченим з уроків історії, географії, який втілюється у свідомість у процесі вікових трансформацій; захоплення надбаннями Вікторіанської епохи; реакція на мультикультурні віяння) [11, с. 121]; роман-мелодрама, любовна історія. У центрі уваги – жінка, яка вирішує як суспільні, так і власне жіночі проблеми. У творах є риси постмодернізму: культ незалежної особистості, потяг до позасвідомого світу, поєднання полярних істин, переплетення стилів розповіді, пародійність, іронічність, принцип гри, невизначеність, фрагментарність [10, с. 267]. «Постмодернізм – це щось більше, ніж чиясь примха, яка чинить глибокий і довготривалий вплив на академічне й культурне життя» [2, с. 11].

Класичні норми поведінки сприймаються в незвичний спосіб:

How can this be happening? When ordinary people are homeless and hungry <...>

Both of them had finally been released from hospital, Tom invalided out of the army, Laura returning to school part-time until the spring term. They were both living in her little flat, while he tried to come to terms with his new, empty situation and what he might do: even with the small diamond on her finger, this could never had happened before the war, a young couple, unmarried, living together under the same roof. Tom's parents were shocked and Laura's headmaster was very vocal on the subject [16, с. 66].

Частина роману показує, що певні події розгортаються на тлі війни. Ми простежуємо, як письменниця вживає лексеми *war* («війна»), *soldiers* («солдати»), чи ситуативно показує, що у країні нестача харчів, а населення позбавлене необхідного: *When ordinary people are homeless and hungry*.

Однорідні іменні присудки розкривають стан, у якому опинилися прості люди. Сполучник *and* доповнює: у країні не тільки багато бездомних, вони ще й голодують.

Жінка в художній прозі початку ХХІ ст., що досліджуємо в нашій статті, не боїться порушити усталені норми, бунтує проти чоловіка, прагнучи простору. Їй хочеться уваги, якої немає, з боку чоловіка, усі плани руйнуються, чоловік пропадає десь на роботі, їй уже навіть не здається,

що вона заміжня; подружнє життя стало для нею в'язницею, а чоловік думає, що в неї депресивний стан, радить звернутися до лікаря:

"I know it doesn't make sense to you", Holly says. "It doesn't make sense to you because you never listen. You refuse to hear anything you don't to hear. I'm tired, Marcus. I'm tired of trying to explain to you why I'm not happy in this marriage and why I need some space <...>". It would feel wrong to reach out to him, to try to comfort him <...>, yet it feels more wrong and more awkward to stand here doing nothing [9, с. 385].

Жінки вживають складні багатокомпонентні речення. В одному реченні можна спостерігати розкриття кількох думок. Мова більш описова, більше вжито метафор, емоційно забарвленої лексики. Синтаксичний повтор лише підкреслює настрої жінки-героїні. Речення можуть розриватися, переходячи в синкретичні моделі, пунктуація дещо незвична, проте підсилює експресивність: *She [Saffron] describes him [Pearce] as funny. Gentle. Sweet* [9, с. 365]. Простежується реалістичний тип розповіді, в її основі – особлива форма репрезентації дійсності: жінки-письменниці допомагають читачеві наблизитися до певної епохи, яка конструюється в художньому тексті; стирається межа між реальним і вигаданим:

She [Eva] picked up the saucepan, walked from the kitchen into the sitting room and threw the soup all over her precious chair. She then went upstairs, into her bedroom and, without removing her clothes or her shoes, got into bed and stayed there for a year [15, с. 2].

В однорідному ряді присудків кожне наступне дієслово наближує до кульмінації, показуючи, що жінка замучена хатніми обов'язками, вона хоче спокою – і вона сама формує його в ексцентричний спосіб.

Перешкоди, жертовність сприймаються як авторська стратегія:

<...> *she [Laura] couldn't get lost, and besides, trucks filled with soldiers kept passing her, as if leading her on her way <...>. She tried not to think of anything, to save her emotional as well as her physical energy for Tom, for getting to Tom, for not failing Tom. She would get there because she must; there was no alternative.*

An animal, a dog or even a cat, ran across her path; she slammed on her brakes but they didn't work, the bike slithering wildly on the wet road. She fell off, climbed back on, battling against tears, against panic. Keep going, Laura, keep going, it couldn't be much further [16, с. 56].

Так, Г. Вагнер звертає увагу на те, що історія зображена у вигляді розповіді про минуле, на тлі якої розгортаються основні події; історія постає тлом [17]. Розповідь про солдатів на вантажівках містить додаткове повідомлення про воєнні події, допомагає збагнути труднощі того часу: транспортні проблеми, економічний спад, моральний занепад. Проте Лаура наполегливо прямує до мети. Однорідні присудки *fell off, climbed*, які вжиті в тексті, допомагають зрозуміти безпорадність у ситуації. Прийменник *back* вказує на те, що героїня не занепадає духом, адже в лікарні її чекає коханий.

Висновки і пропозиції. Отже, з'ясовано, що однорідні присудки поширюють речення, вводять додатковий елемент пізнання об'єкта. Письменниці-жінки послуговуються однорідними присудками, щоб передавати емоційний і душевний стан персонажів. Граматичні та пунктуаційні маркери сповільнюють або прискорюють темп розповіді. Дослідження творчості авторів-жінок лише розпочаті в мовознавчій та літературознавчій царині, тому ще не напрацьовано необхідної методології для осмислення даного феномену. У перспективі подальшого дослідження видається необхідним здійснити детальний аналіз речень з однорідними присудками в художній жіночій прозі на основі структурно-семантичного та функційного підходів.

Список літератури:

1. Бойніцька О. Англійський історіографічний роман кінця ХХ – початку ХХІ ст.: філософія жанру : монографія. Київ : Видавець Карпенко В. М., 2016. 324 с.
2. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Вінквіста, В. Тейлора. Пер. з англ. В. Шовкун. Київ : Основи, 2003. 503 с.
3. Косенко Ю. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2011. 187 с.
4. Лунева В. Речевой этикет как гиперсемиотическое образование: лингво-прагматический аспект : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Ростов-на-Дону, 2011. 171 с.
5. Стельмах Х. Творчість Ясмiни Тешанович у контексті жіночого письма : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.03. Львів, 2004. 18 с.

6. Улюра Г. Теоретико-методологічні засади гендерних студій з літературознавства. *Гендерні студії в літературознавстві* : навчальний посібник / за ред. В. Погребної. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2008. С. 6–20.
7. Emanzipazion und Literatur / Hg. von H. Binn. Düsseldorf, 1984. 362 s.
8. Fullerton J. Hold on to Hope. Orion Books, 2012. 296 p.
9. Green J. Second Chance. Penguin Books, 2008. 448 p. + 8 p.
10. Hassan Ihab. The Dismemberment of Orpheus: Toward a Postmodern Literature. Medison : The University of Wisconsin Press, 1982. 272 p.
11. Head D. The Cambridge Introduction to Modern British Fiction, 1950–2000. Cambridge : University Press, 2002. 307 p.
12. Huddle D. The writing habit. University Press of New England, 1991. 213 p.
13. Encyclopedia of Modern Criticism and Theory / D. Lodge et al. L. : Longman, 2000. 308 p.
14. Strecker G. Frauenträume – Frauentränen. Über den unterhaltenden deutschen Frauenroman. Weilheim / Obb.: O. W. Barth Vlg., 1969. 181 S.
15. Townsend S. The Woman Who Went to Bed For a Year. Penguin Books, Lily Broadway Production Ltd., 2012. 439 p. + 15 p.
16. Vincenzi P. A Question of Trust. Headline Publishing Group, 2017. 598 p.
17. Wagner H. A History of British, Irish and American Literature. Trier, 2010. 579 p.

Dzyadyk Yu. I. PHENOMENON OF HOMOGENEITY OF PREDICATES IN WOMEN'S FICTION OF THE EARLY XXIst CENTURY

Postmodernism as a new trend in philosophy and art replaced modernism with its social rebellion and concentration on inner world of an individual. This process went on in literature, too. Postmodernism as a trend in literature was a synthesis of phenomena that occurred both in fiction and philosophical views. A new trend changed the relations between the elitist stories and stories about ordinary people. Science fiction, detective and adventure stories, intrigues, sentimental stories, household themes prevail in literary works. The article describes the features that separate postmodernism from modernism: pluralism, fragmentation, cult of independent personality, uncertainty, irony, art in the form of a game without rules, perception of life as a chaotic accumulation of tendencies and views. Postmodernist sentiments can be found in disappointment in values that have been promoted, beliefs in the victory of wisdom and the unlimited possibilities of human potential. The post-structuralist, deconstructive ideas of French philosophers contributed to the creation of new trend in the British literature. English postmodernism was based on the national literary tradition. Women's novels started a new era. Novels written by women show the world how they see it. We can see a woman and her environment: family, friends, society in the centre of the novels. The paper focuses on the emotional state of heroines based on the lexical and syntactic means used in the sentence structure by the authors. Expanding horizons of the story and its openness is a deliberate strategy that writers use to allow the reader to add his own ideas at the end of novels. The homogeneous verbal and nominative predicates are selected and described. Syncretic models are highlighted in the research. Sentences with multicomponent series of homogeneous predicates of mixed types are analyzed, the essence of grammatical markers that balance, enrich and express the structure, semantics and stylistics of the text are outlined in the article. Warfare, family problems, historical events become the background on which the main actions of the literary works are depicted; homogeneous predicates fill narration with emotionality and expressiveness.

Key words: *postmodernism, syncretic model, repetition, gender, conjunction, multicomponent sentence, structure.*

Козлова В. В.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Бергазова О. С.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КАТЕГОРІЇ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ» В АНГЛОМОВНОМУ ЄВРОПАРЛАМЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджується питання репрезентації комунікативної категорії «толерантність» в англomовному європарламентському дискурсі засобами лексико-семантичного рівня англійської мови. Уточнено поняття європарламентського дискурсу, визначено сучасне розуміння толерантності як комунікативної категорії та її роль у дискурсі Європарламенту.

У статті аналізуються та систематизуються лексико-семантичні засоби вираження даної категорії в англomовному європарламентському дискурсі. Увага фокусується на морфологічних і словотвірних особливостях лексики, яка виражає толерантну позицію в європарламентському дискурсі, а також на стилістичних групах цієї лексики. Розглянуто явище фемінітива, а також роль евфемізації та дисфемізації як засобів репрезентації комунікативної категорії «толерантність» в англomовному європарламентському дискурсі на лексико-семантичному рівні. У статті також визначено роль термінології як лексичного засобу репрезентації комунікативної категорії «толерантність» в англomовному європарламентському дискурсі, досліджено вживання спеціальної термінології для толерантного найменування різних груп населення.

Визначено основний контекст, тематика дискурсу Європарламенту, у рамках яких використовуються лексико-семантичні засоби репрезентації комунікативної категорії «толерантність». Лексико-семантичні засоби, які реалізують комунікативну категорію «толерантність» в англomовному європарламентському дискурсі та які проаналізовані в даній статті, дають можливість визначити основні цінності цього типу дискурсу, з'ясувати основні особливості реалізації толерантної комунікативної поведінки в Європарламенті.

Дана публікація покликана компенсувати лакуни, наявні сьогодні у сфері дослідження європарламентського дискурсу з погляду реалізації в ньому комунікативної категорії толерантності. Релевантність публікації зумовлена євроінтеграційним процесом, який спостерігається сьогодні в Україні та потребує різногалузевого, зокрема й лінгвістичного, аналізу європейського суспільства, його цінностей, норм, вимог в області політичної, парламентської, дипломатичної комунікації.

Ключові слова: комунікативна категорія «толерантність», англomовний європарламентський дискурс, лексико-семантичні засоби, фемінітив, евфемізм, дисфемізм.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна впевнено рухається шляхом євроінтеграції, що зумовлює необхідність різногалузових досліджень особливостей європейського середовища – європейського права, політичної сфери Європейського Союзу (далі – ЄС), європейських цінностей і норм комунікації між країнами-членами ЄС та світом. Однією з найбільш вагомих цінностей європейського суспільства є толерантність як здатність позитивно реагувати на соціальні, культурні, етнічні відмінності; терпимість до представників різних етнічних груп, їхніх вірувань, моральних і професійно-етичних норм, системи цінностей,

способу мислення. Толерантність як комунікативна категорія забезпечує організацію та регулювання процесу спілкування і має власний набір різнорівневих мовленнєвих засобів. Актуальність роботи зумовлена потребою сучасної лінгвістичної парадигми розширити сфери дослідження комунікативної категорії «толерантність» через вивчення особливостей її репрезентації в різних типах дискурсу, зокрема і в англomовному європарламентському дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Толерантність є багатоплановим феноменом, що перебуває в колі інтересів гуманітарних науко-

вих розвідок із філософії, соціології, політології, психології, релігієзнавства, культурології, теорії комунікації, етнографії, мовознавства. Це визначає розмаїття значень цього терміна і передбачає багатоаспектність вивчення відповідного феномену. У межах лінгвістичних досліджень дискусійним залишається питання категоріального статусу толерантності. Толерантність розглядається як категорія мовного спілкування [5], культурно-психологічна категорія [3], змістовно-прагматична дискурсивна категорія [12], соціолінгвістична категорія [7], комунікативна категорія [6; 10; 8; 11]. За Ф. С. Бацевичем, комунікативна толерантність – «комплексне поняття, яке включає в себе дотримання законів, правил, конвенцій, постулатів, максим неконфліктного спілкування, культури мовлення, усіх складників категорії ввічливості та багатьох інших чинників міжособистісної інтеракції із застосуванням засобів мови» [2, с. 110]. Толерантність як комунікативна категорія становить складне, багатопланове явище, конструюючою ознакою якого є регуляція мовленнєвої поведінки комунікантів у процесі спілкування, і спрямована на запобігання комунікативним невдачам, недопущення конфлікту, досягнення поставленої мети шляхом збереження балансу відносин зі співрозмовником [6, с. 21].

У межах комунікативно-дискурсивної парадигми активно досліджуються стратегії і тактики реалізації комунікативної категорії толерантності в сучасному політичному дискурсі [11], мовні індикатори вираження толерантності в медичному дискурсі [4], особливості реалізації категорії толерантності в науковому дискурсі [6], однак питання мовної репрезентації толерантності як комунікативної категорії в англomовному європарламентському дискурсі залишається недослідженим.

Постановка завдання. Як комунікативна категорія «толерантність» має «власний зміст у вигляді прескрипційного й інформаційно-змістовного аспекту, перебуває в опозиції до інтолерантності, має градуальний характер прояву і реалізується за допомогою певних мовних і немовних засобів» [11, с. 5]. Завданням нашого дослідження є вивчення інформаційно-змістовного аспекту толерантності шляхом комплексного аналізу лексико-семантичних засобів реалізації комунікативної категорії «толерантність» в англomовному європарламентському дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Парламентський дискурс має ознаки політичного дискурсу та належить до інституційної сфери спілку-

вання. Інтеракціональність парламентського дискурсу виявляється у взаємодії політичних діячів і похідних від них політичних текстів-дискурсів [1, с. 11]. Відповідно до комунікативно-діяльницького розуміння дискурсу (М. Л. Макаров), з урахуванням його адресатної спрямованості (В. І. Карасик) і сфери функціонування діалогічних подій (С. О. Аристов, І. П. Сусов, С. О. Сухих), англomовний європарламентський дискурс визначаємо як статусно орієнтовану комунікативну взаємодію, яка відбувається у формальній, інституціональній сфері спілкування – Європарламенті, де учасники комунікації – політики (євродепутати) – у процесі передачі політичної інформації реалізують основну мету дискурсу – боротьбу за владу. Хронотоп парламентського дискурсу представлено хроносом (час) і топосом (місце). У межах аналізованих нами європарламентських вебпублікацій топосом є країни ЄС і країни-партнери ЄС – увага фокусується на питаннях, пов'язаних із Великобританією, розглядається співробітництво та представництво Європарламенту у Сполучених Штатах Америки (далі – США), порушуються проблеми України, Грузії тощо. Хронос включає як ритуальні (вибори до Європарламенту) та календарні події (засідання Європарламенту), так і спонтанні події – ті, які відбуваються непередбачувано та висвітлюються публікаціями на вебсторінках Європарламенту. Цінності англomовного європарламентського дискурсу базуються на ціннісних орієнтаціях Європейського Союзу, що заснований на цінностях свободи, демократії, безпеки, вільної та справедливої торгівлі, викорінюванні бідності та захисті прав людини тощо.

Толерантність розглядається як одна із цінностей англomовного європарламентського дискурсу і виявляється у праві всіх громадян бути різними; забезпеченні стійкої гармонії між різними конфесіями, політичними, етнічними й іншими соціальними групами; повазі до розмаїтості світових культур, цивілізацій і народів. Це втілено на всіх мовних рівнях, зокрема і на лексико-семантичному, що виявляє набір комунікативних маркерів толерантної мовленнєвої поведінки. За морфологічною приналежністю виділяємо такі групи толерантної лексики в англomовному європарламентському дискурсі:

1) іменники (*Nouns*): *partner, parties, partnership, agreement, liaison* тощо;

2) дієслова (*Verbs*): *exit, reaffirm, consider, provide* тощо;

3) прикметники (*Adjectives*): *open, effective, overwhelming, safeguarded, increased* і т. і.;

4) прислівники (*Adverbs*): *closely, constructively, strongly, orderly, fully*;

5) займенники (*Pronouns*): переважно *his / her*.

У контексті тематики Брексит склалася опозиція «свої – чужі», де позиція Великобританії є «чужою», оскільки вона ініціює вихід із ЄС. Але водночас у межах обговорення цієї теми “Brexit – an orderly exit is in the interests of both parties” уживаються іменники без семантикою рівності й узгодженості: *partner, parties, partnership, agreement, liaison*, що підкреслюють партнерські відносини ЄП та Великобританії. Європарламент керується постулатами толерантного ставлення до чужого вибору, навіть незважаючи на те, що вихід цієї країни із ЄС спричинить безліч проблем і збитків.

Категорію толерантності на лексико-семантичному рівні репрезентують також дієслова: *reaffirm, consider, provide*. Ці дієслова типові для ділової, у даному випадку – дипломатичної комунікації. Відбувається фокусування на ефективних, спрямованих на позитивний результат діях, що засновані на логіці та врахуванні позиції свого опонента.

Такі частини мови, як прийменники, сполучники, числівники, артиклі, як показав здійснений аналіз, не беруть участі в репрезентації комунікативної категорії «толерантність». Розглянемо співвідношення цих морфологічних груп у відсотках (рис. 1).

Як зазначено на діаграмі, найбільший відсоток серед лексичних засобів репрезентації комунікативної категорії «толерантність» у європарламентському дискурсі становлять іменники – 28,81%, другі за частотністю прикметники – 27,12%. Частка дієслів становить 23,73% від 100% лексич-

них засобів, а прислівників – 18,64%. Найменш уживаними засобами репрезентації комунікативної категорії «толерантність» у європарламентському дискурсі на лексичному рівні є займенники, які в нашому розрахунку становлять лише 1,69%.

Окрім того, можемо систематизувати лексичні засоби вираження комунікативної категорії «толерантність» в англійському європарламентському дискурсі за їхньою приналежністю до термінологічної, книжної чи інших стилістичних груп лексики. Більшість розглянутих лексичних засобів належать до книжної лексики, але використовуються й термінологія, що загалом характерно для офіційно-ділового стилю парламентської комунікації.

За походженням серед розглянутої лексики виділяємо такі групи:

1) книжна лексика – *partner, consider, provide, effective, overwhelming, fully, greatly, equally* та ін.;

2) термінологія – здебільшого це політична, дипломатична, воєнна, юридична термінологія. Переважно це іменники: *agreement, liaison, commitment, negotiation, discrimination*, але також наявні термінологічні словосполучення, наприклад: *military forces, act of aggression*;

3) клішовані формули, наприклад: *wish one well, look forward*;

4) фемінітиви та гендерно нейтральна лексика (*businesswoman, spokesperson*).

Особливий інтерес представляє група фемінітивів – «слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду, що належать до всіх людей незалежно від їхньої статі» [9]. Вживання фемінітивів у європарламентському дискурсі забезпечує дотримання толерантного ставлення до жінок: *businesswoman*.

Прикладом толерантної лексики в текстах європарламентського дискурсу є слово *spokesperson*, яке не фокусує увагу на гендері особи взагалі. А от словосполучення *female speakers*, що також вживають для номінації жінок, трактують як сумнівне з погляду гендерної рівності. Гендерне питання толерантної лексики європарламентського дискурсу стосується також уживання займенників. Традиційне вживання займенників чоловічого роду *his* та *him*, коли стать не зазначена, сьогодні практично витіснено, усе частіше вживається *s / he* замість *he* і *she*. У текстах

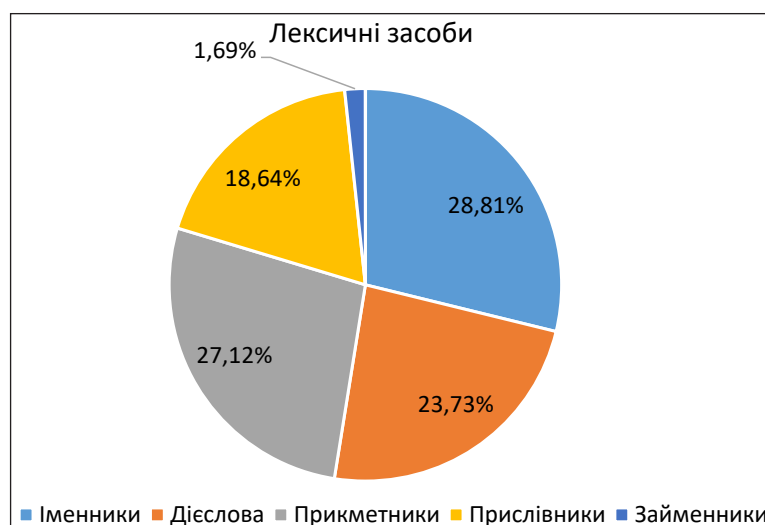

Рис. 1. Відсоткове співвідношення лексичних засобів репрезентації комунікативної категорії «толерантність» у європарламентському дискурсі

європарламентського дискурсу вживання актуального варіанта *s / he* не спостерігаємо. Натомість уживається варіант *his / her* коли йдеться про невизначену статтю: <...> *whether a consumer buys a household appliance, a toy or a computer via the Internet or over the counter in his/her local store* [13].

Окрім того, спостерігається активне вживання в публікаціях спеціальної термінології для найменування груп населення, наприклад: *refugees, migrant, disabled and elderly* тощо. Частина такої термінології є евфемізованою, що загалом відповідає сучасним тенденціям в англійській мові – прагненню замінювати всі негативні оціночні характеристики людей евфемізмами, які звучать більш-менш культурно і м'яко.

Одним із найбільш актуальних питань європарламентського дискурсу останніх років стала проблема біженців – толерантна позиція багатьох країн ЄС призвела до потоку біженців із країн Азії, що підвищило рівень злочинності та спричинило низку конфліктів. Регулюючи цю сферу, Європарламент дотримується толерантної позиції, що виражається у використанні такої термінології на найменування феномену міграції та біженства: *cross-border cooperation, mutual understanding: Since 2008, the European Citizen's Prize is awarded to individuals or organizations which help cross-border cooperation or mutual understanding with in the EU* [15].

Стосовно питань мігрантів та іноземців вважається неpolitкоректним використання номінації *foreigner*. У розглянутих публікаціях на позначення приїжджих до ЄС людей найбільш широко вживані номінації *immigrants, migrant workers*. В одній із публікацій осіб, які є іноземцями у країнах ЄС, номінують як *non-residents*, що є прикладом евфемізації: *Fifteen percent of speed offences in the UK are committed by non-residents* [14].

Оскільки в суспільстві ЄС сформувалося напружене ставлення до мігрантів, евфемізація допомагає висловити толерантну поведінку та транслювати її адресату, щоби зменшити напругу, знизити агресію до цієї групи населення. Водночас така лексика все одно реалізує архетипове протиставлення «свої – чужі», яке загалом характерне для політичного дискурсу.

Варто зазначити, що в англійському європарламентському дискурсі залучають і прийом дисфемізації – уникнення нейтральної номінації. Так, публікація спеціаліста з міграційних процесів, яку цитують в Європарламенті, має назву "*Bloody Foreigners: The Story of Immigration to Britain*". У ній ужито не тільки неpolitкоректну лексему

foreigner, але й ненормативну лексему *bloody*. Прийом дисфемізації реалізує категорію толерантності не щодо мігрантів, а стосовно місцевих жителів. Вибір інтолерантної номінації мігрантів експлікує негативне емоційне ставлення багатьох жителів ЄС, а інтерактанти європарламентського дискурсу, обравши дисфемізм, виражають своє розуміння емоційного стану та позиції громадян ЄС.

За словотвірними особливостями також виділяємо декілька груп лексичних засобів репрезентації комунікативної категорії «толерантність» у європарламентському дискурсі, а саме:

1) слова, утворені префіксальним шляхом (*refugees, reaffirm, discrimination, overwhelming, illegitimate, illegal, self-proclaimed, unfounded* та ін.);

2) слова, утворені суфіксальним шляхом (*partner, agreement, commitment, refugee, disruption, negotiation, discrimination, monitor* тощо);

3) слова, утворені шляхом словоскладання (наприклад, *businesswoman, spokesperson*).

Контекст уживання розглянутих лексичних засобів репрезентації комунікативної категорії «толерантність» в англійському європарламентському дискурсі становить тематика Брекситу, воєнної агресії з боку Російської Федерації, економічних, дипломатичних питань ЄС, питань мігрантів, жінок і захисту їхніх прав тощо.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз дозволив визначити та систематизувати основні групи лексичних засобів репрезентації комунікативної категорії «толерантність» в англійському європарламентському дискурсі. Дослідження показало, що за морфологічними властивостями найбільш активно для репрезентації комунікативної категорії «толерантність» використовуються іменники та прикметники. Активно вживаються політична, дипломатична, воєнна, юридична термінологія, термінологічні та клішовані словосполучення, фемінітиви, евфемізми та дисфемізми. Більшість розглянутої лексики (здебільшого термінологічної) утворена за допомогою префіксального, суфіксального словотворення та словоскладання.

Отримані результати можуть бути використані для подальшого наукового розроблення проблематики вербальної репрезентації стратегії і тактик реалізації комунікативної категорії «толерантність» в англійському європарламентському дискурсі, що і становить перспективу наших подальших досліджень.

Список літератури:

1. Алферов А. В., Кустова Е. Ю., Червоний А. М. Исследование парламентского дискурса 2014–2016 гг. : концептуализация итогов. Политическая лингвистика. 2016. № 5 (59). С. 10–16.
2. Бацевич Ф. С. Лінгвокультурні аспекти комунікативної толерантності. Соціогуманітарні проблеми людини : науковий журнал. 2010. № 5. С. 108–119.
3. Ермакова О. П. Толерантность и проблемы коммуникации. Культурные практики толерантности в речевой коммуникации : коллективная монография. Екатеринбург, 2004. С. 60–73.
4. Жовнір М. М. Мовні індикатори вираження толерантності в медичному дискурсі художньої літератури. URL: <http://elib.umsa.edu.ua/bitstream/umsa/8737/1/Zhovnir%20M..pdf> (дата звернення: 15.09.2019).
5. Земская Е. А. Категория вежливости в контексте речевых действий. Логический анализ языка. Язык речевых действий. Москва, 1994. С. 131.
6. Исаева З. Ш. Категория толерантности и ее роль в научной и политической коммуникации : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Санкт-Петербург, 2011. 21 с.
7. Крысин Л. П. Социальный аспект владения языком. Социальная психолінгвістика : хрестоматія. Москва, 2007. С. 96–124.
8. Михайлова О. А. Лингвокультурологические аспекты толерантности. Екатеринбург, 2015. 124 с.
9. Словарь гендерных терминов. URL: <http://a-zgender.net/feminitiviy.html> (дата звернення: 14.09.2019).
10. Стернин И. А., Шилихина К. М. Коммуникативные аспекты толерантности. Воронеж, 2001. 110 с.
11. Шаповалова Т. А. Коммуникативная категория толерантности и ее реализация в современном политическом дискурсе : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Саратов, 2013. 23 с.
12. Шейгал Е. И. Толерантность в системе дискурсивных категорий. Лингвокультурологические проблемы толерантности : тезисы докладов Международной научной конференции, Екатеринбург, 24–26 октября 2001 г. Екатеринбург, 2001. С. 152–153.
13. Consumer protection: EU-wide rules for those old a defective product / European Parliament. Liaison Office in the United Kingdom. URL: <http://www.europarl.europa.eu/news/ga/press-room/20180221IPR98333/consumer-protection-eu-wide-rules-for-those-sold-a-defective-product> (дата звернення: 14.09.2019).
14. Justice for drivers, meatlabelling and affordable medicines – this week in the European Parliament / European Parliament. Liaison Office in the United Kingdom. URL: <http://www.europarl.europa.eu/unitedkingdom/en/media/ep-news/epnews2015/feb2015/9feb2015.html> (дата звернення: 14.09.2019).
15. Students and Refugees Together win Citizen’s Prize 2017 / European Parliament. Liaison Office in the United Kingdom. URL: <http://www.europarl.europa.eu/news/ga/press-room/20171109IPR87707/students-and-refugees-together-win-citizen-s-prize-2017> (дата звернення: 14.09.2019).

Kozlova V. V., Berhazova O. S. LEXICO-SEMANTIC MEANS OF THE COMMUNICATIVE CATEGORY “TOLERANCE” PRESENTATION IN ENGLISH EUROPEAN PARLIAMENTARY DISCOURSE

The article deals with the issue of the communicative category “tolerance” representation in the English European parliamentary discourse by means of lexical-semantic level of the English language. The concept of the English European parliamentary discourse has been clarified and a modern understanding of tolerance as a communicative category and its role in the English European parliamentary discourse have also been defined in the article.

The article analyzes and systematizes lexical-semantic means of expression of the category “tolerance” in the English European parliamentary discourse. Attention is focused on the morphological and word-forming categories of vocabulary, which express a tolerant position in the English European parliamentary discourse, as well as on stylistic groups of this vocabulary. The phenomenon of feminitive, as well as the role of euphemisation and dysphemisation as a means of representation the communicative category “tolerance” in the English European parliamentary discourse at the lexico-semantic level are considered. The article also defines the role of terminology as a lexical means of representation the communicative category “tolerance” in the English European parliamentary discourse, explores the use of special terminology for the tolerant nomination of different population groups.

The article identifies the main context, the subject of the English European parliamentary discourse, within which lexical-semantic means that represent the communicative category “tolerance” are used. The analysis of the lexical-semantic means that implement the communicative category of “tolerance” in the English European parliamentary discourse makes it possible to identify the basic values of this type of discourse, to clarify the main features of the implementation of tolerant communicative behavior in Europe.

This publication aims to compensate for the lacunae that are currently present in the field of the English European parliamentary discourse researches in terms of the implementation of the communicative tolerance category. The relevance of the publication is due to the European integration process that is observed in Ukraine nowadays and requires a multi-sectoral, including linguistic, analysis of the European society, its values, norms, requirements in the field of political, parliamentary and diplomatic communication.

Key words: *communicative category tolerance, English European parliamentary discourse, lexico-semantic means, feminitive, euphemism, dysphemism.*

Кондрук А. Ю.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

МАНІПУЛЯТИВНА СТРАТЕГІЯ ПОЗИТИВУ ЯК ОДНА ЗІ СТРАТЕГІЙ КОМУНІКАНТА-ЛИЦЕМІРА

У статті лицемірство розглянуто як негативну моральну якість людини, що прикриває нещирість. Лицемір одягає маску, намагаючись приховати справжні почуття й емоції для досягнення власної цілі. Лицемірство стоїть в одному ряду із брехнею, маніпуляцією, обманом тощо і постає лише як одна з можливих форм прояву нещирості мовця в дискурсі. Найважливішим знаряддям впливу на свідомість людей є мова. Користуючись у процесі спілкування певними ресурсами мови, людина може керувати вчинками інших. Досягти успіху у спілкуванні з людьми та безконфліктно схилити їх до своєї думки досить легко, якщо знати як. Мовленнєва діяльність людини зумовлена наявністю безпосередньої мети, мотиву і потреби.

Маніпуляцію розглянуто як вид психологічного впливу, вміле виконання якого призводить до прихованого побудження в іншої людини намірів, що не збігаються з її актуально існуючими бажаннями. Мовленнєва маніпуляція трактується як різновид маніпулятивного впливу, що здійснюється шляхом майстерного використання певних ресурсів мови із ціллю прихованого впливу адресанта на когнітивну та поведінкову діяльність адресата. Лицемірство в поведінці (підлабузництво, прагнення догодити або «приставучість», відчуття того, що мовець чогось не договорює і «темнить») є однією з ознак маніпулятора. Для комуніканта-лицеміра інша людина – це завжди лише засіб досягнення власних цілей. Під комунікативною стратегією розуміють оптимальну реалізацію інтенції мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування шляхом вибору дієвих мовленнєвих ходів, а також гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації.

Комунікативна стратегія як продумана спланована дія здійснюється за допомогою конкретної комунікативної тактики. Комунікативні тактики набувають характеру маніпулятивних, будучи поміщеними у структуру маніпулятивної комунікативної стратегії. Мовленнєвий акт виступає як засіб досягнення позамовної мети. Під час використання маніпулятивної стратегії позитиву комунікант-лицемір послуговується такими тактиками: тактика підвищення значущості співрозмовника, тактика солідаризації зі співрозмовником, тактика позитивної самопрезентації.

Ключові слова: лицемірство, нещирість, маніпуляція, маніпулятивна стратегія, комунікативна тактика.

Постановка проблеми. Здавна відомо, що найважливішим знаряддям впливу на свідомість людей є мова. Користуючись у процесі спілкування певними ресурсами мови, людина може керувати вчинками інших [13, с. 23]. Діяльність людини неможливо уявити без комунікації. Ефективність комунікації залежить від уміння обрати адекватні форми її реалізації. В. Панкратов переконаний у тому, що досягти успіху у спілкуванні з людьми та безконфліктно схилити їх до своєї думки зовсім нескладно за однієї умови: якщо знати як. Так роблять комуніканти, що володіють більш досконалою культурою комунікації [18, с. 6]. Мовленнєва діяльність людини зумовлена наявністю безпосередньої мети, мотиву (тобто те, заради чого досягається мовленнєва мета) і потреби (потреба в чомусь). Адресант, промовляючи висловлення, зазвичай має мету і засоби її досягнення [17, с. 1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Маніпулятивний вплив вивчають у рамках міжособистісної комунікації В. Н. Куніцина [15], Є. Л. Доценко [9], В. Н. Панкратов [19] та ін. Аналіз мовних засобів маніпуляції на міжособистісному рівні здійснено Л. А. Нефедовою [18], О. В. Денисюк [7; 8], К. Ф. Сєдовим [21] та ін. Маніпулятивний вплив передбачає «вибір із безлічі мовних засобів опису певного стану речей саме тих способів опису, що мають усі необхідні мовцеві-маніпулятору відтінки значення, асоціації, подають ситуацію у вигідному для мовця світлі» [12, с. 79].

Антропоцентрична парадигма дослідження мови стала однією із центральних у науці про засоби людського спілкування, адже комунікативні здібності мовця виявляються насамперед на вербальному рівні [22, с. 7].

Постановка завдання. Вищезазначене зумовлює *актуальність* нашої розвідки, *мета* якої полягає в дослідженні маніпулятивної стратегії позитиву як однієї зі стратегій, якими послуговується комунікант-лицемір.

Виклад основного матеріалу. Маніпуляція – це вид психологічного впливу, майстерне використання якого призводить до появи в іншій людині намірів, що не збігаються з її актуально існуючими бажаннями [9, с. 54]. В. В. Зірка визначає маніпуляцію як декодування повідомлення так, як вигідно маніпулятору [10, с. 87]. Найбільш потужним інструментом маніпулювання є мова. Мовленнєва маніпуляція – різновид маніпулятивного впливу, що здійснюється адресантом шляхом майстерного використання певних ресурсів мови для прихованого впливу на когнітивну та поведінкову діяльність адресата [13, с. 25].

Лицемірство стоїть в одному ряду із брехнею, маніпуляцією, обманом тощо і постає лише як одна з можливих форм прояву нещирості мовця в дискурсі, тобто нещирість є зонтиковим поняттям щодо брехні, притворства, маніпуляції, обману тощо [2, с. 30].

Під лицемірством розуміємо негативну моральну якість, що виявляється в поведінці людини, яка прикриває нещирість, лукавність, двоєдушність удаваною щирістю, доброчесністю. Лицемірство вплетено у сферу соціальної взаємодії. У житті лицеміри діють таким чином із корисливими чи й зловмисними мотивами [23, с. 224]. Комуніканти приховують свої справжні наміри і почуття від партнерів по спілкуванню, керуючись різними мотивами [4]. Людина здатна вміло контролювати свою вербальну поведінку, майстерно приховувати справжні переживання та наміри, а також вводити в оману інших.

Лицемірство в поведінці (підлабузництво, прагнення догодити або «приставучість», відчуття того, що мовець чогось не договорює і «темнить») є однією з ознак маніпулятора, який переконує в необхідності позиції сили – «чим більша твоя сила і здатність контролювати інших, тим вище ти піднімаєшся як господар становища» [15, с. 119]. Інша людина – це завжди лише засіб досягнення власних цілей [14, с. 146]. Існує безліч форм людської поведінки, складовою частиною яких є спотворення інформації і введення в оману іншої людини через різні мотиви [5, с. 131]. Правда полягає в тому, що будь-яка комунікація – це форма маніпуляції. Досвідчений комунікант завжди враховує особливості і вподобання

адресата та, відповідно до них, обирає дискурсивну стратегію [25, с. 34–46].

У рамках теорії успішної комунікації сформувався традиційне розуміння мовленнєвої стратегії як загального плану комунікації: це комплекс мовленнєвих дій, що задається комунікативною ціллю. Мовленнєва стратегія є продуктом мовленнєвого планування, оскільки включає в себе «планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов спілкування й особистостей комунікантів, а також реалізацію цього плану» [11, с. 54]. У сучасній лінгвістиці під комунікативною стратегією розуміють оптимальну реалізацію інтенції мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування шляхом вибору дієвих мовленнєвих ходів, а також гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації [16, с. 1].

Комунікативна стратегія як продумана спланована дія здійснюється за допомогою конкретної комунікативної тактики, під якою розуміють визначену лінію поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на досягнення бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного. Мовленнєві прийоми, у свою чергу, дають змогу досягти комунікативної мети [1, с. 120]. Мовленнєвий акт у такому разі виступає як засіб досягнення позамовної мети. Говорячи про гнучкість стратегії та варіативність її мовленнєвого вираження, Т. А. ван Дейк виділяє також *xid* – функціональну одиницю послідовності дій, яка реалізує локальне або глобальне завдання під контролем стратегії [6]. Дослідниця О. С. Іссерс характеризує комунікативний хід як прийом, що виступає інструментом реалізації тієї чи іншої мовленнєвої тактики [11, с. 117].

Комунікативні тактики набувають характеру маніпулятивних у структурі маніпулятивної комунікативної стратегії. Відсутність специфічних тактик маніпулятивної комунікативної стратегії є першопочатковою причиною «непомітності» маніпуляції для об'єкта маніпуляції [8, с. 67]. Маніпулятивна мовленнєва тактика – така мовленнєва дія, яка відповідає певному етапу в реалізації тієї чи іншої стратегії та спрямована на приховане втілення у свідомість адресата цілей і настанов, які побуджують його здійснити вчинок, вигідний маніпулятору. Під маніпулятивним мовленнєвим прийомом розуміється спосіб побудови висловлення чи тексту, що реалізує ту чи іншу маніпулятивну тактику [13, с. 69].

Так, О. М. Бикова характеризує мовленнєве маніпулювання як вид мовного впливу, який використовується адресантом для прихованого впро-

вадження у психіку адресата цілей, намірів, відносин або настанов, які не збігаються з тими, які є в адресата на даний момент [3, с. 91–96].

Незважаючи на те, що більшість дослідників поділяють думку про деструктивність маніпуляції, за нашими спостереженнями, маніпулятивна стратегія позитиву вживається лицеміром із метою кооперації, оскільки вона базується на функціональному принципі позитивного оцінювання, схвалення, виявлення прихильності та симпатії до комунікативного партнера. Ця стратегія репрезентує продуктивну маніпуляцію, оскільки в її основі лежить гармонізація стосунків із співрозмовником [24, с. 23–24]. Іntenція комуніканта-лицеміра, який використовує цю стратегію, зводиться до того, щоб: 1) здійснити бажаний мовленнєвий вплив на партнера по комунікації відповідно до своїх власних комунікативних цілей; 2) зберегти / відновити своє обличчя [11].

Під час використання маніпулятивної стратегії позитиву комунікант-лицемір послуговується такими тактиками: 1) тактика підвищення значущості співрозмовника; 2) тактика солідаризації зі співрозмовником; 3) тактика позитивної самопрезентації [24].

Розглянемо вищезазначені тактики втілення маніпулятивної стратегії позитиву.

Тактика підвищення значущості співрозмовника є однією з найважливіших тактик цієї стратегії. Її суть полягає в повідомленні співрозмовнику позитивної інформації у вигляді компліменту, похвали, лестощів [24, с. 96]. У такий спосіб лицемір бажає домогтися прихильності співрозмовника для можливості подальшої співпраці або маніпулювання ним. Розглянемо приклади:

1. *“Gran, this is George Mellis”.*

“At last”, – Kate said. “I was beginning to think you were avoiding me, Mr. Mellis”.

“On the contrary, Mrs. Blackwell, you have no idea how much I’ve been looking forward to this moment”. He was about to say, “You’re even more beautiful than Alex told me”, but he stopped himself.

Be careful. No flattery, George. It’s like a red flag to the old lady [27, с. 538].

У наведеному прикладі комунікант-лицемір говорить бабусі своєї нареченої, що з нетерпінням чекав зустрічі з нею. З ширшого контексту відомо, що насправді жодних позитивних почуттів щодо неї він не мав.

2. Fifteen minutes later, Alexandra’s phone rang. *“Do you know what I just did? I telephoned my family. I told them about the wonderful woman I was with tonight. Sleep well, lovely Alexandra”.*

When he hung up, George Mellis thought, After we’re married, I will call my family. And I’ll tell them all to go fuck themselves [27, с. 526].

Комунікант-лицемір Джордж, розмовляючи зі своєю нареченою Алекс, розповідає, що телефонував своїй сім’ї та розповів, що ввечері він був із нею, підкреслюючи, якою чудовою жінкою вона є. Він підлещується Алекс, роблячи їй комплімент, намагаючись завоювати її прихильність. Насправді ж його цікавив лише її статок, а зі своєю сім’єю він не спілкувався роками.

Тактика солідаризації зі співрозмовником є тактикою мовця, спрямованою на демонстрацію близькості, спільності, однакості з комунікативним партнером, готовності до співпраці з ним [24, с. 344]. Наприклад:

1. *As soon as they were seated, Van der Merwe said, “I understand you’re looking for some investments in Klipdrift, Mr. Travis”.*

“Possibly”.

“I might be able to be of some service. One has to be careful. There are many immoral people around”.

Jamie looked at him and said, “I’m sure there are.”

It was unreal, sitting there carrying on a polite conversation with the man who had cheated him out of a fortune and then tried to murder him. His hatred for Van der Merwe had consumed him for the last year; his thirst for vengeance was all that had sustained him, kept him alive. And now Van der Merwe was about to feel that vengeance [27, с. 119].

Ван дер Мерв, будучи шахраєм, у розмові з так званим містером Травісом застерігає його, щоб він був дуже обережним, оскільки довкола багато аморальних людей. Містер Травіс чудово розуміє справжню сутність Ван дер Мерва, оскільки мав змогу переконатися в цьому на власному досвіді, про що Ван дер Мерв і не здогадується. Маючи план помститися, містер Травіс підтакує шахраєві на його застереження, демонструючи свою солідаризацію з ним. У такий спосіб він прагне показати, що вірить Ван дер Мерву та на його боці.

2. *The name of the attorney appointed by the court was Perry Pope. He was in his late thirties, with a craggy, intelligent face and sympathetic blue eyes. Tracy liked him immediately. <...>*

He filled his pipe with tobacco, lit it, and studied Tracy. “You don’t look like the average desperate criminal. Miss Whitney”.

“I’m not. I swear I’m not.”

“Convince me”, – he said. “Tell me what happened. From the beginning. Take your time”.

Tracy told him. Everything. Perry Pope sat quietly listening to her story, not speaking until Tracy was

finished. <...> “That bastard”, – Pope said softly. <...> Tracy sat there, numb and exhausted. Finally she asked, “Do you believe my story?”

He smiled. “You’re damned right. It’s so dumb it has to be true”.

“Can you help me?”

He said slowly. “I’m going to try. I’d give anything to put them all behind bars. They own this town and most of the judges in it. If you go to trial, they’ll bury you so deep you’ll never see daylight again”.

Tracy looked at him, puzzled. “If I go to trial?”

Pope stood and paced up and down in the small cell. “I don’t want to put you in front of a jury, because, believe me, it will be his jury. There’s only one judge Orsatti has never been able to buy. His name is Henry Lawrence. If I can arrange for him to hear this case, I’m pretty sure I can make a deal for you. It’s not strictly ethical, but I’m going to speak to him privately. He hates Orsatti and Romano as much as I do. Now all we’ve got to do is get to Judge Lawrence” [26].

Адвокат Перрі Поп розмовляє з підсудною Трейсі Вітні, яка є невинною у всьому, у чому її звинувачують. Вона розповідає Перрі, як усе сталося. Адвокат переконує, що вірить їй (*You’re damned right. It’s so dumb it has to be true*), демонструє, що теж ненавидить її обвинувачувача містера Романо (*That bastard; He hates Orsatti and Romano as much as I do*) та обіцяє допомогти (*I’m pretty sure I can make a deal for you*). Використовуючи тактику інтеграції зі співрозмовником, Перрі входить у зону довіри Трейсі, переконуючи, що він на її боці, обіцяючи зробити все можливе, щоб їй допомогти. Насправді ж він був підкуплений тим самим паном Романо і діяв у його інтересах.

За допомогою **тактики позитивної самопрезентації** мовець моделює позитивний образ. Ця тактика реалізується через самопохвалу, вихваляння, обіцянки та цілеспрямоване позитивне самопозиціонування – створення свого позитивного іміджу [24, с. 370]. Наприклад:

1. *“Gran, I explained that”.*

“I would like to hear it from Mr. Mellis, Alexandra”.

Be polite, but for Christ’s sake, don’t kowtow to her. If you show the slightest sign of weakness, she’ll tear you apart.

“Mrs. Blackwell, I’m not in the habit of discussing my personal life”. He hesitated, as though making a decision. “However, under the circumstances, I suppose <...>”. He looked Kate Blackwell in the eye and said, “I’m a very independent man. I don’t accept charity. If I had founded Mellis and Company,

I would be running it today. But it was founded by my grandfather and built into a very profitable business by my father. It does not need me. I have three brothers who are perfectly capable of running it. I prefer being a salaried employee, as you call it, until I find something that I can build up myself and take pride in”.

Kate nodded slowly. This man was not what she had expected at all. She had been prepared for a playboy, a fortune hunter, the kind who had been pursuing her granddaughters ever since Kate could remember. This one appeared to be different. And yet, there was something disturbing about him that Kate could not define. He seemed almost too perfect [27, с. 539].

У цій ситуації комунікант-лицемір Джордж, маючи розмову з бабусею своєї нареченої, намагається справити на неї позитивне враження. Він розповідає, що не любить користуватися чужими набутками, а хоче мати власну справу, бізнес, у якому він став би успішним самотужки. Насправді ж він був корисливим і мріяв привласнити майно майбутньої дружини. Вихваляючи себе, розповідаючи, який він хороший, Джордж прагне створити позитивний образ в очах Кейт, щоб отримати її згоду на шлюб з Алекс. Кейт відчувала тривогу, оскільки він був надто ідеальним.

2. *On Sunday morning, Salomon van der Merwe invited Jamie to accompany him and Margaret to church. The Nederduits Hervormde Kerk was a large, impressive building done in bastard Gothic, with the pulpit at one end and a huge organ at the other. When they walked in the door, Van der Merwe was greeted with great respect.*

“I helped build this church”, he told Jamie proudly. “I’m a deacon here”.

The service was brimstone and hellfire, and Van der Merwe sat there, rapt, nodding eagerly, accepting the minister’s every word.

He’s God’s man on Sunday, Jamie thought, and the rest of the week he belongs to the devil [27, с. 119].

Відвідавши церкву у неділю, шахрай Саломон у розмові із Джеймі розповідає, що він допомагав будувати цю церкву та є в ній дияконом. Підносячи себе, він бажає створити образ чесного та справедливого чоловіка, щоб увійти в зону довіри Джеймі з метою подальших маніпуляцій через корисливі мотиви. Джеймі, знаючи справжнє життя шахрая Саломона (про що той не здогадувався), думає, що Саломон був божим чоловіком у неділю, а в інші дні тижня належав дияволу.

Висновки. Отже, як засвідчує аналіз ілюстративного матеріалу, під час комунікації комунікант-лицемір використовує маніпулятивну стратегію

позитиву. Таким чином він здобуває прихильність свого комунікативного партнера, створюючи сприятливий мікроклімат для реалізації власного задуму та подальших маніпуляцій. Інша людина для комуніканта-лицеміра – це завжди лише засіб досягнення власних цілей.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. С. Термінологія комунікативної лінгвістики : аспекти дискурсивного підходу. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2002. № 453. С. 30–34.
2. Безуглая Л. Р. Неискренние речевые акты и неискренние речевые жанры. *Жанры речи*. Харьков, 2015. № 1 (11). С. 30–37.
3. Быкова О. Н. К вопросу о языковой манипуляции в средствах массовой информации. *Теоретические и прикладные аспекты речевого общения : Вестник Российской риторической ассоциации* ; под ред. А. П. Сковородникова. Красноярск, 1999. Вып. 1 (8). С. 91–96.
4. Глаголев Н. В. Ложная информация и способы ее выражения в тексте. *Филологические науки*. 1987. № 4. С. 61–68.
5. Грачев Г. В., Мельник И. К. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия. Москва : ИФРАН, 1999. 230 с.
6. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. *Коммуникация : сборник работ*. Пер. с англ. Москва : Издательская группа «Прогресс», 1989. 312 с.
7. Денисюк Е. В. Манипулятивное речевое воздействие: коммуникативно-прагматический аспект : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Екатеринбург, 2003. 200 с.
8. Денисюк Е. В. Феномен манипуляции: речедетельностная интерпретация. *Культурно-речевая ситуация в современной России: вопросы теории и образовательных технологий* : тезисы докладов и сообщений Всероссийской научно-методической конференции. Екатеринбург, 2000. С. 66–68.
9. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномен, механизмы и защита. Москва : ЧеРо, Изд-во МГУ, 2000.
10. Зирка В. В. Манипулятивные игры в рекламе: лингвистический аспект : монография. Днепропетровск : ДНУ, 2004. 291 с.
11. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва : Издательство ЛКИ, 2012. 304 с.
12. Киуру К. В. Речевое воздействие в рекламе и проблема толерантности. *Роль СМИ в достижении социальной толерантности и общественного согласия* : материалы Международной конференции Екатеринбург, 21–22 декабря 2001 г. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2002. С. 78–81.
13. Копнина Г. А. Речевое манипулирование : учебное пособие. 3-е изд. Москва : Флинта ; Наука, 2010. 176 с.
14. Кручек В. А. Психолого-педагогічні основи міжособистісного спілкування : навчальний посібник. Київ : НАКККіМ, 2011. 291 с.
15. Куницына В. Н., Ефремова (Погольша) В. М. Влияние особенностей семейного уклада на возникновение у ребенка застенчивости. *Психологические проблемы индивидуальности*. Ленинград, 1985. С. 307–311.
16. Маслова Т. Б. Принципи класифікації комунікативних стратегій. *Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2015)* : матеріали II Міжнародної наукової конференції / відп. ред. Н. Я. Яцків. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2015. С. 81–85.
17. Мельник О. М. Домінування як стратегія комуніканта-егоїста. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія «Філологічні науки». Бердянськ, 2017. Вип. 12. С. 53–58.
18. Нефедова Л. А. Лексические средства манипулятивного воздействия в повседневном общении (на материале современного немецкого языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Москва, 1997. 17 с.
19. Панкратов В. Н. Манипуляции в общении и их нейтрализация: практическое руководство. Москва : Ин-т психотерапии, 2001. 208 с.
20. Панченко Н. Н. Манипулятивность политической рекламы. *Языковая личность : проблемы когници и коммуникации* : сборник научных трудов. Волгоград : Колледж, 2001. С. 225–230.
21. Седов К. Ф. О манипуляции и актуализации в речевом воздействии. *Проблемы речевой коммуникации* : межвузовский сборник научных трудов / под ред. М. А. Кормилициной. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2003. Вып. 2. С. 20–27.
22. Солощук Л. В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англomовному дискурсі : дис. ... докт. филол. наук: 10.02.04. Київ, 2009. 469 с.

23. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : словник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2014. 416 с.
24. Шкіцька І. Ю. Маніпулятивна стратегія позитиву в українській мові : дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01. Тернопіль, 2012. 484 с.
25. Lloyd P. Developing the Ability to Evaluate Verbal Information: The Relevance of Referential Communication Research. *Communication Strategies Research. Communication Strategies Research: Psycholinguistic and Sociolinguistic Aspect* / ed. By G. Kasper and E. Kellerman. N. Y. : Plenum, 1997. P. 34–46.
26. Sheldon S. *If Tomorrow Comes*. L. : Harper Collins Publishers, 2005. 577 p.
27. Sheldon S. *Master of the Game*. L. : HarperCollins Publishers, 2005. 673 p.

Kondruk A. Yu. MANIPULATIVE STRATEGY OF THE POSITIVE AS ONE OF THE HYPOCRITICAL INTERLOCUTOR'S STRATEGIES

The article deals with the notion of “hypocrisy” as a negative moral quality that hides insincerity. A hypocrite uses a mask, trying to hide their true feelings and emotions in order to achieve their goal. Hypocrisy is in the same range as lying, manipulation, deception, etc., and is one of the possible forms of the speaker’s insincerity in discourse. Language is the most important tool for influencing people’s consciousness. Using certain language resources, one can control the actions of others. To be successful in communication with people is easy enough if one knows how to deal with them. Speech activity of a person is determined by the presence of a direct purpose, motive and need.

Manipulation is considered as a kind of psychological influence, skillful execution of which leads to the hidden motivation in another person of the intentions that do not coincide with their existing desires. Speech manipulation is interpreted as a kind of the speaker’s manipulative influence, which is represented through the effective use of certain language resources for the purpose of secret influence on the cognitive and behavioral activities of the addressee. Hypocrisy in behavior (seditiousness, desire to please, importunity, feeling that the speaker does not agree and “muddles”) is one of the indicators of the manipulator. For the hypocritical communicator, the other person is always only a means of achieving their own goals. The communicative strategy is defined as the optimal implementation of the speaker’s intention to achieve a specific goal of communication by choosing the effective speech moves, as well as to modify them flexibly in a particular situation.

Communicative strategy as a thought out planned action is carried out with the help of the specific communication tactics. Such communicative tactic becomes manipulative, being placed in the structure of manipulative communicative strategy. A speech act functions as a means of achieving their purpose. Using a manipulative strategy of the positive, a hypocrite uses the following tactics: the tactic of increasing the importance of the interlocutor, the tactic of solidarity with the interlocutor, and the tactic of the positive self-presentation.

Key words: *hypocrisy, insincerity, manipulation, manipulative strategy, communicative tactic.*

УДК 811.111'42
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.3-1/25>

Лазебна Н. В.

Національний університет «Запорізька політехніка»

Калашнік А. А.

Національний університет «Запорізька політехніка»

АНГЛОМОВНИЙ ІНТЕГРОВАННИЙ НАНОДИСКУРС: ТЕРМІНОЛОГІЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЙ

У статті розглядаються особливості англомовного дискурсу інноваційних технологій, зокрема запропонованого інтегрованого нанодискурсу. Інтертекстуальність текстів галузі робототехніки, біо- та нанотехнологій, медицини та інших споріднених галузей вказує на їх міждисциплінарність та виокремлення текстів нанотехнологій як інтегративного і спільного тла, на якому відбувається глобальна взаємодія новітніх наук. Особливу увагу приділено семантичним, структурним та функційним рисам англомовного аналізованого дискурсу, стратегіям та тактикам їх реалізації. Нашиарування образних термінів, лексичних та стилістичних засобів свідчить про глобалізаційну імплементацію інтегрованого нанодискурсу, в якому стираються межі наук, і саме на їх перетині виникають унікальні лінгвальні феномени, які диверсифікують загальноприйняті стилістичні особливості науково-технічного дискурсу. Англомовний інтегрований нанодискурс визначається як усно-письмовий процес і результат взаємодії учасників комунікації, опосередкованої новітніми технологіями (біотехнологія, нанотехнологія, робототехніка, медицина та інші споріднені галузі) або тематично з ними співвіднесеними текстами, що характеризується соціокультурною специфікою ситуації спілкування, когнітивними і лінгвальними компетенціями учасників такого типу комунікації.

Англомовні термінологічні інновації сфер робототехніки, біотехнології, нанотехнології реалізують стратегії інформування, передають специфіку комунікації учасників інтегрованого нанодискурсу, матеріалу, дискурсивних формул тощо. Впорядкування наявного термінологічного апарату, аналіз характеристик досліджуваного типу дискурсу, виявлення міждисциплінарних зв'язків між іншими спорідненими типами дискурсу – усе це становить перспективу подальших наукових розвідок.

Ключові слова: англомовний інтегрований нанодискурс, термінологія нано-, біотехнології, робототехніка, стратегії дискурсу, учасники дискурсу.

Постановка проблеми. Нестримні глобалізаційні процеси у сучасному світі, а також стрімкий темп життя сприяє технологічним процесам, розробкам, виникненню наук, інноваційні найменування яких невинно доповнюють лексичний склад мов світу. Англомовні лексичні інновації сфер робототехніки, біотехнології, нанотехнології становлять неабиякий інтерес для дослідників. Отже, необхідність в упорядкуванні наявного номенклатурного та термінологічного апарату цих сфер, аналіз структурно-семантичних та лінгвопрагматичних параметрів постає нагальною потребою для лінгвістів, перекладачів і лексикографів. На особливу увагу заслуговує огляд англомовного дискурсу інноваційних технологій, де реалізовано інтенції користувачів та послуговувачів такого типу дискурсу. Інтегративним елементом англомовного дискурсу інно-

ваційних технологій є нанотехнології, розробки та досягнення яких імплементуються у такі суміжні науки та галузі, як біотехнології, медицина, робототехніка тощо. Отже, пропонується говорити про існування так званого інтегрованого нанодискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Через новизну та стрімкий розвиток аналізованих галузей дискурс інноваційних технологій доволі часто стає об'єктом наукових досліджень. Теоретичні засади сфокусовано на працях таких дослідників, як Т. ван Дейк, В. Кінч, І. С. Шевченко, Н. Д. Арутюнова тощо. Антропоцентрична парадигма досліджень, міждисциплінарний підхід, універсальність ефективних дискурсивних стратегій та тактик їх реалізацій – все це лише початкові й можливі пропозиції дослідження англомовного інтегрованого нанодискурсу.

Постановка завдання. Метою статті є виокремлення тактик і стратегій такого типу дискурсу, його англомовних інновацій в окрему термінологічну підсистему, аналіз неологізмів цієї сфери, адже популяризація та поширення вищезазначених наук по всьому світу – це невичерпне джерело лінгвальних феноменів. Саме тому сучасні мовознавчі студії англістики потребують досліджень сфери інноваційного технічного дискурсу. На нашу думку, комплексний аналіз є багатоаспектним і перспективним у дослідженні структурно-семантичних і лінгвопрагматичних особливостей англомовного інтегрованого нанодискурсу.

Виклад основного матеріалу. Для сфер робототехніки, біотехнології, нанотехнології часто характерна відсутність емоційного забарвлення, широко розвинута синонімія, термінологічність, яка не залежить від контексту. Абсолютна перевага когнітивної інформації в англомовному дискурсі інноваційних технологій зумовлює логічний, а не асоціативно-образний шлях його побудови, що забезпечується спеціальними мовними засобами, тобто засобами семантичної і формальної когезії. Однак образність та антропоцентричність досліджуваного типу дискурсу як інноваційного можна скорелювати із науковими працями Р. К. Махачашвілі [6], Н. В. Лазебної [5], О. М. Ильченко, Б. Файнмана та інших науковців.

Треба зазначити, що саме антропологічна парадигма англомовного дискурсу інноваційних технологій стає сприятливим середовищем виявлення його прагмасемантичних особливостей, які реалізуються в англомовних термінах-неологізмах, в яких образний компонент значення сьогодні є інтегративним. Приклад, який ми наводимо, свідчить про накладання образності використуваних термінологічних одиниць:

In the case of functionalized nanocarriers with receptorspecific ligands, the ballistic metaphor of the 'missile' or 'vector' is often supplemented with the cybernetic metaphor of the 'homing device', thereby converting the old ballistic metaphors into modern (informational) warfare and 'smart' weapons [10, с. 5].

Отже, задля популяризації наукового викладу автори текстів вдаються до перетину меж образності (у прикладі – військової тематики та комп'ютерних технологій).

Далі сфокусуємо увагу на спільних семантичних, структурних та функційних рисах англомовного дискурсу інноваційних технологій, зокрема інтегрованого нанодискурсу.

Розглянемо Рис. 1, на якому зображено зв'язок між біо-, нанотехнологією, робототехнікою та іншими спорідненими галузями. З огляду на кластер взаємодій цих наук, які розвиваються, динамічність англомовного інтегрованого нанодискурсу проявляється у таких його характеристиках:

- 1) реальний процес спілкування, який спостерігається дослідником в сукупності з усіма текстовими, пара- і екстралінгвістичними параметрами;
- 2) процес створення й інтерпретації тексту комунікантами;
- 3) варіювання текстових характеристик, стратегій і тактик комунікації під впливом низки екстралінгвістичних чинників.

Рис. 1. Зв'язок між біо-, нанотехнологією, робототехнікою та іншими спорідненими галузями

Основною причиною динамічних властивостей дискурсу, яка впливає з аналізу його трактувань, є його зв'язок з життям соціуму, з актуальними умовами створення і сприйняття текстів: «Зникає суспільний інститут як певна культурна система, а отже, розчиняється в близьких, суміжних видах дискурсу властивий зникаючому інституту дискурс як цілісний тип спілкування» [8, с. 41]. Не випадково в більшості визначень дискурс зводять до формули «мова плюс мовленнєва ситуація» [3, с. 82].

Далі, керуючись твердженнями Т. ван Дейка і В. Кінча, поговоримо про стратегії, які властиві англомовному дискурсу інноваційних технологій.

Дискурсивні стратегії, на їх думку, багато в чому схожі з граматичними стратегіями, оскільки створення і розуміння речень залежить від інформації, що міститься в цілому тексті, і навпаки, в основі семантичної і прагматичної інтерпретації дискурсу перебуває інформація, яка виокремлена з речень. Отже, граматичні та дискурсивні стратегії взаємозалежні. Водночас авторами виділяються спеціальні стратегії, властиві тільки дискурсу, а саме: культурні, соціальні (або інтерактивні, в тому числі й прагматичні), семантичні (або смислові), структурні (або мовні), стилістичні та риторичні стратегії (наприклад, переконання) [9, с. 80–92].

Взаємозв'язок вищезгаданих наук проілюстровано у таких реченнях:

Nanorobots would constitute any “smart” structure capable of actuation, sensing, signaling, information processing, intelligence, manipulation and swarm behavior at nano scale (10–9 m).

Bio nanorobots – Nanorobots designed (and inspired) by harnessing properties of biological materials (peptides, DNAs), their designs and functionalities. These are inspired not only by nature but machines too.

Подальшим вагомим визначенням дискурсу для нашого дослідження буде визначення, запропоноване І. С. Шевченко: «Дискурс – це інтегральний феномен, розумово-комунікативна діяльність, що є сукупністю процесу і результату і включає як екстралінгвістичний, так і власне лінгвістичний аспект; у якому, окрім тексту, виділяються пресупозиція і контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний), які зумовлюють виділення мовних засобів» [7, с. 38].

У визначенні дискурсу І. С. Шевченко можна простежити схожість із визначенням дискурсу, запропонованим Т. А. ван Дейком: «Дискурс в широкому сенсі є складною єдністю мовної форми, значення і дії, яка якнайкраще могла би бути охарактеризована за допомогою поняття комунікативної дії або комунікативного акту. Мовець та слухач, їх особистісні і соціальні характеристики, інші аспекти соціальної ситуації, безумовно, належать до них» [4, с. 121].

Результатом нашого дослідження є таке визначення: **англомовний інтегрований нанодискурс** – це усно-письмовий процес і результат взаємодії учасників комунікації, опосередкованої новітніми технологіями (біотехнологія, нанотехнологія, робототехніка, медицина та інші споріднені галузі) або тематично з ними співвіднесеними текстами, що характеризується соціо-

культурною специфікою ситуації спілкування, когнітивними і лінгвальними компетенціями учасників такого типу комунікації.

Метою дискурсу такого типу є процес виведення нового знання про предмет, явище, його властивості і якості, зумовлений комунікативними канонами наукового спілкування – логічністю викладу, доказом істинності і хибності тих чи інших положень, граничною абстрактизацією предмета мовлення [2, с. 256]. Прийнято вважати, що його єдиною функцією є інтелектуально-комунікативна. Однак, на нашу думку, можна говорити про наявність великого дискурсивного простору сфери нанотехнологій, у центрі якого є людина, занурена у дискурси таких суміжних наук, як фізика, хімія тощо. Відбувається залучення як аматорів, так і професіоналів у цей тип дискурсу. Лінгвальні особливості є характерними як для науково-популярного, так і науково-технічного стилю поданої інформації.

Англомовному дискурсу інноваційних технологій властиві такі характеристики, як логічний, послідовний і зв'язаний виклад матеріалу із зазначенням причинно-наслідкових зв'язків, абстрактність, номінальність, точність, об'єктивне ставлення автора до фактів, інформаційна насиченість матеріалу, викладеного за допомогою ускладнених синтаксичних конструкцій, але стислий виклад. Ці характеристики досягаються за допомогою різноманітних прийомів англійської мови, зокрема через лексичні та синтаксичні засоби.

Функціонально-семантичне дослідження вставних слів на основі текстів галузі інноваційних технологій показує, що вони здатні виконувати такі прагматичні функції: вказувати на постановку проблеми, перерахування, додавання, повне протиставлення тощо. Розглянемо приклад із англомовного тексту галузі біотехнологій:

However, the effect can be amplified by using anterior and posterior actuators that are activated sequentially or by different magnitudes. In addition, these projects have brought computer scientists and biologists into closer collaboration to solve the biological and computational barriers to making DNA storage possible.

Отже, з функціонального погляду англомовний дискурс інноваційних технологій є надзвичайно інформативним. Тексти робототехніки, біо- та нанотехнологій відрізняються багатим арсеналом допоміжних знакових систем (схеми, таблиці і креслення у тексті) [1, с. 45].

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволило надати власне визначення

англомовного інтегрованого нанодискурсу з огляду на його динамічність, відкритість, міждисциплінарність, інтертекстуальність, антропоцентричність та інші релевантні характеристики. Завдяки розгляду взаємодії досліджуваних галузей, зокрема робототехніки, біо- та нанотехнологій, ми мали змогу надати характеристики, які притаманні англомовному інтегрованому нано-

дискурсу. Згідно з результатами нашого дослідження це логічний, послідовний і зв'язаний виклад матеріалу із зазначенням причинно-наслідкових зв'язків, якому притаманна абстрактність, номінальність, точність, об'єктивне ставлення автора до фактів та інформаційна насиченість, образність термінології, наявність стратегій та тактик їх реалізації.

Список літератури:

1. Алексеева М. В. Научный текст как полилог. Москва : Моск. пед. ун-т., 2001. 162 с.
2. Аликаев Р. С. Язык науки в парадигме современной лингвистики. Нальчик : Эль-Фа, 1999. 317 с.
3. Арутюнова Н. Д. Дискурс. *Лингвистический энциклопедический словарь* / ред. В. Н. Ярцева. Москва : Сов. Энциклопедия, 1990. 136 с.
4. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. Благовещенск : БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 308 с.
5. Лазебна Н. В. Образність англомовного комп'ютерного текстопростору : монографія. Запоріжжя : ЗНТУ, 2017. 205 с.
6. Махачашвілі Р. К. Лінгвофілософські параметри інновацій англійської мови в техносфері сучасного буття : монографія. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2008. 204 с.
7. Шевченко І. С. Проблеми типології дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : монографія / під загальн. ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. С. 233–236.
8. Ширяева Т. А. Когнитивное моделирование институционального делового дискурса : дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.20. Краснодар, 2008. 57 с.
9. Dijk, T. A. van, Kintsch W. *Strategies of Discourse Comprehension*. New York : Academic Press, 1983. 413 p.
10. Vincent B. B., Loeve S. *Metaphors in Nanomedicine: The Case of Targeted Drug Delivery*. *NanoEthics*, Springer Verlag, 2014. № 8 (1), pp. 1–17. URL: <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11569-013-0183-5#page-1ff.ff10.1007/s11569-013-0183-5ff.ffhalshs-01076477f> (дата звернення: 18.09.2019).

Lazebna N. V., Kalashnik A. A. ENGLISH INTEGRATED NANODISCURSES: TERMINOLOGICAL IMPLEMENTATION OF STRATEGIES

The article deals with the English discourse of innovative technologies and its features, namely, the proposed integrated nanodiscourse. The intertextuality of texts in the field of robotics, biotechnology and nanotechnology, medicine, and other related fields indicates their interdisciplinarity and identifies texts of nanotechnology as an integrative, common background for the modern sciences interaction. The semantic, structural and functional features of the considered type of discourse strategies and tactics for their implementation are in focus. Overlapped figurative terms, lexical and stylistic means underline a global implementation of the integrated nanodiscourse, which mixes the boundaries of the sciences. This blurred linguistic background donates the unique lingual phenomena diversifying the conventional stylistic features of the English scientific and technical discourse. The English integrated nanodiscourse is defined as an oral-written process and the result of participants' interaction, mediated by the latest technologies (biotechnology, nanotechnology, robotics, medicine, and other related fields), or thematically related texts, characterized by sociocultural communication of its participants.

The English terminological innovations in the fields of robotics, biotechnology, nanotechnology implement information strategies, convey the communication specifics of participants in integrated nanodiscourse, material, discursive formulas, etc. The ordering of the existing terminology apparatus, the features of the discourse studied, the identification of interdisciplinary links between other related discourse types and other relevant concerns represent the prospect of further scientific researches.

Key words: *English integrated nanodiscourse, nano-, biotechnology, robotics terminology, discourse strategies, discourse participants.*

Луньова Т. В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

**ЕКФРАЗИС В ЕСЕ СІРІ ХУСТВЕДТ ПРО КАРТИНУ ЯНА ВЕРМЕРА:
КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНИЙ АНАЛІЗ**

У статті запропоновано лінгвістичний підхід до вивчення явища екфразису в сучасному англомовному есеїстичному дискурсі про мистецтво. З опорою на методологічний апарат когнітивно-дискурсивної парадигми проаналізовано когнітивно-дискурсивні механізми, завдяки яким екфразис в есе Сірі Хустведт про картину Яна Вермера «Жінка з перловим намистом» синкретично виконує три функції, а саме: передає авторські переживання, викликані сприйняттям цієї картини, розкриває принципи смислотворення в культурі того часу, коли жив і працював художник, витворює нові смисли. Враховуючи наукову думку, згідно з якою екфразис переводить у слово не об'єкт і не код, а сприйняття об'єкта і тлумачення коду (за Л. Геллером), з'ясовано, що основним когнітивно-дискурсивним механізмом синкретичної реалізації трьох функцій є розбудова есе за принципом побудови історії (оповіді) як типової для мислення людини ментальної структури. Визначено, що питомі для оповідної ментальної структури категорії «актори», «об'єкти» та «події» (за М. Тернером) представлені в есе вербалізованими уявленнями про авторку тексту, охоронця на мистецькій виставці та куратора мистецької виставки (категорія «актори»), даними про картину Вермера «Жінка з перловим намистом» (категорія «об'єкт») та інформацією про споглядання картини, інцидент на мистецькій виставці, розмову з куратором виставки, пошук смислу картини (категорія «події»). Також зазначається важлива роль таких когнітивно-дискурсивних механізмів, як вербальна актуалізація ключових в інтерпретаційному плані концептів, а саме: концепту «БЛАГОВІЩЕННЯ», «ДИВО», «КРАСА», «ЖИТТЯ», та об'єктивація концептуальної метафори «НЕОЧЕВИДНА ІНФОРМАЦІЯ – ЦЕ ЗАКОПАНА ІНФОРМАЦІЯ», яка слугує засобом структурування однієї з частин есе за принципом побудови детективної історії.

Ключові слова: екфразис, когнітивно-дискурсивна парадигма, есе про мистецтво, картина, оповідь, концепт, концептуальна метафора.

Постановка проблеми. Притаманні сучасній науці інтегративні процеси відображаються в експансіоністському характері антропоцентричної лінгвістики [5, с. 8]. Це виявляється, зокрема, у посиленні дослідницького інтересу до лінгвістичного вивчення явища екфразису [1; 6; 9; 10; 13], яке традиційно розглядалося переважно з позицій літературознавства чи мистецтвознавства [3, с. 80; 11, с. 322]. Лінгвістичні студії екфразису інтегруються у контексті старої проблеми співвідношення вербального і візуального [6, с. 24], котра уточнюється як дискусійне питання про співвідношення форм природної мови та механізмів породження культурних смислів засобами художнього зображення [6, с. 24] й органічно вплітається у вивчення національних мовних і художніх картин світу [6, с. 24–25].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спираючись на методологічні засади когнітивно-дискурсивної парадигми [5; 8], ми зосередилися на вивченні явища екфразису в дискурсі певного типу, зокрема у сучасному англомовному есеїстич-

ному дискурсі про мистецтво. Наразі екфразис в есе про мистецтво як окремий об'єкт дослідження набув лише поодинокого висвітлення [4, с. 6, 7–8, 16–17]. У своїй праці, присвяченій вивченню з позицій літературознавства есе про мистецтво в англійській літературі другої половини XIX століття, К. В. Загороднева дійшла висновку, що екфразис у цих текстах – це літературно-художня інтерпретація, котра містить нові смисли [4, с. 6].

Водночас є наукові напрацювання у ширших сферах, до яких виділений вище об'єкт дослідження входить у тому чи іншому ракурсі, зокрема студії есеїстичного екфразису та вивчення мистецтвознавчого екфразису. Так, на основі літературознавчого підходу екфразиси в есеїстичних текстах віднесені Н. Мочернюк до окремої категорії водночас з екфразисами у художніх та нехудожніх текстах [7, с. 294–295]. Дослідниця називає есеїстичні тексти-екфразиси квазі-художніми [7, с. 294–295], вбачаючи більше спільності між екфразисами в есеїстичних та художніх текстах, ніж між екфразисами у есеїстичних та нехудожніх

вербальних творах. До нехудожніх у цій концепції віднесено мистецтвознавчі тексти [7, с. 294], тобто власне наукові тексти про мистецтво. Дослідниця зазначає, що у квазі-художньому і художньому текстах опис мистецького твору поєднується з оповіддю про власні переживання, відчуття й почуття, інспіровані ним [7, с. 294–295].

Аналізуючи екфразис із позицій лінгвістики, О. В. Коваль говорить, що екфразис покликаний розкрити механізми образного смисловиробництва, залишаючись водночас семіотичною мовною дією та інструментом відображення культурного смислу, оформленого засобами художньої, візуальної зображувальності [6, с. 25–26]. Автор наголошує, що з усіх типів екфразису лише авторський та мистецтвознавчий виступають як аналітичний інструмент, налаштований на виявлення семіотичної та змістової природи знаків художньої форми, і лише ці два екфразиси являють механізми моделювання культурних універсалій, а не лише слугують вправою в риторичній, філологічній чи естетичній обстановці [6, с. 26].

На основі оглянутих вище праць, зважаючи на жанрову специфіку сучасного англomовного есе про мистецтво поєднувати риси художнього та наукового (мистецтвознавчого) дискурсів, нами була сформульована дослідницька гіпотеза про те, що екфразис у сучасному англomовному есе про мистецтво синкретично виконує три функції і слугує засобом для таких дій: 1) передачі авторських переживань, викликаних спогляданням твору мистецтва, 2) розкриття смислотворення в культурі, 3) породження нових смислів. Для перевірки цієї гіпотези ми застосували інструментарій когнітивно-дискурсивної парадигми, врахувавши таке спостереження Л. Геллера: «Екфразис переводить у слово не об'єкт <...> і не код <...>, а сприйняття об'єкта і тлумачення коду» [2, с. 10].

Постановка завдання. Завдання даної розвідки – визначити когнітивно-дискурсивні механізми, завдяки яким екфразис в есе письменниці Сірі Хустведт про картину художника Яна Вермера «Жінка з перловим намистом» [14], вербально оприявнюючи сприйняття цієї картини авторкою есе та експлікуючи значення коду художника, виконує зазначені вище три функції, а саме: передає авторські переживання, викликані сприйняттям картини, розкриває принципи смислотворення в культурі того часу, коли жив і творив художник, та витворює нові смисли.

Виклад основного матеріалу. Композиційно аналізоване есе Сірі Хустведт складається з двох майже рівних за обсягом частин. Опис сприйняття

картини авторкою есе займає перші 5 повних сторінок [14, с. 12–17], а подане потім тлумачення коду художника становить наступні 5 повних сторінок і 1/3 сторінки [14, с. 17–25].

На початку свого есе Сірі Хустведт експліцитно задає загальну когнітивну рамку для сприйняття цього тексту, вказує, що дане есе репрезентує історію її особистого споглядання картини: “*This is my own unfinished story of looking at one of the paintings.*” [14, с. 12]. У наведеному фрагменті лексема “*story*” формує очікування читачів стосовно тексту есе як такого, що переповідатиме події з життя авторки. Словосполучення “*of looking at one of the paintings*” окреслює коло подій, котрі включатиме ця історія, зокрема події, пов’язані зі спогляданням певної картини. Характеристика цієї особистої історії як незакінченої (*unfinished*) дає читачеві зрозуміти, що есе передбачає відкритий кінець, не претендуючи на вичерпність відповідей на питання, а отже, вірогідно, в есе будуть відсутні академічність і повчальність. У наступному реченні письменниця вдається до узагальнюючого твердження “*With Vermeer’s work that story probably lasts as long as the person who sees it*” [14, с. 12], завдяки якому вона переходить від вузького і суто особистого ракурсу сприйняття картини (*my own unfinished story*) до потенційно відкритого ракурсу сприйняття твору Вермера будь-ким (*story probably lasts as long as the person who sees it*).

Моделюючи своє есе за принципом побудови історії (оповіді/ *story*), Сірі Хустведт (свідомо чи не/підсвідомо) послуговується одним з базових лінгвокогнітивних механізмів – механізмом оповідності [12, с. 6–7, 12]. Це, з одного боку, потенційно здатне спростити сприйняття розглядуваного есе широким колом читачів, а отже, залучити до читання тексту велику читацьку аудиторію, а з іншого, – накладає певні вимоги на організацію змісту есе, адже оповідь як когнітивна структура обов’язково передбачає наявність таких ментальних категорій, як об’єкти і події (*objects and events*) [12, с. 9] та актори (*actors*) [12, с. 10].

Основним об’єктом оповіді, викладеної в есе, є картина Вермера «Жінка з перловим намистом». Вербальна репрезентація цього об’єкта здійснена в першому абзаці есе: “<...> *I was paging through the catalogue and turned to Woman with a Pearl Necklace.*” [14, с. 12]. У наведеному текстовому фрагменті вжито назву картини “*Woman with a Pearl Necklace*”.

Головним актором оповіді, представленої в есе, є авторка тексту, наприклад: “*I had never seen the*

original, although I had admired it in reproduction many times, but suddenly, for reasons I didn't fully understand, this painting of a woman holding up a necklace in the light of a window jumped out at me, and I walked into the museum already in its grip" [14, с. 12]. У процитованому фрагменті авторка есе вживає займенник першої особи "I". У цьому ж контексті здійснено стислий опис об'єкта оповіді, тобто споглядуваної картини (*this painting*), зокрема експліцитно вербально виділено такі три ключові аспекти зображеного на картині: жінка (*a woman*) тримає перлове намисто (*holding up a necklace*) у світлі з вікна (*in the light of a window*). Окрім цього, описано емоційну реакцію авторки есе на картину в двох таких аспектах: благоговійне захоплення, котре вона багато разів переживала, споглядаючи репродукцію картини (*had admired it in reproduction many times*), та несподівано бурхливий і ще сильніший емоційний відгук на картину після перегляду каталогу з репродукцією картини (*suddenly <...> jumped out at me*).

Події оповіді, викладеної в есе, належать до двох таких типів: тривалі в часі й раптові. Саме розповідь про події першого типу пов'язана з описом сприйняття об'єкта, тобто зображеного на картині, наприклад: "*I spent four hours in the gallery, two of which were spent solely in front of Woman with a Pearl Necklace. I looked at it from close up. I looked at it from several feet away. I looked at it from either side. I counted drops of light scribbled down the numbers. I recorded the painting's elements, working to decipher the murky folds of the large cloth in the foreground. I noted the woman's hands, her orange ribbon, her earring, the yellow of her ermine-trimmed jacket, the mirror frame, the light.*" [14, с. 12]. У наведеному текстовому фрагменті вказано на досить тривалий (як для споглядання картини) проміжок часу (*two of which were spent solely in front of Woman with a Pearl Necklace*). Елементи зображення на картині (руки жінки – *the woman's hands*, її оранжеву стрічку – *her orange ribbon*, сережку – *her earring* тощо) подано саме крізь призму авторського сприйняття, тобто як елементи, на яких письменниця послідовно фіксувала увагу (*I recorded the painting's elements; I noted*).

Конструюючи своє есе за принципом оповіді, Сірі Хустведт включила в цю оповідь неочікувані і досить драматичні події. Перша з таких подій – охоронець на мистецькій виставці наказав письменниці відійти від картини: "*He [a guard] waved me off, and I made an attempt to look less awed and more professional.*" [14, с. 12]. У цьому контек-

сті авторка ще раз експлікує власні переживання (захоплення), викликані спогляданням картини (*made an attempt to look less awed*). Після цього короткого фрагменту про подію з охоронцем поданий досить великий текстовий фрагмент, у якому авторка описує свої переживання, народжені тривалим спогляданням картини: "*The more I looked at it, the more it overwhelmed me with a feeling of fullness and mystery.*" [14, с. 12] та "*<...> it had become an experience so powerful I felt I couldn't have lasted another hour without crying.*" [14, с. 12]. У першому з наведених вище фрагментів ці переживання названо за допомогою словосполучення "*feeling of fullness and mystery*", а у другому – за допомогою синтаксичної структури "*I felt I couldn't have lasted another hour without crying*", при цьому підкреслюється глибина та інтенсивність почуттів (*it had become an experience so powerful*).

У цьому є контексті письменниці вперше піднімає питання про інтелектуальне осягнення смислу картини: "*I knew what I was looking at, and yet I didn't know. I had to ask myself what I was seeing <...>*" [14, с. 12] і прокладає своєрідний когнітивний місток до другої композиційної частини есе (тлумачення коду художника), побудованої у вигляді оповіді про розслідування шляхом імітації основних елементів тексту жанру детективу. Це відбувається у такому текстовому фрагменті: "*<...> I couldn't help feeling that the mystery of the painting was pulling me beyond that room and its solitary woman.*" [14, с. 12]. У наведеному фрагменті лексема "*the mystery*" об'єктивує уявлення про таємницю, яку слід розкрити, а синтаксична структура "*was pulling me beyond that room and its solitary woman*" актуалізує очікування певних подій.

Композиційний злам есе відбувається на початку шостої сторінки [14, с. 18], де авторка вводить ключовий концепт, використаний нею для інтерпретації коду Вермера, зокрема концепт "ANNUNCIATION" («БЛАГОВІЩЕННЯ»). Розглянемо відповідний текстовий фрагмент: "*While I was sitting on the bench in front of the painting, a word popped into my head. I didn't search for it. It just came. Annunciation.*" [14, с. 18]. У наведеному фрагменті есе концепт «БЛАГОВІЩЕННЯ» об'єктивований за допомогою лексеми "*Annunciation*". Оскільки лексема "*Annunciation*" становить окреме речення, відповідно графічно оформлене в тексті, а також виділена курсивом, вербалізований концепт «БЛАГОВІЩЕННЯ» набуває смислового виділення як важливий в есе концепт.

На цей же фрагмент припадає друга несподівана драматична подія в оповіді, представленій в есе, – зустріч із куратором виставки робіт Вермера: “*When I turned my head, almost as if to shake out the thought, I saw one of the exhibition curators, Arthur Wheelock, standing right beside me <...>*” [14, с. 18]. Саме до цього куратора письменниця звернулася з питанням щодо валідності її здогадки про те, що смисл, закладений у картині Вермера, пов’язаний із християнським Благовіщенням: “*<...> so I stood up and boldly asked: “Has anyone ever thought of this painting in terms of an Annunciation?”*” [14, с. 18].

Далі оповідь розвивається як розшук доказів на підтвердження цього здогаду, зокрема як опис спроби віднайти в реальному житті ті картини, ментальні образи яких наштовхнули авторку на здогад про Благовіщення як смисл картини Вермера: “*I knew there were “Annunciations” buried in my brain that had been triggered by this Vermeer painting.*” [14, с. 18]. Вербалізована у цьому фрагменті концептуальна метафора «НЕОЧЕВИДНА ІНФОРМАЦІЯ – ЦЕ ЗАКОПАНА ІНФОРМАЦІЯ» актуалізується також і в такому уривку есе: “*After digging more, I discovered that the Virgin is shown with raised hands in a number of Annunciation paintings <...>.*” [14, с. 21]. Повторена, ця метафора скеровує очікування читача у напрямку детективної оповіді. І справді, подальший текст побудовано як оповідь про інтелектуальне розслідування.

У подієвому плані в цю оповідь про інтелектуальне розслідування включено такі події: повторне споглядання/ вивчення раніше бачених картин, присвячених Благовіщенню (наприклад: “*But the Annunciation I remembered by Duccio when I saw it reproduced was Annunciation of the Death of the Virgin.*” [14, с. 21]), пошук інших картин, на яких зображено Благовіщення (наприклад: “*Because I wanted to see more Annunciation paintings, I took a tour of the Metropolitan Museum, looking for them at random.*” [14, с. 23]), слідування поради/ підказці друга (наприклад: “*At the recommendation of a friend, I turned to a book by Michael Baxandall <...>*” [14, с. 21]). У тексті есе чітко сформульовано мету авторських пошуків – довести гіпотезу про те, що споглядувана картина Вермера сповнена алюзій на Благовіщення: “*Nevertheless, I am going to push my intuition further and suggest that the painting is also rife with allusions to the Annunciation.*” [14, с. 19].

Наступний уривок есе містить послідовне тлумачення коду Вермера, використаного ним у

картині «Жінка з перловим намистом». Це тлумачення здійснюється через порівняння ключових елементів цієї картини з подібними елементами тих картин, котрі зображують Благовіщення. Саме ці елементи зображення символічно візуально репрезентують Благовіщення як християнське чудо. Ці елементи розміщені в есе у такому порядку:

зображення простору, наповненого світлом, як місця, де відбувається Благовіщення: “*<...> I turned first to Fra Angelico, who painted several Annunciations, and in his work among the San Marco frescoes in Florence, I found an image as motionless as Vermeer’s Woman with a Pearl Necklace. <...> As was conventional, the Virgin is on the right as you face the painting, the Angle on the left, but in this work, there is nothing between them. The space is filled by a soft light that comes from the left, illuminating the back of the angle and the front of the Virgin.*” [14, с. 19]. У наведеному фрагменті авторка повідомляє, що вона побачила принципову подібність між картиною Вермера «Жінка з перловим намистом» та однією з фресок іншого художника – Фра Анджеліко (*Fra Angelico*), котрий створив низку робіт, які зображують Благовіщення (*who painted several Annunciations*). Ця подібність стосується пози зображеної жіночої постаті (*I found an image as motionless as Vermeer’s Woman with a Pearl Necklace*). Далі письменниця відзначає, що на картині Фра Анджеліко простір між Дівою та ангелом не заповнений ніякими предметами (*there is nothing between them*), а наповнений світлом (*The space is filled by a soft light*). Ці дві візуальні домінанти картини Фра Анджеліко (порожній простір та світло) корелюють із наданим у попередній частині есе описом картини Вермера: “*<...> I realized that I picked it because of its empty center <...>*” [14, с. 15] та “*In all of these paintings women occupy a space that is illuminated by a far window on the left as you face the canvas <...>*” [14, с. 15];

промовистий погляд Діви Марії на картині: “*But it is also filled by Mary’s gaze. Her eyes, turned toward Gabriel, are the hypnotic focus of the work, and although her posture doesn’t resemble Vermeer’s woman, it must have been her eyes that my ruminations on Woman with a Pearl Necklace had called forth.*” [14, с. 19];

характерний жест зображеної жінки: “*<...> I discovered that the Virgin is shown with raised hands in a number of Annunciation paintings, that the posture does belong to the iconography of gesture in both Italian and Flemish paintings of the period.*” [14, с. 21]. У наведеному фрагменті експліковано, що зобра-

ження Діви Марії з піднятими руками в момент Благовіщення (*the Virgin is shown with raised hands in a number of Annunciation paintings*) має усталене значення в іконографії Італійського та Фламандського живопису періоду життя художника (*the posture does belong to the iconography of gesture in both Italian and Flemish paintings of the period*);

визначений час, імплікований зображенням: “He [Michael Baxandall] cites a sermon by Fra Roberto Caracciolo da Lecce on the *Annunciation* <...> *One of its categories is time: the Annunciation took place on Friday, March 25, either in the morning or at midday, during the spring when the earth was blooming after winter, an idea only broadly relevant to the Vermeer painting, in that it is obviously midday light that pours through the window.*” [14, с. 21]. У наведеному фрагменті йдеться про те, що зображений на картині Вермера період доби – полудень (*it is obviously midday*), що відповідає канонічним уявленням про час, коли відбулося Благовіщення;

дзеркало як символ одного з етапів Благовіщення: “But it was the second stage of the *Colloquy* that grabbed my attention: *Cogitatio, or Reflection. The Virgin receives the salutation of the angel and reflects on it. Knowing this places the mirror in Woman with a Pearl Necklace in a whole new context. Isn't that mirror, contiguous to the radiant window, a buried allusion to the Annunciation, and very likely to this second stage – Reflection?*” [14, с. 21]. У наведеному фрагменті витлумачено значення дзеркала на картині Вермера (*that mirror*) як символу роздумів Діви на одному з етапів Благовіщення (*a buried allusion to the Annunciation, and very likely to this second stage – Reflection*).

Узагальнюючи ці спостереження щодо відповідності коду, використаного Вермером у своїй картині «Жінка з перловим намистом», канонічному живописному коду для передачі Благовіщення, авторка есе наголошує, що саме сукупність усіх деталей дозволяє інтерпретувати картину як зображення священної події Благовіщення: “Looking at this painting, it became even more apparent that *my insight about the Annunciation – half-conscious as it was – rose out of not one, but many diffuse references in Vermeer's painting – that <...> it is this accumulation of detail that produces the painting's feeling of quiet sanctity.*” [14, с. 23]. Цей висновок слугує для розкриття одного з принципів смислотворення в культурі – принципу конвергентної дії багатьох деталей для формування і передачі культурно важливого смислу.

За цим узагальненням письменниця повертається до опису свого сприйняття картини і у цьому

контексті говорить про неочікувану деталь на споглядуваній картині – деталь, раніше ніким не помічену: “There is *one further thing in Woman with a Pearl Necklace that confounded me from the instant I noticed it in the gallery. Above the window frame near the folds of the curtain is a small egg-shaped detail.*” [14, с. 23]. Цією неочікуваною деталлю є об'єкт, схожий на яйце (*a small egg-shaped detail*). Саме існування цієї деталі використано в есе як важливий аргумент на користь обстоюваної інтерпретації картини Вермера «Жінка з перловим намистом» як зображення Благовіщення.

Витлумачивши картину Вермера «Жінка з перловим намистом» через розкриття коду картини, авторка есе у заключному абзаці свого тексту наголошує, що така інтерпретація не є єдиною: “Nevertheless, *I want to emphasize that my reading is not meant to reduce the painting to an annunciation either.*” [14, с. 25]. Далі вона розширює тлумачення картини як такої, що репрезентує єдність фізичного та духовного світів: “*Woman with a Pearl Necklace is a painting that makes no distinction between the physical and the spiritual world.*” [14, с. 25]. З опорою на цей інтерпретаційний контекст в останньому реченні есе витворюється новий смисл – ідея про цінність життя кожної людини, котре є водночас дивним і прекрасним: “<...> *Vermeer elevates not only his creature – the woman in the painting – but all of us who look at her, because looking at her and the memory of looking at her become nothing less than an affirmation of the strangeness and beauty of simply being alive.*” [14, с. 25]. У наведеному фрагменті лексема “elevates” у синтаксичній структурі “*Vermeer elevates not only his creature – the woman in the painting – but all of us*” актуалізує уявлення про високу культурну цінність комунікованого картинною смислу, лексеми “strangeness” і “beauty” об'єктивують концепти «ДИВО» і «КРАСА», а лексема “alive” – концепт «ЖИТТЯ».

Ця ідея залишена без детального доказу, що корелює із заданою на початку есе незавершеною історією споглядання картини Вермера «Жінка з перловим намистом». Отже, читач має нагоду продовжити цю історію своєю власною історією споглядання картини та розмірковуванням над нею, адже есе спонукає читача до творення нових смислів.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволило отримати факти на підтвердження нашої гіпотези про те, що екфразис у сучасному англомовному есе про мистецтво синкретично виконує три функції, слугуючи

засобом передачі авторських переживань, викликаних спогляданням твору мистецтва, розкриття смислотворення в культурі та витворення нових смислів. Основним когнітивно-дискурсивними механізмом реалізації цих функцій у проаналізованому есе Сірі Хустведт про картину Яна Вермера «Жінка з перловим намистом» є розбудова есе за принципом побудови історії (оповіді/*story*) як узагальненої ментальної структури, у якій наявні актори (авторка есе, охоронець на мистецькій виставці, куратор мистецької виставки), об'єкт (картина Вермера «Жінка з перловим намистом») і події (споглядання картини, інцидент на мистецькій виставці, розмова з куратором виставки, пошук смислу картини).

Також важливими є такі когнітивно-дискурсивні механізми, як вербальна актуалізація ключових в інтерпретаційному плані концептів «БЛАГОВІЩЕННЯ», «ДИВО», «КРАСА», «ЖИТТЯ» та об'єктивація концептуальної метафори «НЕОЧЕВИДНА ІНФОРМАЦІЯ – ЦЕ ЗАКОПАНА ІНФОРМАЦІЯ», яка слугує засобом структурування важливої частини інформації в есе за принципом побудови детективної історії. Подальші когнітивно-дискурсивні дослідження екфразису в сучасному англomовному есеїстичному дискурсі про мистецтво уможливають поглиблення розуміння того, які ментальні механізми задіяні в породженні культурних смислів під час взаємодії природної мови та мистецьких творів.

Список літератури:

1. Андреева К. А., Белобородько Е. К. Новые подходы к вполне традиционному понятию «экфразис»: в диалоге лингвистики и искусства. *Universum: Филология и искусствоведение* : электронный научный журнал. 2016. № 11 (33). URL: <http://universum.com/ru/philology/archive/item/3893> (дата звернення: 21.05.2018).
2. Геллер Л. Воскрешение понятия, или Слово об экфразисе. *Экфразис в русской литературе* : труды Лозанского симпозиума / под. ред. Л. Геллера. Москва : Изд-во «МИК», 2002. С. 5–22.
3. Гребенюк Т. В. Візуальний екфразис як засіб організації сприйняття літературного твору (на матеріалі роману О. Забужко «Музей покинутих секретів»). *Екфразис: вербальні образи мистецтва* : монографія / за ред. Т. Бовсунівської. Київ : Київ. ун-т, 2013. С. 80–108.
4. Загороднева К. В. Жанр эссе об искусстве в английской литературе второй половины XIX века : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.03. Екатеринбург, 2010. 21 с.
5. Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка : кол. монография / Е. В. Бондаренко, А. П. Матрынюк, И. Е. Фролова, И. С. Шевченко ; под. ред. И. С. Шевченко. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2017. 246 с.
6. Коваль О. В. Лингвосемиотические, художественные и культурологические грани востоковедческого экфразиса. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2008. № 9. С. 24–40.
7. Мочернюк Н. Проблемы художнього простору в екфразистичних описах. *Іноземна філологія*. 2014. Вип. 126. Ч. 1. С. 291–296.
8. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
9. Черник М. В. Екфразис як засіб екстеріоризації творів мистецтва в англomовному художньому дискурсі. *Мова – Література – Мистецтво: когнітивно-семіотичний інтерфейс* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 25–27 вересня 2014 р. Київ, 2014. С. 129.
10. Шаля О. І. Екфраза як прояв дискурсивної конвергенції. *Лінгвістика XXI століття*. 2014. С. 188–195.
11. English and American Studies. Theory and Practice. / ed. by Martin Middeke, Timo Müller, Christina Wald, Hubert Zapf. Stuttgart, Weimar : Verlag J. B. Metzler, 2012. 538 p.
12. Turner M. The Literary Mind. The Origins of Thought and Language. New York, Oxford : Oxford University Press, 1996. 187 p.
13. Vorobyova O. P. Multimodality of the Real and Virtual in Virginia Woolf's "A Simple Melody": Cognitive and Affective Implications. *Мова – Література – Мистецтво: когнітивно-семіотичний інтерфейс* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 25–27 вересня 2014 р. Київ, 2014. С. 17.
14. Hustvedt S. Vermeer's Annunciation. Hustvedt S. *Mysteries of the Rectangle : essays on painting*. New York : Princeton Architectural Press. A Winterhouse ed., 2006. P. 11-25.

Lunyova T. V. EKPHRASIS IN SIRI HUSTVEDT'S ESSAY ON JAN VERMEER'S PAINTING: A COGNITIVE-DISCURSIVE ANALYSIS

The article presents a linguistic treatment of the phenomenon of ekphrasis in modern essays on art written in English. The study is grounded in the methodological framework of the cognitive-discursive paradigm. The material of the investigation is the essay on Vermeer's painting "Woman with a Pearl Necklace" written by Siri

Hustvedt. The paper aims to reveal the cognitive-discursive mechanisms which are at work in the essay as it performs its three functions which are to render the emotions of the author of the essay evoked as she observed the painting, to uncover the principles of producing meanings in culture of the period when the painting was active and to produce new senses. Following L. Geller, ekphrasis in the essay is treated as a verbal representation of the perception of a visual object and the interpretation of its code rather than a representation of the object and its code themselves. The research has revealed that the main cognitive-discursive mechanism which underlies the essay is that of the story development as one of the basic principles of the human mind (according to M. Turner). In the essay the three key categories of the story as a mental structure get exploited: the categories of actors, objects and events. The category of actors is represented with the verbalized information about the author of the essay, the exhibition guard, and the exhibition curator. The category of objects is represented with the information about Vermeer's painting "Woman with a Pearl Necklace" as perceived by the essay author. The category of events is represented with the information about the observation of the painting, an incident at the art exhibition, a conversation with the exhibition curator and the search for the meaning of the picture. Besides, two more cognitive-discursive mechanisms contribute to the essay construction. One of them is the verbalization of the concepts "ANNUNCIATION", "MIRACLE", "BEAUTY" and "LIFE" which are highly relevant to the picture interpretation provided in the essay. The other mechanism is that of the objectification of the conceptual metaphor "UNOBVIOUS INFORMATION IS BURIED INFORMATION" which supports the story in the essay being developed as a detective story.

Key words: *ekphrasis, cognitive-discursive paradigm, essay on art, painting, story, concept, conceptual metaphor.*

Мельник Н. І.

Національний авіаційний університет

ОСОБЛИВОСТІ ДИВЕРГЕНТНОСТІ БРИТАНІЗМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджено особливості визначення сутності дивергенції у лінгвістичному контексті та представлено її класифікацію. Автором визначено, що сутність поняття «дивергентність» полягає у варіантному лексичному використанні значення, функції та морфологічних властивостей понять (словосполучень чи сталих виразів) між двома мовами. Дивергентність проявляється у мовознавстві через фонологізацію варіантів фонем, позиційну зміну звуків, алофонічну розбіжність у межах однієї фонемі та через мовну еволюцію. Встановлено, що лексико-семантичні дивергенти утворюються в рамках даного національного варіанту англійської мови, взаємодіють з його загальними англійськими значеннями, розширюючи при цьому семантичну структуру слова. Автором виокремлено та уточнено значення терміна «британізм», який визначено як основну форму запису англійського слова, характерну для англомовних лінгвістичних довідкових джерел.

З'ясовано, що чинниками дивергентності в англійській мові слугують соціокультурні зміни в суспільстві та історичний поступ мови, у національному варіанті мови лексика пристосовується до потреб нації, тому в семантичній структурі слова з'являються нові локально марковані значення.

У статті також проаналізовано особливості змістових зв'язків дивергентних значень в семантичній структурі багатозначних слів у англійській мові та встановлено, що вони характеризуються як суспільним розвитком, так і взаємовпливом лексичних, семантичних, граматичних та інших явищ у мові. Автором з'ясовано, що дивергентність поділяється на імплікаційні (когнітивний аналог реальних зв'язків сутностей об'єктивного світу) та класифікаційні (спільність сутностей об'єктивного світу, що виявляється певними ознаками) зв'язки між поняттями. Встановлено, що класифікаційні зв'язки переважають над імплікаційними, а серед класифікаційних зв'язків пріоритетним є гіпер-гіпонімічний зв'язок. Аналіз змістовних зв'язків дивергентних значень в семантичній структурі багатозначних слів в макросистемі англійської мови дозволяє на наступних етапах дослідження виявити культурно-специфічні когнітивні моделі, що лежать в основі формування дивергентів і визначення загальних тенденцій розвитку полісемії в умовах макросистеми англійської мови

Ключові слова: дивергенція, лексико-семантичний дивергент, дивергентні зв'язки, семантична структура.

Постановка проблеми. Теорія і практика перекладу англійської мови засвідчує широкий спектр розбіжностей та варіантів інтерпретації та розуміння понять, термінів, фразеологічних зворотів як на різних граматичних, так і на екстраграматичних рівнях. У такому аспекті перекладачу чи мовцю важливо знати різні типи розбіжностей (дивергентності), щоб отримати правильний переклад речень з англійської українською мовою й навпаки. Переклад та інтерпретація іншомовного тексту неможлива без розуміння дивергентності та її особливостей, що забезпечують як якість перекладу, так і свідчать про компетентність особи, яка інтерпретує чи перекладає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен дивергентності в практиці перекладу

досліджувався у теорії мови та в літературі з різних теоретичних підходів з метою створення належної класифікації та систематизації [19; 20; 15; 23]. Аналіз досліджень вітчизняних (О. Деменчук [5], О. Дубенко [6], І. Ковальська [7], О. Селіванова [13]) та зарубіжних дослідників (С. Мелематідоу [27], В. Бечер, Дж. Хауз, С. Кранич [16], К. Кьойль, К. Браунмуллер [23]) свідчить, що існуючі праці частково відображають проблему дивергентності англійської мови та особливості перекладу дивергентних понять, термінів тощо. Так, у своїх працях С. Дейв та Б. Пусек обговорюють основні класи розбіжностей перекладу [18], що запропоновані дослідницею Б. Дорр [19], та outline – інтерлінгвальний підхід для аналізу окремих аспектів дивергентності перекладу

між англійською та східноазійськими мовами. Дослідники Д. Гупт та Н. Чатержі пропонують єдиний підхід до їх ідентифікації та вирішення феномену дивергентності [21].

Постановка завдання. Як свідчить аналіз, проблема дивергентності у перекладі характеризується багатоаспектністю та складністю, оскільки і досі наявні істотні розбіжності у підходах до розуміння, класифікації та сутності феномену дивергентності. Водночас залишається широкий спектр питань, що залишилися поза увагою дослідників. Отже, явище дивергентності англійської мови у процесі перекладу українською потребує більш ґрунтовного підходу до вивчення. Зокрема, нас цікавить класифікація англійських дивергентів, яка становить **мету** даного аналітичного дослідження, представленого у **статті**.

З огляду на сформульовану мету статті доцільним буде послідовне розв'язання комплексу таких **завдань**: визначити сутність понять «дивергентність» та «лексико–семантичні дивергенти», уточнити значення терміна «британізми»; проаналізувати особливості змістових зв'язків дивергентних значень в семантичній структурі багатозначних слів у англійській мові; з'ясувати класифікаційні зв'язки між національним варіантом певних понять та його варіантами.

Виклад основного матеріалу. У вузькому розумінні дивергенція – це історичне розходження звуків мови, зумовлене їхнім фонетичним положенням [3, с. 293]. Згідно з висновками зарубіжних дослідників дивергентність у контексті дослідження мовних явищ виникає при варіантному лексичному використанні значення, функцій та морфологічних властивостей понять (словосполучень чи сталих виразів) між двома мовами. Отже, навіть за наявності узагальнених словників та каталогізованих довідкових видань з готовими перекладами явище дивергентності може спостерігатись під впливом розвитку мови у соціокультурному контексті. У ширшому значенні дивергентність представлена у різних зарубіжних довідникових джерелах. Дивергенція (від лат. “divergere” – виявляти розходження) – подальше розходження, віддалення однієї від одної споріднених мов або діалектів. Поглиблення дивергенції може призводити до нового розщеплення єдиної мови на самостійні окремі мови [12]. Дивергенція в лінгвістиці – це 1) фонологізація варіантів фонем в зв'язку з усуненням позиційних умов, які спочатку зумовили дане варіювання (наприклад, в історії російської мови утворення твердих і м'яких приголосних фонем з однієї фонемі

після втрати редукованих і в історії англійської мови утворення фонем <s> і <z>, <f> і <v> з позиційних варіантів тієї самої фонемі); 2) позиційна зміна звуків, алофонічна розбіжність в межах однієї фонемі; 3) мовна еволюція, в результаті якої діалекти однієї мови відокремлюються від інших діалектів цієї ж мови і утворюють самостійні мови [11]. Лінгвістична дивергентність посиляється на один із п'яти принципів, за допомогою яких можна виявити граматизацію під час її проведення. Інші чотири – шаруватість, спеціалізація, наполегливість та категоризація. Дивергенція характеризує поняття, яке сформувалося після певної орфо- чи фономіни. Наприклад, коли лексична форма зазнає граматизації до фонемі чи афікса, оригінальна форма може залишатися автономним лексичним елементом та зазнавати тих самих змін, що і звичайні лексичні елементи [22, с. 22]. Отже, існування дивергентності перекладу ускладнює адаптацію вихідних структур до цільових структур. У процесі використання тексту ці розбіжності роблять переклад певних одиниць між мовами, розбір і вирівнювання на рівні слів, лексико-семантичну лексикографію та синтаксичні структури непрактичними. З огляду на це важливим є визначення класифікаційних особливостей дивергентів англійської мови.

Взаємодія національних варіантів (американського, британського тощо) в макросистемі англійської мови характеризується дією тенденцій конвергенції і дивергенції [8, с. 6]. Одним з проявів тенденції дивергенції (наявності *локально маркованих дивергентів* (далі – ЛМД) в структурі багатозначного слова в умовах національно-територіальної варіативності мови) на лексико-семантичному рівні є формування регіонально маркованих значень в структурі багатозначного слова, властивих національному варіанту (сукупність даного варіанту літературної мови і поширених в межах його ареалу територіальних діалектів [14, с. 19] англійської мови, тобто дивергентних значень). Лексико–семантичні дивергенти (далі – ЛСД) багатозначного слова розрізняються в контексті змісту за умови спільності вираження певного поняття [14, с. 114]. Дивергентні значення слова, що утворюються в рамках даного національного варіанту англійської мови, взаємодіють з його загальними англійськими значеннями, розширюючи при цьому семантичну структуру слова.

Період кінця ХХ – початку ХХІ століття ознаменований наявністю підвищеного інтересу до явища лексичної багатозначності. Як конститутивна властивість мови, що впливає із самої

її сутності [14, с. 203], полісемія займає одне з центральних положень у лінгвістичних дослідженнях. Багато вчених характеризує багатозначність як універсальну властивість природних мов. Грунтуючись на результатах своїх підрахунків, Р. Лангакер ще на початку 70-х років ХХ століття вводить в лінгвістику поняття «повсюдність полісемії в англійській лексиці» з огляду на те, що понад 58% слів, зафіксованих тезаурусом П. Роже, є багатозначними [24, с. 72]. Регулярність полісемії, яка підтверджується великим емпіричним матеріалом, свідчить про глибинний характер цього явища, яке зачіпає, на думку О. Гервей, саму суть організації природних мов та людської свідомості [4, с. 6].

Вивчення особливостей розвитку полісемії на базі дивергентних значень в рамках макросистеми національної негомогенної мови дозволяє детально розглянути процес взаємодії національних варіантів на лексико-семантичному рівні, а також розширити наше уявлення про розвиток макросистеми англійської мови під впливом культурно-специфічних факторів. Завданням даної роботи є виявлення характеру змістовних зв'язків дивергентних значень, що розвиваються в структурі слова в британському варіанті англійської мови (одному з центральних його варіантів), що дає уявлення про механізми становлення регіональних значень і розвитку багатозначності слова в умовах національної поліваріантності мови.

Як засіб спілкування і передачі інформації в багатьох країнах англійська мова характеризується певними відмінностями або особливостями на кожній з територій її використання, в тому числі і як національної і офіційної державної мови. Ці відмінності виражені у вимові, орфографії, лексиці та граматиці. Вони відзначаються в літературній нормі при збереженні загальноанглійського ядра. У мові взаємодіють такі приватні системи, як ідіолект, соціальний і територіальний діалекти та літературний стандарт, тому індивідуальні особливості кожної з цих систем ніколи не можуть бути представлені в чистому вигляді й жодна лінгвістична система не може бути тотожна сама собі [9, с. 10]. Дані міркування підкріплюються прикладом лексико-семантичних дивергентних імен осіб в британському варіанті англійської мови, які існують тільки на рівні мікросистеми, яка є всього лише частиною всієї макросистеми англійської мови.

Лексика як найдинамічніший елемент мови значною мірою схильна до змін в ході розвитку суспільства [8, с. 3]. У лексиці відбиваються дрібні

рухи життя етносу. У національному варіанті мови лексика пристосовується до потреб нації, в результаті чого в семантичній структурі слова з'являються нові локально марковані значення. Отже, мова (зокрема, її словниковий склад) є відображенням культури країни, в ній проявляються і під її впливом формуються особливості картини світу, характерної для даного мовного співтовариства. Утворення нових значень, пов'язане з культурно-соціальними змінами в житті народу, здійснюється під впливом екстралінгвістичних причин зміни і розвитку семантичної структури слова.

Вивчаючи змістовні зв'язки лексико-семантичних дивергентів-британізмів (основна форма запису англійського слова характерна для англійської мови лінгвістичних довідкових джерел [26]), важливо звернутися і до лінгвістичних причин зміни і розвитку семантики слова, які при всьому своєму різноманітті зводяться до того, що слово існує не ізольовано, а в тісному зв'язку з іншими одиницями мови. Вхідження кожної нової лексеми в систему мови супроводжується її взаємодією зі значеннями інших слів. На думку М. Маковського, жодне значення не може існувати у відриві від зовнішнього оточення, яким є як окрема лексема, так і окреме значення або кілька значень в межах однієї або декількох лексем [9, с. 40]. Для виявлення особливостей змістовних зв'язків дивергентних значень в структурі багатозначних слів в рамках макросистеми АМ на базі британського варіанту було відібрано 157 полісемантів із сучасних англійських тлумачних словників, що містять лексико-семантичні варіанти зі значенням особи, марковані як *British*. Аналізу з метою встановлення їх змістовних зв'язків були піддані 263 значення в структурі 157 полісемантів, 162 з яких – дивергентні значення з позначкою *British*.

Аналіз змістовних зв'язків дивергентних значень спирається на концепцію лексичного значення і лексичної полісемії М. Нікітіна, згідно з якою в синхронному плані змістових зв'язків словозначення як відображення концептуальних зв'язків поділяються на *імплікаційні* та *класифікаційні* [10, с. 37]. Імплікаційні зв'язки понять – це когнітивний аналог реальних зв'язків сутностей об'єктивного світу, тобто зв'язків між речами, між частиною і цілим, річчю і ознакою, між ознаками речі [10, с. 37]. Наприклад, слово “*love*” має загальноанглійські значення “*a strong feeling of caring about someone, especially a member of your family or a close friend*” та “*a strong feeling of liking*

someone a lot combined with sexual attraction”, а також має британське дивергентне значення “*someone that you feel a strong romantic attraction to*” [25, с. 963]. Очевидно, що дивергентне значення утворилося шляхом метонімічного перенесення на базі співвідношення «почуття – особистість, до якої хтось відчуває подібне почуття». Між цими значеннями є імплікаційний зв’язок. У досліджуваному матеріалі приклади імплікаційних зв’язків британських дивергентних значень з вихідними значеннями в семантичній структурі лексичних одиниць нечисленні – лише 17 випадків. Це складає 10,5% досліджуваних британських дивергентних значень.

Як стверджує М. Нікітін, об’єктивною базою класифікаційних зв’язків є спільність сутностей об’єктивного світу, що виявляється певними ознаками [10, с. 39–40]. Такі зв’язки можуть бути симілятивними і гіпо-гіперонімічними. Класифікаційні зв’язки концептів є розумним аналогом розподілу ознак і сутностей об’єктивного світу [10, с. 40]. Зв’язок між двома концептами встановлюється у свідомості, але відображає не будь-який зв’язок між відповідними сутностями, а спільність властивих їм ознак. Такі зв’язки можна назвати асоціативними [10, с. 40]. Так, лексична одиниця “*snout*” поряд з загальноанглійським значенням “*the long nose of a pig or a similar animal*” має дивергентне значення “*someone who gives information about criminals to the police*” [25, р. 1567]. Аналізуючи семантичні зв’язки даних словозначень, ми виявляємо, що прямого зв’язку між довгим носом якої-небудь тварини і спецагентом немає, проте очевидною є схожість функцій діяльності – вишукувати, винюхувати їжу (для тварини) і інформацію (для особи).

Симілятивний синестетичний зв’язок концептів також відображається в змістовних зв’язках дивергентних значень британізмів у досліджуваному матеріалі, наприклад, в рамках лексеми “*lemon*” взаємодіють п’ять ЛСД: три з них загальноанглійські: 1) “*a fruit with a hard yellow skin and sour juice*”; 2) “*a pale yellow colour*”; 3) “*something that is useless because it fails to work or to work properly*”, а два значення в британському варіанті англійської мови, одне з яких – ім’я особи: 4) “*a drink that tastes of lemons*”; 5) “*a silly person*” [25, с. 922]. Якщо радіальний зв’язок значень № 2 і 4 з основним значенням № 1 видається очевидним, то встановити напрям і тип змістовних зв’язків значень № 3 і № 5 спочатку досить складно. Дані етимологічного словника [17, с. 588] допомогли простежити логічний ланцюжок розвитку значень

«марна річ» (№ 3) і «дурна людина» (№ 5). Значення «марна річ» з’явилося спочатку в американському варіанті англійської мови в 1909 році в сленгу, можливо, через кримінальний сленг, в якому існувало значення “*a person who is a loser; a simpleton*”, пов’язане з виразом “*to suck the juice out of a lemon*”. Лимон, з якого вичавили сік, – просто шкірка з цедрою, які викидають. Так, шляхом метафоричного перенесення виникло значення «непотрібна, марна річ». Поява значення «дурна людина» зумовлена наявністю в британському сленгу виразу “*to hand somebody a lemon*”, що означав “*to pass off a sub-standard article as a good one*”. Отже, метафоричний перенос при формуванні даного значення слова “*lemon*” (“*a substandard article*”) заснований на схожості сприйняття, адже людина, скуштувавши лимон, неодмінно скривиться. Також вона може зморщитися, відчуваючи неприємне відчуття, помітивши, що їй «всунули» бракований товар. Формування значення «дурна людина», мабуть, засноване на такому значенні слова “*lemon*”: «товар, що не відповідає стандарту, другосортний – інтелектуально убога людина». Дурість дратує, змушує відчувати неприязнь до дурня, як і смак лимона – не найприємніший смак, і навряд знайдеться багато любителів цього кислого смаку. У цьому випадку спостерігається симілятивний синестетичний зв’язок концептів, вербалізований даними ЛСД. Приклади симілятивних зв’язків дивергентів-британізмів склали 32,1% (52 випадки).

Гіпо-гіперонімічні зв’язки встановлюються між концептами різного рівня узагальнення. Залежно від напрямку зв’язку розрізняють зв’язки генералізації і спеціалізації [10, с. 40]. Коли старе значення відповідає родовому поняттю, а нове – одному з двох вхідних в нього, ми маємо справу з процесом спеціалізації (звуження значення) [2]. Прикладом зв’язків спеціалізації можуть слугувати взаємозв’язки між вихідним і дивергентними значеннями в лексемі “*leader*”: “*someone who conducts a band*” > Br. “*the main violin in the orchestra*” [25, с. 913], де спостерігається уточнення вихідного значення. Приклади гіпер-гіпонімічних класифікаційних зв’язків спеціалізації склали 43,8% (71 випадок) в досліджуваному матеріалі. У разі розширення (генералізації) розвиток нового значення йде в протилежному напрямі, тому слово, що позначало тільки одне з видових понять, розширює своє значення до родового поняття [2, с. 65–73]. Зв’язок генералізації спостерігається в такому прикладі: *dark horse* – “*someone who is not well known, and who surprises*

people by winning competition” > Br. “*someone who does not tell people much about themselves, but who has surprising qualities and abilities*” [25, с. 396]. Приклади гіпо–гіперонімічних класифікаційних зв’язків склали 8,6% (14 випадків) у досліджуваному матеріалі. При аналізі полісемантичності слів з британськими дивергентними значеннями імен осіб в цілому було зафіксовано 137 випадків (84,5% класифікаційних зв’язків дивергентних і вихідних значень).

Решта 5% досліджуваного матеріалу, що подається словниками, як і у випадках полісемії, фактично є лексичними омонімами – словами, ідентичними за формою, але різними за значенням, що не мають спільних семантичних компонентів. Наприклад, *recorder* – “*a musical instrument that you play by blowing into a hole at the top while putting your fingers over other holes*” є омонімом іменника “*recorder*” зі значенням “*someone whose job is to make an official record of what is said in the court*” [26, с. 1181], хоча в словнику обидві одиниці поміщені до однієї вокабули як ЛСВ полісемантів. Британізм “*keeper*”, утворений в результаті усічення від слова “*goalkeeper*”, є омонімом слова “*keeper*” зі значенням “*someone who is responsible for looking after something*”, у словникову статтю якого він включений як ЛСД [26, с. 782]. У словникову статтю іменника “*grass*” зі значенням “*a very common plant with thin green leaves that covers the ground*” входить британізм “*grass*” зі значенням “*a person, usually a criminal, who tells the police what other criminals have done*” [26, с. 620–621], утворений шляхом скорочення від іменника “*grasshopper*” – «коник» в розмовному значенні «донощик», що призвело до утворення омонімів.

Скорочення – це один із значущих шляхів утворення омонімів у сучасній англійській мові, в тому числі дивергентів. Наприклад, британізм “*sub*” зі значенням “*subeditor – someone whose job is to read what someone else has written and find and correct their mistakes*” є омонімом загальноанглійського слова “*sub*” зі значенням “*substitute, especially someone who plays instead of another player in a sport*” [26, с. 1429]. У британській англійській дивергенти-омоніми утворюються і в результаті створення одиниць римованого сленгу (rhyming slang). Британізм “*tea leaf*” зі значенням “*a thief*” [26, с. 1472], що включений до словникових джерел у статтях до слова “*tea leaf*” зі значенням “*a leaf from the tea plant that is dried, cut into small pieces, and used for making tea*” як дивергентне значення, є дивергентом-омонімом, утвореним в діалекті кокні в результаті римування *thief* – *tea leaf*. Отже, дивергенція варіантів англійської мови на лексико–семантичному рівні проявляється як в рамках полісемії, так і в рамках омонімії.

Висновки і пропозиції. Отже, здійснений аналіз змістовних зв’язків британських дивергентних значень імен осіб з вихідними значеннями дозволив встановити, що класифікаційні зв’язки переважають над імплікаційними, а серед класифікаційних зв’язків пріоритетним є гіпер–гіпонімічний зв’язок. Аналіз змістовних зв’язків дивергентних значень в семантичній структурі багатозначних слів у макросистемі англійської мови дозволяє на наступних етапах дослідження виявити культурно-специфічні когнітивні моделі, що лежать в основі формування дивергентів і визначення загальних тенденцій розвитку полісемії в умовах макросистеми англійської мови.

Список літератури:

1. Айзеншток І. До соціології повістей Квітчиних (на 150 роковини народження письменника). *Червоний шлях*. 1928. № 12. С. 133–149.
2. Арнольд І. В. Лексикология современного английского языка. Москва, 1959.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
4. Герви О. Ю. Виды лексической полисемии в структуре дискурса : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва, 2001.
5. Деменчук О. В. Колоративна композиція в англійській мові: когнітивно-ономасіологічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. «Германські мови». Київ, 2003. 19 с.
6. Дубенко О. Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов. Вінниця : Нова книга, 2005. 224 с.
7. Ковальська І. В. Колористика як перекладознавча проблема : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. «Перекладознавство». Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2001. 19 с.
8. Крицберг Р. Я. Дивергенция региональных вариантов английского языка : автореф. дисс. ... докт. филол. наук. Киев, 2001.
9. Маковский М. М. Системность и асистемность в языке. Опыт исследования антиномий в лексике и семантике. Москва, 2006.

10. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики. Санкт-Петербург. 1997.
11. Поливанов Е. Д., Мутационные изменения в звуковой истории языка. *Статьи по общему языкознанию*. Москва, 1968.
12. Психолінгвістика. URL: <https://psycholinguistics.fandom.com/wiki>.
13. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ : Фітосоціо-центр, 1999. 148 с.
14. Швейцер А. Д. Литературный английский язык в США и Англии. Москва, 2003.
15. Barnett, Jim, Inderjeet Mani, Elaine Rich, Chinatsu Aone, Kevin Knight, Juan C. Martinez (1991 b). 'Capturing Language-Specific Semantic Distinctions in Interlingua-Based MT'. In *Proceedings of Machine Translation Summit*, 25-32, Washington, DC.
16. Becher, Victor, Juliane House, and Svenja Kranich (2009). Convergence and Divergence of Communicative Norms through Language Contact in Translation. In *Convergence and Divergence in Language Contact Situations*, ed. by Kurt Braunmüller, and Juliane House, 125–152. Amsterdam: John Benjamins
17. CDE – Chambers Dictionary of Etymology. New York : Chambers, 2006.
18. Dave, Sachi, Jignashu Parikh, and Pusak Bhattacharyaa (2001). 'Interlingua-based English-Hindi Machine Translation and Language Divergence'. *Machine Translation* 16 (4), pp. 251–304.
19. Dorr, Bonnie (1994). Classification of Machine Translation Divergences and a Proposed Solution. *Computational Linguistics*, Vol. 20 (4), pp. 597–633.
20. DORR, Bonnie, Necip Fazil Ayan, and Nizar Habash (2004). 'Divergence Unraveling for Word Alignment of Parallel Corpora'. *Natural Language Engineering*, 1 (1).
21. Gupta, Deepa, and Niladri Chatterjee (2003). Identification of Divergence for English to Hindi EBMT. In *Proceeding of MT Summit-IX*, pp. 141–148.
22. Hopper, Paul J. On some principles of grammaticization. In Elizabeth Closs Traugott and Bernd Heine, eds. *Approaches to Grammaticalization*, Vol. I. Amsterdam: John Benjamins, 1991. pp. 17–36.
23. Köhl, Karoline & Kurt Braunmüller 2014. In *Stability and Divergence in Language Contact [Studies in Language Variation*, 16]
24. Langacker R.W. *Language and Its Structure*. USA, 1973.
25. Longman Dictionary of Contemporary English. Italy : La Tipografica Varese, 2003.
26. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. Malaysia, 2004.
27. Malamatidou, Sofia 2016. Understanding translation as a site of language contact. *Target* 28:3
28. Polivanov, E. D. Mutatsionnye izmeneniia v zvukovoi istorii iazyka. In his collection *Stat'i po obshchemu iazykoznaniiu*. Moscow, 1968. URL: <https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Divergence+in+Linguistics>.

Melnyk N. I. PECULIARITIES OF BRITISH WORDS DIVERGENCIES IN ENGLISH LANGUAGE

The features of defining the essence of divergence in the linguistic context are investigated and its classification is presented in the issue. The author has determined that the essence of the concept of "divergence" lies in the variant lexical use of the meaning, function and morphological properties of concepts (phrases or constant expressions) between two languages; divergence manifests itself in linguistics through the phonologization of phoneme variants, the positional change of sounds, the allophonic divergence within a single phoneme, and through linguistic evolution. It is established that "lexico-semantic divergences" are formed within the given national variant of English, interacting with its general English meanings, thus expanding the semantic structure of the word. The author singles out and clarifies the meaning of the term "Britishism", which is defined as the main form of English word-specific English-language reference sources.

It has been found that socio-cultural changes in society and the historical progress of the language serve as factors of divergence in the English language, in the national version of the vocabulary is adapted to the needs of the nation, and as a result, new locally-marked meanings appear in the semantic structure of the word.

The article also analyzes the peculiarities of the content relations of divergent meanings in the semantic structure of multivalued words in English and finds that they are characterized by both the social development and the interplay of lexical, semantic, grammatical and other phenomena in the language. The author has found that divergence is divided into implicit (cognitive analogue of real relations of the entities of the objective world) and classification (community of the entities of the objective world, which is manifested by certain features), connections between concepts. It has been found that classification links outweigh the implication, and hyper-hyponomic communication is preferred over classification relations. The analysis of the substantive relations of divergent values in the semantic structure of multivalued words in the English macro-system allows us to identify, in the following stages of the study, the cultural-specific cognitive models that underlie the formation of divergences and determine the general trends of polysemy development in the macro-system.

Key words: divergence, lexico-semantic divergence, divergence, semantic structure.

Подсевак К. С.

Київський національний лінгвістичний університет

МЕТАФОРА ЯК ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ ЗАСІБ ОБРАЗНОЇ НОМІНАЦІЇ БІНАРНОЇ ОПОЗИЦІЇ «ЛЮДИНА – ТЕХНІКА» В ТЕКСТАХ НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ РЕЯ БРЕДБЕРІ

У статті охарактеризовано метафору як засіб образної номінації бінарної опозиції «людина – техніка» у текстах наукової фантастики Р. Бредбері на прикладі роману «451 градус за Фаренгейтом». У статті прослідковано основні етапи наукової думки у галузі вивчення бінарної опозиції як засобу концептуалізації людської дійсності, що дозволило продемонструвати доцільність аналізу бінарних опозицій у художній літературі як засобу репрезентації авторської картини світу. Автор статті доводить, що метафора є потужним засобом концептуалізації простору художнього твору та продуктивним засобом утворення бінарних опозицій, що підтверджується її здатністю творити певні асоціативні зв'язки. Зокрема, у статті продемонстровано, що в антиутопічному світі роману Р. Бредбері «451 градус за Фаренгейтом» борються два майже взаємовиключні концепти – «людина» і «техніка». Їх взаємовиключність диктується не самою природою цих явищ, а ставленням до них людини, надмірною зацікавленістю у використанні техніки, яка, зрештою, починає загрозовувати людині викоріненням із неї всього людського. У статті зроблено висновок про те, що в романі основою бінарної опозиції «людина – техніка» є опозиція «живе – неживе», із чого витікає сприйняття автором цих явищ. Концепт «людина» пов'язаний із почуттями, емоційністю, цікавістю, творчістю, а на противагу йому концепт «техніка» проявляє небезпеку для людини, робить її неживою та пасивною, викликає страх. Автор робить висновок про те, що техніка повинна залишатися на другому місці після людини, допомагати їй, а не виконувати за неї дії, притаманні лише людині, і не визначати її свідомість.

Ключові слова: бінарна опозиція, метафора, наукова фантастика, Рей Бредбері, опозиція «людина – техніка», концептуальна метафора, концептосфера.

Постановка проблеми. Подвійне сприйняття, тобто формулювання питань із позиції протилежностей, має давню традицію, яка починається з розуміння таких бінарних опозицій, як «сонце – місяць» [19, с. 22]. Бінарна модель світу є спільною для людства психологічною основою сприйняття дійсності, і саме опозиція стає найважливішою моделлю її інтерпретації [5, с. 3]. У основі концептосфери індивідуума і нації (традиційно званої в рамках системно-структурного мовознавства картиною світу) лежать все ті ж бінарні опозиції, що мають, як правило, універсальний характер [15, с. 270]. Бінарна опозиція потенційно завжди готова наповнитися символічним змістом, а отже, існування бінарних опозицій у художньому тексті зумовлене самою природою літературної творчості. Аналіз бінарних опозицій у творчості окремого письменника дозволяє визначити особливості його світосприйняття та глибше пізнати його картину світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бінарні опозиції у лінгвістиці почали вивчатися

досить недавно. Теорія бінарної опозиції отримала найбільш стрімкий розвиток у працях структуралістів. Її вивчення пов'язане з іменами таких науковців, як Н. Ф. Алефіренко, Ю. Н. Денисов, О. В. Крапивник, Ф. де Соссюр, Б. Трнка, Н. С. Трубецький.

На думку Ф. де Соссюра, бінарна опозиція є засобом, за допомогою якого одиниці мови мають значення, а кожна одиниця визначається при взаємному визначенні з іншим терміном, як у двійковому коді [20]. Б. Трнка вкладає ідею бінарності у концепцію фонем, відповідно до якої фонем контрастують між собою у словах і здатні розрізняти слова [21, с. 3]. Однак поняття «бінарна опозиція» традиційно пов'язують з науковою діяльністю Н. С. Трубецького, який побудував фонологічну методологію, після чого система бінарних диференційних ознак стала використовуватися практично у всіх сферах структурних гуманітарних досліджень [17, с. 48].

Зараз теорія Н. С. Трубецького розвинулася практично у всіх сферах лінгвістичних дослі-

джені. Провідним видом системного зв'язку, що визначає організацію мовних елементів в єдину і цілісну множини і задає структурні зміни цієї множини, лінгвісти [1; 4; 7] визнають відносини опозиції – протиставлення мовних одиниць на підставі їхньої спільності.

Оскільки початковий характер діалектичних уявлень про світоустрій («ВЕРХ – НИЗ», «ВИСОКЕ – НИЗЬКЕ», «ЖІНОЧЕ – ЧОЛОВІЧЕ», «ПРОЗА – ПОЕЗІЯ» тощо) є двоїстим [6, с. 149], то цілком зрозумілою є прихильність таких письменників, як відомий американський письменник Р. Бредбері, які замислюються над духовними цінностями людства та сутністю оточуючого всесвіту, до бінарних опозицій як засобу передачі свого ставлення до них.

Постановка завдання. Завдання статті – окреслити лексико-семантичні засоби образної номінації бінарної опозиції «людина – техніка» у текстах наукової фантастики Р. Бредбері та визначити їх роль у творенні образів людини та техніки в його творах на прикладі роману «451 градус за Фаренгейтом» (“Fahrenheit 451”) [18].

Виклад основного матеріалу. Рей Дуглас Бредбері – видатний письменник-фантаст ХХ століття. Він належить до тієї плеяди письменників США (К. Саймак, Р. Шеклі, Д. Кемпбелл, А. Азімов), завдяки якій американська наукова фантастика стала частиною серйозної літератури. Р. Бредбері – мислитель зі своєрідним поглядом на сьогоdnішній світ і перспективу людської еволюції (у цьому плані він близький до О. Хакслі та Д. Оруелла). Твори Р. Бредбері, справді національного письменника, дають можливість зрозуміти особливості сучасної американської культури [10, с. 3].

Художній світ Бредбері відкриває ситуацію земної самотності людини в Космосі і стверджує непорушність духовних цінностей людства, завдяки яким людина здатна створити власний космос як невід’ємну частину загального світового порядку і зберігати його як землю. Бредбері наполегливо і послідовно входить у фантастичний простір не для того, щоб створити захоплюючі фантазмагорії міжпланетних контактів (подібні сюжети займають в його творчості периферійні ділянки), а щоб втілити людську жагу пізнання безмежного світу і самопізнання [8, с. 23]. Переважно твори Р. Бредбері – це короткі оповідання, що містять замальовки, які зводяться до гостро драматичних, психологічних моментів, побудовані здебільшого на діалогах, монологіях, міркуваннях героїв, тому бінарна опозиція як фундаментальна риса людського мислення завжди присутня

у творах письменника. Крім того, визначною особливістю творчості письменника є спроба зрозуміти, як насправді пов’язані між собою людина та її творіння – техніка. Людина і техніка у Р. Бредбері часто представлені як бінарна опозиція, яку часто можна звести до опозиції «живий – неживий» або навіть «мислячий – інертний», тому вивчення бінарної опозиції «людина – техніка» у творах письменника дозволяє краще зрозуміти його ставлення до навколишньої дійсності.

Подвійність людського сприйняття має генетичний характер. Ці опозиції вийшли з природних структур симетрії і асиметрії й генетично закріпились на найбільш ранніх стадіях антропогенезу. На думку В. Г. Таранця, дуалістичне світосприйняття є характерним для людини споконвіку [16, с. 22], а століття науково-технічного прогресу, за словами В. Г. Баранцева, сформували у свідомості людства схильність до аналізу, що починається з розрізнення, зіставлення, протиставлення, де число елементів в окремому акті може бути різним. Найпростіший варіант такого розрізнення – дихотомія, розщеплення на дві частини, що стає причиною появи бінарних опозицій, діад. Такий спосіб сприймання навколишнього світу став домінуючим [2, с. 6], однак біполярність часто не проявляється у своєму крайньому і чистому вигляді як жорстка двоїста структура. Людська рефлексивна свідомість збагачує дану схему [14, с. 9].

Літературознавці досить активно використовують поняття «бінарна опозиція» під час опису внутрішньо суперечливих художніх явищ. Проте визнається, що можливості дихотомічного методу дослідження далеко не вичерпані, особливо в тих випадках, коли доводиться аналізувати художній текст, принципово організований як система вкладених одна в одну семантично містких бінарних опозицій [14, с. 10].

Сукупність лексико-семантичних прийомів опозиції об’єднана спільністю змісту і забезпечує безперервність смислового простору опозиції. Усі прийоми у цій сукупності пов’язані один з одним відносинами взаємного протиставлення і семантичними кореляціями системного характеру, що дозволяє говорити про такі прийоми як про «поле» [3, с. 25]. Крім того, на відміну від «групи», «поле» охоплює не тільки чітко розмежовані і протиставлені одне одному утворення, а й переходи між такими утвореннями, які розмивають кордони між ними [11, с. 22].

Метафора – це найпоширеніший і найпродуктивніший у риториці троп, а тому найвідоміший

мовцям і найбільше досліджений мовознавцями. Метафора використовується в науці, культурі, освіті. Під час розвитку інформаційних технологій, інтенсивного розвитку реклами, коли вимагається короткий, чіткий, але місткий та образний вербальний текст, який би швидко запам'ятовувався, засвоївся і збудив свідомість саме на цей актуалізований предмет, роль метафори у мовному спілкуванні зростає. Визначний філософ і письменник Х. Ортега-і-Гассет вважав, що метафора подовжує «руку» інтелекту, її роль у логіці можна уподібнити до вудочки на рибалці чи рушниці на полюванні [9, с. 127].

У метафорі певні слова та словосполучення розкривають сутність одних явищ та предметів через інші за схожістю чи контрастністю. Сконцентровуючи та узгоджуючи у своєму потужному семантичному полі найвіддаленіші чи найнесумісніші асоціації, метафора постає суцільним нечленованим тропом, який може розгортатися у внутрішній сюжет, не сприйнятний з погляду раціоналістичних концепцій.

Метафору можна позначити як передачу значення відчуттів, які не передаються шляхом раціонального зв'язку. О. Е. Сіпчак вбачає у метафоричному переносі необхідний притаманний напрям, що надається смислового змісту художнього образу або образів. Тому метафора аналогічна логічному наголосу, що задає позицію суб'єкта і предиката художньої думки, оскільки визначає провідні і конотаційні теми [12, с. 1].

Метафора, з одного боку, інтерпретує річ через інші речі, тобто сприяє роз'єднанню, віддзеркаленню одного значення через інше, а з іншого, – актуалізує значення самої речі. Отже, у метафорі є розділення, і на фоні цього розділення відбувається художнє пізнання світу через значення речі, через значення естетичних відчуттів, що викликаються річчю, і через значення іншої речі. У такий спосіб актуалізується сама річ. У цьому значенні метафора – це водночас художній троп та спосіб пізнання і розуміння речей. Саме це і складає онтологію метафоричного простору художнього твору [12, с. 2].

У рамках когнітивної парадигми досліджень метафорі надають велике значення у кодуванні інформації та її трансформації з концептуального простору спостереження до ментального, заснованого на тому, що не піддається такому спостереженню. Як бачення одного об'єкта через інший вона здійснює структурування ментального знання і його репрезентацію в мовній формі. Метафора належить не до окремих ізольованих

об'єктів, а до складних розумових просторів, які співвідносяться з більш простими і конкретними. Метафори структурують людське сприйняття, мислення і дії як конститутивний елемент, що організовує і впорядкує понятійну систему людини [13, с. 54].

Метафорична репрезентація бінарної опозиції «людина – техніка» в романі Р. Бредбері «451 градус за Фаренгейтом» простежується у тому, які асоціації створює в автора кожен із членів представленої бінарної опозиції. Сама ідея роману, його сюжет проникнуті цією опозицією, адже в романі описане суспільство, що знищило почуття, надавши перевагу логічному мисленню та технічному забезпеченню. Розглянемо більш докладно.

Концепт «людина» в романі відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки саме людська природа, почуття і емоції відіграють найважливішу роль навіть у самому творенні сюжету. Лише піддавшись емоціям і спробувавши відчутти заборонену в антиутопічному суспільстві творчість, головний герой Монтег нарешті стає вільною людиною та змінює свій світогляд.

У баченні Р. Бредбері людина – це жива, діюча, мисляча істота, сповнена почуттів і бажань. Саме це привертає увагу головного героя до юної дівчини Клариси, яка повністю відрізняється від інших: “*He glanced back at the wall. How like a mirror, too, her face. Impossible; for how many people did you know that refracted your own light to you?*” [18, с. 4]. Монтег, який зник до сухих людей, які не здатні пробудити у ньому хоч якусь зацікавленість, несподівано розуміє, що юна, ненормальна дівчина – це те, що пробуджує в ньому його внутрішній вогонь. У цьому випадку спостерігається асоціативний ряд «людина = емоції», тобто, автор ставить акцент на тому, що емоційність – це одна із визначних рис характеру людини.

На відміну від техніки людина за своєю природою ірраціональна, що є ще однією характеристикою концепту «людина» у творчості письменника. Її почуття і бажання створюють протиріччя, змушуючи її переживати певні емоційні стани, наприклад: “*The room was blazing hot, he was all fire, he was all coldness; they sat in the middle of an empty desert with three chairs and him standing, swaying, and him waiting for Mrs. Phelps to stop straightening her dress hem and Mrs. Bowles to take her fingers away from her hair.*” [18, с. 47]. У цьому фрагменті описуються емоції головного героя, коли він, прочитавши книгу, хоче поділитися її змістом зі знайомими, але розуміє, що це заборонено, тому відчуває хвилювання, що доходить

до жаху, і значення метафори можна розуміти як «людина = почуття» (почуття як прояв її емоційності).

Інша ключова характеристика людини в романі Р. Бредбері – її цікавість: “*One time, when he was a child, in a power-failure, his mother had found and lit a last candle and there had been a brief hour of rediscovery, of such illumination that space lost its vast dimensions and drew comfortably around them, and they, mother and son, alone, transformed, hoping that the power might not come on again too soon<...>*” [18, с. 3]. Наведений фрагмент описує дитячі спогади головного героя, часи, коли він ще не влаштував пожежі, щоб знищувати плоди людської фантазії. Тоді, в далекому дитинстві, він, як і всі діти, бажав дива, і воно прийшло у вигляді відкриття – відкриття старого, відомого йому світу у новому світлі. У цьому випадку асоціація «людина = цікавість» позначає саме жагу людини до пізнання навколишнього світу, яку було втрачено з переорієнтацією на техніку.

Нерозривно із людиною пов’язані продукти її творчості, зокрема книги: “*A fountain of books sprang down upon Montag as he climbed shuddering up the sheer stair-well.*” [18, с. 17]. Саме книга як прояв творчої природи людини наділяється в романі майже властивостями живої істоти, вона є одним із персонажів твору. Тому метафори, пов’язані з книгами, часто пов’язані із динамічними явищами природи, як вода, що рухається у фонтані. Отже, автор ставить наголос на тому, що книга має суттєвий вплив на людину, якщо не зовнішній, то внутрішній, а отже, створюється асоціація «людина = творчість».

Розглянемо характеристики концепту «техніка» у творчості письменника. Зокрема, техніка в романі – це техніка, покликана знищувати книги. Ця техніка описується як кровожерлива тварина: “*It was a special pleasure to see things eaten, to see things blackened and changed.*” [18, с. 1]. У цьому випадку поїдання вогнем із вогнемета Монтега книг символізує знищення не самої книги, а, як говорилося раніше, продукту творчості людини. Полум’я поїдає все навколо, залишаючи за собою лише голі вогнестійкі стіни, а отже, в цьому випадку метафора слугує творенню асоціації «техніка – знищення».

Асоціювання техніки із хижою твариною також демонструє її небезпеку для людини: “*With the brass nozzle in his fists, with this great python spitting its venomous kerosene upon the world, the blood pounded in his head, and his hands were the hands of some amazing conductor playing all the*

symphonies of blazing and burning to bring down the tatters and charcoal ruins of history.” [18, с. 1]. Метафоричне асоціювання брандспойту із великим пітоном створює асоціацію із згубністю знаряддя. У такий спосіб реалізується асоціація «ТЕХНІКА = НЕБЕЗПЕКА».

Коли Монтег знаходить свою дружину, яка намагалася покінчити з собою, в його уяві постає ідея про техніку як прив’язку до чогось несправжнього: “*His wife stretched on the bed, uncovered and cold, like a body displayed on the lid of a tomb, her eyes fixed to the ceiling by invisible threads of steel, immovable.*” [18, с. 5]. Асоціація, що викликається у цьому випадку, передається як «ТЕХНІКА = СТАТИЧНІСТЬ», оскільки коли людина повністю покладається на техніку, розвиток її внутрішньої природи призупиняється.

Найбільш чітко життя в антиутопічному місті, де перемогла техніка, характеризується у фрагменті, де описуються почуття Монтега, який повернувся додому із міста: “*It was like a great bee come home from some field where the honey is full of poison wildness, of insanity and nightmare, its body crammed with that over-rich nectar and now it was sleeping the evil out of itself.*” [18, с. 11]. Монтег у цьому фрагменті порівнюється із бджолою, невеликою істотою, яка працює на благо суспільства, а місто, повне техніки, зовнішньої реклами, екранів, на які люди вже перестали звертати увагу, – все це – мед, а отже, все це – те, чим живиться людина у місті. Однак цей мед, як виявляється, отруйний і повний жахів, а отже, у цьому випадку створюється асоціація «ТЕХНІКА = СТРАХ».

Щоб досягнути особливості розуміння Р. Бредбері бінарної опозиції «людина – техніка», варто також прослідкувати випадки їх прямої взаємодії, наприклад: “*One of them slid down into your stomach like a black cobra down an echoing well looking for all the old water and the old time gathered there. It drank up the green matter that flowed to the top in a slow boil.*” [18, с. 6]. Тут знову використовується метафора «ТЕХНІКА = ХИЖА ТВАРИНА», яка полягає в тому, що техніка пролазить у людину, наче кобра повзе по дереву. Отже, людина у такій системі починає займати пасивне місце, а провідна і активна роль у цей час відводиться техніці: “*The woman on the bed was no more than a hard stratum of marble they had reached.*” [18, с. 6]. Зрештою, людина застигає та перестає бути людиною.

Висновки і пропозиції. Бінарна опозиція є невід’ємним засобом пізнання світу людиною, вона закладена на генетичному рівні. Це ж стоїть і художньої літератури, в якій бінарне

мислення дозволяє розділити світ на *своїх* і *чужих*, демонструючи сторони, які борються одна з одною. У творах Р. Бредбері такою опозицією є «людина – техніка». Ця опозиція вербалізується різними мовними засобами, зокрема метафорою. Саме метафора дозволяє не лише прямо охарактеризувати наведені концепти, а і показати власне ставлення автора до них. Концепт «людина» у Р. Бредбері пов'язаний із почуттями, емоційністю, цікавістю, творчістю, а концепт «техніка» проявляє небезпеку для людини, робить її неживою та пасивною, викликає страх. На думку Р. Бредбері, техніка повинна допомагати людині, а не

поглинати її, тому своїм романом і представленою у ньому опозицією «людина – техніка» він попереджає, що людина повинна залишатися людиною, а техніка – технікою, тобто речами, що використовуються, але не визначають свідомість людини.

Проведене дослідження демонструє широкі перспективи для подальших розвідок. Зокрема, важливим аспектом вивчення творчості Р. Бредбері та ролі в ній бінарної опозиції «людина – техніка» є моделювання концептуальної бінарної опозиції «людина – техніка», вербалізованої у його творах із застосуванням фреймового аналізу.

Список літератури:

1. Алефиренко Н. Ф. Системность медийного лексико-семантического пространства. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/151225553.pdf> (дата звернення: 05.02.2019).
2. Баранцев Р. Г. Становление тринитарного мышления. Москва – Ижевск : НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика, 2005. 101 с.
3. Бочина Т. Г. Стилистические приемы контраста как система с полевой структурой. *Вестник ТГГПУ*. 2010. № 1 (19). С. 25–29.
4. Денисов Ю. Н. Синонимический ряд в аспекте теории оппозиции. *Вестник ТГУ*. 2011. № 4 (96). С. 206–211.
5. Довбня Н. П. Еволюція бінарної структури простору у французькій, англійській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.17. Київ, 2011. 21 с.
6. Жабоева А. А. Бинарная оппозиция как художественный прием в философской поэзии Кайсына Кулиева. *Культурная жизнь Юга России*. 2009. № 5 (34). С. 149–151.
7. Крапивник Е. В. Системные оппозиции в лексике русского языка (на материале прилагательных-цветонаименований). *Ученые заметки ТОГУ*. 2010. Том 1. № 2. С. 66–70.
8. Маркина Н. В. Художественный мир Рэя Бредбері: традиции и новаторство : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.03. Нижний Новгород, 2006. 24 с.
9. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика. Київ : Вища школа, 2003. 311 с.
10. Новикова В. Г. Фантастическая новелла Рэя Бредбері : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.03. Нижний Новгород, 1992. 26 с.
11. Павлов В. М. Полевые структуры в строе языка. Санкт-Петербург : Изд-во СПбУЭФ, 1996. 116 с.
12. Сіпчак О. Е. Роль метафори у художньому тексті. *Культура і сучасність*. 2010. № 2. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Kis/2010_2/13.pdf (дата звернення: 17.09.2019).
13. Стоянова Е. Метафора сквозь призму лингвокультурной ситуации. Шумен : Университетско издателство «Епископ Константин Преславски», 2013. 276 с.
14. Сухомлинова Ю. А. Бинарные оппозиции в творчестве Андрея Платонова : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.01. Самара, 2005. 20 с.
15. Сысоев В. А. Бинарные оппозиции в языке и речи. *Экология языка на перекрестке наук* : сборник материалов международной научной конференции. Тюмень, 2010. С. 266–271.
16. Таранець В. Г. Походження поняття числа і його мовної реалізації (до витоків індоєвропейської прамови). Одеса : АстроПринт, 2000. 242 с.
17. Трубецкой Н. С. Основы фонологии / пер. с нем. А. А. Холодовича ; под ред. С. Д. Кацнельсона. Москва : Аспект Пресс, 2000. 352 с.
18. Bradbury R. Fahrenheit 451. URL: <https://www.secret-satire-society.org/wp-content/uploads/2014/01/Ray-Bradbury-Fahrenheit-451.pdf> (дата звернення: 17.09.2019).
19. Elbow P. The Uses of Binary Thinking. *Journal of Advanced Composition*. 1993. Vol. 4. P. 22–51.
20. Fogarty S. The literary encyclopedia. URL: <http://www.litencyc.com/php/stopics.php?pec=true&UID=122> (дата звернення: 22.01.2019).
21. Trnka V. A Phonological Analysis of Present-Day English. Rev. new ed. by T. Kanekiyo, T. Koizumi. Tokyo : Hokuou Publishing Co., 1966. 155 p.

Podsievak K. S. METAPHOR AS A LEXICAL AND SEMANTIC MEANS OF FIGURATIVE NOMINATION OF THE BINARY OPPOSITION “HUMAN BEING – TECHNOLOGY” IN THE TEXTS OF THE SCIENCE FICTION BY R. BRADBURY

The article describes the metaphor as a means of figurative nomination of the binary opposition “human being – technology” in the texts of science fiction by R. Bradbury based on the novel “Fahrenheit 451”. The article traces the main stages of scientific thought in the field of studying binary opposition as a means of conceptualizing human reality which made it possible to demonstrate the practicability of analyzing binary oppositions in fiction as a means of representing the author’s picture of the world. The author argues that metaphor is a powerful means of conceptualizing the space of the literary text and a productive means of forming binary oppositions, as evidenced by its ability to make certain associative connections. In particular, the article demonstrates that the antiutopian world created in R. Bradbury’s novel “Fahrenheit 451” is characterized by the presence of two almost mutually exclusive concepts, “human being” and “technology” struggling with each other. Their mutually exclusivity is dictated not by the very nature of these phenomena but by the human beings’ attitude towards them, the over-interest in the use of technology which eventually begins to threaten man with the eradication of everything human. The article concludes that the basis of the binary opposition “human being – technology” in the novel is the opposition “animate – inanimate” which forms the author’s perception of these phenomena. The concept “human being” is connected with feelings, emotion, curiosity, creativity; in contrast to it, the concept “technology” reveals danger to the human being, makes the man inanimate and passive, causes fear. As a result, the author concludes that the technology should remain in the second place after human being, help but not perform the actions that are specific only to the human being, and not determine one’s consciousness.

Key words: binary opposition, metaphor, science fiction, Ray Bradbury, opposition “human being – technology”, conceptual metaphor, concept sphere.

Полгородник Д. В.

Запорізький національний університет

СУЧАСНИЙ СТАН АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В РЕСПУБЛІЦІ ІРЛАНДІЯ

Стаття присвячена дослідженню особливостей функціонування англійської мови в Ірландії. Аналіз англійсько-ірландської лінгвокультурної взаємодії показав, що контакт між англо-саксонським і кельтським компонентами призвів до формування ірландського варіанту англійської мови.

На сучасному етапі англійська мова в Ірландії є стандартизованою, офіційно визнаною, демонструє однакові комунікативні можливості поряд з автохтонною ірландською мовою, не має чіткої закріпленості за конкретними ситуаціями спілкування. Англійська мова використовується в усіх сферах соціальної діяльності, а саме: офіційно-діловій, освітній, інформаційній, культурній та розважальній.

Компетенція володіння англійською мовою перебуває на високому рівні, більшість населення Республіки Ірландія ідентифікує себе як носіїв англійської мови. Потужна дія екстралінгвальних чинників та зростання етнічної свідомості мовців перешкоджає повній девальвації кельтського лінгвокультурного компонента й стимулює його відродження. Фонетичні, граматичні та лексичні елементи ірландської мовної системи проникають та трансформують англійську мову в Ірландії.

Фонетичні особливості сучасного ірландського варіанту англійської мови відрізняються залежно від територіальних діалектів та зумовлені тривалим співіснуванням англійської мови з шотландською та ірландською, а також характеристиками діалектів центрально-західної Англії.

На граматичному рівні англійська мова Ірландії трансформувалася під впливом продуктивних кельтських граматичних елементів.

Кельтські запозичення в англійській мові Ірландії є переважно реаліями, неслівними звертаннями та вигуками. Вони використовуються з метою стилізації, створення етнічної атмосфери та підсилення культурних конотацій.

У ситуації перемикавання коду ірландська мова функціонує як маркер політичної самоідентичності в умовах англійсько-ірландської політичної конфронтації, є символом державності.

Ключові слова: англійська мова Ірландії, лінгвокультурне контактування, калькування, запозичення, перемикавання коду.

Постановка проблеми. Сучасне мовознавство характеризується особливою увагою до проблем, пов'язаних із взаємозв'язком між мовою, культурою та етнічною свідомістю, а також з формуванням національних картин світу та особливостей їх об'єктивації засобами різних мов. Процес розвитку будь-якого суспільства супроводжуються контактуванням мов та культур. Сучасна англійська мова є результатом численних лінгвокультурних контактів та характеризується значним різноманіттям національних варіантів, соціальних і територіальних діалектів. Англійська мова в Республіці Ірландія формувалася в умовах тривалої взаємодії англо-саксонського та кельтського елементів, що позначилося на всіх рівнях мовної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри різноаспектне вивчення структури та функціонування англійської мови в Ірландії укра-

їнськими (Н. М. Бріт [2], С. В. Частник [7]) та зарубіжними (О. І. Абрамова [1], О. В. Власова [3], Т. П. Долан [12], О. О. Куреня [5], Т. Одлін [31], Н. Стенсон [35–36], М. Фільпула [14], Р. Форнейро [16], Р. Хікі [17–25], Д. О'Мюриет [30]) дослідниками, лише поодинокі розвідки торкаються англійсько-ірландської взаємодії та функціонування англійської мови в умовах сформованої англійсько-ірландської двомовності.

Постановка завдання. Мовна ситуація, що склалася на території Республіки Ірландія, характеризується певною специфікою та потребує детального дослідження чинників, умов та наслідків. Метою роботи є аналіз мовної ситуації в країні та охарактеризування сучасного стану англійської мови в Ірландії.

Виклад основного матеріалу. Лінгвокультурне контактування між носіями англо-саксонської та кельтської культур відзначається тривалістю

та інтенсивністю. Завдяки взаємодії відбулися трансформації на всіх рівнях обох мовних систем. Англійська мова набула унікальних рис, що склалися під впливом ірландської мови, а також зберегла деякі архаїчні англійські елементи.

На позначення англійської мови в Ірландії використовується низка лінгвонімів, в яких експліковано важливість обох мов-учасниць контактування: Irish English (М. Фільпула [14], Р. Хікі [20], Н. Стенсон [35]); Hiberno-English (Т. П. Долан [12], Р. Форнейро [16], Т. Одлін [31]); Anglo-Irish (Д. О'Мюриет [30]). Зазначимо, що дослідники не дійшли єдиної думки щодо статусу англійської мови Ірландії, адже він розглядається у дослідженнях як національний (О. О. Куреня [5]) та регіональний (О. В. Власова [3]) варіанти, а також як діалект (Н. М. Бріт [2]) англійської мови. Оскільки відмінності між варіантом мови і діалектом полягають у структурному, функціональному та соціальному аспектах, вважаємо необхідним охарактеризувати статус англійської мови в Ірландії.

Англійська мова в Ірландії є континуумом подібних діалектів і розмовних варіантів [20; 32], найвпливовішими з яких є дублінський, коркський та середньоольстерський. Вони зберігають низку «ключових фонетичних рис, основних параметрів і <...> прагматичних особливостей, очевидних у ситуації спілкування» [24, с. 98].

Аналізуючи обсяг функцій, закріплених за англійською мовою в Ірландії, відзначимо її правовий статус (як англійська, так й ірландська мови мають статус державної мови [9]) та стандартизованість [20, с. 26–27; 38]. Крім того, викладання у школах за межами ірландськомовних регіонів (Gaeltacht) проводиться переважно англійською [36].

Відзначимо, що ставлення населення до англійської мови неоднозначне. Попри те, що англійська мова є рідною для більшості населення, у мовному колективі спостерігається небажання відкрито це визнати внаслідок зв'язку між колоніальною політикою Англії та привнесеною лінгвокультурою. Спадкоємність ірландської культури і зв'язок із кельтським корінням проявляється через автохтонну ірландську мову [22], саме вона є символом ірландськості (irishness [28]). Однаковий правовий статус мов означає відкрите визнання та підтримку мови колишніх колонізаторів [20, с. 23].

У соціальному аспекті англійська мова в Ірландії відзначається всеосяжним характером. Вона обслуговує всю мовну спільноту, а не її частину. Англійська мова в Ірландії функціонує в усіх сферах соціальної діяльності, а саме: офіційно-діло-

вій як засіб офіційного спілкування, освітній як засіб навчання, інформаційній як засіб масової інформації, культурній та розважальній як мова літератури й мистецтва тощо.

З огляду на особливості структурного, функціонального та соціального аспектів, вважаємо англійську мову, що функціонує в Ірландії, національним варіантом англійської мови.

Англомовна лінгвокультура Ірландії сформувалася в результаті тривалої взаємодії кельтської та англо-саксонської лінгвокультури. Особливості її еволюції зумовлені низкою екстралінгвальних та лінгвальних чинників. Тривале контактування мало здебільшого однобічний вплив у напрямі ірландська мова → англійська мова, що виявляється в численних фонетичних, граматичних та лексичних явищах.

Фонетичні особливості сучасної англійської мови в Ірландії різняться залежно від територіальних діалектів та пояснюються впливом, який мала англійська мова колоністів (шотландська на півночі країни, діалекти центрально-західної Англії на східному узбережжі) та автохтонна ірландська (на південному та західному узбережжі) [25].

Прикладом впливу шотландської мови є пониження коротких голосних переднього ряду, а саме: *bit* [bet], *lid* [led], *riddle* [redl], та заміна альвеолярного [ɹ] в кінцевій позиції на ретрофлексивний [ɹ̠] – *born* [bo:ɹ̠n].

Вплив англійських діалектів можна проілюструвати ситуаціями, в яких фрикативні [θ] та [ð] переходять в зубні проривні [t] і [d] або альвеолярні [t] і [d]: *think* [tɪŋk], *this* [dis]; відбувається переломлення довгих голосних верхнього підйому: *clean* [kli:ən], *mean* [mi:ən], *moon* [mu:ən].

Західні та південні території Ірландії зазнали найбільш тривалого та активного впливу кельтського елементу. Це позначилося в інтервокальній та кінцевій лениції [t] – *cut* [kʌt], *water* [ˈwa: t̪ə], у збереженні [ɹ] в словах з <wh> – *which* [ˈmɪtʃ], *why* [maɪ], а також у збереженні кінцевого [r] – *board* [bo:rd], *car* [ka:r].

На граматичному рівні в англійську мову в Ірландії відбулося перенесення продуктивних граматичних елементів. Наприклад, уживання типової для ірландської мови конструкції *after-perfect* для вираження дії, що відбулася нещодавно [23, с. 102; 21; 31, с. 563]. Вона формується за допомогою лексеми *after* у поєднанні з *ing*-формою: “*I’m after finishing my homework*” – «Я щойно виконав домашню роботу», “*He’s after dropping the soup bowl*” – «Він щойно впустив миску для супу».

Вплив ірландської мови на англійську позначився в утворенні хабітуального аспекту, який створюється в ірландській мові за допомогою лексеми *bí* зі значенням «бути», а в англійському варіанті – *do+ be + ing*-форма: “*They do be out fishing often*” – «Вони часто рибалять», “*She did be weeding in the garden*” – «Вона виривала бур’ян в саду» [23, с. 108–109].

Грамматична інтерференція в напрямі ірландська @топографічні реалії (*bog* – болото [12, с. 29], *snoc* – пагорб, гора [12, с. 61], *corcass* – болотиста місцевість біля річок [12, с. 9], *glen* – маленька долина [11]);

міфологічні реалії, назви кельтських свят та ритуалів (*banshee* – жіночий дух, чий крик прокує смерть [12, с. 16], *Beltain* – кельтське свято весни [12, с. 22], *crochan* – солом’яний матрац, на який клали людину, що помирає [12, с. 71], *keen* – плач за померлим [12, с. 141], *leprechaun* – гномоподібна чарівна істота [12, с. 150, 153], *meitheal* – група фермерів, які збираються для допомоги зі збором врожаю [12, с. 164], *reel* – жвавий танець, музика для такого танцю [12, с. 201], *Samhain* – кельтське свято зими [12, с. 208]);

найменування предметів побуту (*bodhran* – ірландський бубон [12, с. 27], *losset* – лоток для замісу тіста для хліба [12, с. 153], *maddor* – чаша для пиття [12, с. 162], *sougawn* – мотузка з соломи або сіна [12, с. 244]);

гастрономічні назви (*bannock* – домашній хліб [12, с. 15], *bony clabber* – кисле молоко [12, с. 32], *panada* – страва з хліба, відвареного в молоці чи воді з додаванням приправи [12, с. 182]);

назви тварин (*boneen* – порося [12, с. 31], *puckawn* – козел [12, с. 195]);

політичні терміни (*ardfheis* – національний з’їзд політичної партії [12, с. 9], *cumann* – частина політичної партії [12, с. 75], *Dail* – з’їзд, збори [12, с. 77]).

Оскільки ірландські запозичення увійшли до складу англійської мови в Ірландії на попередніх етапах лінгвокультурної взаємодії, то сучасна ситуація функціонування культурних реалій характеризується їх подальшою асиміляцією. Про це свідчить асиміляція правопису, наприклад, написання *Beltaine* змінилося на *Beltane*, що є випадком стереотипізації письма. У частини запозичень розширюються комунікативні функції. Прикладом цього є трансформація уявлення про *leprechaun* як магічного нейтрального персонажа (“*A wrinkled, wizen’d, and bearded Elf, // Spectacles stuck on his pointed nose, Silver buckles to his hose, // Leather apron — shoe in his lap.*”

[39]) до уявлення про негативного створіння, що дурить людей (“*Spend all their time **tricking people and laughing wickedly and stealing things** <...>*” [34]) та яке саме прагне стати людиною (“*He was **fired** of sitting under a boring old rainbow, guarding a mouldy old crock of gold and making endless shoes. **He wanted to be a human being.***” [34]).

Крім використання реалій для заповнення лакун, носії англійської мови в Ірландії вживають автохтонні пестливі звертання (terms of endearment) з метою інтимізації та вираження внутрішньогрупової солідарності: “*a-chree*” – «мій коханий/кохана» [12, с. 2], “*aroon*” – «дорогий/дорога» [12, с. 10], “*a stor*” – «мій скарб» [30, с. 22], “*avick*” – «мій син, мій хлопчик» [12, с. 11], “*bawn*” – «кохана» [12, с. 18], “*machree*” – «мій/моя дорогий/дорога» [12, с. 156].

Використання ірландських вигуків є показником стереотипної й емоційної мовної поведінки ірландців: “*aboo*” – «за перемогу!, вперед!» [12, с. 1], “*arraha*” – «не звертай уваги» [12, с. 10], “*boo*” – «за перемогу!, вперед!» [12, с. 1], “*marryah*” – «дійсно» [12, с. 160], “*slainte*” – «за здоров’я!» [30, с. 178], “*slan leat, slan agat*” – «до побачення» [12, с. 215].

Активний розвиток науки і техніки вимагає появи слів на позначення нових предметів та явищ. Внаслідок запровадження політики підтримки ірландської мови з’являються неологізми на ірландській основі. До таких неологізмів належать, наприклад, лексеми “*gluaisteán*” – «автомобіль» [10, с. 81], “*guthán póca*” – «мобільний телефон» [13].

Вплив мовної політики також позначився на активізації процесів перемикування коду, особливо в публіцистичному дискурсі та в контексті політичних дискусій. Адекватне сприйняття ірландських лексем в англійському мовленні забезпечує достатній рівень політичної та соціальної свідомості членів суспільства, ірландська мова функціонує як маркер політичної ідентичності в умовах англійсько-ірландської політичної конфронтації, є символом державності. Перехід з англійської мови на ірландську відбувається в ситуаціях використання найменувань органів управління (“*Údarás*” – «адміністрація, влада» [29]), посад (“*Teachta Dála*” – «член нижнього парламенту Ірландії» [33], “*Tánaiste*” – «прем’єр-міністр Ірландії» [12, с. 247], “*Taoiseach*” – «голова уряду чи прем’єр-міністр Ірландії» [12, с. 248]), назв політичних організацій (“*Fianna Fáil*”, “*Sinn Féin*”).

Найбільш частотними є випадки перемикування коду в інтернет-дискурсі внаслідок його дина-

мічності та низької стандартизації. Типовим є використання традиційних форм звертання (“*Dia dhuit*” – дослівно «Бог з тобою» [8]), подяки (“*Go raibh míle maith agat*” – «дуже дякую» [29]) як консолідуючого елемента розмови, що створює ефект дружньої атмосфери та забезпечує взаєморозуміння у процесі спілкування.

Водночас перемикання коду із включенням метафор та прислів'їв слугує для диференціації суспільства, оскільки потребує глибокої обізнаності з ірландською культурою та мовою. Наприклад, буквально значення метафоричного виразу “*béal bocht*” – «бідний рот» («той, хто прикидається бідним») [12, с. 20] та прислів'я “*Aithníonn ciaróg ciaróg eile*” [27] букв. «один жук розпізнає іншого жука» («Рибалка рибалку бачить здалеку») [29] буде незрозумілим без знання ірландської

мови. У такому контексті мовний код використовується з метою виявлення *свого* та *чужого*.

Отже, лексичні запозичення та перемикання коду у процесі комунікації носіїв англійської мови в Ірландії, як правило, є вмотивованим. Перехід здійснюється з метою етнокультурної та соціальної диференціації та консолідації.

Висновки і пропозиції. На сучасному етапі англійська мова є стандартизованою, офіційно визнаною мовою з широким колом комунікативних можливостей. Тривалий вплив та висока культурна значимість кельтського компоненту вплинули на фонетичні, граматичні та лексичні особливості ірландського варіанту англійської мови. Лексичні запозичення та перемикання коду є вмотивованими та експлікують культурну, політичну, релігійну диференціацію чи консолідацію.

Список літератури:

1. Абрамова Е. И. Кельтицизмы в английском языке Уэльса, Ирландии и Шотландии: семантика и коммуникативные ситуации использования : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2014. 211 с.
2. Бріт Н. М. Ірландський діалект англійської мови як фактор розвитку англійської картини світу. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* / гол. ред. М. Т. Мартинюк. Київ : Міленіум, 2006. Ч. 2. С. 55–64.
3. Власова Е. В. Структурно-семантические и прагматические характеристики английского языка в речи ирландцев : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Астрахань, 2008. 190 с.
4. Козлова Т. О. Іконічність у лексиці індоєвропейської прамови : монографія. Запоріжжя : Кругозір, 2015. 640 с.
5. Куреня О. О. Особенности ирландского варианта английского языка в художественной литературе и фольклоре Ирландии : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2004. 204 с.
6. Перехвальская Е. В. Региональный вариант английского языка в Ирландии (Синтаксис). *Язык и культура кельтов*. Москва : Институт языкознания АН СССР, 1988. С. 23–25.
7. Частник С. В. Ірландський парадокс: асиметрія мови й ідентичності. *Культура України* / за заг. ред. В. М. Шейка. Харків : ХДАК, 2012. Вип 39. URL: <http://ku-khsac.in.ua/kultura39/19.pdf> (дата звернення: 14.09.2019).
8. Adventures in Irish. *Daltai Discussion Forums*. URL: <http://www.daltai.com/forums/viewthread/772/> (access date: 14.09.2019).
9. Bunreacht na hÉireann. Constitution of Ireland. Dublin : The Stationery Office, 2013. 239 p.
10. Clare A. Unlikely Rebels: The Gifford Girls and the Fight for Irish Freedom. Blackrock : Mercier Press Ltd, 2011. 319 p.
11. Collins Dictionaries online. URL: <https://www.collinsdictionary.com/> (access date: 14.09.2019).
12. Dolan T. P. A Dictionary of Hiberno-English. 3rd edition. Dublin : Gill & MacMillan, 2014. XXVIII, 320 p.
13. Fáilte Fridays at Bank of Ireland. *Wexfordpeople.ie*. URL: <https://www.wexfordpeople.ie/news/filte-fridays-at-bank-of-ireland-7731681.html> (access date: 14.09.2019).
14. Filppula M. The grammar of Irish English. Language in Hibernian style. London ; New York : Routledge, 2002. 352 p.
15. Fisiak J. Further Insights into Contrastive Analysis. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 1991. 610 p.
16. Forneiro R. E. Hiberno-English: the Result of a Language Contact Situation. *Bilingual communities and individuals*. Vigo : Servizo de Publicacións da Universidade de Vigo, 2003. P. 664–674.
17. Hickey R. A Sound Atlas of Irish English. Berlin : Walter de Gruyter, 2004. 171 p.
18. Hickey R. Assessing the relative status of languages in medieval Ireland. *Studies in Middle English linguistics* / Jacek Fisiak (ed.). Berlin : Mouton de Gruyter, 1997. P. 181–205. URL: https://www.uni-due.de/DI/Relative_Status_of_Languages_in_Medieval_Ireland.pdf (access date: 14.09.2019).
19. Hickey R. Ireland as a linguistic area. *Language in Ulster* / ed. J.P. Mallory. Holywood : Ulster Folk and Transport Museum, 1999. No. 45. P. 36–53.
20. Hickey R. Irish English. History and present-day forms. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. XX. 504 p.

21. Hickey R. Language contact and typological difference : Transfer between Irish and Irish English. *Language contact and the history of English* / Dieter Kastovsky, Arthur Mettinger (eds). Frankfurt : Peter Lang, 2001. P. 131–169.
22. Hickey R. Language use and attitudes in Ireland. A preliminary evaluation of survey results. *Sochttheangeolaíocht na Gaeilge* / ed. B. Ó Catháin. Maynooth, 2009. No. 39. P. 62–89.
23. Hickey R. Models for describing aspect in Irish English *The Celtic Englishes II.* / Hildegard Tristram (ed.). Heidelberg : Carl Winter, 2000. P. 97–116.
24. Hickey R. Standard Irish English. *Standards of English. Codified varieties around the world* / ed. by R. Hickey. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. P. 96–116.
25. Hickey R. The phonology of Irish English *Handbook of varieties of English* / B. Kortmann et al. (ed.). Berlin : Mouton de Gruyter, 2004. Volume : Phonology. P. 68–97.
26. Hillers B., Kimpton B. *Buntús na Gaeilge : Irish for Adult Learners.* Cambridge : Harward, 2007. 201 p.
27. McKinty A. In the Morning I'll be Gone: Sean Duffy 3. London : Serpent's Tail, 2014. 326 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=e0-KAgAAQBAJ> (access date: 14.09.2019).
28. Moffat J. *Paradigms of Irishness for Young People in Dublin.* Maynooth : The National University of Ireland Maynooth, 2011. 454 p.
29. *New Irish-English Dictionary.* URL: <https://www.teaglann.ie/en/> (access date 14.09.2019).
30. O'Muirthe D. *A Dictionary of Anglo-Irish: Words and Phrases from Gaelic in the English of Ireland.* Dublin : Four Courts Press, 1996. 320 p.
31. Odlin T. Syntactic Variation in Hiberno-English. *Language Contact in the British Isles* / ed. P. Sture, G. Broderick. Tübingen : Niemeyer, 1991. P. 597–615.
32. O'Siadhail M. *Modern Irish: grammatical Structure and Dialect Variation.* Cambridge : Cambridge University Press, 1989. 309 p.
33. *Oxford Dictionaries Online.* URL: <http://www.oxforddictionaries.com/> (access date 14.09.2019).
34. Parkinson S. *The Leprechaun Who Wished He Wasn't.* Dublin : The O'Brien Press, 2013. 80 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=j2KNAwAAQBAJ> (access date: 14.09.2019).
35. Stenson N. Phrase Structure Congruence, Government, and Irish-English Code-Switching. *The Syntax and Semantics of the Modern Celtic Languages.* / Ed. Randall Hendrick. San Diego : Academic Press, 1990. Syntax and Semantics. Vol. 23. P. 167–197.
36. Stenson N., Hickey T. M. In defense of decoding. *Journal of Celtic Language Learning.* Portland : North American Association for Celtic Language Teachers, 2014. Vol. 18. P. 11–40.
37. Walshe S. *Irish English as Represented in Film.* Bern : Peter Lang, 2009. 299 p.
38. Wolf G. Language Contact, Change of Language Status – “Celtic” National Languages in the British Isles and Ireland. *The Celtic Languages in Contact. Papers from the Workshop within the Framework of the XIII International Congress of Celtic Studies.* Potsdam : Potsdam University Press, 2007. P. 315–336.
39. Yeats W. B. *Delphi Complete Works of W. B. Yeats (Illustrated).* Delphi Classics. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=amlbAgAAQBAJ&dq> (access date” 14.09.2019).

Polhorodnyk D. V. MODERN STATUS OF THE ENGLISH LANGUAGE IN THE REPUBLIC OF IRELAND

The article focuses on the analysis of the English language in Ireland. The research of the continuous linguistic and cultural interaction of autochthonous Celtic and imported Anglo-Saxon linguocultures showed the formation of the Irish variant of the English language.

English is a standardized, officially recognized language in Ireland, it demonstrates the same communicative capabilities as the autochthonous Irish language, and can be used in any communication situations. English is used in all spheres of social activity: officialise, educational, informational, cultural and entertaining.

The English language competence is high, with the majority of the population of the Republic of Ireland identifying themselves as native English speakers. The powerful effect of extralinguistic factors and the growth of the ethnic consciousness of the speakers impedes the complete devaluation of the Celtic linguistic and cultural component and stimulates its revival. The phonetic, grammatical and lexical elements of the Irish language system penetrate and transform the English language of Ireland.

The phonetic features of modern Irish English vary depending on the territorial dialects and are caused by the prolonged coexistence of English with Scottish and Irish, as well as the characteristics of the dialects of Central and West England.

At the grammar level, the English language of Ireland was transformed by the influence of productive Celtic grammatical elements.

Celtic borrowings in the English language of Ireland are mostly realia, terms of endearment and exclamations. They are used for creating an ethnic atmosphere and enhancing cultural connotations.

In a code-switching situation, the Irish language functions as a marker of political self-identity and is a symbol of statehood.

Key words: *Hiberno-English, linguocultural contact, calque, borrowing, code switching.*

Прокофьев Г. Л.

Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины

**ОБ УСЛОВИЯХ УСПЕШНОСТИ ИРОНИЧЕСКИХ
ЭКСПРЕССИВНЫХ РЕЧЕВЫХ АКТОВ**

Стаття є спробою виявити та описати умови успішності іронічних експресивних мовленнєвих актів. Особливості взаємодії іронічного наміру мовця з компонентами іллокутивної сили мовленнєвих актів досліджуються у ситуації безпосереднього діалогічного спілкування між комунікантами. Проведено актомовленнєвий аналіз висловлень, що лежать в основі актів іронічної вдячності, вибачення, вітання та привітання, відмінною рисою яких є приналежність до сфери мовленнєвого етикету. Під час опису іронічного переосмислення експресивних висловлень об'єкт дослідження обмежується прикладами неформальних експресивів, оскільки під терміном «іронічні експресиви» маються на увазі лише такі акти вираження почуттів, в яких мовець навмисно порушує умову щирості. З'ясовано, що реалізації іронічних експресивних мовленнєвих актів сприяє недотримання мовцем умов щирості, що супроводжується порушенням умов пропозиційного змісту або попередніх умов експресивного мовленнєвого акту, з іллокутивною силою якого вступає у взаємодію іронічний намір. Бажання автора іронії передати інформацію щодо власної нещирості при вираженні відповідних почуттів розглядається в якості необхідного компонента умов щирості, спільного для всіх іронічних експресивних мовленнєвих актів. Під нещирістю мовця мається на увазі невідповідність мовленнєвої дії, яку він реалізує, тому психологічному стану, що відповідає прямому значенню висловлення, на якому базується дана мовленнєва дія.

Ключові слова: іронія, іронічний намір, експресивний мовленнєвий акт, іллокутивна сила, умови успішності, попередні умови мовленнєвого акту, умова пропозиційного змісту, умови щирості.

Постановка проблеми. В данной статье ирония рассматривается как намеренная передача говорящим неискренности по отношению к осуществляемому им речевому акту.

Понятие искренности говорящего обозначает соответствие его речевого действия тому психологическому состоянию, которое и побуждает его совершать действие. Дж. Сёрль называет такие состояния интенциональными [4, с. 104]. Искреннее утверждение является следствием убеждения, искреннее побуждение – отражением желания, искреннее обещание – результатом намерения, искреннее выражение чувства – свидетельством наличия этого чувства.

Под неискренностью говорящего мы будем понимать несоответствие речевого действия, которое он осуществляет, психологическому состоянию, отвечающему прямому значению высказывания, лежащего в основе данного речевого действия. Рассматривая интенциональное состояние говорящего как условие искренности речевого акта, отметим, что часть условия искренности неискренного речевого акта будет составлять как раз отсутствие определенного психологического

состояния говорящего. Другими словами, условие искренности неискренного речевого акта включает в себя как один из компонентов намеренно нарушенное условие искренности искреннего речевого акта, отражая отсутствие у говорящего некоторого намерения, желания или убеждения.

Анализ последних исследований и публикаций. Речевые акты выражения чувств или установок выделяются в ряде работ, авторы которых рассматривают вопрос о типах иллокутивных актов. Такие акты называют экспрессивами [10; 11; 13], актами признания (acknowledgements) [7], актами оценки (evaluatives) [9], сатисфактивами [1], бехабитивами [2]. Экспрессивная цель состоит в том, чтобы выразить чувства или установки. В произнесённых словах, имеющих экспрессивную цель, говорящий выражает ту или иную психологическую установку относительно положения дел, репрезентированного пропозициональным содержанием [5, с. 253]. Говоря о примитивной экспрессивной иллокутивной силе, Дж. Сёрль и Д. Вандервекен отмечают, что единственным компонентом, объединяющим все экспрессивные силы, является иллокутивная цель [13, с. 62].

Постановка задания. Поскольку у различных экспрессивных иллокутивных сил могут быть разными условия их успешности, представляется целесообразным по отдельности рассмотреть некоторые экспрессивные иллокутивные акты, чтобы определить, каким образом сказывается воздействие иронического намерения на компоненты их иллокутивной силы.

Выберем для этой цели акты, которые выделяются в большинстве классификаций – акты благодарности, извинения, поздравления и приветствия [2; 3; 6; 7; 9].

Изложение основного материала. Экспрессивные акты объединяет одна общая черта – все они могут осуществляться формально, будучи лишь средством для поддержания нормальных отношений с окружающими. Такая их особенность связана с их принадлежностью к области речевого этикета. Рассматривая ироническое переосмысление экспрессивных высказываний, мы остановимся на примерах неформальных экспрессивов, поскольку под ироническими экспрессивами будем понимать такие акты выражения чувств или установок, в которых говорящий намеренно нарушает условия искренности.

Дж. Сёрль называет такие условия успешного осуществления акта благодарности [12, с. 67]:

условие пропозиционального содержания	прошлое действие адресата
предварительное условие	говорящий считает, что действие адресата для него полезно
условие искренности	говорящий испытывает чувство благодарности к адресату за действие
существенное условие	данный акт рассматривается как выражение говорящим благодарности

Стрелка на схеме показывает, что условие искренности и существенное условие частично совпадают. Сущность экспрессивного акта состоит в выражении чувства, которое определяется условием искренности. У нас возникают сомнения по поводу правомерности ограничения пропозиционального содержания акта благодарности прошедшим периодом времени. Часто говорящий благодарит адресата заранее, тем самым пытаясь повысить вероятность выполнения адресатом действия, к выполнению которого говорящий его побуждает. Возможна и ироническая благодарность за будущее действие:

/1/ Blackmouth /with a parody of courtesy/: “May I make so free, ma’am? As to come for to go for to pass beside you into your commodious apartment?”

Thanking you in anticipation ma’am!” (Arden J. “Live Like Pigs”, 1976, p. 127).

Блэкмаус благодарит собеседницу за разрешение, которое ему, несомненно, не будет дано. Тем самым он нарушает условие пропозиционального содержания акта благодарности. В схеме, предложенной Дж. Сёрлем, мы изменим лишь это условие. Вместо «прошлое действие адресата» оно будет обозначать просто «действие адресата».

Автор иронической благодарности может нарушать и предварительное условие, предполагающее полезность действия адресата для говорящего:

/2/ Arthur: “Nevertheless you may feel free to make suggestions, Mr.Armitage. I shall decide whether they be stupid or not”. Alan: “Thank you, Arthur” (Bowen J. “After the Rain”, 1967, p.34).

Обещание Артура явно не должно вызывать чувство благодарности у Алана. Его благодарность явно иронична.

Отметим, что нарушение условия пропозиционального содержания одновременно является нарушением предварительного условия, так как действие, которое не имело места или было совершено другим человеком, не может считаться полезным для говорящего действием адресата.

Учитывая вышесказанное, сформулируем необходимые условия успешности речевого акта иронической благодарности и представим их схематически:

условие пропозиционального содержания	действие адресата иронии/возможное нарушение: действие адресата иронии не имело/не будет иметь места
предварительные условия	1. адресат иронии обладает достаточной контекстуальной и фоновой информацией для ее восприятия; 2. иронический говорящий полагает, что адресат иронии обладает достаточной контекстуальной и фоновой информацией для ее восприятия; 3. иронический говорящий не считает, что действие адресата иронии для него полезно
условия искренности	1. иронический говорящий хочет, чтобы адресат иронии понял, что он неискренен; 2. иронический говорящий не испытывает чувства благодарности к адресату иронии за действие
существенное условие	данный акт рассматривается как акт намеренной передачи говорящим неискренности по отношению к выражаемой им благодарности

Для успешного осуществления акта извинения говорящий должен соблюдать следующие условия:

условие пропозиционального содержания	действие говорящего
предварительные условия	1. говорящий полагает, что действие нанесло или нанесет вред адресату; 2. говорящий считает, что он несет ответственность за действие
условие искренности	говорящий испытывает чувство сожаления по поводу действия
существенное условие	данный акт рассматривается как выражение говорящим сожаления по поводу своих действий

Мы построили данную схему на основе анализа иллокутивного глагола «извиняться» (“to apologize”), проведенного Дж. Сёрлем и Д. Вандервекеном [13, с. 211]. Изменения, как и в случае с актом благодарности, касаются ограничений, налагаемых типом акта на него пропозициональное содержание. Дж. Сёрль и Д. Вандервекен не рассматривают специально вопрос о временных ограничениях для действия, служащего поводом для извинения. Мы же полагаем, что временных ограничений быть не должно. Автор иронического извинения может нарушать условие пропозиционального содержания акта извинения:

/3/ Mrs. Rockett: “There’s that child again. It kept me awake all night”. Doris: “I’m very sorry, I’m sure”. Mrs. Rockett /fiddling in her work-basket/: “I wasn’t blaming you” (Coward N. “Fumed Oak”, 1979, vol. 3, p. 387).

Дорис извиняется за действие, к совершению которого отношения не имеет. Адресат легко расшифровывает иронический смысл ее высказывания.

Иллюстрацией нарушения первого предварительного условия акта извинения может быть высказывание Уолтера в примере /4/:

/4/ Victor/ shifts the money to his left hand as he shakes/: “God, I never expected you”. Walter/ of the money – half-humorously/: “Sorry I’m late” (Miller A. “The Price”, 1981, p. 330).

Уолтер застаёт Виктора за получением денег, которые тот явно собирался присвоить. Он иронически извиняется за опоздание, которое, скорее всего, не противоречило интересам адресата.

В следующем примере говорящий нарушает второе предварительное условие акта извинения:

/5/ Myra/ giving in/: “David!” David: “You must say it’s an entrancing amusement. /He kisses her again/. Judith appears at the top of the stairs and sees them./ They break away, he still keeping hold of her hand”. Judith /coming down/: “Forgive me for interruption” (Coward N. “Hay Fever”, 1979, vol. 1, p. 68).

Джудит, застав своего мужа и Миру в объятиях друг друга, извиняется за свой внезапный приход, хотя мало вероятно, что она может считать себя ответственной за это действие.

Заметим, что при нарушении условия пропозиционального содержания говорящий одновременно нарушает и второе предварительное условие акта извинения, поскольку он не может нести ответственность за действие, которое он не совершал (пример /3/).

Определим условия успешного осуществления акта иронического извинения:

условие пропозиционального содержания	действие иронического говорящего (возможное нарушение, если действие иронического говорящего не имело/не будет иметь места)
предварительные условия	1. адресат иронии обладает достаточной контекстуальной и фоновой информацией для ее восприятия; 2. иронический говорящий полагает, что адресат иронии обладает достаточной контекстуальной и фоновой информацией для ее восприятия; 3. иронический говорящий не считает, что наносит вред адресату иронии (или иронический говорящий не считает, что он несет ответственность за действие)
условия искренности	1. иронический говорящий хочет, чтобы адресат иронии понял, что он неискренен; 2. иронический говорящий не испытывает чувства сожаления по поводу действия
существенное условие	данный акт рассматривается как акт намеренной передачи говорящим неискренности по отношению к выражаемому им сожалению

По мнению Дж. Сёрля, для успешного осуществления речевого акта поздравления говорящий должен соблюдать такие условия [12, с. 67]:

условие пропозиционального содержания	действие/состояние, имеющее отношение к адресату
предварительное условие	у говорящего есть основания считать, что действие/состояние соответствует интересам адресата
условие искренности	говорящий доволен данным действием/состоянием
существенное условие	данный акт представляет собой выражение удовлетворения говорящего по поводу действия/состояния

Акт иронического поздравления связан с несоблюдением условий его успешности. Так, нарушая условие его пропозиционального содержания, иронический говорящий поздравляет иронического адресата с осуществлением действия или с событием, которое не имеет места, или с состоянием дел, не имеющим к адресату никакого отношения. Проиллюстрируем это таким примером:

/6/ Dr. Bradman: “Congratulations, Madame Arcati”. Madame Arcati: “I am fully aware of the irony in your voice, Dr. Bradman” (Coward N. “Blithe Spirit”, 1979, vol. 4, p. 37).

В данном примере Брэдмен, поздравляя мадам Аркати с осуществлением действия, которое не имело места, явно иронизирует. Ответ мадам Аркати показывает, что она поняла неискренний характер поздравления.

Ироническое высказывание Эрнеста в следующем примере является иллюстрацией нарушения предварительного условия:

/7/ Gilda: “I can laugh at myself, too, now – for the first time, and enjoy it”. Earnest: “Can you?” Gilda: “Yes; isn’t it lovely?” Earnest: “I congratulate you” (Coward N. “Design for Living”, 1979, vol. 3, p. 73).

Эрнест поздравляет Гильду с положением дел, которое не считает полезным для неё. Более эксплицитный пример нарушения такого рода приводит Р. Браун: “Congratulations on the IRS audit” [8, с. 114].

Предлагаем следующие условия успешного осуществления акта иронического поздравления:

условие пропозиционального содержания	действие/состояние, имеющее отношение к адресату иронии (возможны нарушения, если действие/состояние не имеет места или адресат иронии не имеет отношения к действию/состоянию)
предварительные условия	адресат иронии обладает достаточной контекстуальной и фоновой информацией для ее восприятия; иронический говорящий полагает, что адресат иронии обладает достаточной контекстуальной и фоновой информацией для ее восприятия; у иронического говорящего нет оснований считать, что действие/состояние полезно для адресата иронии
условия искренности	иронический говорящий хочет, чтобы адресат иронии понял, что иронический говорящий неискренен; иронический говорящий не испытывает удовлетворения от состояния дел или результата действия

существенное условие	данный акт рассматривается как акт намеренной передачи говорящим неискренности по отношению к выражаемому им удовлетворению по поводу данного состояния дел
----------------------	---

Последним экспрессивным иллокутивным актом, который мы рассмотрим, является акт приветствия. Дж. Сёрль, рассматривая этот акт, не определяет его условие искренности, считая приветствие этикетным актом, который осуществляется лишь формально и отражает лишь тот факт, что говорящий узнал адресата [12, с. 67]. Другой позиции придерживаются К. Бах и Р. М. Харниш, полагая, что, приветствуя адресата, говорящий выражает удовольствие, которое он испытывает от встречи с ним [7, с. 52].

Возможно как формальное, так и искреннее приветствие, но, как было отмечено выше, мы рассматриваем лишь те экспрессивные акты, которые являются выражением чувств говорящего, поэтому будем считать актом приветствия лишь искреннюю его разновидность. Схема условий его успешности примет такой вид:

условие пропозиционального содержания	-----
предварительное условие	говорящий только что встретил адресата
условие искренности	говорящий испытывает удовольствие от встречи с адресатом
существенное условие	данный акт представляет собой выражение говорящим удовольствия от встречи с адресатом

Дж. Сёрль и Д. Вандервекен отметили тот факт, что акт приветствия не имеет условия пропозиционального содержания [13, с. 215].

Высказывание Грэма в примере /8/ является иллюстрацией нарушения предварительного условия акта приветствия, поскольку Грэм на момент высказывания уже длительное время находился в обществе Дамби до обращения к нему:

/8/ Dumby: “Clever woman, Mrs. Erlynne”. Cecil Graham: “Hallo, Dumby! I thought you were asleep” (Wilde O. “Lady Windermere’s Fan”, 1909, p. 162).

Разумеется, это приветствие может быть только ироническим.

Предложим следующую схему условий успешного осуществления акта иронического приветствия:

предварительные условия	1. адресат иронии обладает достаточной контекстуальной и фоновой информацией для ее восприятия; 2. иронический говорящий полагает, что адресат иронии обладает достаточной контекстуальной и фоновой информацией для ее восприятия; иронический говорящий уже встречал адресата иронии ранее на протяжении данного промежутка времени и/или уже приветствовал его
условия искренности	1. иронический говорящий хочет, чтобы адресат иронии понял, что он неискренен; 2. иронический говорящий не испытывает удовольствия от встречи с адресатом иронии
существенное условие	данный акт рассматривается как акт намеренной передачи говорящим неискренности по отношению к выражаемому им удовольствию от встречи с адресатом

Выводы и предложения. Как видим, осуществлению иронических экспрессивных актов способствует нарушение ироническим говорящим

условия искренности, предполагающего то, что говорящий действительно испытывает благодарность, сожаление, удовлетворение, удовольствие по поводу некоторого действия или состояния дел, имеющего отношение к адресату. Показателем этого нарушения является несоблюдение говорящим какого-либо из требований, предъявляемых предварительными условиями данных актов или условием пропозиционального содержания.

Специфические условия, привносимые ироническим намерением, расширяют предварительные условия иллокутивного акта презумпциями наличия у адресата достаточных контекстуальных и фоновых знаний для восприятия иронии и осведомленности об этом факте говорящего.

Намерение говорящего передать адресату информацию о собственной неискренности при выражении определенных чувств можно считать условием искренности, общим для всех иронических экспрессивных речевых актов.

Предложенная методика акторечевого анализа условий успешности иронических экспрессивов может быть использована при исследовании иронических речевых актов разных типов, а также других сложных речевых актов и коммуникативных импликатур.

Список литературы:

1. Богданов В. В. Иллокутивная функция высказывания и перформативный глагол. *Содержательные аспекты предложения и текста*. Калинин, 1983. С. 27–38.
2. Остин Дж. Л. Слово как действие. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 17. Теория речевых актов. Москва, 1986. С. 96–126.
3. Сёрль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 17. Теория речевых актов. Москва, 1986. С. 170–194.
4. Сёрль Дж. Р. Природа интенциональных состояний. *Философия, логика, язык*. Москва, 1987. С. 96–126.
5. Сёрль Дж. Р., Вандервекен Д. Основные понятия исчисления речевых актов. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 18. Логический анализ естественного языка. Москва, 1986. С. 242–263.
6. Шиленко Р. Я. К определению класса экспрессивных высказываний. *Прагматические и семантические аспекты синтаксиса*. Калинин, 1985. С. 159–166.
7. Bach K., Harnish R. M. *Linguistic Communication and Speech Acts*. Cambridge : MIT, 1979. 327 p.
8. Brown R. L. *The Pragmatics of Verbal Irony. Language Use and Uses of Language*. Washington DC : Georgetown University Press, 1980. P. 111–127.
9. Fraser B. *The Domain of Pragmatics. Language of Communication*. London : Longman, 1983. P. 29–59.
10. Leech G. N. *Principles of Pragmatics*. London : Longman, 1983. 250 p.
11. Ronan P. *Categorizing Expressive Speech Acts in the Pragmatically Annotated SPICE Ireland Corpus. ICAME Journal*. 2015. Vol. 39. P. 25–45.
12. Searle J. R. *Speech Acts*. Cambridge : Cambridge University Press, 1969. 208 p.
13. Searle J. R., Vanderveken D. *Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge : Cambridge University Press, 1985. 227 p.

Список источников иллюстративного материала:

1. Arden J. *Three Plays*. Harmondsworth : Penguin Books, 1976. 272 p.
2. Bowen J. *After the Rain*. London : Faber and Faber, 1967. 93 p.
3. Coward N. *Plays*. Vol. 3. London : Eyre Methuen, 1979. 411 p.
4. Miller A. *Arthur Miller's Collected Plays*. Vol. 2. New York : The Viking Press, 1981, 531 p.

5. Coward N. Plays. Vol. 1. London : Eyre Methuen, 1979. 358 p.
6. Coward N. Plays. Vol. 4. London : Eyre Methuen, 1979. 482 p.
7. Wilde O. Lady Windermere's Fan. Leipzig : Bernhard Tauchnitz, 1909. 238 p.

Prokofiev G. L. ON FELICITY CONDITIONS OF THE IRONIC EXPRESSIVE SPEECH ACTS

The article aims to elicit and describe the felicity conditions of ironic expressive speech acts. Some peculiarities of interaction between the speaker's ironic intention and the components of expressive illocutionary force are studied in the acts of direct interpersonal dialogical communication. The speech act analysis of the utterances underlying the acts of ironic thanking, apologizing, congratulating and greeting is held. The distinctive feature of the afore-mentioned acts is their belonging to the sphere of speech etiquette. In the process of describing the ironic reinterpretation of the meaning of expressive utterances the object of research is limited to the informal type of expressives, because the term "ironic expressives" refers only to those acts of demonstrating one's feelings, in which the speaker intentionally violates the sincerity condition. It is found that performance of ironic expressive speech acts is facilitated by non-observance of the sincerity condition on the part of the speaker, which is accompanied by flouting propositional content and preparatory conditions of the expressive speech act, whose illocutionary force interacts with ironic intention. The author's willingness to transmit information about her/his own insincerity at expressing certain feelings is seen as a necessary component of sincerity conditions, which is shared by all the ironic expressives. The term "speaker's insincerity" refers to the lack of correspondence between the speech act, which is performed, and the psychological state, which is described by, and corresponds to the direct meaning of the utterance underlying the act.

Key words: irony, ironic intention, expressive speech act, illocutionary force, felicity conditions, preparatory conditions, propositional content condition, sincerity conditions.

Сенчук А. Р.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

РЕКОНСТРУКЦІЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ПЕРСОНАЖА В ПЕРЕКЛАДІ: СТИЛІСТИЧНИЙ ВИМІР

У статті дослідили та проаналізували вживання стилістичних засобів, що застосовуються при описі емоцій персонажів в англомовній художній літературі. Зазначимо, що стилістичні засоби є невід'ємним елементом композиції художнього твору, вони формують його емоційне тло та допомагають у здійсненні прагматичного впливу на реципієнта. Хочемо також зауважити, що нині простежується тенденція у деяких сучасних письменників до вживання складних та запутаних мовних конструкцій, а також різноманітних стилістичних засобів при передачі емоційних станів героїв у їхніх творах. Отже, на перекладача покладається непросте завдання при перекладі, оскільки трапляється, що деякі запутані фрази чи конструкції неможливо передати дослівним перекладом. Перекладачу необхідно вміти дібрати влучні відповідники в мові перекладу або перефразувати фрагмент, оскільки буквальний переклад у даному випадку ускладнить розуміння значення оригіналу і буде лише безглуздим набором слів, яким не притаманне стилістичне чи прагматичне забарвлення, яке мав на меті передати автор. Таким чином, робота перекладача вимагає нестандартного та креативного мислення, щоб досягнути адекватності на семантичному та стилістичному рівнях. У нашій статті ми говоритимемо про стилістичні засоби, що вживались Данієлом Кізом у двох його англомовних романах, та специфіку їхнього відтворення в українських перекладах, здійснених Віктором Шовкуном та Оленою Стусенко. Крім того, ми детально зупинились на відборі та аналізі лексичних та граматичних перекладацьких трансформацій, що застосовувались в українських перекладах, щоб досягнути адекватності та еквівалентності, а також щоб зберегти комунікативну інтенцію оригіналу. Підсумовуючи, наголосимо, що вживання стилістичних засобів проілюстроване прикладами, які показують те, як влучний підбір слів та доречне вживання перекладацьких трансформацій допомагають перекладачу досягнути адекватності в перекладі.

Ключові слова: стилістичний засіб, перекладацька трансформація, адекватність, еквівалентність, комунікативна інтенція, емотивність.

Постановка проблеми. Категорія емотивності займає важливе місце в композиції художнього твору та сприяє реалізації прагматичної функції. Ретельно підібрані автором стилістичні засоби створюють яскраві образи, що викликають певні асоціації у читача, а також посилюють розуміння ситуації, яка описується. Однак емотивний компонент мовної семантики та стилістичні засоби досить складно передати у перекладі. Перекладачі повинні застосовувати індивідуальний творчий підхід, вдаватися до різних перекладацьких трансформацій та ретельно підбирати вирази, щоб досягнути адекватності перекладу, повноцінно передати зміст твору і реалізувати комунікативну стратегію автора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема опису емоцій неодноразово була об'єктом наукових досліджень. Взаємозв'язок емоцій та мови досліджували такі видатні нау-

ковці-лінгвісти, як Е. С. Азнаурова, І. В. Арнольд, Л. Г. Бабенко, С. Б. Берлізон, А. Вежицька, С. В. Гладь, М. Д. Городнікова, В. А. Мальцева, Н. М. Михайловська та В. І. Шаховський. Оскільки емоції є однією з форм віддзеркалення дійсності і її пізнання, а також відображають думки і свідомість людей, то проблема їхнього відтворення за допомогою різноманітних стилістичних засобів у перекладі вже давно є актуальною. Зазначимо, що сучасна художня проза характеризується наявністю складних мовних конструкцій, в яких дуже часто спостерігаються стилістичні засоби різних рівнів мови. Вони посилюють експресивне забарвлення фрагмента, розвивають уяву читача та додають емоційності, яскравості, колоритності.

Постановка завдання. Зауважимо, що мета нашої статті полягає у вивченні теоретичних засад, що стосуються стилістичних засобів та перекладацьких трансформацій, а також у виявленні

різних стилістично забарвлених фрагментів, які застосовувались для опису емоцій і настрою літературних героїв в романах Даніела Кіза «Квіти для Елджернона» та «Таємнича історія Біллі Міллігана». Перекладачам необхідно виконати нелегке завдання, адже вони повинні знайти оптимальне перекладацьке рішення, щоб адекватно передати зміст фрагмента. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: детально вивчити стилістичні засоби як явище у лінгвістиці, відібрати емоційно забарвлені фрагменти, простежити особливості їхнього перекладу та проаналізувати перекладацькі трансформації, що застосовувались для адекватного відтворення емотивного змісту першотвору у перекладі.

Виклад основного матеріалу. Стрижневим елементом стилістики, як відомо, є стилістичний засіб – побудований за певною моделлю засіб мовлення, властивий відповідному стилю, сфері спілкування, який надає їм виразності, образності, експресивності шляхом свідомого посилення певних рис, мовних одиниць, відхилення планів змісту або форми від буквального простого способу повідомлення [10, с. 694]. Крім того, ситуативна заміна традиційного позначення на його більш рідковживаний еквівалент підвищує експресивність та виразність мови. Лінгвіст В. А. Кухаренко інтерпретувала це поняття, базуючись на вищезазначених положеннях. Вона вважає, що це цілеспрямована заміна традиційних, зафіксованих у словниках фігур мови на нові, ситуативні, індивідуальні [9, с. 19].

А. П. Коваль вважає, що основне місце вживання стилістичних засобів – художні тексти, де вони служать не так засобом логічного виділення і впорядкування, як прийомом посилення, увиразнення мовних засобів твору [6, с. 301].

Загальновідомим є той факт, що художній переклад тлумачиться як цілеспрямований вид творчої діяльності та є достатньо складним процесом, що здійснюється перекладачем. Цей вид перекладу вимагає від нього спеціальних навичок та вмінь, адже необхідно влучно передати текст оригіналу в перекладі, оскільки в художньому творі не лише зображуються певні події з життя персонажів, але й філософські та естетичні погляди автора. Художній переклад має свою специфіку не лише на лінгвістичному, а й на стилістичному рівні, оскільки вибір мовних засобів, як правило, визначається на суб'єктивно-психологічному рівні внаслідок творчої діяльності перекладача.

Отже, художній переклад повинен відповідати низці вимог. Він повинен повноцінно замінювати

оригінальний текст, оскільки реципієнт сприймає перекладений текст як тотожний оригінальному. У процесі перекладу художнього тексту перекладач має на меті зберегти комунікативну інтенцію та стилістичне забарвлення оригіналу. Це свідчить про те, що йому потрібно намагатися адекватно відтворювати авторські стилістичні фігури. Як показує практика, це завдання може викликати величезні труднощі, бо існують розбіжності у структурах різних мов. Саме тому перекладач вдається до застосування низки доцільних перекладацьких трансформацій [2, с. 238].

Часто адекватне відтворення емоцій може стати випробуванням для фахівця-лінгвіста, який здійснює переклад художнього тексту, оскільки здебільшого автор твору ретельно і влучно добирає мовні засоби, які дуже часто неможливо дослівно відтворити в іншій мовній системі.

Отже, головною метою й завданням перекладача творів художньої літератури є якнайточніша передача всієї текстової інформації та збереження оригінального комунікативного й емоційного навантаження, авторського стилю та настрою [1, с. 172].

У нашій статті дотримуємося концепції В. Н. Комісарова [7], який виокремлює лексичні, граматичні та комплексні перекладацькі трансформації. У процесі зіставного аналізу ми виявили, що превалюють трансформації лексичного рівня, а саме: конкретизація, генералізація, прийоми додавання, вилучення і перифразу. На граматичному рівні домінує трансформація транспозиції. Здебільшого простежуємо нульову перекладацьку трансформацію, тобто синтаксичне уподібнення.

До цих прийомів було дібрано приклади, які описують емоції героїв. У таких прикладах яскраво простежується вживання стилістичних засобів. Зазначимо, що матеріалом дослідження послуговували 740 фрагментів оригінального художнього тексту та їхні переклади. Висловлені вище твердження можна проілюструвати такими прикладами:

“Just leave me alone. I’m not myself. I’m falling apart, and I don’t want you here.” That made her cry [11, p. 76].

«Просто залиш мене самого. Я вже не той, яким був. Я розпадаюся на частини і не хочу, щоб ти була тут.» Ці слова примусили її заплакати [4, с. 200].

Метафора в тексті оригіналу (далі – ТО) *“I’m falling apart”* зникає в українському варіанті і спостерігається лише прагматична еквівалентність *«Я вже не той, яким був»*, тобто збігається комуніка-

тивна інтенція ТО і тексту перекладу (далі – ТП). Під час перекладу даного стилістичного засобу було вжито перифраз. Якщо ми детально проаналізуємо весь фрагмент, то побачимо, що перекладач застосовує конкретизацію, коли вказівний займенник “that” в ТП змінюється на «ці слова».

Now, just settle down. You look as if you're going to fall apart [12, p. 21].

А тепер спробуй заспокоїтися. Ти маєш такий вигляд, ніби зараз геть розклейшся [5, с. 27].

Тут ми простежуємо два стилістичних прийоми – порівняння та метафору. Перекладач дуже вдало впорався із завданням, адже йому вдалось зберегти ці два прийоми в тексті перекладу, а саме: “*You look as if you're going to fall apart*” – «*Ти маєш такий вигляд, ніби зараз геть розклейшся*». Було використано трансформацію номіналізації, бо дієслово “to look” переклали іменником «вигляд», та додавання, бо в українському варіанті з’явився прислівник «зараз».

I talked on and on, spewing out of myself every doubt and fear that bubbled to the surface. She was my sounding board and she sat there hypnotized. I felt myself grow warm, feverish, until I thought my body was on fire. I was burning out the infection in front of someone I cared about, and that made all the difference [11, p. 76].

Я говорив і говорив, випльовуючи із себе кожен сумнів і страх, які проривалися на поверхню. Вона була моїм екраном і сиділа переді мною, наче загипнотизована. Я відчував, як нагріваюся, тремчу, наче в лихоманці, аж поки мені здалося, що моє тіло охопило полум’я. Я випалював із себе інфекцію в присутності людини, до якої був небайдужий, і в цьому була вся різниця [4, с. 200].

У цьому прикладі є оригінальна поширена метафора “to spew out of myself every doubt and fear that bubbled to the surface”. В українському перекладі зберігається метафора «випльовувати із себе кожен сумнів і страх, які проривалися на поверхню», що повністю (структурно) еквівалентна цьому стилістичному засобу ТО. Також тут було здійснено експлікацію імпліцитного елемента, коли епітет “feverish” було перекладено фразою-порівнянням «тремчу, наче в лихоманці». Метафору “my body was on fire” було передано в українському перекладі за допомогою нульової трансформації «моє тіло охопило полум’я». Завдяки цим трансформаціям реципієнту передається настрій фрагмента і його драматичність та важливість.

At that moment his mind, his emotions and his soul shattered into twenty-four parts [12, p. 138].

Того дня у хліві свідомість, почуття і сама душа Біллі розлетілись на двадцять чотири уламки [5, с. 191].

Емоційна забарвленість є досить вагомою у даному романі, адже показує момент виникнення синдрому множинної особистості у протагоніста. Завдяки прийому конкретизації метафора оригіналу “his soul shattered into twenty-four parts” була відтворена у перекладі «душа Біллі розлетілась на двадцять чотири уламки». Прийом конкретизації та додавання простежуємо і в словах “at that moment” – «того дня у хліві».

He was feeling more and more stupid, pressures were building and building. The stress and the fear were getting to him [12, p. 323].

Біллі ловив себе на тому, що стає дедалі тупішим. Він так себе накрутив, що ним повністю заволоділи пригнічення та страх [5, с. 451].

У перекладі бачимо використання трансформації вилучення, оскільки зникає стилістичний засіб, зокрема повтор “pressures were building and building” зовсім не відтворили, а фразу “more and more stupid” переклали як «стає дедалі тупішим». Однак в українському варіанті присутня метафора, якої нема в ТО (“He was feeling” – «Біллі ловив себе на тому»). Крім того, щоб не порушити зміст фрагмента, перекладач вводить метафору «він так себе накрутив», яка допомагає зберегти емоційний настрій героя.

In her calendar for January 20, 1975, she wrote: “Got engaged. Really surprised me to death” [12, p. 236].

20 січня 1975 року Марлен написала у щоденнику: «Я заручена! Оце так несподіванка!» [5, с. 317].

В українському перекладі, де граматичне значення слова виявляється через флексії і де існує більша гнучкість синтаксичної структури, англійські чітко організовані синтаксичні конструкції розпадаються і спрощуються [8, с. 201]. Одним із засобів такого спрощення є трансформація номіналізації, яка простежується в вищенаведеному прикладі, де відбувається заміна фразеологізму “to surprise somebody to death” іменником «несподіванка». У такий спосіб стилістичний засіб ТО зник у ТП, але перекладач зміг влучно передати зміст ТО.

Arthurs voice dropped to an icy calmness. “Ragen never raped anyone” [12, p. 39].

– Рейджен нікого не твалтував, – заговорив Артур із крижаним спокоєм [5, с. 52].

У цьому фрагменті епітет першотвору “icy calmness” було перекладено зі збереженням

стилістичного засобу завдяки нульовій перекладацькій трансформації. У перекладі ми отримали «крижаний спокій».

He uncrossed his arms and stared at the table, and Judy knew she had touched the right nerve [12, p. 58].

Юнак опустил руки і втупив погляд у стіл. Джуді зрозуміла, що влучила в яблучко [5, с. 77].

Фразеологізм першотвору було перекладено в українському варіанті теж завдяки фразеологізму: “to touch the right nerve” – «влучити в яблучко». Перекладачу вдалось це зробити завдяки трансформації перифразу.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши відібрані фрагменти з роману «Квіти для Елджернона», ми підрахували, що найчастіше вживалися такі стилістичні засоби: метафори (75), епітети (35), повтори (21), фразеологізми (20) та порівняння (15). У книзі «Таємнича історія Біллі Міллігана» виявили 586 стилістичних фігур, серед них превалювали метафори (226), епітети (130), фразеологізми (69), порівняння (56), риторичні оклики (45), риторичні питання (21) та гіперболи (10). Перекладачі застосовували вищезгадані трансфор-

мації, але найчастіше вживався дослівний переклад. Часто траплялось також, що в українському перекладі стилістичні прийоми втрачалися, хоча значення і комунікативна інтенція ТО і ТП збігалися. У романі «Таємнича історія Біллі Міллігана» ми простежили, що у 338 випадках стилістичний засіб ТО зберігся у ТП, у 211 прикладах стилістичного засобу не було у ТО, але перекладач вирішив додати його у ТП, і лише у 53 випадках стилістичний засіб не був переданий у ТП.

Враховуючи отримані результати, підсумовуюмо, що стилістичні засоби є невіддільним елементом композиції художнього твору та створюють його емоційне тло. Вдалі перекладацькі рішення є раціональними та результативними засобами досягнення адекватності перекладу, адже зберігають стилістичне забарвлення та комунікативно-прагматичне навантаження тексту. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у спробах самостійного перекладу англійських творів з опорою на їхній стилістичний аналіз під час перекладу, а також у вивченні реалізації стилістичного оформлення образів художнього твору з позиції комунікативно-дискурсивної лінгвістики.

Список літератури:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1986. 445 с.
2. Казакова Т. А. Практические основы перевода. English – Russian. Санкт-Петербург : Издательство «Союз», 2006. 320 с.
3. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке. *Языковая личность: культурные концепты* : сборник научных трудов. Волгоград – Архангельск : Перемена, 1996. С. 3–16.
4. Кіз Д. Квіти для Елджернона. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 304 с.
5. Кіз Д. Таємнича історія Біллі Міллігана. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 512 с.
6. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови : підручник. Київ : Вища школа, 1978. 375 с.
7. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода. Москва : Либроком, 2009. 321 с.
8. Кузьміна К. А. Явище номіналізації в структурах англійської та української мов (порівняльний аналіз). *Наука і сучасність* : збірник наукових праць. Київ : Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, 2001. Т. 24. С. 197–206.
9. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
11. Keyes Daniel. *Flowers for Algernon*. London : Orion, 2006. 199 p.
12. Keyes Daniel. *The Minds of Billy Milligan*. Bantam : Bantam Reissue edition, 1995. 448 p.

Senchuk A. R. THE RECONSTRUCTION OF THE EMOTIONAL STATE OF THE CHARACTER IN TRANSLATION: STYLISTIC DIMENSION

In this article, a particular emphasis is placed on detecting and analyzing the stylistic devices that are used to reveal protagonist's emotions in English literary discourse. It is worth mentioning that stylistic devices are an integral element of the composition of the work of fiction, which creates an emotional background and helps to exercise the pragmatic influence on the reader. It has been recently observed that some contemporary writers are inclined to use profound and convoluted language means and stylistic devices. Therefore, in order to translate the source text the translator may have to take on an onerous work of choosing apt equivalents in the target language as some intricate phrases of the source text cannot be rendered into the target text by using

literal translation because then the translation may emerge as a meaningless sequence of words that lack the stylistic and pragmatic coloring, which was originally observed in the source text. Having mentioned that, we can conclude that translator's work requires non-standard and creative thinking in order to achieve adequacy both from the semantic and stylistic perspectives. Therefore, the stylistic devices that are used by Daniel Keyes in his two novels and special characteristics of translation techniques used by two Ukrainian translators Viktor Shovkun and Olena Stusenko are analyzed here. Moreover, the translation transformations (lexical and grammar transformations), which aim to achieve the adequacy, equivalence and preserve the communicative intention of the original, are thoroughly scrutinized here. Thus, the central focus of the article is based on the usage of stylistic devices and peculiarities of their translation that are illustrated by the examples that reveal the fact that successful translation transformations help the translator to achieve adequacy.

Key words: *stylistic device, translation transformation, adequacy, equivalence, communicative intention, emotionality.*

Тарасенко Т. В.

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Куликова Л. А.

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Рябуха Т. В.

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ВИДО-ЧАСОВИХ ФОРМ ПЕРФЕКТА В ГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ

У статті предметом розгляду є граматична категорія часу, зокрема розвиток форм перфекта. Висвітлено питання про історичну основу перфекта в германських мовах, про те, на яких етапах розвитку германських мов перфект виступає як оформлена граматична категорія і які його граматичні функції та семантичне навантаження. Досліджено особливості процесів граматизації, морфологізації і семантизації нових вищо-часових форм у системі германських мов та етапи еволюції окремих відтінків перфектної семантики в історії кожної мови, що аналізується. У статті поданий опис походження і становлення вищо-часових форм перфекта в англійській, німецькій та інших германських мовах. Досліджено, що ідея перфекта в англійській мові була запозичена з релігійних текстів з більш давніх мов – давньогрецької, латини, готської та древніх германських мов. Перфектні форми відрізняються за граматичними часами абсолютно так само, як і неперфектні форми, і водночас можуть бути як загального, так і тривалого виду. Це свідчить про те, що перфект – це особлива граматична категорія тимчасової співвіднесеності. Перфектні часи семантично ідентичні в двох європейських мовах – англійській та німецькій. Окрім результативної дії, перфектні часи вживаються в розмовній мові і позначають дію в минулому.

У статті було простежено, що на утворення аналітичної форми перфекта впливали більш давні мови – давньогрецька та латина. З латинської мови англійськими діалектами перекладали Біблію, релігійні і наукові праці. Латинські граматичні конструкції були запозичені не тільки романськими, а й германськими мовами. У готській і скандинавських мовах перфект склався раніше, ніж в англійській. Це вплинуло на граматику англійської мови. Протягом середньоанглійського періоду не встановився сталий порядок складових частин дієслівних форм перфекта. Допоміжне дієслово могло стояти безпосередньо перед основним дієсловом, після основного дієслова або могло бути відділене від головного різними членами речення. Наведені приклади з художньої літератури середньоанглійського періоду є наочними підтвердженнями цього явища. Остаточне становлення сталого порядку складових частин цих форм відбулося лише в новоанглійській період.

Ключові слова: граматична категорія, часова форма, перфект, вид, категорія часової співвіднесеності.

Постановка проблеми. Граматичні категорії англійського дієслова є предметом дослідження загального і спеціального характеру в лексикології та граматиці англійської мови. Особливий інтерес становить граматична категорія часу, зокрема розвиток форм перфекта, його походження і становлення в системі мови. З огляду на це виникають питання про історичну основу перфекта в германських мовах та про те, на яких етапах розвитку германських мов перфект став оформленою граматичною категорією і які його

граматичні функції та семантичне навантаження. Інтерес становлять особливості процесів граматизації, морфологізації і семантизації нових вищо-часових форм у системі германських мов та етапи еволюції окремих відтінків перфектної семантики в історії кожної мови, що аналізується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відсутність перфекта в древніх германських мовах завжди становила підвищений інтерес мовознавців з огляду на те, що перфектні форми існували в давньогрецькій мові, латинській та в

санскриті. Однак у істориків та науковців немає єдиної думки з приводу часу утворення аналітичної форми перфекта і становлення нової категорії. О. А. Смирницький [10] вважає, що розквіт перфекта в англійській мові відноситься до XII–XIII ст. Г. Фріден [13], який окреслив вживання тимчасових форм в англійській мові від Чосера до Шекспіра, не виявив відмінностей між цими епохами. В. Н. Ярцева [12] вважає, що як структурно, так і семантично перфект остаточно сформувався тільки в ранньоновому періоді англійської мови.

Більшість вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (В. Д. Аракін [1], Б. А. Ільш [4], Л. В. Кузнецова [5], Ю. С. Маслов [6], Г. Світ [14], Г. Фріден [13]) має переконання, що перфект розвинувся з посесивної конструкції типу “to have something done” – «мати щось зробленим». Всі граматики звертають увагу на зміну значення елементів посесивної конструкції, зміну порядку слів в ній і, нарешті, зміну значення всієї конструкції. Однак, як відзначають вчені, з великою історичною достовірністю важко судити про шляхи розвитку перфекта з даної конструкції, оскільки вже в давньоанглійській мові конструкція подібного роду була пережитковим явищем [5].

Актуальність даної статті полягає в необхідності дати найбільш точний опис походження і становлення вищо-часових форм перфекта в англійській, німецькій та інших германських мовах, тому що вчені виявляють великий інтерес до історії мови. Хоча перфекту приділяли досить багато уваги, але багато принципових неясностей досі залишається в розумінні часу і виду дієслова.

Постановка завдання. Мета – простежити виникнення, розвиток і становлення перфектних форм в історії англійської мови, проаналізувати схожість і відмінність вживання перфектних форм в інших європейських мовах порівняно з англійською, навести приклади вживання перфекта в художній літературі середньоанглійського періоду.

Виклад основного матеріалу. Сама ідея перфекта в англійській мові була запозичена з релігійних текстів більш давніх мов – давньогрецької, латини, готської, древніх германських мов.

Професор А. І. Смирницький [10] перфект розумів як всю систему дієслівних форм, що містять в собі безпосереднє сполучення дієприкметника минулого часу з будь-якою формою дієслова “have” або сполучення, що представляє собою цей дієприкметник з таким самим граматичним значенням, яке характерне для безпосереднього поєднання з дієсловом “have”. Мається на увазі не

контактне положення відносно до форми даного дієслова, а такий зв'язок, який здійснюється без участі будь-якої третьої ланки. А. І. Смирницький ставив питання про те, якою граматичною категорією є перфект. На його думку, перфектні форми можуть бути як загального, так і тривалого виду і водночас відрізнятися за граматичними часами абсолютно так само, як і неперфектні форми. Це свідчить про те, що перфект – це особлива граматична категорія тимчасової співвіднесеності [10, с. 123].

У давньогрецькій мові перфект використовувався як минула завершена дія з результатом. Плюсквамперфект вживався для позначення результату минулої дії до певного моменту в минулому. Також був майбутній перфектний час.

У перекладі з латинської мови “perfectus” – це завершений, закінчений. У латині існували три таких перфектних часи: perfectum indicative (active, passive) – минулий, який закінчився; plusquamperfectum indicativi (active, passive) – передминулий; futurum II indicativi (active, passive) – майбутній II, завершений.

Латинський перфект мав два таких значення:

1) дія, що закінчилася в минулому, безвідносно до її тривалості. Наприклад, вислів “*veni, vidi, vici*” – «я прийшов, побачив, переміг» (Ю. Цезар). Тут повідомляється про подію, що відбулася в минулому і вже закінчилася;

2) стан, що триває в даний час як результат дії, яка була в минулому (“*Exegi monumentum*” – «я спорудив пам'ятник») [8, с. 111].

Plusquamperfectum в латинській мові означає дію, яка відбулася до іншої дії в минулому: “*Caesar in campo legiones instuxit* (perfectum), *quas in Gallia conscripserat* (plusquamperfectum)” – «Цезар вишукував на полі легіони, які він набрав у Галлії» [8, с. 112].

Futurum II означає дію, яка відбудеться в майбутньому раніше іншої дії: “*Ut severis* (futurum II), *ita metes* (futurum I)” – «як посієш, так і пожнеш».

У англійській мові першому значенню від латинського перфекта відповідає Past Indefinite, другому значенню латинського перфекта в англійській мові відповідає Present Perfect.

У німецькій мові Perfekt вказує на дію, результат котрої зберігається, а в розмовній мові він позначає дію в минулому.

У англійській мові латинському Futurum II відповідає Future Perfect, в німецькій – Futurum II.

Латинський Plusquamperfectum має аналогічні значення, а саме: в англійській – Past Perfect, в німецькій – Plusquamperfekt.

У найстарішій німецькій мові – готській – була конструкція «дієприслівник II + дієслово *wisan* (бути)» для позначення стану або якості в теперішньому часі, що є результатом попередньої дії. Про це свідчать приклади з Біблії готською мовою: “*Afwalwips ist sa stains*” – «відвалений цей камінь»; “*raiei hnasqjaim wasidai sind*” – «ті, які одягнені в м’який одяг» [2, с. 177].

Далі ця конструкція не розвивалася, оскільки в VIII–IX ст. н. е. королівства готів були знищені.

Порівнюємо семантику перфекта в різних мовах. В англійській – це завжди закінчена, результативна дія (Present, Past, Future Perfect).

У німецькій мові Perfekt вживається в розмовній мові і означає минулу дію, яка пов’язана з теперішнім: “*Er ist nach Berlin gefahren*” – «Він приїхав до Берліна»; “*Ich habedises Buch gelesen*” – «Я прочитав цю книгу». Німецька часова форма Plusquamperfekt – це давно минулий час. Ця форма позначає дію в минулому, яка відбулася раніше іншої дії в минулому: “*Als du schon ausgegangen warst, kam dein Bruder*” – «Коли ти вийшов, приходив твоїй брат». Німецький Futurum II висловлює в майбутньому прогноз із завершеною дією, яка закінчиться до певного моменту в майбутньому: “*Im Juni wird er die Universitat eingetreten haben*” – «У червні він вступить до університету». Цей час найчастіше вживається в науковій літературі, а в розмовній мові замінюється перфектом.

Отже, загалом перфектні часи семантично ідентичні у двох європейських мовах – англійській та німецькій. Окрім результативної дії, ці часи вживаються в розмовній мові і позначають дію в минулому.

У англійській мові категорія перфекта, крім результативної дії, є категорією часу і виду водночас. Ця категорія розвивалася у вигляді словосполучення, до складу якого входили дієслово «мати» або «бути» і дієприкметник II як спосіб вираження певних видових значень.

У давньоанглійській мові (V–XI ст.) претерит, як у всіх германських мовах, висловлював різні способи протікання дії в минулому (тривалу, завершену до певного моменту і ту, що передувє іншій дії в минулому). Потім у північній і західнонімецькій групах германських мов почали створюватися нові форми з видовим забарвленням і значенням завершеності. У давньоанглійській існували поєднання дієслів “*bēon*” і “*habban*” з дієприкметником II: “ *Ic habbe pæt boc zewrittan*” – «Я написав цю книгу (дослівно – я маю цю книгу написаною)»; “*Hēr syndon zeferede*” – «Сюди приїхали» [3, с. 175]. Допоміжне дієслово “*bēon*”

вживається в цій конструкції з дієприкметником II від неперехідних дієслів, “*habban*” – з дієприкметником II від перехідних дієслів. Давньоанглійське поєднання “*bēon*” з дієприкметником II мало значення стану як результату дії, а в деяких випадках – значення завершеності.

У сучасній німецькій мові Perfekt утворюється за допомогою допоміжних дієслів “*sein*” і “*haben*”. Дієслово “*sein*” вживається з дієсловами руху, зміни стану, а “*haben*” – з перехідними дієсловами, дієсловами тривалого стану та в безособових конструкціях.

У давньоанглійській мові конструкції з дієсловами “*bēon*” і “*habban*” + дієприкметник II ще не були аналітичними формами. Дієприкметник II в цих сполученнях був не тільки пов’язаним з дієсловом, а й узгодженим з підметом в числі і відмінку. Допоміжні дієслова зберігали своє лексичне значення. В давньоанглійських текстах можна побачити такі конструкції: “*nū is sē dæz cūmen*” – «тепер прийшов цей день»; “*hē hæf-de pā stafas awritene*” – «він написав ті листи» (дослівно – він мав ті листи написаними) [2, с. 174]. У наведених прикладах дієслово “*bēon*” з дієприкметником II вказує на стан і результат, а “*habban*” при збереженні свого лексичного значення узгоджується також з додатком.

Найбільш близькими до аналітичних форм перфекта є конструкції, коли “*habban*” і дієприкметник II не роз’єднані додатком і узгодження між додатком і дієприкметником II відсутні: “*We habban oft zehyred*” – «ми часто чули». До кінця давньоанглійського періоду спостерігається розширення сполучуваності дієслова “*habban*”. Дієслово починає поєднуватися з дієприкметником II від неперехідних дієслів. Причина такого поєднання в англійській мові полягає у зникненні чіткого розмежування перехідних і неперехідних дієслів. Майже всі дієслова, крім дієслів руху, утворюють перфектні форми з дієсловом “*habban*”.

На початку середньоанглійського періоду (XI–XV ст.) конструкція “*habban* + дієприкметник II” все більше граматизується. Дієслово “*habban*” втрачає лексичне значення, перетворюється на допоміжне дієслово. Дієприкметник II наслідує дієслову, приймає прямий додаток, втрачає узгодження з іменником. Виникає нова аналітична форма, в якій лексичне значення має дієприкметник II. До кінця середньоанглійського періоду ще зберігається утворення перфекта у дієсловах руху з дієсловом “*to be*”. Аналітичні форми з дієсловом “*to be*” також можна розглядати, попри вибірковість, як форми перфекта, оскільки вони вжива-

ються паралельно з аналітичними формами з дієсловом “have” [3, с. 177].

У «Кентерберійських оповіданнях» Дж. Чосера (1340–1400), зокрема у «Пролозі» та «Історії лицаря», використано багато перфектних форм з дієсловом “have”: “*The droghte of Marche hath perced to the rote. Inspired hath in every holt and heeth. That hem hath holpen*” [3, с. 366–367]; “<...> *who hath thee doon offence? Fortune hath yeven us this adversitee*” [3, с. 369].

У середньоанглійській мові з’являються такі нові перфектні форми: Present Perfect, Past Perfect та Future Perfect, але немає чіткого розмежування між Present Perfect і Past Indefinite. Водночас зі значенням завершеної дії до моменту мовлення Present Perfect міг передавати значення минулої дії. Present Perfect в середньоанглійській вживається також стилістично для виділення якої-небудь події в минулому, часто в підрядних реченнях, наприклад: “<...> *and thus whan he his God hath served, He tok, as he wel hath deserved, The diademe*” [3, с. 177].

Past Perfect позначав дію, закінчену раніше іншої дії в минулому, наприклад: “<...> *whan the sonne was to reste, so hadde I spoken with hem everichon*” [3, с. 367].

У середньоанглійській мові форма Past Indefinite могла вживатися замість Past Perfect. Аналітичні форми перфекта в середньоанглійській ще не мали стійких граматичних значень зв’язку з певним моментом дії. Перфект більше був пов’язаний з видовим значенням завершеності. Форми простого минулого часу могли дублювати перфект.

У ранньоніованглійський період (XV–XVIII ст.) дієслово “to be” все рідше вживається як допоміжне у формах перфекта. Конструкції з дієсловом “to be” частіше передають стан: “*the tree is fallen*” – «*дерево лежить*»; “*he is gone*” – «*він пішов*». Форми з “to have” передають дію та її результат: “*the tree has fallen*” – «*дерево впало*»; “*he has gone*” – «*він пішов*». З XVII ст. дієслово “to be” рідко трапляється у формах перфекта. “*The author is got into a certain road of criticism.*” У наведеному прикладі “is got” є формою іменного складеного присудка [3, с. 178]. Процес витіснення дієслова “to be” та поширення дієслова “to have” в перфекті міг виникнути як прагнення розмежувати форми перфекта і пасиву.

У творах В. Шекспіра (1564–1616) часто вживаються форми перфекта, хоча у нього ще немає чіткого розмежування між Past Indefinite та Present Perfect: “*O, learn to read what silent love hath writ*” (Сонет № 23); “*When you have bid your servant*

once adieu” (Сонет № 57) [11, с. 34, 96]. У В. Шекспіра дієслова руху в перфекті можуть вживатися як з дієсловом “to be”, так і з дієсловом “to have”: “*He is retired to Antium*” [12, с. 178]; “*For when these quicker elements are gone*” (Сонет № 45) [12, с. 74]. Найчастіше трапляються форми з дієсловом “to have”: “*Have you consider’d of my speeches?*” [7, с. 90]; “<...> *and therefore have I slept in your report*” (Сонет № 83) [11, с. 144].

До початку XVIII ст. Present Perfect вживався так само, як і в сучасній англійській мові. Час Past Perfect у значенні передування чітко встановлюється до XVI ст. переважно в підрядних реченнях: “*Had I but died an hour before this chance I had liv’d a blessed time <...>*” [7, с. 8]. До кінця XVIII ст. Past Perfect вживався для позначення дії, яка відбулася до певного моменту в минулому.

Протягом середньоанглійського періоду не встановився сталий порядок складових частин названих дієслівних форм, тобто допоміжне дієслово могло стояти безпосередньо перед основним дієсловом: “<...> *that hem hath holpen*” – «<...> *який їм допоміг*», а також після основного дієслова: “*In alle mine live the ich iliued habbe*” – «*протягом всього свого життя, яке я прожив*». Зрештою, допоміжне дієслово могло бути відділене від головного різними членами речення: “<...> *and the yonge sonne <...> hath in the Ram his halfe cours yronne <...>*” – «<...> *і юне сонце в знаку Овна половину шляху свого пробігло <...>*» [2, с. 367]. Остаточне становлення сталого порядку складових частин цих форм відбулося лише в новоанглійський період.

Висновки і пропозиції. У статті було простежено історію розвитку перфектних форм в англійській мові та показано, що на розвиток аналітичної форми перфекта існував вплив більш давніх мов – давньогрецької та латини. З латинської мови англійськими діалектами перекладали Біблію та інші релігійні і наукові праці. Латинські граматичні конструкції були запозичені не тільки романськими, а й германськими мовами. У готській і скандинавських мовах перфект склався раніше, ніж в англійській. Це вплинуло на граматику англійської мови.

З виникненням аналітичної форми перфекта в англійській мові з’являється нова площина розгляду дії – зіставлення дії з деякою ситуацією чи іншою дією з погляду їх часової послідовності та результативності. Перспективою подальших пошуків у напрямі дослідження є розгляд співвідношення перфекта з категорією виду в англійській та німецькій мові, для вираження якого в цих мовах не існує особової форми дієслова.

Список літератури:

1. Аракин В. Д. Сопоставительная типология скандинавских языков : учебное пособие. Москва : Высш. шк., 1984, 136 с.
2. Гухман М. М. Готский язык. Москва : «Издательство литературы на иностранных языках», 1958, 288 с.
3. Иванова И. П., Чахоян Л. П., Беляева Т. М. История английского языка : учебник. Хрестоматия. Словарь. Санкт-Петербург : «Лань», 1999. 512 с.
4. Ильиш Б. А. Строй современного английского языка : учебник для пед. вузов. Москва : Просвещение, 1971, 366 с.
5. Кузнецова Л. В. Происхождение и становление перфекта в системе временных форм глагола: на материале английского, немецкого, датского, нидерландского и шведского языков : дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.19 ; Кабард.-Балкар. гос. ун-т им. Х. М. Бербекова. Ростов-на-Дону, 2006. С. 8–10.
6. Маслов Ю. С. Перфектность. Теория функциональной грамматики. Ленинград : Наука, 1987, С. 195–209.
7. Пастернак Е. Б. Зарубежная поэзия в переводах Б. Л. Пастернака. Москва : Радуга, 1990, 640 с.
8. Покровская З. А. Учебник латинского языка. Москва : Высш. шк., 1987, 368 с.
9. Расторгуева Т. А. История английского языка : учебник. Москва : ООО «Издательство Астрель», 2001, 352 с.
10. Смирницкий А. И. Лекции по истории английского языка. Москва : ООО «Добросвет», 2000, 238 с.
11. Шекспир В. Сонеты. Москва : «Художественная литература», 1994, 304 с.
12. Ярцева В. Н. Теория и практика сопоставительного исследования языков. ИАН, *Серия литературы и языка*, 1986. т. 45, № 6, С. 493–499.
13. Fridén G. Studies on the Tenses of the English Verb From Chaucer To Shakespeare, with Special Reference To the Sixteenth Century. Uppsala: A.–B. Lundequistika Bokhaneln and Uppsala University English Institute, 1948.
14. Sweet H. A New English Grammar. Logical and Historical. Oxf., 1900–1903.

Tarasenko T. V., Kulykova L. A., Riabukha T. V. PECULIARITIES OF FORMATION OF PERFECT TENSE FORMS IN GERMANIC LANGUAGES

The article analyzes the grammatical category of tense, namely – the development of forms of the perfect, its origin and formation in the language system. It is considered the question of the historical basis of the perfect in the Germanic languages, at what stages of the development of the Germanic languages the perfect acts as independent grammatical category and what its grammatical functions and semantic meaning. The peculiarities of the grammatical, morphological and semantic changes of new aspect are investigated as well as tense forms in the system of Germanic languages and the evolution stages of perfect semantics in the history of each analyzed language. The article describes the origin and formation of aspect and tense forms of perfect in English, German and other Germanic languages. It has been researched that the idea of perfect in English was borrowed from religious texts from more ancient languages: ancient Greek, Latin, Gothic and ancient Germanic. Perfect can be both nominative and continuous forms and differ in grammatical tenses in exactly the same way as non-perfect forms. This indicates that the perfect represents a special grammatical category of temporal correlation. Perfect tenses are semantically identical in two European languages: English and German. In addition to effective action, perfect tenses are used in colloquial speech and denote action in the past.

In the article it was observed that the formation of the analytical form of the perfect was influenced by more ancient languages: ancient Greek and Latin. Bible, religious and scientific works were translated from Latin into English dialects. Latin grammatical constructions were borrowed not only in Romance, but also in German. In Gothic and Scandinavian languages, the perfect was established earlier than in English. This could not but affect the grammar of English. A stable order of components of perfect verb forms did not establish during the Middle English period. The auxiliary verb could be located directly before the main verb, after the main verb, or could be separated from it by different parts of the sentence. The examples from the Middle English period literature are clear evidence. The final formation of a stable order of the constituent parts of these forms occurred only in the New English period.

Key words: *grammatical category, tense form, perfect, aspect, category of tense correlation.*

ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.512.16

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.3-1/33>**Верьовкіна О. Є.**

Рівненський державний гуманітарний університет

Опанасик А. В.

ДВНЗ «Рівненський коледж економіки та бізнесу»

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНИХ ТУРЕЦЬКИХ ОНЛАЙН-ГАЗЕТАХ

Стаття присвячена проблемі визначення особливостей функціонування англomовної запозиченої лексики в текстах періодичних онлайн-видань Туреччини. Медіастиль розглядається як найбільш актуальний і відкритий для проникнення будь-яких новотворів. У результаті теоретичного аналізу уточнено, що лексичні запозичення є процесом поступового просування оказіональних використань певного запозичення до залучення останнього до системи мови-рецептора. Зазначено, що процес запозичення іншомовної лексики є невід'ємною частиною історії турецької мови. Даний процес в основному пояснюється популяризацією англomовної культури, пропагандою західних цінностей замість ісламських, процесами глобалізації, інформаційного та технологічного розвитку.

У результаті аналізу, проведеного на основі сучасних турецьких онлайн-газет, виокремлено декілька лексико-тематичних груп англomовної запозиченої лексики. Найбільш численною групою є така, що може бути віднесена до сфери політики й економіки. Дане явище пояснюється широким представленням цієї тематики в турецьких онлайн-газетах. Наступна за чисельністю група охоплює запозичення сфери Інтернету та технологій, оскільки статті на дану тематику досить популярні в газетах. Третя група представлена запозиченнями, які варто віднести до сфери спорту. Даний факт пояснюється наявністю постійної рубрики в турецьких газетах. Лексико-тематичні групи культури та мистецтва, а також сфери предметів побуту на найменувань продуктів харчування мени численні.

Установлено, що процес запозичення іншомовної лексики є неминучим і має регулярний характер за сучасних умов.

Ключові слова: англomовна запозичена лексика, онлайн-газети Туреччини, лексико-тематична група, сфери політики, економіки, культури та мистецтва, спорту, технологій та Інтернету.

Постановка проблеми. До процесів, які активно діють у сучасній турецькій мові, належить запозичення іншомовної лексики, специфіка якого, безумовно, не вичерпується лише його інтенсивністю. Активізація процесу запозичення відбувається на тлі інших, не менш активних процесів у галузі лексики, які втілено в медійному стилі як найбільш проникному й відкритому для всіх новоутворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У мовознавстві проблема збагачення мови численними іншомовними словами розглядалася в багатьох дослідженнях, присвячених змінам в її

лексичному складі. Серед них варто виокремити роботи О. Потєбні, І. Огієнка, С. Семчинського, Ю. Жлуктенка, Л. Лисиченко, О. Муромцевої, Б. Ажнюка, О. Ахманової, Ю. Сорокіна, Л. Крисіна, Е. Хаугена, У. Вайнрайха.

На даний час привертають увагу також праці українських і східних науковців, культурологів, істориків, мовознавців, літературознавців, політологів про співвідношення національної складової частини з європейською, історичні й економічні впливи Європи на численні сфери життя інших країн.

Наприкінці ХХ - уточнити поняття «запозичена лексика»;

– виокремити корпус вживаних англіцизмів в інформаційних і аналітичних текстах турецьких онлайн-газет;

– визначити особливості функціонування англійської запозиченої лексики в турецьких онлайн-газетах.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що лексична система мови є найвідкритішою для нововведень порівняно з фонетичною, граматичною, синтаксичною системами. Саме в лексиці зосереджується уявлення тієї чи іншої спільноти про навколишній світ, про дійсність. Нові явища на лексичному рівні, зумовлені впливом іншої культури й іншої мови, і називають «запозиченням».

Дослідники розглядають лінгвістичне запозичення в межах різних парадигм. З позицій структурної лінгвістики запозичення є відтворенням моделей однієї мови в іншій, де характер цього відтворення може різнитися на рівнях мови [5]. Л. Блумфілд під запозиченням розуміє певний вид мовних змін і розрізняє три види запозичень за їхньою кодифікацією:

- 1) запозичення понять культури;
- 2) «внутрішні» запозичення як результат безпосередніх мовних контактів;
- 3) діалектні запозичення, які надходять у літературну мову з діалектів [1].

Варто зазначити, що термін «запозичення» уживають на позначення самого процесу та його результату. Двобічна природа дієслова «запозичувати» визначає різне тлумачення терміна «запозичення»:

- 1) факт імплантації, тобто власне проникнення іншомовної одиниці в мову;
- 2) процес адаптації, чи засвоєння в мові;
- 3) результат процесу засвоєння як завершений комплекс згаданих стадій;
- 4) комплекс усіх стадій.

«Запозичення є процесом, упродовж якого відбувається поступове просування від разових, оказіональних використань даного запозичення, на шляху його поступового засвоєння засобами мовної системи та, урешті-решт, залучення його як повноправного елемента до системи мови-рецептора» [2].

Процес лексичного запозичення зумовлений цілим комплексом причин, у якому переплетені мовні, психологічні, соціальні, логічні й інші чинники. Так, наприклад, широке залучення та вживання запозичень з англійської мови є не лише явищем її популяризації. В основі такого процесу лежать психологічні механізми: навіювання,

копіювання, ідентифікація; ефект емоційного «зараження» ґрунтується на авторитеті, довірі до джерела інформації, престижу вивчення англійської мови, який підтримується зусиллями засобів масової інформації, «рекламізація» мови, коли прецедентними текстами стали рекламні кліпи, а не літературні твори. Усе це, поруч із соціокультурними чинниками, формує мовну свідомість.

Тенденція до запозичення лексики із західноєвропейських мов, зокрема з англійської, значно посилилась із розвитком та поширенням у Туреччині кіно, телебачення, підвищенням кількості економічних і політичних контактів з Європою. У 1928 р. проведено реформу абетки, унаслідок чого турецька мова перейшла на латиницю, що також полегшило процес запозичення. Значну частину тих західноєвропейських запозичень, еквіваленти яких і раніше були в турецькій мові, становить інтернаціональна міжнародна термінологія [3].

Крім того, ступінь перетворення та повне засвоєння іноземних слів залежить від різних чинників, зокрема таких, як характер та інтенсивність мовних контактів (прямі або опосередковані), рівень освіти населення, володіння іноземними мовами та шлях запозичення (через усну чи письмову мову).

Аналіз процесу запозичення іншомовної лексики сучасного періоду розвитку Туреччини й умов, що підсилюють даний феномен, дозволяє зазначити такі чинники:

- пропаганда західних цінностей на відміну від традиційних ісламських цінностей;
- орієнтація на Захід у сферах економіки, політики, культури та технологій.

На даному етапі дослідження проаналізовано 220 випадків лексичних запозичень у турецьких газетах “*Akşam*”, “*Aydinlik*”, “*Dunya*”, “*Milliyet*”, “*Radical*”, “*Turkiyegazetesi*”, “*Vatan*” та ін., виокремлених методом суцільної вибірки.

Як уважають деякі науковці, об’єднання запозиченої лексики у групи за ознакою тематичної спільності є показником її актуальності та високого ступеня її адаптації в лексичній системі; чим більше залучена та чи інша сфера діяльності до міжнародного співробітництва, тим більш відкриті лексика та термінологія цієї сфери для іншомовних слів [4].

У даному дослідженні розглянуто запозичення в таких лексико-тематичних групах:

- а) у сфері економіки та політики;
- б) у спорті;
- в) у сферах побуту та найменування продуктів харчування;

- г) у галузі сучасної культури та мистецтва;
 г) у сфері Інтернету та технологій.

Вибір груп зумовлений аналізом англіцизмів у сучасній турецькій мові засобів масової інформації, оскільки саме в цих джерелах спостерігається найбільша кількість запозиченої лексики англійського походження. Крім того, проаналізовані онлайн-газети часто містять рубрики, які відповідають частково виокремленим лексико-тематичним групам.

Так, наприклад, в економічній термінології чисельність слів із західних мов, здебільшого з англійської, досить велика. Постійні контакти з іноземними партнерами та залучення Туреччини до міжнародної економіки сприяють поширенню такої лексики. Наведемо кілька прикладів уживання запозиченої лексики у сфері економіки:

- *ABD’de süpermarketler müşterile* [9];
- *Capital ve Ekonomist dergilerinin öncülüğünde, Vodafone Türkiye’nin ana sponsorluğunda düzenlenen geleneksel CEO Club toplantısı* [14];
- *İnovasyon Haftası gün sayıyor* [16];
- *Teknoloji devinden 8 milyar dolar* [14];
- *Kritik seviyeden döndü* [14].

Найактивніше суспільно-політична запозичена термінологія вживається в замітках і передових статтях, тобто в тих жанрах газети, які найтісніше пов’язані з подіями внутрішнього та міжнародного життя. Наприклад:

- *15 Temmuz darbe girişiminin merkezi ABD Virginia Eyaleti Norfolk’ta bulunan NATO Müttefik Dönüşüm Komutanlığı (ACT) Üssü’dür. Bu üsse bağlı Komuta Kontrol Konuş ve İdame Edilebilirlik Dairesi Başkan* [13];
- *Dışişleri’nden Portekiz Parlamentosu’na tepki!* [18];
- *AK Parti, belediyeleri akıllı sistem ile kontrol edecek* [18].

Спорт є такою ж невід’ємною частиною життя суспільства, як і політика, економіка й інші. Засоби масової інформації приділяють достатньо уваги цій сфері життя: практично в усіх газетах є спеціальні рубрики, присвячені спортивній тематиці, також виходять спеціальні газети, журнали, телевізійні програми. Існує велика кількість запозичених англійських слів у таких видах спорту, як: футбол, волейбол, теніс та ін., наприклад: *аут (aut)*, *бадмінтон (badminton)*, *баскетбол (basketbol)*, *бокс (boks)*, *волейбол (voleybol)*.

У газетних текстах використовують декілька різних підгруп запозиченої спортивної тематичної групи: 1) на позначення назв спортивних ігор: *futbolcu – футболіст, haflar – нієза-*

хисник; 2) терміни, що називають спортсменів і людей, залучених до спорту: *юатрпюон – чемпіон, antrenör – тренер*; 3) на позначення видів змагань, їхніх складових частин: *олімпіят оуунларэ – Олімпійські ігри, turnuva – турнір, юатрпюонлук – чемпіонат; set – сет*; 4) на позначення спортивних дій: *атак – атака*, 5) судійські терміни ведення гри чи змагань: *diskalifiye etmek – дискваліфікувати*; 6) терміни на позначення спортивних споруд, спорядів, предметів: *stadyum – стадіон*; 8) терміни, що називають професійні клуби, ліги, федерації: *“Galatasaray” – «Галатасарай», birinci lig – перша ліга*.

– *Alanyaspor futbolcusu Josef Sural hayatını kaybetti* [7];

– *Profesyonel futbol yaşamına 2008 yılında Zbrojovka Brno takımında başlayan 28 yaşındaki futbolcu, Slovan Liberec ve Sparta Prag takımlarında forma giymişti* [10];

– *Kayserispor’un teknik direktörü Hikmet Karaman, geçirdiği trafik kazası sonrası hayatını kaybeden Alanyasporlu Josef Sural için başsağlığı diledi* [11].

У мові турецької преси також широко застосовують запозичені терміни культури та мистецтва. Насамперед, це лексика, що стосується сучасної музики, її стилів, жанрів. Наприклад:

– *13 Uluslararası Gümüşlük Klasik Müzik Festivali kapsamında düzenlenen Festival Akademisi Keman Masterclassına katılan öğrenciler, verdikleri göz dolduran konserin ardından sertifikalarını devlet* [15];

– *Bu filmde gerçek hayvanlar başrolde!* [15];

– *Pepee TV, hem çocuk hem aileye sesleniyor* [20].

Основною причиною проникнення англіцизмів до системи турецької мови є поширення так званої «масової культури».

Порівняно велику групу запозиченої лексики становлять терміни науки, техніки, виробництва. Особливо інтенсивно останніми роками почали функціонувати слова, пов’язані з інформатикою та комп’ютерною технікою: *Еnternet – Інтернет, bilgisayar sistemleri – комп’ютерні системи, ser bilgisayarэ – кишеньковий персональний комп’ютер*.

Інтернет відіграє важливу роль у поширенні англійських запозичень у турецькій мові. Саме через нього багато слів, особливо термінів, усе частіше з’являються на сторінках газет і журналів, стають загальноживаними. Саме слово «комп’ютер» має декілька позначень, а процес його вибору багато в чому залежить від сфери вжитку.

Як зазначає Халюк Шахін у статті “*Türkçe’nin kaybolan sesleri*”, варто було Інтернету вийти в життя Туреччини, як одразу ж з’явилися й відсутні в турецькій абетці літери “w”, “q” и “x”: *taxi, fax, index, maximum, sex, dublex – taksi, faks, indeks, maksimum, seks, dubleks (таксі, факс, індекс, максимум, секс, дублекс)*. У деяких випадках спостерігається створення дієслів шляхом сполучення англійських слів і допоміжних турецьких дієслів: *download etmek – завантажити; e-kart uarmak – надіслати електронну листівку; e-mail almak – отримати пошту; e-mail atmak / e-mail göndermek – відправити пошту; invite uarmak – запросити; linke tıklamak – натиснути на посилання; reply etmek – відповісти*.

Наведемо приклади:

– *İlk kez 1994 yılında piyasaya sürülen online bilgisayar oyunu Warcraft’in çekilmekte olan sinema filminin yeni bir fragmanı yayınlandı* [19];

– *İnternet arama motoru Google, kullanıcılarına arama ve yer geçişini 3 veya 18 ay ge* [17];

– *Prof. Dr. Güngör: Dijital medya bireyi çevresinden koparıyor <...>* [12].

Спостерігається також достатньо багато запозичень у сфері харчування, як-от: *brendi (бренді), viski (віскі), rozbif (ростбіф), jem (джем), cin (джин), kek (торт, містечко), kokteyl (коктейль), sandviç (сандвіч), cips (чипси)* тощо. Спочатку до турецької мови увійшли слова *sandviç* (англ. *sandwich*), *tost* (англ. *toast*), *ketçap* (англ. *ketchup*), *hot dog* (англ. *hot dog*), *cips* (англ. *chips*). Останнім часом активно вжмається слово *hamburger*, причому з’явилися назви різновидів цієї страви – *burger, cheeseburger, fishburger*. Трапляється й інша лексика даної тематики: *Avokadolu Omlet Tarifi* [8].

Існує чимало випадків запозичень у сфері побуту та повсякденного життя. Наведемо лише деякі приклади:

– *Şarkıcı Ziynet Sali, Bursa’daki konseri sırasında sürpriz doğum günü kutlaması ile duyulandı. Sali, “Bursa’da yeni yaşıtma girmek çok güzel. Hep birlikte mutlu yıllarımız olsun” diyerek, tumları üfledi* [8].

У результаті проведеного аналізу випадків функціонування англомовної запозиченої лексики варто зробити такі висновки: найбільш частотні в турецьких онлайн-газетах англiцизми лексико-тематичної групи сфери політики й економіки. Їхня загальна кількість становить 76 лексичних одиниць, тобто 35% від загального числа виокрем-

лених запозичень. Значна кількість англомовних запозичень належить сфері Інтернету і технологій (52 випадки).

Третьою частотною лексико-тематичною групою є група сфери спорту: 46 одиниць (21%). Варто зазначити, що англiцизми сфери культури та мистецтва становлять меншу кількість: 31 одиниця, 14% від загального числа. Найменша кількість запозичень представлена англiцизмами сфери побуту та найменування продуктів харчування, лише 15 одиниць, що становить 7%.

Таблиця 1.

Кількісний розподіл англiцизмів за лексико-тематичними групами

№	Лексико-тематичні групи англiцизмів	кількість	%
1.	У сфері економіки та політики	76	35
2.	У сфері Інтернету та технологій	52	23
3.	У сфері спорту	46	21
4.	У сфері культури та мистецтва	31	14
5.	У сфері побуту та найменування продуктів харчування	15	7

Можна припустити, що цей факт пояснюється, імовірно, тим, що така тематика не широко висвітлена на шпальтах онлайн-газет, тоді як більшість статей присвячені політиці, економіці, технологіям і спорту.

Висновки і пропозиції. У результаті дослідження корпусу запозиченої англомовної лексики, яка функціонує в сучасних турецьких онлайн-газетах, варто зазначити, що у процесі засвоєння турецькою мовою іншомовних слів відбивається історія турецького народу. Виявлено, що найчастотнішими англомовними запозиченнями є такі, що належать до лексико-тематичної групи сфери політики й економіки. Значна кількість запозичень з англійської мови належить сфері Інтернету та технологій, а третьою лексико-тематичною групою, частотною за кількістю знайдених випадків, є група сфери спорту.

Перспектива подальших досліджень полягає в більш детальному аналізі функціонування запозиченої лексики з окремих західно-європейських мов у текстах періодичних видань Туреччини.

Список літератури:

1. Блумфілд Л. Язык. Москва : Прогресс, 1968. 607 с.
2. Брейтер М. Процесс языкового заимствования как способ реализации коммуникативных потребностей в рамках межкультурного взаимодействия. *Лингвокогнитивные проблемы коммуникации*. Москва, 1997. С. 49–65.

3. Иванов С. Османская империя в мировой экономической системе (вторая половина XX – начало XXI в.) : монография. Санкт-Петербург : СПбГУ, 2005. 356 с.
4. Крысин Л. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни. Русский язык конца XX ст. (1985–1995). Москва : Наука, 1996. С.142–161
5. Хауген Э. Процесс заимствования. *Новое в лингвистике*. Вып. 6. Москва, 1972. С. 344–382.

Джерела ілюстративного матеріалу:

6. Akşam. URL: <https://www.aksam.com.tr/foto-galeri/guncel/istanbul-havalimani-metro-hatti-hizla-ilerliyor-/54149/>.
7. Akşam. URL: <https://www.aksam.com.tr/kultur-sanat/tarihi-hukümet-konagi-ishak-pasa-sarayina-alternatif-olacak/haber-965456>.
8. Akşam. URL: <https://www.aksam.com.tr/aksam-tv/mutlu-kahvaltılar/avokadolu-omlet-tarifi/35284>.
9. Akşam. URL: <https://www.aksam.com.tr/ekonomi>.
10. Akşam. URL: <https://www.aksam.com.tr/spor/josef-sural-ile-ilgili-kahreden-detay-ortaya-cikti/haber-965356>.
11. Akşam. URL: <https://www.aksam.com.tr/spor/hikmet-karamandan-josef-sural-icib-bassagligi-mesaji/haber-965389>.
12. Akşam. URL: <https://www.aksam.com.tr/yasam/prof-dr-gungor-dijital-medya-bireyi-cevresinden-kopariyor/haber-965439>.
13. Aydinlik. URL: <http://www.aydinlikgazete.com/politika/>.
14. Aydinlik. URL: <http://www.aydinlikgazete.com/ekonomi/>.
15. Aydinlik. URL: <http://www.aydinlikgazete.com/kultursanat/>.
16. Dunya. URL: <https://www.dunya.com/ekonomi/inovasyon-haftasi-gun-sayiyor-haberi-443723>.
17. Dunya. URL: <https://www.dunya.com/dunya/google-arama-ve-yer-gecmisi-icin-otomatik-silme-secenegi-geliyor-haberi-444344>.
18. Milliyet. URL: <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/>.
19. Radical. URL: <http://www.radikal.com.tr/kultur/>.
20. Turkiyegazetesi. URL: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/ekonomi>.

Verovkina O. Ye., Opanasyk A. V. FEATURES OF ENGLISH BORROWINGS FUNCTIONING IN THE MODERN TURKISH ONLINE NEWSPAPERS

The article deals with the problem of English borrowings functioning in the modern on-line periodicals of Turkey. Media style is viewed as the most actual and open for any new formations. It has been found out, that lexical borrowings are considered to be the result of gradual occasional introduction and final adaptation of the certain words to the language system of other nation. It is pointed out, that the process of borrowing is an inseparable part of the history of the Turkish language. English borrowings to the Turkish language are mostly explained by the popularization of the English language culture, propaganda of western values instead of islam values, globalization process and due to the information and technological development.

As the result of analysis, which has been conducted on the basis of the modern Turkish online newspapers, a few lexical and semantic groups of English borrowings have been highlighted. The most numerous group is presented by the borrowings, which can be referred to the sphere of politics and economics. This phenomenon partly is caused by the vast representation of this topic in the Turkish online newspapers. The following group in number includes English borrowings in the sphere of the Internet and technology as the articles on this topic are quite popular in the newspapers. The third group is presented by the borrowings, related to sport. This fact is explained by the regular headings, which can be found in every online newspaper. The lexical and semantic group of culture and Art, as well as the group of house ware and food products are less numerous. It has been stated, that the process of borrowing is inevitable and permanent under modern circumstances.

Key words: English borrowings, Turkish online newspapers, lexical and semantic group, spheres of politics, economics, culture and Art, sport, Internet and technology.

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.143'373.43'25

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.3-1/34>

Толстых Н. В.

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

СПЕЦИФИКА ПЕРЕВОДА СОВРЕМЕННОЙ БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКИ НА ДРЕВНЕГРЕЧЕСКИЙ ЯЗЫК (НА МАТЕРИАЛЕ ФИЛОСОФСКОЙ СКАЗКИ АНТУАНА ДЕ СЕНТ-ЭКЗЮПЕРИ «МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ»)

Статтю присвячено проблемі перекладу сучасного тексту давньогрецькою мовою, специфіку якого визначає наявність у тексті сучасної безеквівалентної лексики. У статті висвітлено наявні дослідження, що стосуються систематизації вже створених у живій давньогрецькій мові неологізмів, а також рекомендації філологів-класиків щодо використання давньогрецьких коренів у процесі створення латинського неологізму. Оскільки єдиних та загальноприйнятих правил перекладу сучасних лексичних одиниць давньогрецькою мовою усе ще не розроблено, особлива увага приділяється аналізу та систематизації потенційних способів перекладу. Матеріалом для дослідження було обрано давньогрецький переклад твору Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький принц». У статті було проаналізовано способи перекладу наявної у творі безеквівалентної лексики різних тематичних груп, зокрема топонімів, природних об'єктів, професій, побутових об'єктів, транспортних засобів тощо. У окрему групу були виділені числівники та пов'язані із ними лексеми на позначення грошових одиниць і відрізків часу. Створені перекладачем неологізми та описові конструкції прокоментовано з погляду їх відповідності граматичним та фонетичним нормам давньогрецької мови, а також з погляду доречності створення неологізму в умовах наявності у давньогрецькій мові часткового або ж повного описового еквіваленту. В результаті аналізу давньогрецького тексту «Маленького принца» Антуана де Сент-Екзюпері були виділені такі способи перекладу безеквівалентної лексики: 1) запозичення лексеми з сучасної мови із подальшою її адаптацією до норм давньогрецької мови; 2) запозичення лексеми з сучасної мови шляхом транскрибування без подальшої її адаптації до норм давньогрецької мови; 3) розширення семантики наявної у давньогрецькій мові лексеми; 4) калькування; 5) субстантивізація давньогрецького прикметника; 6) створення неологізму шляхом основоскладання або афіксації; 7) створення описової конструкції у термінологічному значенні. Перспектива подальших досліджень полягає у вирішенні питання про допустиму частку запозичень, неологізмів і давньогрецьких лексем пізніх періодів у перекладі.

Ключові слова: переклад, безеквівалентна лексика, запозичення, неологізм, калькування, жива давньогрецька мова.

Постановка проблеми. Проблема перевода современного текста на древнегреческий язык возникает в связи с появлением инновационных методик преподавания древних языков, которые предполагают устную коммуникацию на изучаемом языке между преподавателем и учащимся. Кроме того, появляется современная переводная или же оригинальная литература на древнегреческом языке. В условиях того, что ни один из современных древнегреческоязычных авторов не является носителем данного языка, даже при создании

оригинального текста происходит перевод с современного языка на древний. При этом переводчик имеет дело с большим количеством современной безэквивалентной лексики, которая при переводе на древний язык обусловлена не только наличием в каждом языке специфических национальных понятий, но и наличием большого промежутка времени, разделяющего периоды функционирования двух языков. Поскольку комплекс единых и общепринятых правил перевода современных лексических единиц на древнегреческий язык всё

ещё не разработан, актуальной является проблема выбора способов перевода, среди которых особое внимание уделяется созданию неологизма, соответствующего всем нормам древнегреческого языка. Нужно принимать во внимание еще и тот факт, что в древнегреческом языке разговорные и литературно обработанные формы языка развивались обособленно, а сам язык всегда существовал в форме различных диалектов, местных и общегреческих койне, поэтому актуальной проблемой является также выбор этапа развития и формы древнегреческого языка, на которые следует опираться при подборе лексем.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследований, посвященных тому явлению, которое Т. Г. Давыдов назвал “ὁ ζῶνς Ἑλληνισμός”, очень мало [3, с. 41]. Т. Г. Давыдов впервые проанализировал современную литературу на древнегреческом языке с точки зрения уже созданных для передачи безэквивалентной лексики неологизмов. Он выделяет две такие разновидности неологизмов: 1) семантические неологизмы (“ὁ ὀρόλογος” – «часы»); 2) собственно неологизмы, которые делятся на такие группы: а) заимствования из других современных языков, часто посредством новогреческого (“ἀνεγκεστήρ” – «лифт» (из новогреч. “ο ανεγκυστήρας”), “κάλτσα” – «носок», (из итал. “calza” через новогреч. “ἡ κάλτσα”), “δαταβαγк” – «база данных» (из англ. “databank”)); б) неологизмы, основанные на существующих в древнегреческом языке корнях и образованные по всем правилам языка (“ἄστερόναυς” – «космический корабль»); в) неологизмы, основанные на фантазии автора (в частности, звукоподражательные слова). Как отмечает Т. Г. Давыдов, последние две группы наиболее ярко иллюстрируют активный процесс словотворчества в современном древнегреческом языке [3, с. 45–47].

А. И. Солопов затрагивает вопрос о переводе современных лексем на древнегреческий язык в связи с использованием древнегреческого корня при создании латинского неологизма. Он рекомендует ориентироваться на классический греческий язык, а именно на аттическую прозу конца V – начала IV в. до н. э. (произведения Демосфена, Лисия, Исократа, Платона и Аристотеля) [8, с. 601]. А. И. Солопов допускает также заимствования из новогреческого языка, в частности из кафаревусы – очищенного консервативного литературного языка. Он отмечает, что в силу устойчивости культурной традиции литературный греческий язык оставался практически неизменным с античной эпохи вплоть до 1982 года и развивался

в русле классических словообразовательных норм и семантических моделей [8, с. 603]. Ученый подчеркивает, что созданный неологизм должен соответствовать всем нормам классического древнегреческого языка.

Постановка задания. Целью данного исследования является анализ и систематизация способов перевода безэквивалентной лексики на древнегреческий язык, использованных при переводе на древнегреческий язык философской сказки Антуана де Сент-Экзюпери «Маленький принц». Данное произведение представляет интерес для исследования тем, что оно включает лексику самых разнообразных тематических групп. В каждой тематической группе слов преобладают те или иные способы перевода, и комплексный анализ разнообразных групп лексики позволяет охватить максимальное количество способов перевода в пределах одного произведения.

Изложение основного материала. Большой пласт безэквивалентной лексики в «Маленьком принце» Антуана де Сент-Экзюпери занимают **современные топонимы**. Для наименования местностей, которые уже были известны древним грекам, мы находим полный древнегреческий эквивалент с тем же корнем. Например, Европа (фр. “Europe”) – др.-греч. “Εὐρώπη ἡ”. Для территории Индии (фр. “Inde”) в древнегреческом языке существовал однокоренной описательный эквивалент – словосочетание “ἐν Ἰνδοῖς”, (букв. «у индусов», то есть в Индии), которое встречается в произведениях Теофраста, Лукиана, Филострата и других [4]. Описательная конструкция с предлогом и названием народа, проживающего в определенной местности, была естественной для древнегреческого языка, однако переводчик предпочитает однокоренное заимствование из новогреческого языка – “ἡ Ἰνδία”.

Для некоторых современных местностей существовало древнегреческое наименование с отличным от современного корнем. Например, территория современной Франции (фр. “France”) – “ἡ Γαλατία” (рус. «Галлия»). Данное наименование мы находим у Плутарха, а наименование народа (“οἱ Γαλάται”) – у Аристотеля, Полибия и других [4]. Для обозначения Африки (фр. “Afrique”) переводчик выбрал заимствование “Ἀφρικὴ ἡ”, поскольку в древнегреческом языке существовал только частичный эквивалент – лексема “Λιβύη ἡ” (рус. «Ливия»), которой древнегреческие авторы изначально обозначали северо-западное побережье Африки (Hom., Hdt) [6], а затем и всю северную Африку (Arst., Polyb) [4].

Как частичные эквиваленты для обозначения территорий России, Сибири и Сахары существовали наименования народов, которые, по мнению Геродота, там проживали – “οἱ Σαυρομάται” (рус. «сарматы»), “οἱ Σκύθαι” (рус. «скифы») и οἱ “Γαράμαντες” (рус. «гараманты») [4]. Однако переводчик предпочитает заимствования из русского и новогреческого языков – “ἡ Ῥωσσία”, “ἡ Σιβηρία”, “ἡ Σαχάρα”.

Для местностей, которые не были известны древним грекам, никакого эквивалента не существовало. Так, например, для обозначения Австралии (фр. “Australie”) переводчик создает неологизм “ἡ Αὐστραλία”, что является заимствованием из новогреческого языка. Подобным заимствованием является неологизм “ἡ Ἀμερική” (рус. «Америка»). Для обозначения Южной Америки (фр. “Amérique du Sud”) переводчик создает кальку – “ἡ Μεσημβρινή Ἀμερική” (“μεσημβρινός” обозначает «полуденный, южный»; ср. новогреч. “Νότια Ἀμερική” от др.-греч. “νότιος” – «влажный, мокрый»). Для Северной Америки (фр. “Amérique du Nord”) переводчик полностью заимствует понятие из новогреческого языка – “ἡ Βόρεια Ἀμερική” (ср. новогреч. “Βόρεια Ἀμερική” от др.-греч. “βόρειος” – «северный»). Для Соединенных Штатов Америки был создан неологизм “αἱ Ἡνωμένοι Ἀμερικῆς Πολιτεῖαι”. За основу было взято новогреческое наименование “Ἡνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς”, однако оно было адаптировано под древнегреческий язык с точки зрения грамматики и синтаксиса. Завершают данную группу лексем наименования для обозначения Новой Зеландии (фр. “Nouvelle Zélande”) и Аризоны (фр. “Arizona”), заимствованные из английского языка посредством новогреческого, – “ἡ Νέα Ζηλανδία, ἡ Ἀριζόνη” (ср. новогреч. “Νέα Ζηλανδία” и “Αριζόνα”).

В отдельную группу были выделены наименования различных **природных объектов**. В тексте произведения употребляются наименования множества небесных тел. Поскольку астрономия в Древней Греции была достаточно развитой наукой, у древних греков было достаточно языковых средств для выражения понятия «планета» (фр. “planète”): “πλάνητες ἀστέρες” (Arst., Plut., Xen.), букв. «блуждающие звезды», “ἄστρα πλανητά” (Plat.), букв. «блуждающие небесные тела» [4]. Переводчик создает свой вариант, а именно субстантивирует прилагательное среднего рода “πλανητόν” при помощи артикля “τό”. Преимуществом такого перевода является то, что планеты четко противопоставлены звездам, для которых переводчик выбрал лексемы “ἀστήρ”, “ἕρος ὀ”.

Субстантивация прилагательного также используется при создании неологизма для обозначения астероида (фр. “astéroïde”) – “τὸ ἀστεροειδές”. Несмотря на то, что лексема «астероид» содержит древнегреческий корень (“ἀστεροειδής” обозначает «звездopodobный»), древние греки не выделяли астероиды как отдельные небесные тела.

Стоит отметить особенности перевода обыденного слова «вулкан» (фр. “volcan”). В новогреческом языке вулкан обозначают словом “ἠφαίστειο”, которое происходит от древнегреческого слова “τό Ἡφαιστεῖον”. Будучи производным от прилагательного “Ἡφαιστεῖος” (рус. «Гефестов»), оно обозначало нечто принадлежащее Гефесту и употреблялось преимущественно в значении «храм Гефеста» [4]. Древние греки не выделяли вулкан как отдельную разновидность геологических образований и верили, что во время работы Гефеста в его кузнице под горой из дымохода извергалось пламя. Для передачи понятия «вулкан» в его современном значении переводчик использует лексему “τὸ ἠφαίστειον” и тем самым создает семантическую кальку с современного языка, следуя модели внутренней семантической эволюции.

При переводе современных наименований животных и растений трудностей практически не возникает. Во многих случаях переводчик может обратиться к корпусу латинской естественнонаучной терминологии, ведь довольно часто латинские термины содержат древнегреческие корни. Отдельно стоит отметить перевод лексемы «горностай» (фр. “hermine”), для которой мы находим у Аристотеля словосочетание “Ποντικὸς μῦς” (букв. «понтийская мышь») и существительное “ὁ ποντικός” [4]. В тексте «Маленького принца» лексема «горностай» употребляется в функции несогласованного определения (фр. “habillé d’hermine”), поэтому переводчик передает данное понятие при помощи прилагательного “ποντικός”. Особенностью такого перевода является то, что субстантивированное Аристотелем прилагательное подверглось адъективации и приобрело значение «сделанный из горностая».

Никакого эквивалента не существовало для обозначения баобаба. В новогреческом языке существует два наименования – научный термин “Ἀδανσονία ἡ δακτυλωτή” и общеупотребительное слово “το μλαομλάμ”, заимствованное, возможно, из арабского языка. Методом транскрибирования переводчик заимствует второй вариант, заменяя новогреческое буквосочетание “μλ” ([b]) древнегреческой буквой “β” ([b]) – “ὁ βαοβάβος”. Кроме

того, был изменен морфемный состав слова, а также род существительного. Стоит отметить, что в древнегреческом языке лексемы, обозначающие деревья, относились к женскому роду, поэтому заимствование было не полностью адаптировано под древнегреческий язык. Мужской род неологизма можно объяснить влиянием рода французского существительного “le baobab”.

В отдельную тематическую группу вошли наименования некоторых **профессий героев** произведения. Для обозначения бизнесмена (фр. “businessman”) переводчик заимствует новогреческую лексему “ἐπιχειρηματίας” (> “ὁ ἐπιχειρηματίας, -ου”), которая является производной от древнегреческого существительного “τὸ ἐπιχείρημα” («начинание, предприятие») и буквально переводится как слово «предприниматель», что соответствует понятию «бизнесмен». Возникает вопрос о необходимости подобного заимствования, ведь в древнегреческом языке существовал частичный эквивалент “ὁ ἐπιχειρητής, οῦ” со значением «предприимчивый человек», и расширение семантики можно рассматривать как еще один способ перевода. Путем основосложения создан неологизм для обозначения фонарика (фр. “allumeur de réverbères”) – “ὁ λαμπράδης, -ου” (“λαμπράδ-“ от “ἡ λαμπάς”, “ἄδος” – «факел», «светильник и др. источники света» и “-αδ-“ от “ἄπτω” – «зажигать»). В состав данного слова входит также словообразовательный формант “-τής”, при помощи которого от глагольной основы образуются *nomina agentis*. Таким образом, созданный неологизм можно буквально перевести как «зажигатель светильников». При помощи основосложения образован также неологизм для обозначения стрелочника (фр. “aiguilleur”) – “ὁ στάθμαρχος” (“-αρχ-“ от “ὁ ἀρχός” – «предводитель, начальник» и “σταθμ-“ от “ὁ σταθμός” – «стоянка, станция»), который можно перевести как «начальник станции». Однако стоит отметить, что древнегреческий неологизм не включает в себя понятия о функциях стрелочника, первоначальной задачей которого является переключение железнодорожной стрелки и изменение направления движения поезда, поэтому созданный неологизм является только частичным эквивалентом.

Как отдельную группу необходимо выделить **числительные**. Сложность их перевода заключается в том, что у древних греков не существовало числительных «миллион» (фр. “million”) и «миллиард» (фр. “milliard”). Наибольшим простым однокоренным числительным было слово “ἡ μυριάς” – «десять тысяч». Для обозначения

большого числа греки указывали, сколько десятков тысяч входит в его состав. Так, например, в «Истории» Геродота можно найти числительное “τετρακόσια μυριάδες” со значением «четыре миллиона», букв. «четыре десятка тысяч» [5]. Переводчик избегает подобных описательных конструкций и для обозначения одного миллиона вводит неологизм “ἑκατομμύριοι, αι, α’”. По-видимому, данное слово было заимствовано из кафаревусы (“ἑκατομμύριον” < “ἑκατόν” + “μύριοι”), а затем была предпринята попытка адаптировать его под древнегреческий язык, где существовали подобные сложные числительные (напр., “δισμύριοι” – «двадцать тысяч»). Однако стоит обратить внимание на то, что первая часть подобных числительных – это числительные наречия. Если же для указания количества десятков тысяч использовалось количественное числительное, то оно имело раздельное написание, то есть числительное было не сложным, а составным (напр., “τριάκοντα μύριοι” – «триста тысяч»). В данном случае можно с уверенностью сказать, что созданный неологизм выглядел бы неестественным для носителя древнегреческого языка. Преимуществом такого способа перевода является только то, что сложные описательные конструкции упрощаются. Еще одним безэквивалентным числительным является слово «миллиард». Переводчик использует уже созданный для обозначения миллиона неологизм и указывает, сколько миллионов в миллиарде (напр., два миллиарда – “δισχίλιοι ἑκατομμύριοι”).

Отдельно нужно прокомментировать перевод денежных единиц и числительных, использующихся для обозначения стоимости. В оригинальном тексте мы находим такое описание: «дома за сто тысяч франков» (фр. “une maison de cent mille francs”) [2, с. 19]. Переводчик пытается приблизить читателя к древнегреческим реалиям, поэтому франки заменяются драхмами: “οἰκία ἑκατὸν χιλίων δραχμῶν ἄξια”. Само же числительное «сто тысяч» не меняется, и «конвертации» франков в античные драхмы не происходит. Получившаяся сумма вызвала бы удивление у древнего грека, ведь стоимость среднестатистического дома в Афинах приравнивалась приблизительно к 2–3 тысячам драхм [7]. Можно сделать вывод о том, что перевод данной фразы приближен к оригинальному тексту, но не является его полным эквивалентом.

Особого внимания заслуживает перевод наименований различных отрезков времени. Для обозначения минуты (фр. “minute”) переводчик

использует слово “τὸ λεπτόν”, которое обозначает наименьшую часть чего-либо, а в значении «1/60 часть часа» употреблялось греческими астрономами [4]. Для обозначения секунд (фр. “seconde”) переводчик путем основосложения создает неологизм “τὸ μικρολεπτόν” (“μικρ-“ от “μικρός” – «маленький» и “-λεπτ-“ от “τὸ λεπτόν”). Однако снова стоит затронуть вопрос о необходимости создания такого неологизма, ведь древнегреческие астрономы выделяли не только минуты, но и секунды, для обозначения которых использовалась та же лексема (“τὸ λεπτόν”). Если существовала необходимость упомянуть и минуты, и секунды, вводились дополнительные противопоставляющие определения – “πρῶτα λεπτά” (минуты) и “δεύτερα λεπτά” (секунды) [6].

Наибольшее количество безэквивалентной лексики мы находим среди **современных бытовых понятий**. Если в Древней Греции существовал прообраз современного предмета со схожими функциями, переводчик использует его наименование, расширяя семантику существовавшего слова. Были переведены понятия «авторучка» (фр. “stylographe”), «простой карандаш» (фр. “crayon”) и «цветной карандаш» (фр. “crayon de couleur”), для которых была использована одна лексема – “ὁ κάλαμος”, которой древние греки обозначали тростниковую палочку для письма [4]. Среди трех понятий выделяется только цветной карандаш, для которого переводчик вводит дополнительное определение – “ὁ χρωματικὸς κάλαμος” (значение определения – «цветная палочка для письма»). Различие между ручками и карандашами было бы незначительным для древнего грека, поэтому переводчик избегает создания дополнительного неологизма. К расширению семантики переводчик также прибегает при переводе лексем «галстук» (фр. “cravate”) – “ὁ τραχηλιστήρ”, “ἦρος” (изначально некоего рода медицинская повязка [6]), «карета» – “ἡ ἄμαξα” (повозка) и др. Для обозначения самолета (фр. “avion”) переводчик создает неологизм “τὸ ἀεροσκάφος, -ους”, что является заимствованием из кафаревусы и буквально переводится как «воздушное судно» (“αερ-“ от “ὁ ἀήρ”, “ἀέρος” – «воздух» и “-σκαφ-“ от “τὸ σκάφος”, “εὸς” – «корабль», «судно») [8, с. 640]. Для обозначения двигателя самолета (фр. “moteur”) переводчик расширяет семантику древнегреческого слова “ἡ μηχανή”, которое использовалось для обозначения существовавших в античности механизмов для подъема тяжестей [6]. Для конкретизации значения переводчик вводит дополнительное определение – “ἡ τοῦ ἀεροσκάφους μηχανή”.

При переводе лексемы «поезд» (фр. “train”) переводчик снова обращается к заимствованию из новогреческого языка и создает неологизм “ὁ σιδηρόδρομος”, который содержит древнегреческие корни “σιδηρ-“ (от “σιδήρεος” – «железный») и “-δρομ-“ (от “δρόμος ὁ” – «движение», «бег», «беговая дорожка», «путь»). Стоит отметить, что при переводе французской лексемы “rapide” (рус. «скоростной поезд»), была использована описательная конструкция “ὁ ταχὺς σιδηρόδρομος” (рус. «быстрый поезд»).

Разные способы перевода были использованы для наименования различных видов оружия. Так, например, французская фраза “Les hommes <...> ont des fusils” [2, с. 78] (букв. «Люди <...> имеют ружья») в древнегреческом переводе звучит как “οἱ ἄνθρωποι ὄπλα ἔχουσιν” (букв. «Люди имеют оружие»). Мы видим, что происходит генерализация и замена видового понятия родовым. Для обозначения револьвера (фр. “révolver”) переводчик путем заимствования (предположительно из кафаревусы) создает лексему “τὸ πιστόλιον”, которая изначально использовалась для обозначения пистолета. В данном случае происходит такая же генерализация понятия. А. И. Солопов дает комментарий по поводу лексемы “τὸ πιστόλιον” с точки зрения возможности ее заимствования для создания латинского неологизма. По его мнению, данная лексема берет свои истоки в димотике, ведь она была заимствована в греческий язык из итальянского. По этой причине слово “τὸ πιστόλιον” не может использоваться как основа для неологизма. Вместо него А. И. Солопов предлагает использовать лексему “ἀρχιβόλον” [8, с. 633], которая, вероятно, была искусственно создана в XX веке (от др.-греч. “ἄρχι” – «вблизи» и “βάλλω” – «бросать, метать, ударять, поражать»).

В некоторых случаях переводчик заимствует современные лексемы без адаптации их формы под древнегреческий язык. Такие заимствования указываются в кавычках, а в самом тексте указан язык, из которого была заимствована лексема. Таким же образом язык-источник неологизма указывается при калькировании. Так, например, фразу “περὶ τε τῆς κυλείας διηγούμενη ἦν τῇ Ἀγγλικῇ γλώττῃ “γέφυρα” καλοῦσι καὶ περὶ ἧς “γὸλφ” καλοῦσι” можно буквально перевести следующим образом: «Я разговаривал об игре, которую на английском языке называют «мост», и об игре, которую называют «гольф». Таким образом, лексема “ἡ γέφυρα” стала семантической калькой новогреческой лексемы “γέφυρα”, которая является калькой английской лексемы “bridge”. Лек-

сема “γὸλφ” была заимствована либо непосредственно из английского языка (англ. “golf”), либо из английского языка посредством новогреческого (новогреч. “γκολφ”). В обоих случаях заимствование происходит при помощи транскрибирования, к которому прибегали некоторые древнегреческие авторы. Например, в «Истории» Геродота мы находим такую фразу: “τοῖσι δὲ αὐτομόλοισι τοῦτοισι οὖνομα ἐστὶ Ἀσμάχ, δύναται δὲ τοῦτο τὸ ἔλος κατὰ τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν οἱ ἐξ ἀριστερῆς χειρὸς παριστάμενοι βασιλεί” [5, 2.30], которую можно перевести следующим образом: «Название этих перебежчиков – асмах, на греческом языке это слово значит «люди, стоящие рядом с царем по левую руку». Стоит, однако, отметить, что переводчик использует еще один неологизм для перевода прилагательного «английский» – “ἀγγλικός, -ή, -όν”, однако еще у Геродота мы находим упоминание о территории современных Британских островов, которые он называет островами Касситериды (“αἱ Κασσιτερίδες νῆσοι”, букв. «Оловянные острова») (именно оттуда древним грекам привозили олово)) [5]. Можно сделать вывод, что в древнегреческом языке существовал эквивалент для обозначения территории распространения британского английского языка, однако современный читатель не всегда настолько знаком с реалиями Древней Греции, чтобы понять, что под оловянным языком имеется в виду именно английский язык.

В отдельных случаях переводчик обращается к созданию описательной конструкции в терминологическом значении. Такой описательной конструкцией переводится физический термин «электричество» (фр. “électricité”) – “ἡ ἠλεκτρίνη δύναμις” (букв. «янтарная сила»). Древние греки знали о способности янтаря притягивать мелкие предметы и часто проводили опыты с электризацией, о чем свидетельствует существование глагола “ἠλεκτροόμαι” со значением «становиться наэлектризованным». Самого прилагательного “ἠλεκτρικός” в древнегреческом языке не существовало. Оно было образовано от существительного “τὸ ἠλεκτρον” (рус. «янтарь») путем присоединения к основе суффикса “-iv-”, использовавшегося для обозначения качества. Таким образом, можно сделать вывод, что созданный неологизм полностью соответствует нормам древнегреческого языка и является полным эквивалентом современного понятия «электричество».

Выводы и предложения. При переводе современного текста на древнегреческий язык действительно возникает вопрос о том, каким образом передать понятия, которых не существовало в сознании античного человека, и на какие формы и периоды развития древнегреческого языка необходимо ориентироваться. Проанализировав выбранную безэквивалентную лексику, можно сделать вывод, что переводчику не всегда удавалось придерживаться древнегреческого языка только классического периода (V–IV вв. до н. э.), исключая при этом заимствования из современных языков и лексику более поздних периодов. Это свидетельствует о том, что подход филологов-классиков, выступающих за сохранение классических языков в чистом виде, не лишен недостатков и не всегда удобен на практике.

В результате анализа древнегреческого перевода произведения Антуана де Сент-Экзюпери «Маленький принц» нами были выделены такие способы перевода безэквивалентной лексики: 1) заимствование лексемы из современного языка с последующей ее адаптацией под нормы древнегреческого языка; 2) заимствование лексемы из современного языка путем транскрибирования без последующей ее адаптации под нормы древнегреческого языка; 3) расширение семантики существовавшей в древнегреческом языке лексемы; 4) калькирование; 5) субстантивация древнегреческого прилагательного; 6) создание неологизма путем основосложения или аффиксации; 7) создание описательной конструкции в терминологическом значении.

Следует отметить, что в некоторых случаях переводчик злоупотребляет заимствованиями и создает неологизм там, где существует соответствие в классическом древнегреческом языке (например, “ἡ Σαχάρα” вместо древнегреческой описательной конструкции “ἐν Γαράμασι” и др.). Подобные заимствования нарушают стиль языка, однако в то же время значительно упрощают для читателя понимание текста. Таким образом, вопрос о допустимой доле заимствований, неологизмов и древнегреческих лексем поздних периодов в переводе все еще остается открытым и вызывает множество дискуссий. Поиск единого и оптимального подхода к решению данной проблемы представляет интерес для дальнейших исследований в области “τοῦ ζῆου Ἑλληνισμοῦ”.

Список литературы:

1. Antoine de Saint-Exupéry. Le Petit Prince. New York : Reynal & Hitchcock, 1943. 105 с.
2. Coderch J. The Little Prince ... in Ancient Greek: Translation of Antoine de Saint-Exupéry's original text, with vocabulary help. South Carolina : Create Space, 2017. 102 с.

3. Давыдов Т. Г. Неологизмы в литературных опытах на древнегреческом языке XX–XIX веков. *Труды молодых ученых филологического факультета МГУ имени М. В. Ломоносова* / под ред. А. А. Невокшановой, Ю. Л. Оболенской, И. В. Стефанчикова. Москва : Макс Пресс, 2017. С. 41–50.
4. Древнегреческо-русский словарь / сост. И. Х. Дворецкий. Москва, 1958. URL: <http://gurin.tomsknet.ru/alphaonline.html> (дата звернення: 14.09.2019).
5. Προδότης Ἱστορίας. URL: <https://www.sacred-texts.com/cla/hh/> (дата звернення: 14.09.2019).
6. Henry George Liddell. Robert Scott. A Greek-English Lexicon. Revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones. With the assistance of Roderick McKenzie. Oxford : Clarendon Press, 1940. URL: http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0057:alphabetic%20letter=*1:entry%20group=33:entry=*libu/&toc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aalphabetic+letter%3D*a. (дата звернення: 14.09.2019).
7. Кесмеджи П. А. Стоимость жизни древних греков. *Русские Афины. 2016*. URL: <https://rua.gr/greece/history/16784-stoimost-zhizni-drevnikh-grekov.html> (дата звернення: 14.09.2019).
8. Солопов А. И. Начала латинской стилистики. Москва : Индрик, 2008. 695 с.

Tolstykh N. V. THE SPECIFICS OF THE TRANSLATION OF MODERN NON-EQUIVALENT VOCABULARY INTO ANCIENT GREEK (BASED ON THE MATERIAL OF THE ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY'S PHILOSOPHICAL TALE "THE LITTLE PRINCE")

The article deals with the problem of translating a modern text into ancient Greek. The specificity of such translation is determined by the presence of modern, non-equivalent vocabulary in the text. The article notes current studies concerning the systematization of the neologisms, which have been already created in living ancient Greek, as well as the recommendations of classical philologists on the use of ancient Greek roots in the process of creating Latin neologisms. Since common and generally accepted rules for the translation of modern lexical units into ancient Greek have not been developed yet, particular attention is paid to the analysis and systematization of potential ways of translation. Ancient Greek translation of Antoine de Saint-Exupéry's philosophical tale "The Little Prince" was selected as the material for the research. The article analyzes the ways of translating the non-equivalent vocabulary on such topics, as toponyms, natural objects, professions, household objects, vehicles etc. Numbers and related lexemes for nominating monetary units and time intervals were selected as a separate thematic group. The neologisms and descriptive constructions created by the translator are commented on in terms of their correspondence to the grammatical and phonetic rules of ancient Greek, as well as with regard to the appropriateness of creating a neologism, when there is partial or complete descriptive equivalent in ancient Greek. During the analysis of the ancient Greek translation of "The Little Prince" there were found the following ways of translating the non-equivalent vocabulary: 1) to borrow a lexeme from a modern language with its further adaptation to the ancient Greek rules; 2) to borrow a lexeme from a modern language transcribing it without its further adaptation to the ancient Greek rules; 3) to expand the semantics of the lexeme, which already existed in ancient Greek; 4) to create a calque; 5) to substantiate an ancient Greek adjective; 6) to create a neologism by word-composition or affixation; 7) to create a descriptive construction in terminological sense. The prospect of further studies is to address the issue of the acceptable share of borrowings, neologisms and ancient Greek lexemes of later periods in the translation.

Key words: translation, non-equivalent vocabulary, borrowing, neologism, calque, living ancient Greek.

Відомості про авторів

Амічба Д. П. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Байтеряков Є. О. – аспірант Запорізького національного університету

Байтеряков О. З. – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Байтерякова Н. Ю. – викладач кафедри германської філології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Бергазова О. С. – магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Білик О. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Болотнікова А. П. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Бортник С. Б. – асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Брич Р. В. – магістр кафедри англійської мови та літератури факультету іноземних мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Верьовкіна О. Є. – доцент кафедри практики англійської мови Рівненського державного гуманітарного університету

Галай Т. М. – кандидат філологічних наук, викладач кафедри англійської мови Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Горобець А. В. – асистент кафедри української та іноземних мов Вінницького національного аграрного університету, аспірант кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Горобець І. В. – аспірант кафедри української мови факультету філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Грибіник Ю. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Гунченко Ю. В. – старший викладач кафедри загального мовознавства та іноземних мов Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Джулик О. І. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Дзядик Ю. І. – асистент кафедри сучасних мов Університету Гани

Калашнік А. А. – магістрантка кафедри теорії та практики перекладу Національного університету «Запорізька політехніка»

Козлова В. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Кондрук А. Ю. – аспірант кафедри практики англійської мови, асистент кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Коротич К. В. – доцент кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Корчова О. М. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Кравцова О. А. – аспірантка кафедри сучасної української мови філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Красільнікова О. М. – асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Куликова Л. А. – асистент кафедри германської філології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Кухарчук І. О. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Лазебна Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та практики перекладу Національного університету «Запорізька політехніка»

Левченко Т. М. – доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Луньова Т. В. – доцент кафедри англійської та німецької філології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Макарець Ю. С. – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри української мови факультету української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Малаш О. В. – молодший науковий співробітник відділу мов України Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України

Мельник Н. І. – доктор педагогічних наук, доцент кафедри іноземної філології факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету

Нісаноглу Н. Г. – викладач кафедри іноземних мов Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

Новікова О. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг)

Опанасик А. В. – викладач вищої категорії, методист ДВНЗ «Рівненський коледж економіки та бізнесу»

Погоріла С. Г. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри славістичної філології, педагогіки та методики викладання Білоцерківського національного аграрного університету

Подсевак К. С. – аспірант кафедри англійської і німецької філології та перекладу імені професора І. В. Корунця, викладач кафедри англійської мови факультету перекладознавства Київського національного лінгвістичного університету

Полгородник Д. В. – старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування Запорізького національного університету

Прокоф'єв Г. Л. – доцент кафедри англійської мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Римар Н. Ю. – кандидат філологічних наук, асистент кафедри славістичної філології, педагогіки та методики викладання Білоцерківського національного аграрного університету

Рябуха Т. В. – старший викладач кафедри германської філології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Сенчук А. Р. – студентка кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу факультету іноземних мов Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Тарасенко Т. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри методики викладання германських мов Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Тимчук І. М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри славістичної філології, педагогіки та методики викладання Білоцерківського національного аграрного університету

Толстих Н. В. – магістрант кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Холявко І. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Шабат-Савка С. Т. – доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Шульська Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Щепка О. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент, завідувач кафедри гуманітарних дисциплін і мовної підготовки іноземних громадян ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

НОТАТКИ

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Соціальні комунікації

Том 30 (69) № 3 2019

Частина 1

Коректура • *Н. Пирог*

Комп'ютерна верстка • *Н. Кузнєцова*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Івана Кудрі, 33

Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 20,67. Ум.-друк. арк. 22,32. Зам. № 1119/241

Підписано до друку 11.11.2019. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а

Телефон +38 (0552) 39 95 80,

+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.